MAARE TAMM

Lasten ja nuorten uskonnollinen maailma

Lasten Keskus

Ruotsinkielinen alkuteos
Barnens religiösä föreställningsvärld
Suomentanut Pirkko Jarasto

Helsinki 1988

ISBN 951-626-715-7

Painotalo Miktor
Helsinki 1988

Maare Tamm

Lasten ja nuorten uskonnollinen maailma

Lasten Keskus Helsinki

Sisällysluettelo

Johdanto

Ei kovinkaan kauan sitten aikuiset vielä kertoivat lapsilleen, että Jumala loi maailman ja antoi elämän ensimmäisille ihmisille. Iltaisin rukoiltiin pienten lasten kanssa iltarukous, jonka jälkeen heidät jätettiin turvallisesti nukkumaan enkelin suojaavien siipien alle. Kun joku suvusta kuoli, osallistuivat lapset hautajaisiin ja jälkeenpäin pohdittiin yhdessä kuolemanjälkeiseen elämään liittyviä kysymyksiä ja ajatuksia. Näin syntyi mielikuva paratiisista, ikuisesta hyvästä, joka odottaa ihmistä kuoleman jälkeen.

Tänään on moni asia muuttunut. Maallistuminen on jättänyt jälkensä kaikkialle. Sen seurauksena lapsille kerrotaan alkuräjähdyksestä, josta maailmankaikkeus sai alkunsa. Useimmissa kodeissa TV saa korvata iltarukouksen. Kuolema on tabu, josta vaietaan. Paratiisista on tullut vanhanaikainen satu, eikä meillä ole mitään muuta kerrottavaa sen tilalle. Maallistumisen seurauksista huolimatta jokainen uusi lapsisukupolvi itsepintaisesti kyselee perimmäisistä asioista: Kuka loi maailman? Kuka teki auringon, kuun, tähdet? Miksi maailmassa on niin paljon pahuutta? Onko olemassa kuoleman jälkeinen paratiisi?

Tämän kirjan tarkoituksena on antaa kuva lapsen uskonnollisten kuvitelmien maailmasta. Se haluaa auttaa vanhempia ja opettajia heidän hyvin jännittävässä ja vastuullisessa tehtävässään ymmärtää ja ohjata uutta ihmissukupolvea sen hengellisessä kehityksessä. Kirja kuvaa muun muassa sitä, millaiseksi eri-ikäiset lapset kuvittelevat Jumalan, mitä rukouksia he rukoilevat ja mitä he ajattelevat kuolemasta ja paratiisista. Se käsittelee myös sitä, miten lapset ymmärtävät raamatunkertomukset ja miten heitä voi auttaa oivaltamaan jumalanpalveluselämää.

Kirja perustuu kansainvälisille tutkimustuloksille. Ruotsissa on melkoisesti laiminlyöty lapsen uskonnollisia kuvitelmia koskeva uskontopsykologinen tutkimus. Kirjan tarkoituksena ei ole olla uskontopsykologinen väittely. Se ei ota kantaa tämän tai tuon teorian puolesta. Sen sijaan toiveenani on se, että kirja antaa asiallisen pohjan uskontopedagogiselle ja -psykologiselle keskustelulle.

Esityksessä, joka rakentuu tutkimuksiin perustuviin teorioihin ja tieteellisen työn tuloksiin, on väistämätöntä, että toisinaan on käytettävä termejä ja käsitteitä, jotka ovat monille lukijoille vieraita. Helpottaakseni kirjan lukemista olen tekstissä jatkuvasti yrittänyt selvittää sellaisia käsitteitä, joita voidaan pitää ammattisanoina. Kirjan lopussa on jokaiseen kappaleeseen liittyvä kirjallisuusluettelo. Se on niitä lukijoita varten, jotka ovat kiinnostuneita asian laajemmasta tutkimisesta.

Kirja on harvoin vain yhden ihmisen ansiota. Siksi haluan kiittää niitä, jotka ovat auttaneet minua tämän kirjan tekemisessä.

Ensiksi haluan esittää lämpimät kiitokset Ruotsin kirkon keskushallinnon konsulentille, Jan Odencrantsille, jonka aloitteesta kirja syntyi. Hän on lukenut koko kirjan käsikirjoituksen ja antanut minulle monta arvokasta näkökulmaa. Hän on myös toiminut moraalisena tukena sinä pitkänä aikana, joka kului idean toteuttamiseen.

Ilman päteviä kirjastonhoitajia, jotka huolehtivat tutkimusartikkeleiden ja lähdekirjallisuuden hakemisesta, on kirjailija melko avuton. Varsinkin tämän kirjan kohdalla se oli erityisen tärkeää, sillä tarvittavat lähteet olivat varsin vaikeasti löydettävissä. Siksi haluan kiittää koko Bodenin Vårdhögskolanin sosiaalilääketieteellisen kirjaston henkilökuntaa, joka on auttanut minua tässä tehtävässä.

Lopuksi haluan kiittää kaikkia niitä, jotka ovat osallistuneet niihin kursseihin ja koulutuspäiviin, joita olen pitänyt viimeisten kahden vuoden aikana. Ilman heidän arvokkaita näkökohtiaan, innostustaan, lämpöään ja osallistumistaan ei tämä kirja ehkä olisi nähnyt päivänvaloa.

Luku 1

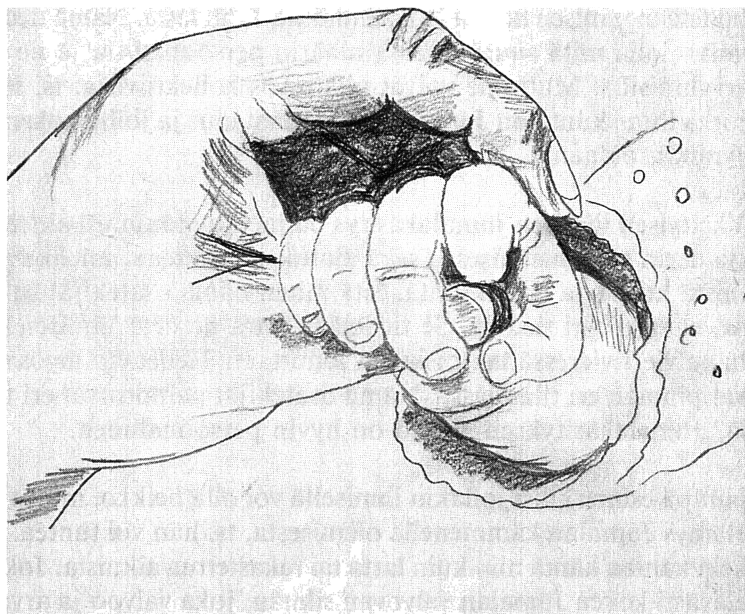
LAPSEN JUMALAKUVA

Kaikkina aikoina on ollut ihmisiä, jotka ovat halunneet tietää, millainen Jumala on. Jumalan arvoituksellisuus on inspiroinut kirjailijoita ja runoilijoita tutkimaan ja kuvaamaan hänen olemustaan. Monissa musiikin mestariteoksissa säveltäjä on ilmaissut transkendenttistä näkemystä Jumalasta. Taiteilija on luonut kuolemattomia mestariteoksia Jumala teemanaan. Useimmat ihmiset ovat elämänsä aikana silloin tällöin pohtineet Jumalan arvoitusta. Kuitenkaan kukaan ei varmuudella tiedä, minkälainen Jumala on. Eikä kukaan ole myöskään nähnyt Häntä.

Jo Edenin paratiisissa Jumala kätkeytyi ensimmäisiltä ihmisiltä, jotka hän itse oli luonut. Kun Aatami söi hyvän- ja pahantiedon puusta, Jumala puhui hänen kanssaan, huusi häntä ja teki hänet vastuulliseksi teoistaan, mutta kätki kasvonsa Aatamilta.

Mooses, joka sai Siinain vuorella laintaulut ja puhui Jumalan kanssa erämaassa, pyysi, että Jumala näyttäisi hänelle kasvonsa. Mutta Jumala vastasi ja sanoi: ”Kasvojani et saa nähdä, sillä kukaan elävä ihminen ei voi nähdä Jumalaa.”

Myöhemmin profeetta Elia meni erämaahan kohdatakseen Jumalan. Jumala näyttäytyikin profeetalleen, mutta ei kasvoista kasvoihin vaan arvoituksellisesti, symbolisesti. Syvässä äänettömyydessä, tai niin kuin Raamatussa sanotaan, ”hiljaisessa tuulen hyminässä” Elia kohtasi Jumalan. On lukuisia esimerkkejä siitä, miten Jumala sanoin, näyin, unin tai toisenlaisin symbolisin

merkein ilmestyy ihmiselle. Kuitenkaan hän ei näytä kasvojaan. Tästä Jumalan näkymättömästä olemuksesta on syntynyt teologia — oppi Jumalasta. Niin ei kukaan juutalais-kristillisen teologian mukaan voi nähdä Jumalan kasvoja kuolematta. Jumala on ja jää näkymättömäksi mysteeriksi, joksikin, jota ihminen ei koskaan voi täysin ymmärtää.

Kuvatessaan lapsen käsityksiä Jumalasta eri tutkijat käyttävät monia eri termejä. Jotkut ovat huolissaan siitä, että lapset voivat luoda itselleen kuvan Jumalasta ja välttävät siksi käyttämästä jumalakuva -käsitettä kirjoituksissaan. Toiset ovat tutkineet erityisiä lapsen jumalakäsitysten puolia ja käyttävät siksi erityisiä tutkimustavoitteiden mukaisia termejä. Edelleen toiset tutkijat käyttävät useita termejä synonyymeinä antaakseen vivahdeikkaan tulkinnan lasten jumalakuvasta ja heidän uskonnollisesta käsitysmaailmastaan.

Tällainen käsitteiden rikkaus aiheuttaa usein sekaannusta ja epäilyä. Mitkä termit ovat riittävän yksiselitteisiä? Mitä termejä voi käyttää, jotta välttyisi väärinkäsityksiltä tai virheellisiltä tulkinnoilta? Onko olemassa termejä, jotka ovat parempia kuin toiset tarkkuudessaan, laajuudessaan, ilmeikkyydessään ja ymmärrettävyydessään? Onko termejä, jotka muita paremmin voivat yhdistää kokonaisuudeksi Jumalan olemuksen arvoituksellisuuden ja ilmaista ihmisen hänestä luoman käsityksen.

Termi, jota tieteellisissä yhteyksissä käytetään, on käsite ”jumalakäsitys”. Ih-

misen jumalakäsityksellä tarkoitetaan sitä kokonaisuutta, joka ihmiselle merkitsee Jumalaa. Jumalakäsitys on siis enemmän kuin ihmisen tietyt Jumalaa koskevat ideat, ajatukset tai tunteet. Kun puhutaan jumalakäsityksestä, tarkoitetaan ihmisen tietoja ja kokemuksia Jumalasta. Nämä tiedot ja kokemukset voivat olla mitä suurimmassa määrin persoonallisia ja ne ovat siis erilaisia eri ihmisillä. Mutta ne voivat olla myös kollektiivisia, ts. sellaisia käsitteitä, jotka ihmiskunta on Jumalasta muodostanut ja joilla kokemuksia Jumalasta symbolisoidaan.

Yksityisen ihmisen jumalakäsitys on melko monimutkainen. Se sisältää aina (ja usein samanaikaisesti) sekä ajatuksia, tunteita, mielikuvia että käyttäytymistä kuvaavia osatekijöitä. Sitä miten nämä osatekijät suhtautuvat toisiinsa, ei varmasti tiedetä. Se tiedetään, että ne ovat ihmisen sisimmässä toisinaan vieri vieressä tai toisinaan lomittain. Tiedetään myös se, että ne nousevat pintaan eri tilanteissa. Nämä osatekijät painottuvat eri tavoin eri ihmisillä. Jumalakäsityksen sisältö on hyvin persoonallinen.

Niinpä esimerkiksi jollakin ihmisellä voi olla heikko, mutta melkein fyysinen elämys Jumalan kämmenellä olemisesta, ts. hän voi tuntea, että Jumala melkein kantaa häntä niin kuin lasta tai rakastettua aikuista. Joku toinen voi ihan elävästi kokea Jumalan valvovan silmän, joka valvoo ja arvioi hänen moraalisia tekojaan. Edelleen joku voi luonnossa kokea voimakkaita esteettisiä tunteita ja vakuuttua älyllisesti siitä, että luonto on yhtenäinen suuri kokonaisuus, jonka kaikkivoipa, pyhä ja kaikkitietävä Jumala on säveltänyt ja jota hän yhä johtaa. Mystikon voi äkillisessä, sanoin kuvaamattomassa hurmiotilassa lävistää selittämätön rakkaus. Jumala valtaa hänen sielunsa ja kirkastaa sen valollaan. Lapsi voi voimakkaan pelon vallassa ollessaan "nähdä" edessään Jumalan, enkelin tai Jeesuksen, jolloin hänen pelkonsa samalla kaikkoaa.

Ihmisen jumalakäsitykset voivat siis vaihdella ihmisestä toiseen ja tilanteesta toiseen. Jopa iällä on tietty vaikutuksensa. Tietyt kokemukset ja käsitykset Jumalasta ovat ajankohtaisia jossain ikäluokassa, jossain toisessa taas pintaan nousee erilaisia käsityksiä.

Lukuisat eri koulukuntia edustavat tutkijat ovat tutkineet lapsen jumalakäsityksiä. Kaksi merkittävää koulukuntaa, jotka ovat laajasti tutkineet asiaa, ovat psykoanalyyttinen ja kognitiivinen koulukunta.

Psykoanalyyttinen koulukunta on tutkinut jumalakäsitysten alkuperää ja kehitystä. Tutkijat näkevät, että lapsen käsitykset Jumalasta ja ennen kaikkea niihin liittyvät tunteet, ovat peräisin niistä kokemuksista, joita lapsella on vauvaiässä ollut suhteessa omiin vanhempiinsa (ensimmäinen hoitaja ja suojelija).

Kognitiivisen koulukunnan puitteissa käsitellään pääasiassa jumalakäsityksen älyllisiä ja käsitteellisiä näkökohtia. Halutaan tietoa myös siitä, miten sel-

laiset käsitykset rakentuvat ja miten ne muuttavat luonnettaan kehityksen mukana. Halutaan saada tietoa siitä, miten lapset käsittävät Jumalan, miten he puhuvat ja ajattelevat Jumalasta, miten he kuvaavat Jumalaa piirustuksissaan ja mitä kysymyksiä he tekevät.

Jumalakäsityksen alkuperä ja kehitys psykoanalyyttisen näkemyksen mukaan

Uskonnolliset ajatukset ovat illuusioita, ihmiskunnan vanhimpien, väkevimpien ja merkityksellisimpien toiveitten täyttymystä.

Sigmund Freud

Kukaan ei tiedä, millainen Jumala on, mutta jokaisella meistä on sisäinen mielikuva Hänestä. Me kaikki kannamme sisimmässämme kuvia Jumalasta, kuvia, jotka vaihtuvat vuosien mittaan, sisäisiä kuvia, jotka muotoutuvat pitkien aikajaksojen kuluessa. Voimme kohdata Jumalan kasvot luonnon kauneudessa, Raamatun kertomuksissa tai musiikin soinnuissa. Voimme kuulla Jumalan äänen saarnaajan sanoissa, lähimmäisemme epätoivossa tai lapsen äänessä, kun hän huutaa äitiään. Kaikesta voi tulla vertauksia, kuvia ja symboleja.

Psykoanalyysin perustaja Sigmund Freud uskoi, että ihminen luo itselleen sisäisen mielikuvan Jumalasta ja että tämä mielikuva muodostuu niistä tunteista, toiveista ja tarpeista, joita lapsella on suhteessaan isäänsä. Freudin teoriassa jumalakäsitys muotoutuu ratkaisevasti sen mukaan, miten lapsi on isänsä kokenut.

Kun Freud puhuu lapsen ja vanhemman välisestä suhteesta — siitä suhteesta, josta aikaa myöten muodostuu jumalakäsityksen esikuva — hän mainitsee ainoastaan pojan suhteen isään. Freud jättää sanomatta sen, miten tytöt saavat jumalakuvansa tai miten myös äiti voisi olla lapsen jumalakäsityksen esikuva. Freudille, joka eli aikana, jolloin miesten hallitsema yhteiskunta vaikutti voimakkaasti yhteisön yleiseen ajatteluun, ei kysymys tyttöjen uskonnollisuudesta ja heidän jumalakuvastaan ollut mielenkiintoinen.[1,2,3]

Miksi sitten ihminen luo itselleen jumalakuvan ja mitä tarpeita se hänessä tyydyttää? Freud oli sitä mieltä, että ihminen luo käsityksen Jumalasta selviytyäkseen elämän monista vaikeuksista ja tullakseen toimeen sen avuttomuuden kanssa, jota hän kokee olemassaolon ehtojen — elämän, kuoleman ja kärsimyksen — edessä. Nämä ehdot tekevät ihmisestä lapsenomaisen avuttoman. Kun ihmiseltä puuttuu vanhemmat, jotka voivat suojella ja ohjata häntä, hänen täytyy tukeutua ylimaalliseen vanhempaan. Tällainen, siis Jumala, on Freudin ajatusmaailmassa sublimoitu kuva ihannoidusta vanhemmasta.

Freudin mukaan ihmislapsi siis luo itselleen oman Jumalansa esikuvanaan isä. Isä on se, jota poika sekä rakastaa että pelkää, aivan kuin aikuinen ihminen sekä rakastaa että pelkää Jumalaansa. Mutta sisäisen jumalakäsityksen lisäksi, sen jonka esikuvana on oma isä, on Freudin mukaan myös historiallisia syitä esittää Jumala isän perustyyppinä. Nämä yksilölliset ja historialliset käsitykset Jumalasta yhdistyvät Freudin mukaan ihmisen mielessä ja tästä aineistosta yksityinen ihminen vähitellen aikaa myöten rakentaa jumalakuvansa. Freudin mukaan tässä rakennusprosessissa yksilölliset käsitykset — ne, jotka ovat peräisin lapsen kokemuksista vanhemmastaan — ovat aina vahvempia kuin historialliset käsitykset.

Jumalakäsitys alkaa rakentua hyvin aikaisessa elämän vaiheessa. Lapsi varastoi muistiin kokemuksiaan isästä. Muistoissa, joita lapsi ei enää tavoita, on rinta rinnan sekä isää kohtaan tunnettu rakkaus ja kaipaus että kielteiset tunteet — pelko, viha ja alistuminen. Joskus viisivuotiaana nämä muistot ja tunteet sisäistyvät, ts. ne muuttuvat sisäisiksi käsityksiksi. Osa lapsen ulkoisesta maailmasta — jonka muodostavat hänen vanhempansa ja muut tärkeät ihmiset — muuttuu sisäiseksi maailmaksi ja siirtyy yliminään.

Tässä sisäisessä maailmassa, yliminässä, on tästä lähtien vanhempien edustaja, joka valvoo ja johtaa lasta sisältä päin aivan kuin omantunnon ääni. Tähän lapsen pysyvään sisäiseen maailmaan rakentuu myös lapsen käsitys Jumalasta. Tämä käsitys rakentuu niistä isään liittyvistä muistoista, toiveista, kaipauksesta ja peloista, jotka lapsi on varastoinut muistiinsa. Tähän jumalakäsitykseen sisältyy paljon enemmän voimaa, rakkautta ja armoa kuin lapsen isäkäsitykseen. Se säilyy siitä huolimatta korokkeelle asetetun isän kuvana.

Freud käänsi näkemyksillään ylösalaisin paljon hänen kulttuuriinsa kuuluvaa. Monet teologit järkyttyivät ja hyökkäsivät kiivaasti häntä vastaan. Toiset tunsivat itsensä hämmentyneiksi. Yksikään uskontopsykologi ei uskaltanut puolustaa kiisteltyä asiaa ja kehittää sitä edelleen. Vasta 1959 Freudin ajatukset otti uudelleen esille Erik Homburger Erikson. Erikson on tunnettu psykoanalyytikko, joka on tutkinut lapsen varhaisia tunnekokemuksia. Hän on kehittänyt myös persoonallisuusteorian, joka ulottuu syntymästä kuolemaan ja jota kutsutaan "ihmisen kahdeksaksi iäksi". Eriksonin mukaan ihmisen kaikkein ensimmäiset rakkauden, luottamuksen, huolenpidon ja suojelun kokemukset luovat perustan hänen myöhemmälle jumalakäsitykselleen ja jumalakuvalleen. Lapsen ensimmäiset tunnekokemukset ja molemminpuolinen vuorovaikutus vauvan sekä hänen äitinsä ja isänsä välillä muodostavat Eriksonin mukaan siemenen ihmisen kyvylle rakastaa toista ihmistä, "sinää". Tällainen suhde voi olla suhde vanhempaan, johonkin toiseen rakkaaseen henkilöön tai Jumalaan.

Eriksonin teorian mukaan myös äiti on tärkeä lapsen jumalakäsityksen syntymisessä. Eriksonin mukaan sekä äiti että isä ovat tärkeitä lapsen sisäisille

kuvitelmille ja he molemmat vaikuttavat lapsen — ja myöhemmin aikuisen — persoonalliseen jumalakäsitykseen. Edelleen Erikson ajattelee, että se käsitys, jonka lapsi Jumalasta varhaisvuosinaan rakentaa, muodostuu uudelleen ja kehittyy myöhemmin, kun lapsi joutuu tekemisiin yhteisönsä uskonnon oppien ja riittien kanssa. Persoonallinen jumalakäsitys yhdistyy uskonnon kuvaamaan jumalakäsitykseen ja siirtyy korkeammalle henkiselle tasolle.[4,5,6,7]

Eriksonin mukaan sekä psykoanalyyttiset että uskontopsykologiset tutkijat ovat antaneet oman panoksensa lapsen jumalakäsityksen syntymisen ja kehityksen pohtimiseen. Eräs näistä on Ana-Maria Rizzuto. Muista voidaan mainita Vergote[9], Loder[10] ja Jaspard[11].

Ana-Maria Rizzuto perustaa teoriansa sekä Freudiin, Eriksoniin että joihinkin muihin tutkijoihin ja esittää, että lapsen jumalakäsitys perustuu varhaisiin kokemuksiin sekä vanhemmista että muista lapselle tärkeistä henkilöistä. Kehityksen aikana Rizzuton mukaan lapsen jumalakäsitys tulee selkiintymään, muuttumaan ja uusiutumaan monta kertaa.

Tietyt Jumalaan liitetyt ominaisuudet, piirteet ja tunteet, jotka lapsi on saanut suhteestaan vanhempiinsa, tulevat säilymään, toiset työnnetään syrjään ja tukahdutetaan, toiset taas hyväksytään. Tällä tavoin jumalakäsitys jatkuvasti luodaan uudestaan, sitä hiotaan ja muutetaan. Lapsen uskonnollisen kypsymisen myötä se myös aikaa myöten hengellistyy. Se tarkoittaa, että käsitys Jumalasta askel askeleelta vapautuu niistä tunteista, ajatuksista ja käsityksistä, jotka sitovat sen inhimillisen elämän alueelle ja jotka kuuluvat ihmisten välisiin suhteisiin. Jumalakäsitys muuttuu näin hengelliseksi kokemukseksi.

Jumalakäsityksen jatkuva muutosprosessi ei tapahdu ilman kipua, konflikteja ja pettymyksiä. Joka kerta kun lapsi huomaa, että Jumala ei olekaan sellainen, miksi hän on Jumalan kuvitellut, syntyy jonkinlainen uskonkriisi. Sellaisen kriisin aikana lapsi epäilee, hän asettaa kyseenalaiseksi uuden tiedon tai oman tietonsa, kun uudet kokemukset eivät sovikaan yhteen sen kanssa.

Oman jumalakuvansa muuttaminen sisältää samanaikaisesti itsensä muuttamista, turvallisen ja pysyvän jättämistä sekä uuden ja pelottavan kohtaamista. Tämä voi synnyttää voimakkaita pelon ja vihan tunteita.[8,12]

Kukaan yllä mainituista tutkijoista ei ole esittänyt yhtenäistä teoriaa siitä, miten lapsen jumalakäsitys kehittyy ja muuttuu. Kaikki ovat esittäneet ajatuksensa esitelminä, kirjoitelmina tai aikaisempien tutkimusten yhteenvetoina. Jotta lukija kuitenkin saisi kuvan siitä, miten nämä tutkijat ovat ajatelleet lapsen jumalakäsityksen syntyvän, otan itselleni vapauden koota yhteen eri tutkijoiden näkemyksiä voidakseni esittää "kokonaiskuvan". (Niitä lukijoita varten, jotka ovat kiinnostuneita eri tutkijoiden osuuksista, on lähdeluettelo.)

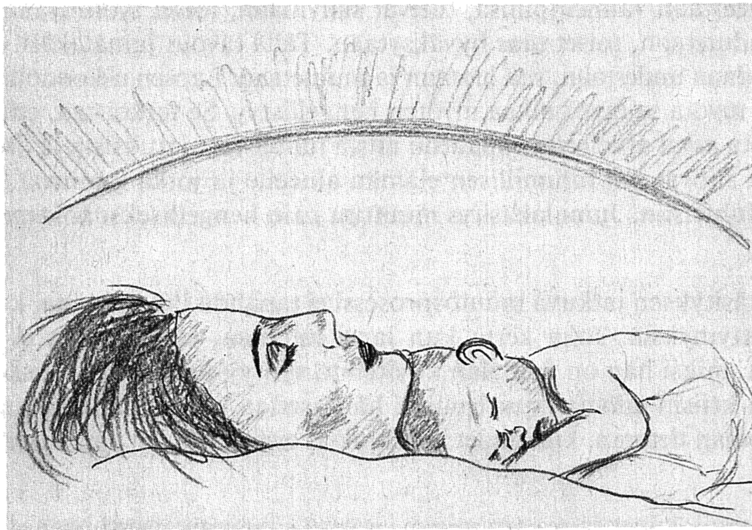
Vastasyntyneen maailma

Ensin oli kulta-aika . . .
Silloin kaikki olivat tyytyväisiä.
Ravinto tuli itsestään . . .
ja oli ainainen kevät.

Ovidius, Metamorfooseja

Ensimmäisten kuukausien aikana lapsi elää hyvin intiimissä suhteessa äitiinsä (ehkä myös isäänsä). Vastasyntynyt ei vielä osaa tunnistaa ympäristönsä esineitä, hän ei ole vielä tietoinen itsestään tai maailmasta jonakin oman itsensä ulkopuolella olevana.

Tässä elämän alkuvaiheessa lapsi tuntee maailman ainoastaan hoitajansa huolenpidon ja rakkauden välityksellä. Hän ei vielä erota toisistaan hoivaamista ja hoivaajaa. Hänen ensimmäinen hoitajansa — lähinnä äiti — edustaa sekä lämpöä, ravintoa, turvaa että rakkautta. Lapselle maailma on vielä yksi kokonaisuus. Raja oman minän ja ulkomaailman välille ei ole vielä syntynyt.[5]

Kun puhutaan äiti — lapsi tai isä — lapsi -suhteesta, tämän päivän tutkijat tarkoittavat sillä jotain enemmän kuin yksityistä äitiä tai isää. Käsitteet — äiti ja isä — tarkoittavat näiden tutkijoiden mukaan äiti- ja isähahmoa, niitä nais- ja miespuolisia päähenkilöitä, jotka huolehtivat vauvasta ja joihin hän kiintyy ja joihin hän luo suhteen. Äiti ja isä ovat siis "äidillisyyden" ja "isällisyyden" esikuvia pienen lapsen elämässä. Nämä esikuvat edustavat niitä tunteita, tarpeita, toiveita ja odotuksia, joita lapsilla on suhteessaan äidin tai isän edustajaan.

Sillä, kenellä käytännössä on äiti- tai isärooli, ei tässä yhteydessä ole merkitystä. Sillä ei myöskään ole merkitystä, kuka perheessä tekee ne työt, joita perinteisesti luetaan "naisellisiksi" tai "miehisiksi". Pikemminkin käsitteet "äiti" ja "isä" ovat ihmislapsen elämässä kaiken äidillisen ja isällisen symboleja.

Vastasyntyneen lapsen kontaktit ulkomaailmaan syntyvät ensi alkuun äidin välityksellä, jolla perinteisesti on läheisin tunneside lapseen. Äiti välittää lapselle jotain itsestään ja tunteistaan, mutta myös ulkomaailma suodattuu lapselle hänen kauttaan. Suhteessaan äitiin (ja ympäristöön) lapsi on ennen kaikkea täysin riippuvainen.[5]

Lapsen ja äidin välinen suhde on rakkaussuhde. Äiti rakastaa lastaan, lapsi ottaa rakkauden vastaan. Toinen osapuoli on aktiivinen ja antava, toinen on passiivinen ja vastaanottava. Äidin rakkaus on luonteeltaan itsestään antavaa. Se on ehdotonta, kaikelta suojelevaa ja kaiken hyväksyvää. Äiti rakastaa lastaan siksi, että se on hänen lapsensa eikä siksi että lapsi on kiltti, kaunis tai tottelevainen tai että se jollakin tavalla täyttää hänen toiveensa.

Äidin ja lapsen välinen suhde muistuttaa myös Jumalan ja ihmisen välistä suhdetta: se on luonteeltaan epätasa-arvoinen. Toinen osapuoli on pieni ja avuton ja täydellisesti riippuvainen toisesta osapuolesta, joka on mahtava ja suuri. Toinen osapuoli — Jumala — on se, joka lahjoittaa rakkautensa toiselle — ihmiselle — joka ottaa sen nöyrästi vastaan.

Tämän elämän alkuvaiheen, jolloin lapsi tuntee olevansa yhtä kokonaisuuden kanssa, tuntee olevansa rakastettu ja samanaikaisesti riippuvainen ensimmäisestä mahtavasta kaiken antajasta, ihminen "muistaa" alitajunnassaan koko myöhemmän elämänsä ajan. Se on aikaa, johon hän alitajuisesti kaipaa takaisin. Näistä kaikkein ensimmäisistä kokemuksista on peräisin ihmisen myöhempi eheyden kaipuu, oman alkuperänsä etsiminen, halu liittyä rakastettuihinsa, niin ihmisiin kuin Jumalaankin, ja täydellinen riippuvuus taivaallisesta huolenpitäjästä ja suojelijasta.

Uskonnollisesti nähtynä tämä "aikojen alku" on pyhää aikaa, aikaa joka yhä uudelleen ja uudelleen elämän varrella nousee pintaan. Jokaisessa uskonnollisessa juhlahetkessä ja jokaisessa jumalanpalveluksessa ihminen palaa tähän elämän ensimmäiseen pyhään aikaan.[4,8,13,14]

Ne varhaiset tunteet ja kokemukset, joita lapsella on elämästään täällä maailmassa, rakentuvat hänen jumalakäsitykseensä. Jos elämän alkuaika on ollut positiivinen kokemus, tulee lapsi aina kaipaamaan sitä ja siirtää Jumalaan ne kokemukset, jotka hänellä oli ensimmäisestä hoitajasta ja suojelijasta. Jos lapsi koki äidin rakkautena, turvana ja suojana, nämä ominaisuudet siirtyvät Jumalaan.

Tietoisella tasolla lapsi ei tietenkään muista ensi aikojaan maailmassa. Mutta

sisällään hän kantaa muistoja tästä ajasta, muistoja, jotka ovat varastoituneet syvälle alitajuntaan ja jotka myöhemmin voivat tulla esiin. Nämä muistot ja tunteet ensimmäisestä maallisesta suojelijasta — äidistä — ihminen myöhemmin siirtää taivaalliseen suojelijaan.

Mutta voi tapahtua myös päinvastaista. Jos ensiaikojen hoito on johtanut pettymykseen, epätoivoon ja hylkäämiseen ja jos vauva on kokenut, että hänen tunteensa eivät ole saaneet vastakaikua ympäröivältä maailmalta, on olemassa vaara, että nämä negatiiviset tunteet ja kipeät kokemukset siirtyvät jumalakäsitykseen. Silloin jumalakuva voi saada tummia, tunteettomia ja synkkiä piirteitä.

Lapsi, jolla ei ole ollut rakastavaa suhdetta ensimmäiseen hoitajaansa, ei ehkä odotakaan Jumalalta mitään hyvää. Jos ensimmäinen hoitaja ei kyennyt osoittamaan rakkautta, huolenpitoa ja turvallisuutta, torjui lapsen eikä huomioinut häntä, niin miten Jumalakaan silloin olisi toisenlainen? Tyhjyyden, arvottomuuden ja eristyneisyyden tunteesta voi tulla lapsen pysyvä reaktio ympäristöä kohtaan.[6,8]

Hymy — minän heijastumaa

Äidin katseessa
sain nähdä ikuisuuden.

Viktor Rydberg

Ensimmäinen, mille lapsi hymyilee, on kasvot. Lapsi ei hymyile esineille eikä eläimille. Koska lapsi hymyilee ihmiskasvoille, tutkijat uskovat, että ensimmäinen asia, jonka lapsi oppii tuntemaan, on kasvot, jotka kumartuvat hänen puoleensa. Hymy on vauvan kehityksen tärkeä virstanpylväs. Se on merkki lapsen ensimmäisestä sosiaalisesta kontaktista ja ympäristön kanssa käydystä tietoisesta vuoropuhelusta. Ennen ensimmäistä hymyä lapsi on passiivinen tunteiden — rakkauden, hellyyden, turvallisuuden — vastaanottaja. Nyt hänestä alkaa tulla molemminpuolisen tunnesuhteen osa, joka hymyllään voi ilmaista uskollisuutta ja rakkautta.

Lapsen hymy on aluksi differentioitumaton. Se kohdistuu kaikkiin lapsen kohtaamiin kasvoihin. Mutta vaikkei lapsi tunnekaan kaikkia kasvoja, on tämä ”kasvoista kasvoihin” kohtaaminen lapselle hyvin merkityksellistä. Kun lapsi hymyilee toisen kasvoille, hän näkee itsensä heijastuvan niistä. Tämä koskee ennen kaikkea äidin kasvoja. Lapsi näkee äidin kasvoissa ne tunteet, jotka äiti ilmaisee häntä katsellessaan. Näillä tunteilla lapsi värittää oman kuvansa ja oman olemuksensa. Samassa tilanteessa lapsi vaistoaa, että hän on saanut orastavan identiteetin.[4,15]

Siitä hetkestä lähtien, kun lapsi tunnistaa oman minänsä toisen kasvoista, ihmisen oletetaan tuntevan tarvetta heijastua toisessa ihmisessä. Muistona tästä varhaisesta kokemuksesta, lapsen yllä loistavista kasvoista, ihminen säilyttää läpi elämänsä tarpeen katsoa "ylös" löytääkseen jonkun, joka on "ylös katsomisen" arvoinen ja joka rakastaen vastaa hänen katseeseensa ja nostaa luokseen.[16]

Äidin kasvot, jotka toimivat lapsen alkavan minän ensimmäisenä peilinä, korvautuvat aikaa myöten toisilla kasvoilla, loppujen lopuksi eksistentiaalisesti nähtynä Jumalan kasvoilla. Eksistentiaalisen minämme näkökulmasta juuri Jumalan kasvot katsovat meitä rakastaen, lukevat sisimpäämme ja antavat meille arvon Hänen kuvanaan.

Ihmisen syvä tunneperäinen tarve heijastua toisen kasvoista ja lapsuudesta peräisin oleva tapa suhtautua "rakastettuun sinään", on ihmiselle luonnollinen ja keskeinen piirre. Tämä teema kulkee läpi koko Raamatun ja lukemattomissa kohdissa voimme löytää tämän tarpeen kuvauksia.

Alussa Jumala loi ihmisen ja Hän loi hänet kuvakseen. Luoja kruunaa työnsä ihmisellä, jolle hän itse on peilinä. "Jumalan kuvaksi Hän hänet loi", sanotaan Genesiksessä, ensimmäisessä Mooseksen kirjassa. Itsensä peilaaminen Luojansa kasvoista voi toisinaan aiheuttaa tuskaa. Jaakobin taistelu Jumalan kanssa, hänen yöllinen paininsa Tuntemattoman kanssa oli tuskallinen taistelu, joka kuitenkin päättyi kuin rakkauskohtaus, kun Jaakob sai nähdä Jumalan "kasvoista kasvoihin". Kärsivä Job, joka aivan liian kauan oli peilannut itseään kasvottomaan pimeyteen, huutaa epätoivossaan: "Hänet minä olen näkevä apunani; minun silmäni saavat nähdä Hänet."

Oman itsensä heijastumisella toisen kasvoista on psykologisesti katsottuna juurensa äiti — lapsi-suhteessa. Äidin kasvoilla ja niihin liittyvillä varhaisilla kokemuksilla on erittäin suuri merkitys lapselle ja hänen myöhemmälle uskonnolliselle kehitykselleen. Nämä kokemukset muodostavat perustan ihmisen kyvylle solmia suhde "sinään" ja tulkita identiteettiään "sinästä", joka heijastaa hänen sieluaan.

Äidin kasvot ovat siis merkittävä osa lapsen myöhempää jumalakuvaa.

Myös koko äitisuhde on lapselle hyvin merkityksellinen. Lapselle on erittäin tärkeää voida luottaa äitiin, tietää, että hän on olemassa suojelijana, jolle lapsi on luottaen antanut rakkautensa.

Jos äiti-lapsi-suhde on ollut luottamuksen ja rakkauden täyttämä, niin myöhemmin nämä kokemukset nousevat pintaan henkisellä tasolla ja koetaan "pyhän läsnäolona", Eriksonin termiä lainaten. Jumalan läsnäolon kokemus muistuttaa ihmistä siitä, mitä hän koki pienenä vauvana suhteessaan äitiin. Molemmissa on jotain pyhää.

Äiti on tärkeä monin tavoin. Alkuaikoina hän on aina lapsen lähellä. Hän ymmärtää lasta, vastaa hänen reaktioihinsa ja luo lapselle mielekkään ja turvallisen elämän. Äidin tarve säilyy koko lapsuuden ajan ja pitkälle aikuisuuteen asti. Se luo syvyyspsykologiset edellytykset hengellisille tarpeille. Jos olosuhteet ovat otolliset, ihminen tulee elämänsä varrella kokemaan, että "joku on olemassa" ja että hän voi mielekkäästi olla vuorovaikutuksessa tämän jonkun kanssa.[16]

Uskonnon tehtävä on symboliensa ja riittiensä avulla vahvistaa elämän ensimmäisestä suhteesta saatuja kokemuksia. Rukouksin, sanoin ja elein uskova ilmaisee riippuvaisuutensa ja lapsenomaisen uskonsa kaikkivaltiaaseen ja ikuiseen suojelijaan. Kaikkivaltiaan on autettava meitä, kuten äiti auttoi lasta, tai meidän on saatava tuntea hänen läsnäolonsa elämässämme.

Erilaisissa uskonnollisissa riiteissä — jumalanpalveluksessa, rukouksessa, ehtoollisessa — syntyy "pyhän läsnäolo" ja ihmisen on mahdollista kohdata Luojansa "kasvoista kasvoihin". Samalla hänen ainutlaatuisuutensa vahvistuu ja yksinäisyyden tunteensa lievittyy. Jokainen uskonnollinen juhlahetki, jokainen jumalanpalvelus sisältää pyhän tapahtuman, joka auttaa ihmistä palaamaan varhaisvuosien paratiisiin.

Ensirakkauden sulous ja katkeruus

Rakkaus ja tuska,
sisarukset,
vievät uskovat sydämemme
kodin valoon.

Per Daniel Atterbom

Lapsi, joka aluksi on iloisesti hymyillyt aina kasvot nähdessään, lakkaa joskus 6—9-kuukauden iässä hymyilemästä vieraille kasvoille. Ne herättävät nyt lapsessa pelkoa ja itkua.

Tämän pelon vieraita kasvoja kohtaan, jotka eivät ole oman äidin kasvot, oletetaan olevan ensimmäinen luotettava merkki siitä, että lapsi on oppinut erottamaan äitinsä kasvot vieraista. Äiti on nyt lapselle erityinen yksilö, jota lapsi rakastaa. Lapsi on solminut rakkaussuhteen tietyn yhden ihmisen kanssa. Aikaisemmin lapsi odotti ympäristön tyydyttävän vain hänen ravinnon ja huolenpidon tarpeensa. Nyt lapselle on syntynyt uusi tarve, tietyn ihmisen läheisyyden tarve. Tästä lähtien lapsi ei rakasta äitiään yksistään ruuan ja hoidon vuoksi, vaan nyt äidin persoona ja hänen läsnäolonsa antavat lapselle tyytyväisyyden ja ilon tunteen.

Suhteessaan äitiin lapsi tulee nyt myös tietoiseksi yksinjäämisen ja torjumi-

sen vaarasta. Äiti ei voi aina olla lapsensa kanssa, vaan joutuu jättämään hänet aina yhä pidemmiksi ajoiksi. Mahdollisesti äiti palaa työelämään. Havainto — että tulee jätetyksi — synnyttää lapsessa epätoivoa ja kiukkua ja aiheuttaa sen, että lapsi vastedes tuntee tiettyä pelkoa siitä, että äiti hylkää hänet. Näin ollen jo varhaisessa äitisuhteessa on hämärä kokemus pahasta todellisuudesta. On kuin lapsi olisi menettänyt paratiisin. Sitä paitsi äidinrakkaus on ehdotonta ja sellaisena sitä ei voi säilyttää. Lapsi ei siis voi tehdä mitään saadakseen pitää sen. Se voi hävitä tai se voidaan ottaa pois ihan yhtä selittämättömästi kuin se syntyikin.[4]

Nämä hylkäämisen, eron ja ahdistuksen kokemukset rakentuvat myös lapsen ja myöhemmin aikuisen jumalakuvaan aivan samoin kuin varhaiset positiiviset kokemuksetkin. Tästä tuskallisesta elämän vaiheesta saakka oletetaan ihmisen kantavan aina mukanaan epämääräistä Jumalan rakkauden menettämisen pelkoa. Tämä pelko on niin suuri, koska lapsi ja sittemmin myös aikuinen ymmärtää sen, että itse ei voi tehdä mitään tämän rakkauden ansaitsemiseksi. Jumalan rakkaus on Armo, ja uskova voi ainoastaan tuntea luottamusta tätä armoa kohtaan ja olla sen edessä pieni ja riippuvainen kuin lapsi.

Jotta usko voisi voittaa sen hylätyksi tulemisen pelon, joka lapsen tässä kehitysvaiheessa on pysyvää todellisuutta, lapsen jumalakuvassa tulee olla hallitsevina sen äidilliset piirteet — rakkaus ja armahtavaisuus. Vain silloin usko voi välittää ihmiselle rauhaa, kun häntä valaisevat rakastavat ja lempeät kasvot.

Jos tämän ajan kielteiset piirteet — yksin jäämisen, ahdistuksen ja vihan tunteet — tulevat hallitsemaan jumalakuvaa, voi ihminen joutua koko elämänsä ajan kantamaan huolta siitä, että Jumala hylkää hänet. Hän voi tuntea vihaa Jumalaa kohtaan ja hänen hengellisestä elämästään voi tulla pitkä taistelu toivon ja epätoivon välillä.

Jumalan hylkääminen, Jumalan pimeys tai Jumalan suuri hiljaisuus ovat monille syvästi tuskallisia kokemuksia.[4,17]

Isä

Sinun ei tarvitse ansaita
äitisi rakkautta.
Mutta isäsi rakkaus
sinun on ansaittava.

Robert Frost

Isä on lapsen elämän toinen tärkeä henkilö. Kun äitisuhde on lapsen ensisijainen suhde, se joka antaa elämään rakkautta ja turvallisuutta, on suhde isään

se, joka auttaa lasta kasvamaan ja tulemaan itsenäiseksi. Lapsen elämän ensi aikoina on äidillä yhä hallitsevampi rooli. Isän merkitys kasvaa kuitenkin jatkuvasti ja siitä tulee lapselle merkittävän tärkeä joskus ensimmäisen elinvuoden lopulla. Isä on lapsen elämässä ensimmäinen ihminen, joka voi tulla vaihtoehdoksi äidille. Juuri hän auttaa lasta irtaantumaan äidistä ja ohjaa lasta kehittymään itsenäiseksi.[4]

Kun äiti edustaa lapselle turvallisuutta ja rakkautta, isä edustaa voimaa ja arvovaltaa, sääntöjä ja tottelevaisuutta, auktoriteettia ja vastuuta. Näillä isään liittyvillä näkökohdilla on syvät historialliset juuret ja syvä psykologinen merkitys kasvavalle lapselle. Sitä tosiasiaa, että äiti ja isä edustavat kvalitatiivisesti erilaisia ominaisuuksia, ei saa sekoittaa sukupuolten väliseen tasa-arvon puutteeseen. Lapsi heijastaa aina vanhemmuuden kaksi puolta — äidillisen ja isällisen — kahteen eri sukupuolta olevaan henkilöön, niihin aikuisiin, joilla kummallakin on tunnesuhde lapseen.[8,9]

Isästä tulee lapselle tärkeä silloin, kun hän alkaa itsenäistyä. Vasta nyt, joskus toisen elinvuoden aikana, lapsi alkaa tarvita määrättyjä sääntöjä ja jonkun ulkopuolisen auktoriteetin, joka vastaa niistä. Lapsen omat pyrkimykset kohti itsenäisyyttä ja riippumattomuutta ovat varsin jäsentymättömiä, täynnä konflikteja ja helposti välittömien tarpeiden uhreiksi joutuvia. Lapsi, joka kokeilee itsenäisyyttään ja pyrkii vapautumaan äidistään, etsii samanaikaisesti olemassaoloonsa järjestystä ja yhteyttä. Kun lapsi saa ympäristössään vastakaikua — sekä rakkautta että hyväksyntää, mutta myös sekä esteitä että vaatimuksia — hänen kehityksensä toteutuu parhaalla mahdollisella tavalla.[6]

Isä edustaa perinteisesti lakia ja järjestystä. Laki on yhtä kuin säännöt. Ne ovat lapselle tärkeitä varsinkin tässä kehitysvaiheessa. Säännöt edustavat vanhempien auktoriteettiin sisältyvää turvallisuutta, varmuutta ja järjestystä. Sääntöjen puuttuminen merkitsee lapselle aina epävarmuutta ja levottomuutta.

Isällä, joka psykoanalyyttisen näkemyksen mukaan edustaa sääntöjä, on tässä tehtävä, joka liittyy erityisesti hänen vanhemmuuteensa. Lapsi kokee isän aina vahvempana auktoriteettina kuin äidin. Isän valta on lapsen silmissä suurempi ja hänen sanansa painavat enemmän. Isä, joka ei täytä näitä odotuksia, jää lapselle hämäräksi, abstraktiksi ja vaikeasti ymmärrettäväksi hahmoksi. Hänen kuvansa jää epäselväksi ja häilyväksi, hänen auktoriteettinsa harhaksi. Lapsi ei voi ottaa häntä todesta.[6,9,12]

Jotta lapsi voi luottaa elämään, rakentaa persoonallista identiteettiään ja itsenäistyä, on välttämätöntä, että hän kasvaa kahden toisiaan täydentävän edellytyksen varassa. Toisaalta hänen täytyy kokea varauksetonta hyväksyntää ja toisaalta hänen täytyy kohdata normit ja auktoriteetit. Varaukseton hyväksyntä on äidin lasta kohtaan tunteman rakkauden ydin; isä tavallisesti vastaa normeista ja auktoriteetista. Edellinen edustaa vanhemmuuden äidillistä, jälkimmäinen sen isällistä puolta.[6,9,12]

On vielä joitakin muita piirteitä, jotka psykoanalyyttisen näkemyksen mukaan ovat tärkeitä lapsen isäkuvan kehityksen kannalta. Isät eivät ole kuten äidit synnyttäneet lapsiaan eivätkä siksi ole itsestään selvästi sidoksissa heihin. Heidän suhteensa lapsiin on erilainen kuin äitien. Isien pitäisi periaatteessa voida esim. hylätä lapsensa, sanoa irti isyytensä ja kieltää lapsilta rakkautensa ja huolenpitonsa, koska heidän rakkautensa ei ole itsestään selvää vaan vapaaehtoisesti valittua.[6]

Isän rakkauden vapaaehtoisuus positiivisesti nähtynä merkitsee sitä, että lapsen suhde isään on vapaa niistä siteistä, jotka liittävät äidin ja lapsen toisiinsa. Äidin ja lapsen välinen vahvasti tunnepitoinen riipuvuus sulkee lapsen stabiiliin suhteeseen äidin kanssa, mikä voi ehkäistä hänen vapautumistaan. Koska sellaista sidettä ei ole isän ja lapsen välillä, suhde isään voi helpottaa lapsen kehitystä kohti itsenäisyyttä.

Isänrakkaus voidaan kuitenkin kokea uhkaavana ja pelottavana. Koska isänrakkaus sisältää vaatimuksia ja odotuksia ja se täytyy ansaita, se aina jättää tilaa epäilyille. Lapsi voi joutua kokemaan, että hän ei ehkä olekaan tehnyt tarpeeksi ansaitakseen isän rakkauden. Hän voi myös joutua uskomaan, ettei hän ole rakastamisen arvoinen.[6,9,12]

Koska isänrakkauteen liittyy ehtoja, ovat ne tunteet, joita se herättää, aina luonteeltaan ambivalentteja — sekoitus positiivista ja negatiivista, uskollisuutta, rakkautta ja pelkoa. Toisaalta lapsi ihailee isäänsä siksi, että tämä vaikuttaa viisaalta ja oikeudenmukaiselta. Nämä ominaisuudet herättävät lapsessa hellyyttä ja kunnioittavaa rakkautta. Toisaalta isä vaikuttaa myös vaativalta ja ankaralta, hän voi sekä rangaista että palkita lasta. Hän voi tuntea sekä rakkautta että vihaa lasta kohtaan. Nämä asiat luovat lapsessa pelkoa. Tätä pelkoa lisää lapsen aavistus, että isän rakkaus täytyy itse voittaa ja että sen voi myös menettää.

Yllä kuvatut isänrakkauden puolet ympäröivät isän lapsen silmissä voimalla ja vallalla ja siksi lapsen rakkaus häntä kohtaan on sekoitus kunnioitusta ja pelkoa. Isiä ihaillaan ja kunnioitetaan samalla kun heitä yritetään suostutella olemaan lähellä. He ovat lapselle ankaria jumalolentoja.

Isäkuvasta kehittyy aikaa myöten jumalakäsityksen isällinen puoli. Koska isä lapsen silmissä edustaa valtaa ja voimaa, lapsen jumalakäsitys saa samanlaisia piirteitä. Jumala koetaan kaikkivaltiaana ja pyhänä. Hän määrää taivaassa ja maan päällä samalla tavalla kuin isä määrää lastaan.

Edelleen isä on lapsen silmissä oikeudenmukainen ja ankara, mutta hän on myös se, johon voi luottaa ja joka pitää huolta lapsen hyvinvoinnista. Nämä isyyden puolet aiheuttavat sen, että lapsi rakentaa käsityksen Jumalasta, joka on oikeudenmukainen vallanpitäjä samalla kun Hän edustaa läheisyyttä, huolenpitoa ja suojaa. Lapsen mielestä juuri Jumala on sääntöjen asettaja ja val-

voja, joka on äärettömän oikeudenmukainen ja vaatii lapsiltaan tottelevaisuutta. Sellaisen Jumalan edessä tuntee kunnioitusta mutta myös pelkoa.

Jos lapsen isäsuhde on ollut rakastava ja lapsi on oikealla tavalla selviytynyt kehityskriiseistään, myös hänen jumalakuvansa saa rakastavia piirteitä. Tällöin Jumala rohkaisee lapsen ja myöhemmin myös aikuisen itsenäistymistä ja persoonallista aloitekykyä. Hän vaatii ihmiseltä vastuuta ja huolenpitoa läheisistä. Hänet koetaan sekä hyvänä että voimakkaana ja Hän puhuu ihmiselle ohjaavan isän äänellä. Hän näkee lapsensa ja ymmärtää heitä. Ja vaikka hän vaikuttaa ankaralta, Hänen olemuksensa on kuitenkin rakastava ja anteeksiantava.

Jos lapsen isäsuhde on ollut huono tai jos lapsi ei ole onnistunut läpäisemään kehityskriisejään, kuvasta tulee toinen. Rankaiseva ja torjuva isä voi luoda lapsen sisimpään vastaavan jumalakäsityksen. Ankara ja vihainen isä tai lapsen tulkinta hänestä sellaisena voi muuttua vastaavaksi jumalakuvaksi. Sellainen Jumala voi soittaa lapsen sielussa synkillä ja tummilla kielillä. Kielteisesti isällisestä Jumalasta voi tulla uhkaava voima. Hänestä voi tulla myös se kaikkinäkevä silmä, joka alituiseen valvoo lasta, eikä lapsi vapaudu tästä ylimaallisesta valvojasta, minne hän sitten meneekin.

Yliminä muodostuu

Ylpeyttä on kahdenlaista:
sitä, että pitää itsestään
ja sitä, ettei voi hyväksyä itseään

Henry-Frédéric Amiel

Äiti- ja isäkuvat (vanhempien edustajat) siirtyvät huomaamatta ja hiipien lapsen sisäiseen jumalakäsitykseen ja rakentuvat osaksi hänen yliminäänsä. Siellä ne kutoutuvat yhdeksi dynaamiseksi kuvioksi, ”jumaluuden kasvoiksi”, joiden lukuisat piirteet muuttuvat ja saavat jatkuvasti uusia vivahteita.

Yliminä kehittyy joskus neljännen ja seitsemännen ikävuoden välissä. Yliminä on se persoonallisuuden alue, joka sisältää mielikuvia lapselle tärkeistä henkilöistä. Yliminä on persoonallisuuden kehittynein osa. Yliminässä on myös minäihanne, jossa on kaikki ne arvot, normit ja ihanteet, jotka lapsi on kasvatuksen välityksellä saanut ja omaksunut. Siellä ovat moraaliset vaatimukset, uskonnolliset ihanteet ja eettiset säännöt. Yliminän toisessa osassa on omatunto. Omatunto on persoonallisuuden kontrolloiva osa. Syyllisyydentunteemme, tunnontuskamme ja itsesyytöksemme löytyvät omastatunnosta.

Äiti- ja isäkuvat rakentuvat yliminässä. Minäihanteessamme tulemme kantamaan ihanteitamme, unelmiamme, normejamme ja kuvitelmiamme. Haluamme muistuttaa ihannoituja vanhempiamme — rakastavaa, hyväksyvää äitiä ja oi-

keudenmukaista, itsevaltaista isää. Minäihanteessa olemme melkein jumalolentoja — Jumalan kuvia.

Omatunto, yliminän toinen puoli, tasapainottaa yliminää. Omatunto herättää syyllisyydentuntomme, kun rikomme ihanteitamme ja normejamme. Näiden kahden osa-alueen välinen tasapaino mahdollistaa sen, että voimme tuntea itsemme äärettömän arvokkaiksi, voimme tuntea itsemme Jumalan kuvaksi samalla kun olemme nöyriä.

Samanaikaisesti yliminän kanssa syntyy lapsen pysyvä sisäinen maailma, ja jumalakäsitys rakentuu tästä lähtien tähän sisäiseen maailmaan. Äidilliset ja isälliset piirteet kutoutuvat jumalakuvaksi. Se miltä lapsen henkilökohtainen jumalakuva tulee näyttämään, riippuu osaltaan sen äidillisten ja isällisten piirteiden tasapainosta.

Mitä enemmän äitikuva hallitsee lapsen jumalakuvaa, sitä rakastavammaksi, hyväksyvämmäksi ja anteeksiantavaisemmaksi lapsi kokee Jumalansa. Lapsi tietää, että Jumala rakastaa häntä, riippumatta siitä onko hän sen rakkauden arvoinen vai ei. Lapsi tietää myös, että vaikka sattuisi mitä tahansa, Jumala tulee auttamaan, suojelemaan ja antamaan anteeksi. Luottamus voi parhaassa tapauksessa olla totaalista. Mutta kaiken hyvän rinnalla voi olla myös piirteitä pelosta — pelosta, että Jumala voi hylätä lapsen.[4,15]

Mitä enemmän isäkuva hallitsee lapsen jumalakuvaa, sitä kaikkivaltiaammalta, pyhemmältä, majesteettisemmalta, ohjaavammalta mutta myös vaativammalta ja ankarammalta lapsen Jumala voi näyttää. Isällinen Jumala ohjaa lasta, pitää hänestä huolta ja haluaa hänelle hyvää. Hän on Jumala, joka antaa lapsen seistä omilla jaloillaan, antaa hänen kasvaa ja kypsyä ja tehdä omia ratkaisujaan. Mutta Hän vaatii lapselta vastuuta ja aiheuttaa syyllisyydentunteita, kun lapsi rikkoo elämässään vaikuttavat normit ja ihanteet.[4,15]

Jotta lapsen jumalakuva kehittyisi uskonnollisesti kypsäksi, on tärkeää, että äidilliset ja isälliset piirteet täydentävät ja tasapainottavat toisiaan. Jumala on koettava sekä äidillisenä kaikkisyleilevänä rakkautena ja armona että isällisenä kaikkivaltiaana, pyhänä ja oikeudenmukaisena.

Jumalakäsityksen kehitys

Kuten olemme nähneet, lapsen jumalakäsityksen äidilliset ja isälliset piirteet ovat peräisin hänen varhaisimmilta elinvuosiltaan. Ne rakentuvat tiedostamattomasta ja esitiedostetusta aineistosta ja lapsen perusihmissuhteet antavat niille tunnevärityksen. Ihmisen primääriset suhteet — suhteet äitiin ja isään — ovat myöhempien ihmissuhteiden ja myös jumalasuhteen tiedostamattomia esikuvia. Ne tunteet, jotka liittyvät lapsen ensimmäisiin rakkauden kohteisiin, tulevat aina ensisijaisesti värittämään niitä tunteita, joita lapsi tuntee Jumalaa

kohtaan. Myöskin ne jumalakäsitykset, jotka lapsi myöhemmin luo, riippuvat hänen äitikuvastaan, isäkuvastaan ja myös hänen omasta minäkuvastaan.[4,6,8]

Yksilöllinen ja hyvin subjektiivinen logiikka rakentaa tämän kokemuksen värittämän jumalakäsityksen. Ihmisen jumalakuva on aina muotoutunut hyvin persoonallisesti ja se toimii yksilössä ainutlaatuisella ja ennakoimattomalla tavalla, johon juuri tämän yksilön sisäinen dynamiikka vaikuttaa. Se on myös jossain määrin erilainen kuin uskonnollisen tradition välittämä jumalakuva. Joiltakin osin se muistuttaa kirkon jumalakuvaa, toisilta osin se eroaa siitä. Tästä riippumatta se on aina hyvin tunneperäisesti latautunut.

Suhteilla vanhempiin on siis hyvin keskeinen merkitys lapsen tulevalle jumalakuvalle, mutta myös *ympäristöllä* on voimakas vaikutus. Ana-Maria Rizzuto on kirjassaan *The Birth of the Living God* kuvannut, miten ympäristön voisi ajatella vaikuttavan. Seuratkaamme lyhyesti hänen ajatuksiaan jumalakäsityksen kohtalosta lapsen elämässä.

Lapsi syntyy jo valmiiseen ympäristöön. Lasten vanhemmilla — jotka tiedostamattaan ovat lapsen sisäisen jumalakäsityksen esikuvia — on käsitys Jumalasta. Tämä käsitys on peräisin heidän omasta lapsuudestaan ja kasvuympäristöstään.

Vanhemmat siirtävät tietoisesti tai tiedostamattaan oman käsityksensä Jumalasta lapsilleen. Tietoisesti se tapahtuu silloin kun vanhemmat kertovat käsityksiään Jumalasta tai vastaavat lasten Jumalaa koskeviin kysymyksiin. He voivat myös opettaa lapsilleen iltarukouksen tai lukea heille raamatunkertomuksia. Tiedostamatta se tapahtuu vanhempien elämänkatsomuksen, uskonnollisten asenteiden ja tunteiden välityksellä. Myös ne uskonnolliset riitit, esim. kaste, yhteiset kirkossa käynnit tai kodissa vietetyt uskonnolliset juhlat, joihin useimmat vanhemmat antavat lastensa osallistua, vaikuttavat.

Kun lapsi on varttunut muutamia vuosia, hän kuulee Jumalasta puhuttavan ympäristössäänkin. Hän havaitsee, että on olemassa ammattiryhmä — papit — jotka julkisesti edustavat Jumalaa. Hän kuulee, että tietyt rakennukset — kirkot — ovat Jumalan taloja. Hän voi nähdä TV-ohjelmia tai uskonnollisia filmejä, joissa aikuiset puhuvat Jumalasta. Näin lapset oivaltavat, että Jumala on näkymätön olento, jota aikuiset palvovat, pelkäävät, rakastavat, johon he uskovat tai jonka he torjuvat.

Omassa kokemuspiirissään lapsi tuntee vain kaksi olentoa, joita hän rakastaa, pelkää, palvoo tai toisinaan torjuu. Nämä ovat lapsen omat vanhemmat. Kun lapsi kuulee ympäristönsä aikuisten puhuvan Jumalasta, hän siirtää Jumalaan monta sellaista ominaisuutta, joita hänen vanhemmillaan on. Jumalakäsityksestä alkaa lapselle muodostua tietoinen käsitys jostakin, joka on yhtä mahtava tai mahtavampi kuin vanhemmat.

Kolmen-neljän vuoden iässä lapsi havaitsee, että hänen maailmassaan on paljon ihmisten tekemää. Nyt alkaa loputtomien kysymysten aika. Kuka on tehnyt sen ja kuka on tehnyt tuon? Kysymysketju alkaa lapsen lähiympäristöstä, leikkikaluista ja käyttöesineistä, jatkuu sitten laajempaan ympäristöön ja koskee autoja, junia, taloja, tehtaita, kirkkoja ja kouluja. Kun nämä aiheet on tyhjentävästi käsitelty, lapsen kysymykset ulottuvat yhä kauemmaksi ja kauemmaksi. Nyt lapsi voi kysyä: Kuka on tehnyt maan, kuka on tehnyt metsät, kuka on asettanut tähdet taivaalle ja kuka on tehnyt ensimmäiset ihmiset?[18]

Jos aikuiset sanovat, että Jumala on tehnyt ne asiat, jotka eivät ole ihmisen tekemiä — maan, tuulen, pilvet ja ensimmäiset ihmiset — lapsi kuvittelee Jumalan hyvin mahtavaksi olennoksi, joka osaa tehdä suuria. Kun lapsi kuten pieni filosofi ainakin jatkaa kysymyksiään, hän keksi jotain erittäin merkillistä — kukaan ei ole luonut Jumalaa. Tämä keksintö muuttaa Jumalan hyvin merkittäväksi hahmoksi lapsen mielikuvitusmaailmassa. Hän näyttää olevan olemassa mutta toisella tavalla kuin ihminen. Nyt jumalakäsitys saa transkendenttisiä piirteitä, jotka selvästi ylittävät lapsen käsitykset omista vanhemmistaan.

Noin kuuden vuoden iässä lasta kiehtoo suuresti Jumalan valtava luomisvoima, Hänen viisautensa ja kaikkivaltiutensa. Pienempänä lapsen oli vaikea käsittää Jumalaa, joka näki lapsen mutta jota hän itse ei voinut nähdä. Nyt hän on hyväksynyt tämän paradoksin ja hänen käsityksensä Jumalasta laajenee. Jumala ei ole ainoastaan maailman monenlaisten asioiden luoja vaan hän on myös se, joka tietää monia ihmiselämän salaisuuksia.

Samaan aikaan — ehkä aikaisemminkin — alkaa osa lapsista osallistua kirkon opetukseen. Tässä iässsä he rakastavat raamatunkertomusten kuuntelemista ja osallistuvat innokkaasti hartaushetkien pieniin rituaaleihin. He pitävät alttarikynttilöiden sytyttämisestä ja virsien laulamisesta. He haluavat oppia ilmaisemaan kunnioituksensa rituaalien mukaisesti. Myös rukouksesta tulee tässä iässä lapselle tärkeä. Lapsi alkaa näin toimimalla muodostaa tunnepohjaista suhdetta Jumalaan. Lapsen jumalakäsitys saa näin sekä tiedollisen että tunnepohjaisen puolen.

Kun lapsi tulee kouluikään, hänen suhteensa vanhempiin muuttuu ja sen myötä myös hänen käsityksensä heistä. Lapsi siirtyy uuteen sosiaaliseen yhteisöön, joka muodostuu samanikäisistä tovereista. Koulussa lapsi saa myös kosketuksen institutionaaliseen uskontoon.

Kaikki nämä tekijät muuttavat jälleen lapsen jumalakäsitystä ja irrottavat sen yhä enemmän vanhempien kuvasta. Lapsen älyllinen kypsyys auttaa häntä käyttämään laajentunutta kokemusmaailmaansa Jumalan pohtimiseen ja Jumalan asettamiseen sellaiseen viitekehykseen, joka on paljon avarampi ja eksistentiaalisempi kuin aikaisemmin. Rizzuton mukaan seuraava jumalakäsityksen kehitysvaihe saavutetaan siinä vaiheessa, kun lapsi kokee pettymyksiä suh-

teessaan vanhempiinsa ja perheeseensä. Tätä kautta lapsen elämässä kutsutaan psykoanalyysissä perheromantisoimisen periodiksi. Tänä kautena lapsi unelmoi siitä, että jompi kumpi hänen vanhemmistaan ei olekaan hänen oikea vanhempansa, vaan hän on jonkun huomattavan henkilön lapsi. Lapsi uskoo mielikuvituksessaan, että vain onnettomat olosuhteet pakottavat hänet elämään näitten ihmisten kanssa, jotka sanovat olevansa hänen isänsä ja äitinsä.[2]

Kun lapset osallistuessaan koulun uskonnon opetukseen kuulevat raamatunkertomuksia, he tutustuvat uusiin ihmisiin, jotka voivat tulla tärkeiksi. Lapsen mielikuvitus kutoutuu näiden raamatullisten henkilöiden ympärille ja hän voi rohkaista itseään kuvittelemalla, että nämä henkilöt ovat lähempänä häntä kuin omat vanhemmat ja että he osaavat paremmin arvostaa lapsen hyviä puolia.[8]

Koska lapset yleensä tuntevat itsensä tässä elämänvaiheessa yksinäisiksi ja hylätyiksi sen tähden, että he ovat mielikuvituksessaan vanhempiensa ottolapsia, jumalakäsityskin muuttuu. Jumalasta tulee nyt se, joka aina on läsnä, joka tuntee lapsen sisältä paljon paremmin kuin hänen vanhempansa. Jumalasta tulee se keskustelukumppani, jolle voi kertoa salaisimmatkin ajatuksensa ja toiveensa — myös ne, joita ei voi pukea sanoiksi.

Tässä vaiheessa jumalakäsitys on enemmän tai vähemmän vapautunut vanhempien kautta muodostuneista käsityksistä ja saanut omia luonteenomaisia piirteitä. Tästä vapautumisesta huolimatta äidilliset ja isälliset piirteet jäävät jumalakäsitykseen loppuelämäksi, vaikkakaan niitä ei enää voi yhdistää omaan äitiin tai isään. Ne saavat pikemminkin yleisen merkityksen ja ne auttavat ihmistä muodostamaan persoonallisen ja tunnepohjaisesti värittyneen jumalakuvan.

Rizzuton mukaan jumalakäsitys tulee muuttumaan vielä monta kertaa kehityksen myötä. Seuraavassa kehityskriisissä — murrosiässä — se työstetään uudestaan. Nyt nuori yhdistää persoonallisen jumalakäsityksensä filosofisten ja teologisten ajatusten, argumenttien ja kohtaamiensa Jumalaa käsittelevien uskonkappaleiden kanssa. Jos tästä integraatiosta tulee onnistunut, se liittää edelleen uusia ulottuvuuksia nuoren jumalakäsitykseen. Tosin nämä lisäykset ovat ainoastaan älyllisiä. Emotionaalisesti niillä on vähän annettavaa.

Jokaisessa merkityksellisessä elämänvaiheessa tai jonkun elämänkriisin — avioitumisen, lasten syntymän, ammattiin valmistautumisen, sairauden, kuoleman — yhteydessä jumalakäsitys tulee uudelleen ajankohtaiseksi. Olosuhteet voivat muokata ja järkyttää aikaisempaa jumalakäsitystä. Jopa arkipäivän monet tapahtumat voivat johtaa jumalakäsityksen muuttumiseen. Jokainen itsetutkistelun kausi, jolloin ihminen tutkii omaa sieluaan, saa aikaan sen, että jumalakäsitystä pohditaan uusien olosuhteiden valossa ja että se muokataan vastaamaan ajankohtaisia tarpeita ja vaatimuksia.

Näin ihmisen persoonallinen jumalakuva jatkuvasti muuttuu elämän aikana. Rizzuton mukaan viimeinen uudelleenarviointi tapahtuu elämän loppuvaiheessa — kuoleman lähestyessä. Silloin ihminen joko hyväksyy jumalakuvansa ja saa rauhan ja siunauksen tai hylkää sen vaipuen pelkoon ja epätoivoon.

Jumalakäsitys kognitiivisen näkemyksen mukaan

Jokaisen lapsen syntymä on sanoma siitä,
ettei Jumala ole menettänyt uskoaan ihmiseen.

Rabindranath Tagore

Lapsi saa tietonsa Jumalasta vuorovaikutuksessa toisten ihmisten kanssa. Itse sana Jumala on sosiaalinen ja kulttuuriin sidottu käsite. Sen merkityksellä ja sisällöllä on juurensa Raamatussa, mutta vuosituhantiset inhimilliset ajatukset ovat veistäneet ja hioneet sen ilmaisuja. Tämän päivän lapselle Jumalasta puhuvat ihmiset, joiden tiedot perustuvat kokemukseen, historiaan ja traditioon.

Kun pieni lapsi kuulee sanan *Jumala,* se uppoaa lapsen sisäiseen mielikuvien, ajatusten ja käsitysten maailmaan. Lapsen iästä, älykkyydestä ja hänen aikaisemmista kokemuksistaan riippuen jumalakäsite saa psykologisesti tarkoituksenmukaisen sisällön. Tämä sisältö muuttuu lapsen kasvaessa ja kypsyessä. Myös lapsen ympäristö vaikuttaa jumalakäsityksen muotoutumiseen. Uskonnollinen ympäristö luo toisenlaisen jumalakäsityksen kuin maallistunut ympäristö, älyllisesti suuntautunut pedagoginen ympäristö toisenlaisen kuin tunneperäinen intiimi yhteisö.

Jumalakäsitystä on tutkittu kognitiivisen koulukunnan piirissä monella tavalla. On tutkittu lasten ajatuksia Jumalasta ja on testattu heidän kykyään ilmaista sanoin tai kuvin näitä ajatuksia ja kuvitelmia. Olemassaolevat tutkimukset ovat hyvin kirjavia — sekä metodisesti että teoreettisesti. Problematiikkaa on metodologisesti lähestytty lukuisilla psykologisilla mittausmenetelmillä. Lapsia on haastateltu, heitä on pyydetty piirtämään jumalakuvitelmiaan, pyydetty leikkimään ja näyttelemään eri raamatunkertomuksia ja paljon muuta. Lapsia on myös tarkkailtu hartaushetkien aikana, kirkossa käytäessä ja rukoiltaessa. Edelleen lasten on annettu arvioida eri uskonnollisia käsitteitä sekä tutkittu heidän mielipiteitään ja kykyään ottaa vastaan uskonnollisia kuvia. Menetelmät ovat olleet moninaisia — sekä suoria, kuten kyselyt, että epäsuoria kuten kuvien tulkitsemiset.

Kuten metodit niin teoriatkin ovat yhtä moninaisia. Osa tutkimuksista perustuu uskonnollisia kehitysvaiheita koskeviin teorioihin. Toiset tutkijat ovat lä-

hestyneet lapsen jumalakäsitystä niiden teorioiden pohjalta, jotka koskevat lasten piirustuksia tai kuvien ymmärtämistä. Toiset ovat puolestaan suorittaneet tutkimuksensa ilman suoranaista teoreettista kytkentää. Tutkimusten antama kuva on sekä kirjava että vaikeaselkoinen.

Vain muutamat tutkijat ovat hankkineet tietoa lapsen jumalakäsityksistä koko lapsuuden ajalta, ts. lapsen kolmannesta tai neljännestä elinvuodesta viidenteentoista tai seitsemänteentoista vuoteen saakka. Kukaan tutkija ei ole seurannut samaa lapsiryhmää läpi koko lapsuuden ajan. Olemassaolevat tutkimukset ovat poikittaistutkimuksia, joissa on tutkittu eri ikäryhmiä samana ajankohtana. Tästä syystä tuloksia on tulkittava varovasti. Jotta ylipäätään tieteellisessä mielessä voisi puhua lapsen uskonnollisesta kehityksestä, sen vaiheista ja kypsästä uskonnollisuudesta, täytyy lähteä pitkittäistutkimuksista, ts. niistä tutkimuksista, joissa on seurattu samaa lapsiryhmää koko kehitystapahtuman ajan. Niin ei nykyään tehdä.

Jotta kuitenkin saisi havainnollisen kuvan lapsen jumalakäsityksistä ja niiden kehitykseen liittyvistä muutoksista ikäkausittain, täytyy valita tietoa saatavissa olevista tutkimustuloksista. Seuraavassa esityksessä siis selostetaan joukkoa tutkimustuloksia, jotka jakautuvat kahteen ryhmään: ne jotka on saatu ei-sanallisin menetelmin ja ne joissa on käytetty sanallisia menetelmiä.

Piirtäminen on ei-sanallinen menetelmä, jota on käytetty lasten jumalakuvan kartoittamiseen. Se perustuu kahteen olettamukseen:
1. Lasten on vaikea ilmaista ajatuksiaan, mietteitään ja tunteitaan sanoin.
2. Uskonnollisia elämyksiä ei voi ilmaista sanallisesti.

Sanallisia menetelmiä käyttävät sellaiset tutkimukset, joissa on haastateltu lapsia tai käytetty jotain muuta semanttista menetelmää, esim. vapaata assosiointia. Siinä lapset saavat reagoida tiettyihin sanoihin — Jumala, kirkko, pyhyys jne. niillä sanoilla (vapailla assosiaatioilla), jotka heidän mielestään parhaiten sopivat esitettyihin sanoihin tai jotka ensimmäisinä tässä yhteydessä tulevat mieleen.

Ennen kuin käsittelemme eri tutkimustuloksia, jotka on saatu yllä mainituilla menetelmillä, voimme ensin vähän hahmotella, millaiseksi pienet lapset, ne joita ei vielä ole tutkittu, kuvittelevat Jumalan.

Jumalakäsitys varhaisessa lapsuudessa

Kun minä olin lapsi,
niin minä puhuin kuin lapsi,
minulla oli lapsen mieli,
ja minä ajattelin kuin lapsi.

1. Kor. 13:11

Noin kahden vuoden iässä — usein vähän aikaisemminkin, joskus vähän myöhemmin — kehittyy lapsen kuvittelukyky. Silloin lapset alkavat luoda mielikuvia niistä sanoista, joita he päivittäin kuulevat, he alkavat muistaa tapahtumia, joita ovat kokeneet, ja he alkavat ajatella verbaalisesti. Kun tämä tapahtuu, pienen lapsen maailma avartuu yhtäkkiä ja saa aivan erilaisen luonteen kuin aikaisemmin. Olemassaolosta, joka on ollut käytännöllistä, ulkoiseen ja konkreettiseen pitäytynyttä todellisuutta, tulee nyt myös symbolista.

Symboleista, sanoista, ajatuksista ja mielikuvista tulee tästä alkaen uusia keinoja, joiden avulla lapsi ymmärtää ja tulkitsee olemassaoloaan.

Käsite Jumala on näkymättömän, hengellisen todellisuuden sanasymboli. Lapselle käsite Jumala tässä iässä voi olla yksi niistä sanoista, joita lapsi kuulee vanhempiensa tai jonkun muun sanovan. Se, miten lapsi käsittää sanan Jumala, riippuu suuresti siitä, kuka sanan sanoo tai missä yhteydessä se sanotaan. Isoäiti, joka kertoo lapselle Jumalasta, välittää toisenlaisen elämyksen kuin pappi, joka jumalanpalveluksen aikana puhuu Jumalasta. Äiti tai isä, joka lukee iltarukousta lapsensa kanssa, saa aikaan elämyksen, joka eroaa siitä, mitä lapsi kokee uskonnollista TV-ohjelmaa katsoessaan. Raamatunkertomus voi luoda kuvan Jumalasta ja kertomuksen teologinen sisältö ja selitys aivan toisen kuvan.

Se, missä yhteydessä ja mitä tunteita herättävänä sana Jumala esiintyy sekä se suhde, joka lapsella on puhujaan, määrää miten lapsi käsitteen Jumala ymmärtää.

Ei löydy käytännöllisesti katsoen tutkimuksia, jotka selittäisivät, millaiseksi tämänikäinen (1,5—3 vuotta) lapsi kuvittelee Jumalan. Näin varhain, jolloin ajattelu on vielä nupullaan, lapsi ei osaa ilmaista ajatuksiaan, kokemuksiaan ja tunteitaan, jotka liittyvät niin abstraktiin käsitteeseen kuin Jumala. Siksi pienten lasten jumalakäsityksen hahmottuminen jää salaisuudeksi. Se ei tarkoita, etteikö sana Jumala jättäisi jälkiä lapsen aisteihin tai mieleen. Varhaisvuosien kokemukset leimaavat ihmislasta voimakkaasti, sekä hyvään että pahaan suuntaan. Kokemukset käsitteestä Jumala jättävät varmasti elämän alkuvaiheissa pysyvät jäljet, jotka vaikuttavat myöhempään kehitykseen. Syy siihen, että tiedämme niin vähän pienten lasten jumalakäsityksistä, on siis se, että lapsilta tässä iässä puuttuu kieli, jolla he pukevat sanoiksi mielikuvat ja

kokemukset voidakseen ilmaista niitä meille.

Lapsen mielikuvat tässä varhaisessa ikävaiheessa ovat yleensä ottaen katkelmallisia ja irrallisia. Lapsen sanavarasto on pieni ja hänen kykynsä keskustella on kehittymätön. Vaikka lapsella onkin varastossaan koko joukko sanoja, joilla hän maailmansa eri asioita nimittää, sanat ovat vielä irrallaan. Sanojen ja asioiden yhteenliittäminen, asioiden välisen yhteyden löytäminen sekä sisäisten kokemusten ja ulkoisten tapahtumien yhteyden oivaltaminen on hitaasti etenevä prosessi. Sanojen ja käsitteiden selkeä ja yksiselitteinen maailma kasvaa esiin hitaasti kuvien, kokemusten, muistojen ja mielikuvituksen luomien kuvitelmien hämäryydestä.

Mutta vaikka lapsen käsitteenmuodostus on vielä nupullaan, hän osaa 2—3 vuoden iässä yhdistää tiettyjä sanoja keskenään. Niinpä esim. 3-vuotias yhdistää Jumalan sanaan kirkko, taivas tai tiettyyn toimintaan kuten käsien ristimiseen ja rukoilemiseen. Jos lapsi osallistuu jumalanpalvelukseen, hän osaa jäljitellä vanhempiaan tai muita jumalanpalvelukseen osallistuvia. Hän osaa taivuttaa päänsä, mumista tiettyjä fraaseja sopivassa kohdassa tai "laulaa" virsikirjasta. Hän voi kotona "leikkiä kirkkoa" ja jäljittelee hyvin mielellään papin roolia. Kehotuksesta hän ehkä piirtää Jumalasta kuvan, joka on pikemminkin ilmeikäs kuin esittävä ja muistuttaa lapsen ikätyypillisiä viivoja ja ympyröitä. Yhä vielä käden motorinen ilo voittaa lapsen kyvyn kuvata jotakin.

Katkelmallisia välähdyksiä lukuun ottamatta emme kuitenkaan nykyään tiedä paljon pienten lasten uskonnollisesta mielikuvamaailmasta. Lapsi on tutkimuskohteeksi vielä liian pieni. Tietomme lapsen jumalakäsityksestä näinä varhaisvuosina lepää olettamusten, satunnaisten havaintojen ja kertomusten varassa.

Noin 4-vuotiaana lapsi alkaa kyetä välittämään ajatuksiaan ja kertomaan kokemuksistaan. Tätä vaihetta pidetään esikouluiän alkuna. Ensimmäiset lapsen jumalakuvaa koskevat tutkimukset liittyvät tähän ikäkauteen.

Jumalakuva lasten ja nuorten piirustuksissa (n. 3—20 v)

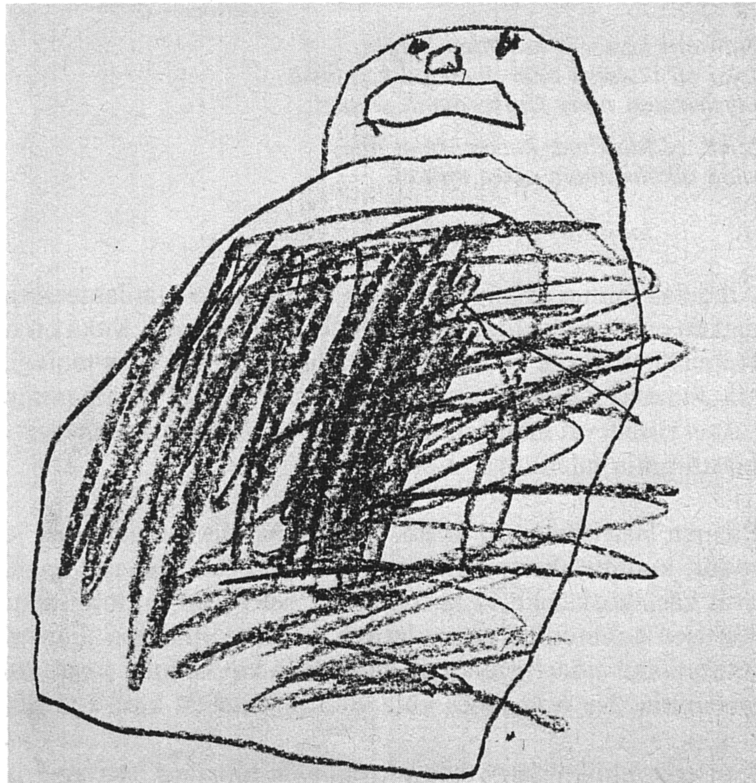
Jos kuvaisin Jumalaani,
hänen täytyisi olla vahva ja korkea.
Kuin vuori on minun
taivaallinen isäni.

Bo Setterlind

Lapsia koskevat tutkimukset osoittavat, että esikouluikäiset ja vielä isommatkin lapset ajattelevat symbolisin kuvin ja heijastavat omaa sieluaan ympäröivään todellisuuteen. Tämä on todettu selvästi, kun lapsen jumalakäsityksiä on tutkittu. Sellainen menetelmä, jossa lapset saavat kuvata mielikuviaan vapaasti,

on piirtäminen. Piirustukset toimivat projektiivisinä testeinä, joissa lapset saavat ilmaista kuvitelmiaan. Monet lasten jumalakäsityksiä koskevat tutkimukset on toteutettu piirtämisen avulla. Lapset ovat saaneet piirtää, millaiseksi he kuvittelevat Jumalan, ja heitä on kehotettu kertomaan kuvistaan.

Ensimmäinen tutkija, joka käytti lasten piirroksia ja tulkitsi niiden ilmaisemia jumalakuvitelmia ja ylipäätään lasten uskonnollisia kokemuksia, oli uskontopsykologi Ernest Harms. Harmsin tutkimukset kuuluvat omaperäisimpiin, kekseliäimpiin ja tärkeimpiin uskonnollisuutta koskeviin empiirisiin tutkimuksiin. Harms ajattelee, että pienet lapset eivät osaa älyllisesti pohtia omaa uskoaan ilman, että he vaikuttavat huvittavilta. Sitä vastoin lapset osaavat hahmottaa ajatuksiaan projektiivisesti piirroksissaan. Niissä he voivat luovan mielikuvituksen avulla kuvata ja tulkita ajatuksiaan, ideoitaan ja mielentilojaan, joita heissä herättää alati muuttuva ja arvoituksellinen Jumala. Harmsin tutkimukset tehtiin 1940-luvulla ja nykyään niitä pidetään klassisina.[19]

Tällainen on Jumala, suuri ja voimakas.

Poika 4 v

Kun Harms toteutti projektinsa, hän sai ideoita sellaisilta tutkijoilta kuin Lévy-Bruhl ja Jung. He ajattelivat, että ihmisen jumalakäsityksiä ja uskonnollisia elämyksiä koskeviin kysymyksiin ei voi saada tyydyttäviä vastauksia sanallisten menetelmien avulla. Jumalakäsitys koostuu aistihavainnoista, mielikuvista, unelmista ja tunteista. Uskonnolliset kokemukset, jotka luovat jumalakäsitystä, voivat olla tietoisia tai esitietoisia ja siksi niitä on vaikea ilmaista sanoin, ei ainakaan kysymys-vastaus-metodilla.

Harms oli vakuuttunut siitä, että lapsi kuvien avulla vapautuu ilmaisemaan Jumalaan liittyviä kokemuksia, mielikuvia ja tunteita. Piirustuksissaan lapsi voi paljastaa syvällä olevat alkuperäiset uskonnolliset kokemuksensa. Harms on sitä mieltä, että teemme väärin yrittäessämme soveltaa rationaalisia malleja lapsen uskonnollisuuteen. Lapsen maailma, kuten uskonnollinen maailmakin, on symbolien maailma, jossa moniselitteisyys on sääntö ja logiikka on poikkeus ja jossa jokaiseen kuvaan, tapahtumaan ja kertomukseen sisältyy syvälle kätketty tieto.

Ruotsissa ovat lasten jumalakuvaa piirustusten avulla tutkineet Mörck & Westling ja Tamm[26,27]. Viimeksi mainitussa tutkimuksessa lapset saivat piirtää jumalakuvitelmiaan, ja haastattelemalla selvitettiin heidän käsityksiään.

Jumalakuva esikouluikäisten piirustuksissa

Hän otti käteensä kultaisen harpin,
joka oli ikuisesti ollut Jumalan kätköissä
piirtääkseen rajan Universumin ympäri.

Siinä, oi Maailma, kulkee sinun rajasi,
siinä olkoon sinun oikea mittasi.

John Milton

Aikuinen joutuu uskonnolliseen ja älylliseen pulmatilanteeseen, kun häntä pyydetään piirtämään Jumalasta luomansa mielikuva. Kuka on nähnyt Jumalan? Hänellähän ei ole konkreettista hahmoa. Onko edes teologisesti oikein piirtää Jumala? Kuka voi antaa hahmon Ikuiselle? Salamannopeasti nämä ajatukset risteilevät aikuisen tietoisuudessa. Ne lamaannuttavat ja estävät piirtämästä omia mielikuvia Jumalasta.

Pienten lasten laita on toisin. Lapsi elää yhä maailmassa, jossa unet, leikit, sadut, kummitukset, peikot ja muut aikuisen mielestä epätodelliset olennot ovat käsinkosketeltavia ja todellisia. Ne voivat milloin tahansa saada konkreettisen hahmon tai elävät lapsen mielikuvituksessa. Lapset ovat mestareita tuottamaan eideettisiä kuvia eli sisäisiä kuvitelmia, joissa on valtavasti yksityiskohtia. Ne ovat lähes yhtä eloisia ja selviä kuin todellisuuskin.

Kun esikouluikäisiä pyytää piirtämään Jumalan, saa aina tulokseksi kuvia,

jotka ovat luonteeltaan persoonallisia, mielikuvitusrikkaita ja sadunomaisia. Harms kutsuu tätä vaihetta (3—6 vuotta) *satuvaiheeksi.* Koska lapset tässä iässä ovat minäkeskeisiä (oma minä on kaiken keskus), he voivat ajatella vain niillä sanoilla, jotka liittyvät inhimilliseen kokemusmaailmaan ja silloinkin lähinnä lapsen kokemusmaailmaan. Siksi lapsi kuvaa Jumalan yhdeksässä tapauksessa kymmenestä ihmisen hahmoisena. Hänet kuvataan vanhaksi taivaassa asuvaksi sedäksi, tontuksi, kuninkaaksi linnassaan tai joksikin, joka piirsi maailman ääriviivat. Tätä piirrettä — kuvata Jumala ihmisen kaltaiseksi ja ihmisen hahmoiseksi — kutsutaan antropomorfismiksi. Sanotaan, että lapsen jumalakuva esikouluiässä on antropomorfinen, t.s. ihmisen kaltainen.

Jumala piirretään tässä iässä lähes aina Luojaksi. Sellaisena hänet kuvataan vanhaksi sedäksi, jolla on pitkä valkoinen lainehtiva parta. Hänen oletetaan asuvan taivaassa, usein myös pilvilinnassa. Jos lapsilta kysyy, mitä hän tekee siellä ylhäällä, vastaukseksi voi saada: hän saa pilvet leijailemaan taivaankannen yllä, hän ilmaisee vihaansa ukkosessa, hän synnyttää myrskyt, puhaltaa tuulet ja sytyttää tähdet yöllä. Hän pitää myös silmällä maailman kaikkia ihmisiä.

Yleisesti ottaen voi sanoa, että lapsilla, joiden elämään kuuluvat raamatunkertomukset, on ”raamatullisempi” jumalakuva kuin maallisesti kasvatetuilla lapsilla. Edelliset pukevat Jumalansa palestiinalaisiin vaatteisiin ja pitkähelmaiseen pukuun. He piirtävät hänelle kauniit kiharat, tuuhean parran ja sandaalit. Hänen taivaallinen linnansa ei ole pilvilinna vaan kultainen loistava temppeli. Tässä temppelissä Jumala istuu kullatulla valtaistuimella. Lapsi voi kuvata Jumalan myös hyväksi paimeneksi tai Jeesukseksi, joka parantaa sairaita.

Maallisesti kasvatettujen lasten Jumala muistuttaa vanhaa setää, kuningasta, mahtavaa haltijaa tai tonttua. Joskus lapset projisoivat Jumalaan oman kuvansa. Silloin Jumala saa pojan tai joskus tytön hahmon. Maallisesti kasvatettujen lasten Jumalan koti on peräisin ihmisten, sadun tai luonnon maailmasta, ei raamatullisesta maailmasta. Joskus Jumalalla ei ole kotia, vaan hänet piirretään yksinäiseksi hahmoksi tyhjälle paperille.[27]

Riippumatta uskonnollisesta ympäristöstä kaikkien tämänikäisten lasten kuva Jumalasta muistuttaa hyvin paljon ihmistä. Jumalalla on kasvot, vaatteet yllään, hän on iäkäs ja hänen sanotaan puhuvan kovalla äänellä. Hänen uskotaan olevan valtavan suuri ja voimakas. Juuri hän loi maailman aikojen alussa ja vetäytyi takaisin taivaaseen asumaan. Lapset luulevat hänen silloin tällöin vierailevan maan päällä. Se voi tapahtua myrskyssä, sateessa tai maanjäristyksissä. Hän voi myös näyttäytyä revontulissa taivaalla. Öisin Jumala voi tulla maan päälle hakemaan haudoista kuolleiden sielut viedäkseen ne paratiisiin. Joskus hän voi lähettää myös enkelinsä hoitamaan tämän tehtävän. Jumala oleskelee joskus myös kirkossa, joka on hänen kotinsa maan päällä.

Esikouluikäisen antropomorfinen jumalakuva muistuttaa paljon vanhoja kreikkalaisia jumalia. Nekin olivat ihmisen kaltaisia ja ne istuivat Zeus johtajanaan Olympoksessa taivaallisessa jumalten kaupungissa. Sieltä käsin he ohjasivat ihmiskuntaansa solmimatta kuitenkaan mitään suhdetta ihmisiin.

Lapsen jumalakuva muistuttaa näitä antropomorfisia jumalakuvia. Mutta lapsen jumalakuva muistuttaa myös sitä kuvaa, jonka Vanha testamentti maalaa. Hänkin on etäinen Jumala, joka kerran loi taivaan ja maan. Hän ohjaa ihmiskuntaa ylhäältä ja ilmestyy ainoastaan harvoille ja valituille. Tässä iässä lapsi ei vielä näe Jumalaa persoonallisena Jumalana, johon voi ja johon pitääkin olla henkilökohtainen suhde. Isä Jumala on lähinnä luova Jumala. Hänen olemuksensa on täysin transsendentaalinen, mikä aiheuttaa sen, että hän kuuluu näkymättömään maailmaan.

Muita jumalakäsityksiä

Yllä kuvatut jumalakäsitykset ovat lapsilla tavallisimpia tässä kehitysvaiheessa (3—6 vuotta). Näiden lisäksi on muita antropomorfisia ja ei-antropomorfisia käsityksiä. Niinpä joillakin lapsilla voi olla lähes panteistisia jumalakäsityksiä. Jumalan oletetaan olevan läsnä kaikkialla, kaiken olemassa olevan elementtinä. Hänen oletetaan olevan kukissa, jotka hän on luonut, pilvissä, joissa hän asuu, kivissä ja tuulen suhinassa. Hänen uskotaan olevan tulessa, suurissa virroissa, merissä ja avaruudessa. Vaikka häntä ei näe, hänen uskotaan olevan kaikkialla. Hänet voi kuvata näkymättömäksi tai näkyväksi — sumuksi tai valkoiseksi valoksi, joka leijuu maan päällä.[19]

Jumala voidaan ilmaista myös non-figuratiivisesti maalaamalla loistavin värein, jotka pehmein sävyin liukuvat päällekkäin ja symboloivat lapsen mielestä Jumalan kauneutta ja hyvyyttä. Joskus Jumala piirretään liikkuvana, värikkäänä sinfoniana — synkin pyörtein, dramaattisin viivoin ja kaoottisin mutta ilmaisuvoimaisin väriyhdistelmin. Viimeksi mainitut maalaukset yleensä symboloivat lapsen mielestä Jumalan vihaa.

Koska lapsi on satuiässä, hän voi saada inspiraation jumalaideaansa satujen maailmasta. Sellaisissa kuvissa Jumala joskus piirretään valtaistuimella istuvaksi kuninkaaksi, jolla on kultainen kruunu päässään ja valtikka kädessään. Lapsen piirtämä jumalakuva voi saada piirteensä myös satumaailman syövereistä ja lainata peikon kasvonpiirteet. Silloin hänelle piirretään peikolle luonteenomainen suuri nenä ja aaltoilevat tuuheat kiharat, kömpelöt kädet ja jalat, koru kaulan ympärille ja avainnippu käteen. Joskus Jumala piirretään haltijaksi — salaperäiseksi olennoksi yllään kasvot peittävä laaja viitta. Tontut ja peikot, prinssit ja kuninkaat, ritarit varusteissaan, leijonat, karhut ja muut suuret metsän eläimet voivat olla esikuvina, kun lapsi kuvaa paperilla omaa ajatustaan Jumalasta.[19]

Yhteistä lasten jumalakäsityksille tässä kehitysvaiheessa on se, että ne ovat kokonaisvaltaisia ja lapsen näkökulmasta katsottuna vertauskuvallisia. Jumala voi samalla kertaa olla monta asiaa — ihmisen kaltainen olento, kuningas, peikko, värien sinfonia. Kaikki nämä ilmaisut pyrkivät antamaan Jumalasta kokonaiskuvan. Se, että tämä kokonaiskuva ilmaistaan niin monella ja niin erilaisella tavalla, perustuu osittain siihen, että lapsi ei osaa luoda sopivia symboleja, t.s. jumalakäsityksensä piirrettyjä hahmoja. Lapsi ei myöskään kykene ymmärtämään ohjeita tai selittämään, mitä hänen kuvansa esittävät. Tulokset ovat siksi niin kirjavia.

Mistä lapset saavat jumalakuvansa?

Lapsen uskonnollinen ajattelu ja mielikuvien maailma perustuu näinä varhaisvuosina täysin "sijaisten" antamiin kokemuksiin. Vanhemmat, opettajat, kulttuuri ja perinteet välittävät lapselle tietoa Jumalasta ja niistä hän maalaa kuvansa Hänestä.

Esikouluikäinen lapsi ammentaa suurin piirtein kahdesta ympäristöstä jumalakäsityksensä. Toinen on oma koti mukaan luettuna vanhemmat, sisarukset ja lähimmät sukulaiset. Toinen on kirkko ja sen antama opetus. Nämä kaksi ympäristöä eroavat toisistaan siinä, miten ne kasvattavat lasta ja mitä ne hänelle opettavat.

Mitä vanhempiin tulee — edellyttäen että he ovat uskonnollisia — he puhuvat lastensa kanssa Jumalasta yleisellä ja ei-teologisella tavalla. Kun lapsi noin viiden-kuuden vuoden iässä tekee ensimmäisen perimmäisen kysymyksensä: "Kuka on tehnyt maailman ja ihmiset?" tai "Miten kaikki on saanut alkunsa?", vanhemmat tuovat hänen maailmaansa käsityksen Jumalasta kaiken luojana. Näin syntyy lapsen mielessä ajatus luojajumalasta, josta hän välittömästi ja spontaanisti tekee hyvin vanhan ja voimakkaan. Hänhän oli olemassa ennen kaikkea muuta. Hän loi maailman ja kaiken mitä siellä on. Hän sanoi ja se tapahtui.

Kun vanhemmat puhuvat Jumalasta "Isänä" tai kutsuvat Jumalaa "Häneksi", lapsen mieleen kehittyy kuvitelma ihmisenkaltaisesta miespuolisesta henkilöstä, jota lapsi usein kuvaa piirustuksissaan. Samalla tavoin luomme Jumalan asunnon — taivaan — lapsen mielikuvitusmaailmaan, kun puhumme "Jumalasta taivaassa" tai taivaallisesta Isästä, taivaan valtakunnan valtiaasta. Lapset tuntevat myös Isä meidän -rukouksen. On itsestään selvää, että hän sitten piirtää kuvan, jossa Jumala istuu taivaassa valtaistuimellaan.

Kirkon tehtävänä on teologisemmalla ja rituaalisemmalla tavalla kuin kotona antaa ravintoa lapsen uskonnolliselle elämälle ja kehitykselle. Se tapahtuu monin eri tavoin. Se tapahtuu viemällä lapset raamatulliseen maailmaan kertomalla heille valittuja raamatunkertomuksia. Se tapahtuu myös antamalla

lasten osallistua uskonnollisiin menoihin: hartaushetkiin, rituaalisiin rukouksiin ja jumalanpalveluselämään.

Kirkon antama kasvatus on siis muodollisempaa, rituaalisempaa ja teologisempaa kuin kodin kasvatus. Kodin uskonnollinen kasvatus liittyy käytännölliseen elämään kristittynä, kirkko puolestaan tuo tietyt uskonelämään kuuluvat kaavamaisemmat näkökulmat. Yhteistyössä nämä kaksi kasvatusympäristöä voivat antaa lapselle monivivahteisen jumalakäsityksen, joka kasvaa ja kypsyy lapsen mukana.

7—13-vuotiaan jumalakuva

Täältä löytyvät uudet tiet.
Vaeltakaamme hartaina
ja etsikäämme uutta ja
kaunista kukkaa.

Karin Boye

Tämä ikäkausi on Harmsin mukaan jumalakäsityksen toinen kehitysvaihe. Hän kutsuu sitä realistiseksi kaudeksi.

Kun lapsi tulee kouluikään, hän jättää taakseen esikouluiän sadunomaisen ajattelun. Hän astuu maailmaan, jota leimaa realistinen ja todellisuuteen suuntautunut ajattelu. Sellainen ajattelu on Harmsin mukaan tyypillistä esim. kahdelle romaanisankarille: Tom Sawyerille ja Huckleberry Finnille. Kuten nämä romaanihenkilöt näkevät koululaisetkin maailman sellaisena kuin se on. Vaikka he ovat vielä pieniä ja leikkivät lapsuusajan tyypillisiä leikkejä, heillä on tarkka havaintokyky ja he näkevät paljon pelottavaa ja vieläpä raakaa aikuisten maailmassa. He eivät anna näiden todellisuuden julmien puolien lannistaa itseään, vaan säilyttävät viattomuuden, joka antaa heille moraalista voimaa kestää. He elävät elämää, joka on samalla lapsellista ja aikuismaista ja ovat raikkaan iloisia elämän käsin kosketeltavista asioista. Yhä vielä heitä hurmaa tunne, että he ovat oman pienen maailmansa valtiaita.

Tässä kehitysvaiheessa todellisuuteen suuntautunut ja realistinen ajattelu heijastuu lapsen jumalakuvassa. Vaikuttaa siltä, että lapset näinä vuosina ratkaisevat, mitä heidän pitää tehdä uskonnollisille ajatuksilleen ja kokemuksilleen, kun ne eivät enää ole uskottavia siinä sadunomaisessa värityksessä, joka niillä oli aikaisempina vuosina. Kouluiässä lapset myös oivaltavat, miten vakavasti aikuiset pohtivat Jumalaa. Koulussa he ovat saaneet kosketuksen uskontoon sellaisena kuin teologia sen tulkitsee ja he ovat nähneet, miten sitä kirkoissa rituaalien avulla ilmaistaan.

Kaikki nämä tekijät vaikuttavat siihen, että lapset tässä iässä enemmän kuin missään muussa elämänvaiheessa omaksuvat institutionaalista uskontoa ja ot-

tavat sen opit todesta. Asia oli niin ainakin silloin, kun Harms teki tutkimuksensa. Tämä sopeutuminen uskon oppeihin näkyy myös lasten piirustuksissa.

Lasten Jumalaa esittävät piirustukset ja heidän uskonnollinen mielikuvitusmaailmansa realistisella kaudella heijastavat niitä piirteitä, jotka ovat luonteenomaisia institutionaaliselle uskonnolle. Kirkon julistus ja koulun uskonnon opetus aiheuttavat sen, että raamatunkertomukset, kirkkovuosi ja pyhät symbolit tulevat lapselle vähitellen tutuiksi, herättävät hänen mielenkiintonsa ja antavat hänen jumalakuvalleen kristinopin keskeiset piirteet.

Tämä tulee selvästi näkyviin koululaisten Jumalaa esittävissä kuvissa. Ne lapset, jotka oli kasvatettu kristinopin hengessä kuten Harmsin aikana oli tapana, kuvaavat Jumalan rikkaan uskonnollisen symboliikan ympäröimänä. Risti, ristiinnaulittu, kyyhkynen, kaikkinäkevä silmä, ehtoolliskalkki, enkelit ja iankaikkisuuden merkit ovat uskonnollisia symboleja, joita lasten piirustuksista löytyy tällä kehityskaudella.

Näiden symbolien lisäksi lapset piirtävät pappeja ja papin kaltaisia hahmoja, jotka toimivat välittäjinä ihmisen ja Jumalan välillä. Usein esiintyy Jeesus Jumalan edustajana maan päällä. Kun Jeesusta kuvataan, se tapahtuu sovinnaisella tavalla. Hänellä on yllään traditionaaliset juutalaiset vaatteet, hänellä on parta ja pitkät hiukset. Hän on noin 30-vuotias. Harmsin aineistossa on myös toisenlaisia piirustuksia. Kun lapsen onnistuu päästä irti sovinnaisista uskonnollisista ilmaisukeinoista ja hän voi antautua metafyysiseen pohdiskeluun tai kun piirustukset kuvaavat Isä Jumalaa, enkeleitä tai pyhimyksiä, ne näyttävät aivan toisenlaisilta. Nyt jumalallisia olentoja ei enää kuvata sadunomaisessa loistossa, ei myöskään uskonnollisessa kieliasussa, vaan ylimaallisina ihmisenkaltaisina hahmoina. Nämä ihmisenkaltaiset sankarit auttavat ihmisiä maan päällä, lohduttavat heitä, ohjaavat heitä moraalisesti ja pitävät huolta siitä, että kaikki käy hyvin. Varsinkin eettinen piirre on silmiinpistävä näissä piirustuksissa. Jumala ja hänen apulaisensa ovat hyvän vartijoita. He symboloivat armeliaisuutta, totuutta, viisautta ja oikeudenmukaisuutta.

Uskonnollisen taustan merkitys

Uskonnollinen ympäristö, jossa lapset elävät, vaikuttaa heidän jumalakuvaansa. Käsite Jumala on sekä hengellinen, sosiaalinen että kulttuuriin ja teologiaan sidottu. Se hahmottuu, hioutuu ja muodostuu sen ympäristön mukaisesti, jossa ihmiset puhuvat Jumalasta ja näin saavat hänestä tietoa. Siksi on pikemminkin sääntö kuin poikkeus, että vanhemmat, toverit, koulu, seurakunta ja koko se yhteiskunta, jossa lapsi elää, lyö leimansa hänen jumalakuvaansa. Erilaiset uskonnolliset ympäristöt kehittävät lapsen uskonnollisia käsityksiä eri suuntaan. Tästä johtuu, että ne mielikuvat, joita lapsi Jumalasta luo, saavat erilaisia piirteitä riippuen siitä ympäristöstä, jossa lapsi saa tietonsa Hänestä.

Peter Pitts on tutkinut tähän ikäkauteen liittyviä ympäristöstä johtuvia jumalakuvien eroavaisuuksia.[28] Hänen tutkimuksistaan näkee selvästi, kuinka erilaiset yhteisöt jättävät jälkensä lapsen kuvittelukykyyn. Niinpä esim. mormonilapset voivat piirtää Jumalan, jolla on paljon lapsia. Heidän piirustuksensa heijastavat mormoniteologiaa, jossa jumalakuva on antropomorfinen. Siihen joskus liitetään myös Jumalan vaimo ja lapset. Vahvasti luterilaisista kodeista olevat lapset piirtävät raamatunkertomuksiin sidotun jumalakuvan, joka heijastaa luterilaista raamattukeskeistä teologiaa. Katolisten lasten piirustuksissa on runsaasti uskonnollisia symboleja. Heidän kuvansa ovat harvoin antropomorfisia. Ne esittävät ristiinnaulittua Kristusta, Mariaa, Jeesuslasta ja enkeleitä. Tämä perustuu ehkä katolisen uskon vahvaan riittien, liturgian ja sakramenttien korostukseen. Juutalaislapset piirtävät silmiinpistävän usein abstrakteja kuvia Jumalasta ja kieltäytyvät kuvaamasta häntä ihmisen hahmoisena. Heidän uskonnossaan on kielletty tekemästä Jumalasta kuvaa.

Itselläni on ollut tilaisuus piirrättää katolisilla intialaisilla lapsilla jumalakuvia. Säännöllisesti he piirtävät kuvan Kristuksesta, jolla on tyypilliset intialaiset piirteet — suuret ruskea silmät, kellanruskea iho ja kastimerkki otsalla. Hänellä on yllään myös tyypilliset intialaiset vaatteet. Jos lapsi ei piirrä Kristusta, hän voi kuvata ajatustaan Jumalasta lootuskukkana, jonka sisältä kohoaa esiin risti, kauniina lintuina, jotka ympäröivät kukkivaa krusifiksia tai Marian hahmoisena intialaisena tyttönä, joka istuu lapsi käsivarrellaan kirsikkapuun alla. Näistä piirustuksista näkee selvästi, kuinka erilaiset kulttuurielementit sekoittuvat keskenään ja kuinka lapset sovittavat kristillisen jumalakuvan omaan kulttuuriympäristöönsä.

Ruotsalaisessakin yhteiskunnassa voi nähdä, miten ympäristö vaikuttaa kuviin, joita lapset piirtävät Jumalasta. Lapset, jotka osallistuvat kirkon opetukseen, maalaavat hyvin usein uskonnollista symboliikkaa esittäviä kuvia. He voivat piirtää Isä Jumalan paimensauva kädessään ja pilvimatto jalkojen alla. Jumalalle voidaan hahmotella myös pyhimyskehä, ylöskohotetut kädet, pitkä valkoinen puku ja taustalle kerubin näköisiä enkeleitä.[27] Maallisesti kasvatetut lapset piirtävät Jumalan ihmisenä, joka auttaa sairaita tai setänä, joka avaa sylinsä kaikille roduille ja kansoille. Tässä iässä Jumala voidaan kuvata myös puolittain antropomorfisesti. Hänet saatetaan piirtää suurina käsinä, jotka kannattelevat maapalloa, kaikkinäkevänä silmänä, joka katsoo alas taivaasta, kahtena korvana, jotka kuuntelevat ihmisten rukouksia tai aurinkona. Mielikuvat ilmaistaan usein myös abstraktina värien leikkinä.[26,27]

Murrosiän jumalakuvat

Sinun tulee kiittää jumaliasi,
jos he pakottavat sinut
kulkemaan teitä,
joilla ei ole jalanjälkiä,
joihin voit luottaa.

Karin Boye

Murrosikää ja sen jälkeistä aikaa Harms kutsuu yksilölliseksi vaiheeksi. Sitä leimaa nuoren tunteellisuus, originaalisuus, yksilöllinen luovuus ja mytologinen ajattelu. Juuri tässä vaiheessa nuorten luovuus on omaperäisintä. Harvat piirustukset muistuttavat nyt toisiaan. Saadakseen selvää uskonnollisten symbolien ja aiheiden moninaisuudesta Harms jakaa tämän vaiheen piirustukset kolmeen ryhmään.

Ensimmäiseen ryhmään kuuluvat ne piirustukset, joiden aihevalinta sopii dogmaattisiin kehyksiin. Ne nuoret, joiden piirustukset kuuluvat tähän, kuvaavat jumalaideaansa sovinnaisesti, vanhoillisesti ja perinteisesti. Heidän luovuuttaan hallitsevat realistiselta kaudelta peräisin olevat uskonnolliset symbolit. Jumalaa kuvataan usein traditionaalisin vertauskuvin, joissa uskonnollisina symboleina käytetään krusifiksia, taivaan porttia, enkeleitä ja muita kirkolliseen perinteeseen sisältyviä kuvia. Jumala voidaan esittää myös kaikkinäkevänä silmänä, ristiinnaulittuna Kristuksena tai taivaallisena olentona, joka istuu valtaistuimella siivekkäiden henkiolentojen ympäröimänä.

Joskus Jumalan taivaaseen piirretään Neitsyt Maria, joka istuu kuunsirpillä tai jota pienet enkelilapset ympäröivät. Voi nähdä myös kuvan Mooseksesta ja palavasta pensaasta, Pietarista taivaanvaltakunnan avaimineen, ensimmäisestä paratiisista kuuluisine omenapuineen tai historiallisia piirustuksia synagogista ja vanhoista temppeleistä.

Harms arvelee, että niiltä nuorilta, joiden piirrokset kuuluvat tähän ryhmään, puuttuu persoonallisesti värittynyt uskonnollinen mielikuvitus. Heidän kuvansa heijastavat institutionaalisen uskonnon oppeja ja ilmaisuja.

”Mutta”, Harms sanoo, ”jos heidän piirustuksiaan verrataan tavallisen aikuisen kirkossakävijän piirustuksiin, ne ovat huomattavasti herkempiä ja omaperäisempiä. Nuoret eivät ole vielä jähmettyneet aikuisen sovinnaisiin uskonnollisiin malleihin.”

Toiseen ryhmään kuuluvat piirustukset osoittavat paljon suurempaa omaperäisyyttä, joka perustuu nuorten omiin uskonnollisiin ajatuksiin, pohdintoihin ja kokemuksiin. Ne nuoret, joiden työt kuuluvat tähän ryhmään, ovat individualisteja ja vähemmän kiinnostuneita perinteisen kristinopin dogmien jumalakuvasta. Nämä nuoret elävät omassa maailmassaan, maailmassa, jos-

sa he tuntevat jääneensä yksin miettimään ihmisiä askarruttavia perimmäisiä kysymyksiä. Kun nämä nuoret piirtävät jumalakuvansa, he usein käyttävät tunneperäisesti värittyneitä ilmaisuja. Heidän piirroksensa ovat luonteeltaan symbolisia ja ne ilmaisevat nuorten ihmisten sisimpiä tunteita, ajatuksia, kaipuuta ja unelmia ja joskus myös metafyysisiä näkemyksiä Jumalasta.

Tässä ryhmässä luoduissa kuvissa värit voivat vapaasti vaihdella synnyttäen hiljaisen mietiskelevän ilmapiirin keskeisen uskonnollisen symbolin, ristin tai kyyhkysen, ympärille. Jotkut piirustukset esittävät palavaa tulta, säteilevää maapalloa, valon ja pimeyden vaihtelua tai kaarien, tornien ja sakaroiden luomia dramaattisia vaikutelmia. Mutta on myös surumielisiä kuvia, jotka puhuvat elämän katoavaisuudesta, kuoleman varjoista ja kummitusmaisista olennoista, vieraista, jotka tulevat menneisyydestä tai metafyysisestä huomisesta. Kuvat voivat ilmaista nuorten maailmantuskaa, jota symboloi suru ja kärsimys. Mutta nuoret kertovat myös toivosta ja lohdutuksesta loistavin sateenkaarin ympäröityjen taivaan valtakunnan porttien välityksellä.

Harmsin mukaan nämä nuorten piirustukset ilmaisevat heidän syvää tunne-elämäänsä ja heidän sisinpiä uskonnollisia kokemuksiaan. Kuvien avulla nuoret voivat kanavoida tunteitaan ja luomiensa uskonnollisten muotojen avulla projisoida uskonnollisia kokemuksiaan. Tässä iässä nämä kokemukset ovat hyvin herkkiä, hauraita kuin hämähäkinseitti, ja siksi niitä kuvataan äärimmäisen ainutlaatuisesti ja omaperäisesti.

Kolmanteen ryhmään kuuluvat piirustukset olivat kaikkein hämmästyttävimpiä. Murrosikäiset ja vanhemmat nuoret ylittivät töissään ne rajat, jotka kristillinen usko asettaa. Kun heidän piti esitää käsityksiään Jumalasta, he loivat kuvia, jotka sisälsivät eri kulttuureista ja eri aikakaudelta peräisin olevia kulttiaiheita. Niinpä he saattoivat piirtää kuvia, jotka muistuttivat varhaiseen egyptiläiseen mytologiaan kuuluvaa taivaan jumalatarta. He kuvasivat samanlaista hedelmällisyyden jumalatarta, joka esiintyy persialaisissa seremonioissa. Aiheita ammennettiin kelttiläisestä aurinkokultista, buddalaisen opin taosymboleista, keskiaikaisesta saksalaisesta mystiikasta jne. Syntyi myös piirustuksia, joissa oli alkemistisia symboleja — maagisia pulloja ja kemiallisia seoksia, joiden yhdisteistä maailma ja ihmiset saivat alkunsa. Runsaasti esiintyi myös maagisia mietiskelykuvioita — joko tyhjiä tai valoa säteileviä ympyröitä.

Nämä kuvat ilmaisevat Harmsin mielestä eräänlaisia perussymboleja (Jungin opissa arkkityyppejä). Näiden symbolien tai mallien avulla nuoret voivat ilmaista uskonnollisia käsityksiään tai kokemuksiaan ilman, että he ovat tietoisia siitä, mitä he tekevät.

Sellaisia arkkityyppisiä aiheita esiintyy myös tämän päivän ruotsalaisten nuorten piirustuksissa — heidän, jotka sanovat olevansa kirkollisessa mielessä ei-uskovia. Tekemässäni tutkimuksessa oli myös kuvia, jotka muistuttivat tiibet-

tiläistä elämänpyörää, äitijumalattaria ja säteileviä aurinkoja, t.s. erilaisia mietiskelysymboleja. Jumalaa voitiin kuvata myös universumina, elämänpuuna tai taivaalla lentävinä itämaisina lintuina.[27]

Siitä, miten näitä kuvia tulkitaan, on vaikea sanoa mitään varmaa. Voi ajatella kuten Jung, että me kannamme sielussamme tiettyjä universaalisia perussymboleja ja että tiedostamattamme käytämme näitä symboleja ilmaistessamme uskonnollisia kokemuksiamme. Mutta voi myös ajatella, että nykypäivän nuorisolla ei ole meidän kulttuuriimme sisältyviä symboleja, joilla he voisivat ilmaista hengellistä elämäänsä ja siksi he etsimällä ja kokeilemalla yrittävät niitä löytää.

Jumalakuvan kehitys sanallisin menetelmin tutkittuna

Monet tutkijat ovat selvitelleet lapsen jumalakuvaa sanallisin menetelmin. On vaikea järjestelmällisesti käsitellä kaikkea sitä tutkimusta, jota on tehty vuosisadan alusta nykypäivään asti. Siksi onkin tehtävä valintoja.

Piaget[18] ja Bovet[29] ovat johtavia lapsen maailmankuvan ja siihen liittyvän jumalakuvan tutkijoita. Mm. Goldman, Fowler, Godin, Williams[30,31,32,33] ovat seuranneet Piaget'in jalanjälkiä tutkimalla lapsen uskonnollisuuden eri osatekijöitä.

Piaget'n menetelmä on semi-kliininen haastattelumenetelmä. Ranskalainen Deconchy[35] on lähestynyt ongelmaa käyttäen semanttista, vapaiden assosiaatioiden menetelmää. Hän on tutkinut 9—16-vuotiaiden koululaisten jumalakäsitystä ja sen kehitystä. Ranskalainen Jean Babin[35,36] on lasten ja nuorten jumalakuvaa tutkiessaan kiinnittänyt erityistä huomiota poikien ja tyttöjen käsityksiin. Hänen menetelmänsä oli struktuoitu haastattelu.

Harvat tutkijat ovat paneutuneet Jeesusta koskeviin käsityksiin. Yksi heistä on Ronald Goldman, jonka tutkimusten sivuteemana ne ovat olleet. Myös hän kuten Piaget on käyttänyt semi-kliinistä haastattelua.

Seuraavassa tarkastellaan näiden tutkijoiden työn tuloksia.

Lasten maailmantulkinta ja jumalakuva Piaget'n mukaan

Esikouluikä

Auringon noususta auringon laskuun
Hän panee liikkeelle kuun ja auringon,
ja erottaa maan vedestä.

Sa'di

Koko esikouluiän ajan lapsi rakentaa maailmankuvaansa, jonka keskipisteenä on lapsen oma minä. Maailma koetaan yhtä elävänä, tahtovana ja toivovana kuin lapsi itse. Lapsi heijastaa jopa omat tunteensa ympäristöön. Esikouluikäisen ajattelumaailmassa aurinko voidaan tulkita iloiseksi, tuuli vihaiseksi, sade voi muistuttaa itkevää taivasta ja myrsky luonnon raivoa. Maailmaa tulkitaan lapsen sisimmästä käsin, vaikka lapsi itse ei ole siitä tietoinen.

Sellainen näkemys maailmasta, jossa raja sisäisen ja ulkoisen todellisuuden välillä on hämärä, johtaa Piaget'n mukaan osallisuuden tunteisiin. Lapsi kokee, että hänellä on luja yhteys ympäröivään luontoon ja hän aistii elämässään vaikuttavia voimia, jotka hän hyvin herkästi tuntee. Pienen lapsen osallisuuden tunteet eivät pohjimmaltaan ole uskonnollisia. Niistä tulee uskonnollisia silloin, kun ympäristö tuo Jumalan lapsen ajatteluun ja tunne-elämään. Tunne siitä, että on yhtä kaiken kanssa, on mystikoille tuttu, ja lapsi joka tuntee sellaista yhteenkuuluvuutta voi, mikäli hänellä on tapana ajatella Jumalaa, kokea nämä tunteet Jumalan läsnäolona. Näitä jonkun näkymättömän läheisyyden elämyksiä lapsi ei yleensä pysty itse kuvaamaan, mutta ne voivat olla hyvin syvästi uskonnollisia kokemuksia ja sellaisina vaikeasti sanoiksi puettavia.

Piaget'n näkemyksen mukaan esikouluikäisen maailmassa ei ole mitään sattumanvaraista. Lapsi olettaa, että kaikki mitä luonnossa tapahtuu, noudattaa niitä samoja suuntaviivoja ja periaatteita, jotka vallitsevat ihmisten maailmassa. Kaikella pitää olla tarkoitus ja päämäärä. Niinpä auringon täytyy paistaa lämmittääkseen, kuun loistaa voittaakseen yön pimeyden, syksyn täytyy syrjäyttää kesä ja lumen sataa talven tuloa julistaakseen. Kaikki tuntuu olevan yksi suuri "täytyy", jossa ratkaisevaa osaa näyttelevät ikuisesti vallitsevat tottelevaisuuden lait, jotka ovat samanlaisia kuin ihmisten maailmassa vallitsevat lait.

Esikouluikäisen maailma on siis sielutettu, maaginen ja noiduttu. Yksinkertaistetusti sitä voi luonnehtia satumaailmaksi. Lapsen suhteella maailmaan on vahvasti tunneperäinen leima. Lapsi on vakuuttunut siitä, että kaiken ta-

kana on voima, joka antaa maailmalle elämän, ylläpitää sitä, ohjaa ja vartioi sitä. Sellainen maailma on aina elollinen, sillä on sielu ja tarkoitus, eläinten ja kasvien kanssa voi puhua, niiden voi odottaa vastaavan. Tällainen maailma herättää lapsessa tiedonhalua ja ihmettelyä. Juuri tästä tiedonhalusta ja ihmettelystä kasvaa vähitellen Piaget'n mukaan ajatus Jumalasta.

Uskonnollinen kehitys tapahtuu askel askeleelta. Lapsi ihmettelee ja kysyy maailmasta ja haluaa tietää, mikä tarkoitus sen ilmiöillä on. Juuri näiden kysymysten yhteydessä aikuiset ja vanhemmat sisarukset ottavat esiin jumalakäsitteen ja antavat konkreettisen jumalallisen hahmon niille voimille, joita lapsi spontaanisti kokee.[18,34,37]

Lapsi ei toki omaksu aikuisten maailman selityksiä sellaisenaan ja muuttumattomina, vaan hän tulkitsee ne omien kokemustensa ja oman käsityskykynsä mukaan. Niin syntyvät lasten lausahdukset, jotka voivat tuntua aikuisista näppäriltä. Jumala voi tässä iässä lapsen mielestä olla setä, joka äänellään on tehnyt maailman (sillä Jumala sanoi...). Hänellä uskotaan olevan suunnattomat korvat, koska hän kuulee kaikki, hänen uskotaan rankaisevan aurinkoa ja kuuta tottelemattomuudesta ja hänen uskotaan vartioivan kaikkea hyvin näkyvällä tavalla. Tässä iässä Jumala on mitä inhimillisin olento, joka muovautuu niiden kokemusten mukaan, joita lapsella on mahtavista aikuisista kuten omista vanhemmista.

Vielä yksi Piaget'n mainitsema huomattava piirre esikouluikäisten ajattelussa on artifisialismi. Artifisialismi tarkoittaa sitä, että lapsen mielestä ympäristössä kaikki on jonkun — ihmisten tai Jumalan — luomaa tai tekemää. Kaikki tapahtumat, sattumat ja muut teot sekä lähellä että kaukana ovat jonkun toiminnan tulosta. Lapsi kokee koko maailman yhdeksi suureksi kodiksi, jossa kaikki "tehdään" tai "on tehty".

Kun lapsi spontaanisti selittää maailmaansa, hän asettaa ensi sijalle kaiken luojana milloin ihmisen, milloin Jumalan — edellyttäen, että hän on kuullut puhuttavan Jumalasta, mikä oli tavallista Piaget'n aikana. Niinpä yleensä oletettiin, että Jumala on luonut auringon ja kuun. Mutta joskus tapahtuu, että lapsi luulee ihmisten luoneen ne. Sellaisissa tapauksissa ajatellaan, että Jumala loi ensimmäiset ihmiset, jotka puolestaan loivat maailman.

Piaget'n mukaan artifisialistinen ajattelu — se, että lapsi kysyy asioiden ja esineiden luojaa, on spontaani ilmiö. Se on kehityksen mukainen tapa pohdiskella olemassaoloa, mikä on luonteenomaista kaikille tämänikäisille lapsille. Kyse ei ole uskonnollisesta ilmiöstä. Mutta kun lapsi saa uskonnollista opetusta, myös hänen ajattelunsa lähtee uskonnollisille raiteille ja hän alkaa katsella maailmaa uskonnollisesta näkökulmasta.

Vielä yksi tekijä, joka Piaget'n mukaan vaikuttaa siihen, miten esikouluikäinen näkee Jumalan, on se, miten lapsi näkee vanhempansa. Esikouluiässä lapsi

antaa vanhemmilleen kaikki ne ominaisuudet, jotka ihmiset aina ovat antaneet Jumalalle. Vanhempien uskotaan olevan yliluonnollisen voimakkaita, kaikkitietäviä, mahtavia ja oikeudenmukaisia.

Lapsi pitää siis vanhempiaan ja Jumalaa samanarvoisina. Molemmat tuntuvat mahtavilta, rakastavilta mutta myös vaarallisilta. Molemmat tuntevat lapsen läpeensä ja hallitsevat häntä. Jumala eroaa vanhemmista vain siinä, että hän on näkymätön.

Jumala nähdään tässä iässä hyvin mahtavana ja viisaana olentona, joka työskentelee luomakunnassaan suunnilleen kuin vanhemmat työpaikassaan ja joka huolehtii ihmisestä samoin kuin vanhemmat huolehtivat lapsestaan.

Mutta koska vanhemmat joskus koetaan vaarallisina, nämä pelottavat ominaisuudet liitetään myös Jumalaan. Jumala voidaan silloin kokea jonakin, jota lapsi pelkää ja joka, kuten vanhemmat, rankaisee lasta rikkomuksista. Mutta Piaget'n mukaan lapsen jatkuvan uskonnollisen kehityksen myötä näistä tunteista kasvavat ne kunnioittavan pelon tunteet, jotka ovat luonteenomaisia jokaiselle aidolle ja syvälle uskonnolliselle jumalakokemukselle.

7—12-vuotiaat lapset

Koko luomakunnan selittäminen on
aivan liian vaikea tehtävä
yhdelle ainoalle ihmiselle
tai edes yhdelle aikakaudelle.

Isaac Newton

Kun lapsi saavuttaa kouluiän, hän alkaa osata erottaa toisistaan sisäisen ajatelumaailman ja ulkoisen todellisuuden. Hän alkaa ymmärtää, että luontoa eivät ohjaa samat periaatteet kuin ihmisten sosiaalista maailmaa. Edellistä ohjaavat fysikaaliset ja mekaaniset lainmukaisuudet, kun taas jälkimmäistä ohjaavat moraaliset säännöt ja psykologiset tarkoitukset. Lapsi edelleen oivaltaa, että aikaisempaan ajatteluun sekoittui mielikuvitus ja toiveet ja se oli luonteeltaan maagista. Juuri tässä kehitysvaiheessa lapsi huomaa, että vanhemmat eivät ole kaikkitietäviä ja kaikkivoipia.

Kun lapsi oivaltaa, että ihminen ei ole maailman keskus, eikä luonto ole samanlainen kuin ihminen, että ajattelu on sisäinen prosessi, jonka voi pitää salassa muilta, ja että hänen vanhempansa eivät ole kaikkivoipia, hän joutuu Piaget'n mukaan kriisivaiheeseen. Tämä kehityskriisi, jonka lapsi kohtaa seitsemännen ikävuotensa tienoilla, on samalla moraalinen, uskonnollinen ja älyllinen. Moraalisesta näkökulmasta lapsi oivaltaa, etteivät vanhemmat ole aina kaikkitietäviä, rehellisiä tai edes oikeudenmukaisia. Siksi hän alkaa epäillä heidän hyvyyttään. Uskonnollisesti katsoen lapsi oivaltaa, että ne jumalalliset

ominaisuudet, jotka hän on liittänyt vanhempiinsa, eivät sovikaan yhteen todellisuuden kanssa. Älyllisesti katsoen lapsi keksii tieteen maailman ja logiikan lait, jotka lyövät säröjä hänen maailmankuvaansa. Kaikki tämä ravistelee lapsen turvallista maailmaa.

Tämä ensimmäinen uskonnollinen kriisi on ylimenokausi, jolloin lapsen uskonnollisessa ajattelussa ja tunteissa tapahtuu suuria muutoksia. Tottelevaisuus, rakkaus ja kunnioitus sekä usko kaikkivaltiuteen, jota lapsi aikaisemmin tunsi vanhempiaan kohtaan, siirtyy nyt Jumalaan — ei yhdellä kertaa vaan askel askeleelta — tai muihin auktoriteetteihin, kuten opettajiin, pappeihin, poliiseihin jne. Kun elämänkokemukset sitten paljastavat, etteivät nämäkään auktoriteetit ole täydellisiä, lapsi vähitellen siirtää jumalalliset ominaisuudet yksistään Jumalaan.

Tämä prosessi etenee hyvin hitaasti ja jotta se kehittyisi yllä kuvattujen suuntaviivojen mukaan, edellytetään, että lapsi saa tietoa Jumalasta kasvuaikanaan. Älylliseen kriisiin sisältyy kahdenlaisia tietoja. Kun lapsi siirtyy koulun maailmaan, hän saa uusia tietoja ja uuden tavan ajatella. Koulussa selitetään ihmisen luominen ja kehitys biologisessa ja luonto fysikaalis-mekaanisessa viitekehyksessä. Tämä aiheuttaa sen, että lapsen aikaisempi maailmankuva ei sovi yhteen uusien tietojen kanssa.

Kouluikäinen 9—12-vuotias lapsi siis elää kahden maailman välisessä ristiriidassa. Toisaalta hän on esikouluiässä oppinut, että Jumala on luonut maailman ja jatkuvasti ylläpitää sitä. Toisaalta lapsi elää maailmassa, jota hallitsee tekniikka ja tieteellinen ajattelutapa. Lapsi näkee, miten taloja rakennetaan ja tehtaita perustetaan. Hän huomaa, että tekniikan avulla koko maailma voidaan tuoda olohuoneen televisioruutuun. Jumalan luova voima joutuu nyt kilpailuun ihmisen kanssa ja se synnyttää lapsessa älyllisiä epäilyksiä ja pohdintoja.

Nykypäivän koululainen elää hyvin tieteen ja tekniikan leimaamassa maailmassa, jossa Jumalan luomistyötä kohtaan osoitetaan erittäin vähän huomiota ja kiinnostusta. Mutta siitä huolimatta, että lapsi tietää ihmisen tekniset mahdollisuudet monenlaisten asioiden ja esineiden luomiseen, hän oivaltaa myös ihmisen monet rajoitukset. Ihminen voi kyllä käyttää hyväkseen tuulta, vettä ja sähköä, mutta hän ei luo niitä. Ihminen osaa rakentaa taloja ja avaruusaluksiakin, mutta hän ei hallitse avaruuden voimia. Tällaiset kysymykset askarruttavat lasta ja pakottavat hänet pohtimaan.

Kun tieteelliset tosiasiat tunkeutuvat ihmisen näköpiiriin, hänen asennoitumisensa maailmaan muuttuu ja se aiheuttaa epävarmuutta ja pelkoa. Niin oli renessanssi-ihmisten laita, kun he joutuivat muuttamaan käsitystään maailmasta pelon ja kauhun vallassa. Näin on myös koululaisen laita. Kun hän koulussa kohtaa täysin uuden näkemyksen maailmasta, se aluksi aiheuttaa hänessä hämmennystä ja ristiriitaa. Uudet tiedot eivät alkuun ole aina hyviä

uutisia ja ne samalla sekä kiehtovat että uhkaavat. Ne avartavat näkemyksiä ja muuttavat turvallista ja olemassaolevaa asioiden järjestystä.

Monet lapset eivät onnistu ratkaisemaan koulun opetuksen synnyttämää ristiriitaa. He kyselevät ja pohtivat ja vaikuttaa siltä, että pikemminkin uskonnolliset kuin tieteelliset kysymykset aiheuttavat heille enemmän päänvaivaa. Tässä vaiheessa lapsi ei ole oivaltanut vain luojan ja luomistyön välistä konfliktia, hän on törmännyt myös moniin moraalis-eettisiin kysymyksiin. Hän näkee epäoikeudenmukaisuutta maailmassa ja juuri ne kysymykset horjuttavat eniten hänen uskoaan.

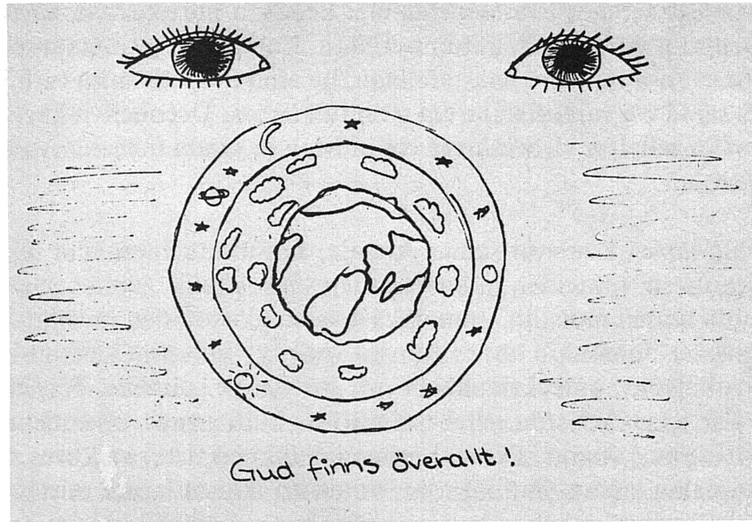
”Jos olisi olemassa joku kaikkivoipa Jumala, ei maailmassa olisi niin paljon kärsimystä. Ei olisi nälänhätää, kuolemaan johtavia sairauksia, luonnon katastrofeja, sotaa ja muuta pahaa. Tieteellinen näkemys, joka sanoo, että vahvin jää henkiin, vaikuttaa todennäköisemmältä”, sanovat monet tämänikäiset lapset. Toiset taas sijoittavat hyvän ja pahan Jumalaan ja paholaiseen ja näin pelastavat uskonnollisen näkemyksensä ihmisen olemassaolosta maailmassa. Pieni vähemmistö selittää ongelman Jumalan ihmisille antaman ”vapaan tahdon” avulla. Mitä luonnonlakeihin tulee, ristiriita ei ole yhtä tuskallinen. Tässä iässä monet lapset uskovat, että Jumala on voinut ihan hyvin luoda maailman aikojen alussa, mutta nyt sitä ohjaavat sisäänrakennetut lainalaisuudet. Toiset taas uskovat pelkästään tieteellisiin selityksiin.

Mutta vaikka lapsilla on järkeen perustuvia ja tieteellisiä tosiasioita, he Piaget'n mukaan yhä tunnevaltaisesti ihmettelevät monia luonnonilmiöitä. Varsinkin kaukaiset asiat kiehtovat lasta ja ne tuntuvat hänestä arvoituksellisen mystisiltä. Voimat, joita ihmiset eivät voi nähdä eivätkä tyydyttävästi selittää, hämmentävät jokaista jatkuvasti. Aurinko, tähdet, tuuli, vesi ja sade ovat kaikkina aikoina kiehtoneet ihmistä ja houkutelleet hänet kietomaan ne myytteihin.

Piaget'n mukaan lapsi noin 10—11-vuotiaaksi asti, koulun jakamasta kirjatiedosta huolimatta, kuvittelee taivaankappaleet ja luonnonilmiöt elollisiksi ja antaa niille mystisiä ominaisuuksia ja voimia. Niinpä 8—10-vuotiaat voivat kokea auringon kaikkinäkevänä jumalallisena voimana, jolta kukaan ei voi piiloutua, tähdet nähdään kristallina tai taivaankanteen sirotettuina ikkunoina, Linnunrata muistuttaa taivaan siltaa ja sateenkaari kimaltelevaa ja onneatuottavaa merkkiä. Luonnon suurenmoiset ilmiöt jäävät — tieteestä huolimatta — aina eräänlaiseksi arvoitukseksi, jota kohtaan ihminen, niin lapsi kuin aikuinenkin, tuntee kunnioitusta, pelkoa ja kauhua.

Vanhempien, koulun ja uskonnollisten kasvattajien yhteinen tehtävä on auttaa lasta yhdistämään uskonnollinen ajattelunsa tieteelliseen ja loogiseen ajatteluun ja siten sulauttamaan nämä kaksi maailmantulkintaa toisiinsa. Tämä voi tapahtua kehittämällä lapsen ajattelua kohti maailmankuvaa, joka on sekä tieteellisesti suuntautunut että metafyysinen. Jotta voimme tehdä tämän,

Jumala on kaikkialla! Tyttö 11 v

meidän tulee antaa lapselle tietoa tutkimuksen edistysaskeleista, luonnosta sekä ihmisen historiasta ja kehityksestä. Samalla meidän on vihittävä lapsi niihin salaisuuksiin, joita olemassaolevat uskonnolliset myytit kuvaavat ja jotka löytyvät etiikan, moraalin ja ihmistiedon perustana olevasta uskonjärjestelmästä.

Silloin lapsi voi nähdä olemassaolon luonnontieteellisenä ilmiönä, jolla samalla on uskonnollinen merkitys. Nämä kaksi katsomustapaa eivät enää riitele keskenään vaan täydentävät toisiaan. Se jumalakuva, jonka lapsi saa sellaisen näkemyksen välityksellä, on paljon avarampi kuin hänen aikaisempi ihmisenkaltainen jumalakuvansa. Nyt Jumala on myös maailmaa ohjaavien tieteiden ja lainalaisuuksien luoja. Samalla hän on yhteydessä jokaiseen yksityiseen ihmiseen sekä eksistentiaalisesti, hengellisesti että moraalisesti. Samanlaisia ajatuskulkuja ovat esittäneet myös mm. Piaget, Bovet, Williams, Jahoda, Vergote ja Hilliard.[18,29,34,37,38,39]

Jumalakäsityksen kehitys 7—16-vuotiaana Deconchyn mukaan

Elämässämme on paljon asioita,
joiden ympärillä ajatuksemme voivat
harhailla kuin lepakot.

Nils Ferlin

Ranskalainen Jean Pierre Deconchy on tutkija, jonka työhön on kiinnitetty paljon huomiota. Hän on lähestynyt jumalakäsitystä eri tavoin kuin muut käyt-

tämällä semanttista menetelmää. Sellaista menetelmää käytettäessä tutkitut henkilöt eivät tiedä, mihin pyritään. Kun lapsia pyydetään piirtämään jumalakuvansa tai heitä haastatellaan, he aina tietävät, mitä tutkija haluaa tietää, ja tämä voi vaikuttaa lasten työn tulokseen. Deconchyn käyttämällä menetelmällä sellaiset virhelähteet voi poistaa ja saada tieteellisesti objektiivisempia tietoja.

Kun lapset kuulevat sanan Jumala, se törmää Jumalaan liittyvien ideoiden, ajatusten, tunteiden ja kuvitelmien verkostoon. Tämä verkosto on tallennettuna lapsen muistiin. Jumalakäsitys on yksilöllinen ja vaihtelee siten lapsesta toiseen. Joidenkin lasten Jumala yhdistyy sellaisiin käsitteisiin kuin rakkaus, avuliaisuus, anteeksiantavaisuus, hyvyys ja kauneus. Toisten lasten jumalakäsitys taas koostuu sellaisista asioista kuin totuus, oikeudenmukaisuus, kaikkivoipuus, voima ja viha. Lapsen iälläkin on tietty vaikutus siihen, miten hän Jumalaa kuvaa. Tutkiakseen, miten eri-ikäiset lapset esittävät Jumalan, Deconchy antoi jokaisen lapsen (kaikkiaan noin 8000) vapaan assosiaation avulla sanoa erilaisia Jumalaan liittyviä näkökulmia. Nämä assosiaatiot olivat sanoja, jotka lapselle spontaanisti tulivat mieleen, kun hän kuuli sanan Jumala.

Laajojen tilastollisten käsittelymenetelmien avulla Deconchy löysi ikäkausille luonteenomaisia muutoksia lapsen tavassa kuvitella Jumalaa. Nämä kuvitelmat Deconchy yhdistää kolmeen kehitysvaiheeseen. Suluissa voi sanoa, että Deconchyn tutkimusryhmä koostui kristityistä lapsista, jotka kävivät katolista koulua ja tulivat uskonnollisista kodeista.[35]

Ensimmäinen kehitysvaihe

Jumalten vaunut eivät
ravistele pilviä,
ne liukuvat hiljaisina esiin
kuin säteet.

Karin Boye

Ensimmäisessä kehitysvaiheessa, joka Deconchyn mukaan saavuttaa huippunsa 9—10-vuotiaana, lapsilla on taipumus liittää Jumalaan joukko ominaisuuksia. Nämä ominaisuudet voivat olla sellaisia kuin kaikkivoipaisuus, kyky olla läsnä kaikkialla ja suuruus. Jumala koetaan hyvin suurena, mahtavana, voimana, joka on hyvä ottaa lukuun. Mutta lapset voivat tänä ikäkautena liittää Jumalaan myös sellaisia subjektiivisesti moraalisia ominaisuuksia kuin hyvyys, rakkaus, oikeudenmukaisuus ja totuudellisuus.

Kolmas ryhmä ominaisuuksia, joita lapsi lukee Jumalalle kuuluviksi, on kauneus, voima ja majesteettisuus. Viimeksi mainitut ominaisuudet ovat Deconchyn mukaan luonteeltaan esteettisiä ja herättävät lapsessa erilaisia uskonnol-

lisia tunteita — ihmettelyä, kunnioitusta, palvontaa ja salaperäistä kunnioituksen sekaista pelkoa. Samoin kuin muut tutkijat Deconchy totesi, että lapsen jumalakuva ensimmäisessä vaiheessa, 7—10 vuotta, on antropomorfinen, t.s. ihmisen kaltainen. Mutta ihmisenkaltaisia piirteitä lapset eivät yleensä hahmottele samoin kuin piirustuksissaan. Piirustuksissa Jumala tavallisesti kuvataan vanhaksi, taivaallisessa pilvikodissa tähtineen ja leijailevine enkeleineen asuvaksi sedäksi, jolla on pitkä, harmaa parta. Deconchyn tutkimuksessa antropomorfiset piirteet olivat pikemminkin moraalisia. Jumalalle kuuluviksi luettiin sellaisia ominaisuuksia kuin kiltteys, vilpittömyys ja taipumus asettaa vaatimuksia.

Nämä havainnot aiheuttivat sen, että Deconchy nimitti lasten jumalakuvaa ensimmäisinä kouluvuosina pikemminkin *yliantropomorfiseksi* kuin antropomorfiseksi. Se tarkoittaa sitä, että lapset liittävät Jumalaan ominaisuuksia, jotka ovat peräisin ihmisten maailmasta, mutta vahvasti suurennettuja mitä viisauteen, valtaan ja voimaan tulee. Jumala koetaan tässä iässä kaiken luojaksi, moraalin ylimmäiseksi vartijaksi ja lapsen ohjaajaksi, joka antaa hänelle anteeksi, mutta myös rankaisee, jos hän on sen ansainnut.

Toinen kehitysvaihe

Ja tänne kulkee juhlallisesti Herra,
Herra Sebaot.
Maa pelkää vavisten, kun etäältä
lähestyvät hänen askeleensa.

Pär Lagerqvist

Tässä toisessa kehitysvaiheessa, jonka huippukohta on 12—13-vuotiaana, lapsen jumalakuva muuttuu yhä persoonallisemmaksi Jumalaksi oltuaan sitä ennen enemmän tai vähemmän persoonaton voima. Tässä iässä Jumala koetaan hyvin mahtavaksi ja majesteettiseksi olennoksi ja isäksi, joka on kiinnostunut ihmiskunnastaan ja pitää huolen jokaisesta yksityisestä sielusta. Näinä vuosina usein lapsen ja Jumalan välille solmitaan persoonallinen suhde — ainakin sellainen suhde on Deconchyn mukaan kehityksellisesti mahdollinen. Se, miten lapsi todellisuudessa solmii sellaisen suhteen, ei käy tutkimuksessa esiin.

Jumala on tässä vaiheessa lapsen ajattelussa yhä olemassaolon luoja, vaikkakaan Hänen ei uskota enää olevan luomistyössään erityisen aktiivinen. Hän on yhä auttaja hädässä, Hänelle voi uskoa huolensa. Mutta Hän on myös moraalin vartija, kaikkinäkevä silmä, joka valvoo ihmisen moraalisia tekoja ylhäältä. Hänellä on valta ihmisen elämään ja hän määrää, mikä on hyvää ja pahaa. Hän vaatii tottelevaisuutta ja rankaisee tottelemattomuudesta, mutta hän voi myös antaa menneet synnit ja rikkomukset anteeksi. Hän muistuttaa tässä vaiheessa Vanhan testamentin Jumalaa — sitä, joka olemukseltaan on majesteettinen, salaperäisen arvoituksellinen ja vieläpä ankara.

Kolmas kehitysvaihe

Kannan rinnassani lähdettä.
Suo, ettei se ehtyisi.
Sisimmässäni kuuluu sen kaukainen ääni,
ikään kuin minä olisin sen syvyys.

Pär Lagerkvist

Tässä kehitysvaiheessa, jonka huippukohta on 15—16-vuotiaana, jumalakäsitys Deconchyn mukaan sisäistyy. Se tarkoittaa, että Jumalan ominaisuudet ja hänen suhteensa ihmiseen muuttuvat ulkoisesta asiasta sisäiseksi todellisuudeksi — turvallisuudeksi ja lohdutukseksi tai ääneksi, joka varoittaa ja nuhtelee. Nyt nuoret kokevat Jumalan hengelliseksi todellisuudeksi ja hänen olemustaan kuvataan pyhäksi, ikuiseksi, rakkaudeksi, valoksi ja voimaksi.

Tämä muutos jumalakuvassa, jossa antropomorfiset ja yliantropomorfiset piirteet hitaasti häipyvät ja muuttuvat abstrakteiksi ominaisuuksiksi, tapahtuu osittain siksi, että nuori pystyy nyt ajattelemaan abstraktisti. Mutta osittain sisäinen jumalakuva kehittyy uskonnollisen kypsymisen ja kasvun seurauksena. (Siitä tapahtuuko näin Ruotsissa, on vain vähän tietoa.)

Deconchy nimittää murrosiän jumalakuvaa supra-antropomorfiseksi. Se tarkoittaa sitä, että ne ominaisuudet, jotka nuori lukee Jumalalle kuuluviksi, ovat tosin peräisin meidän ihmisten kielenkäytöstä ja kokemusmaailmasta, mutta että niitä nyt käytetään vain symboleina, kuvina tai vertauksina. Nuori tietää, että Jumala on henkinen, näkymätön ja aivan toisenlainen kuin mikään inhimilliseen elämään kuuluva. Jumala on pyhä ylin voima, eikä häntä voi verrata mihinkään inhimilliseen eikä mihinkään maailmankaikkeuden ilmiöön. Hänen edessään ihminen tuntee ihailua, palvontaa ja ihmettelyä, mutta myös pelkoa ja kauhua.

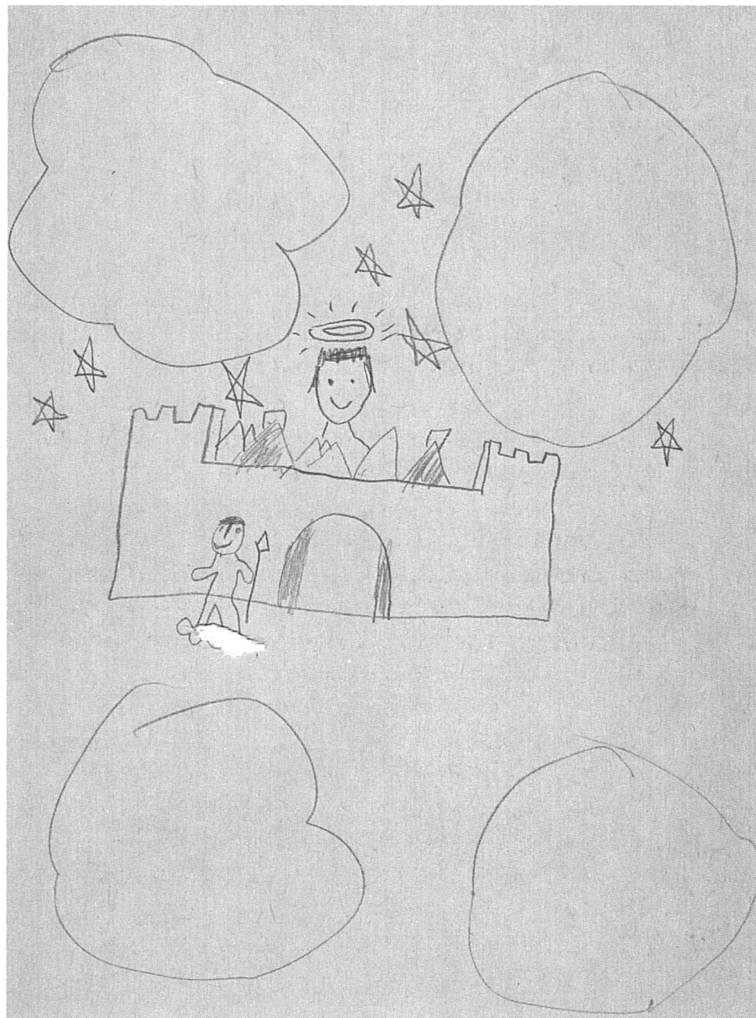
Poikien ja tyttöjen jumalakäsitykset

Ranskalainen Pierre Babin on tutkinut, millaiseksi pojat ja tytöt 11—19-vuotiaina Jumalan kuvittelevat.[35] Muista, jotka ovat sivumennen lähestyneet tätä aihetta, mainittakoon mm. Deconchy[40], Wright & Koppe[41], Spranger[42] ja Francis[43].

Esikouluikäisten mielikuvitusmaailmassa sekä tyttöjen että poikien jumalakäsitykset ovat samanlaisia. Ei ainakaan ole tutkimuksia, joissa on osoitettu, että jumalakuvassa olisi sukupuolelle tyypillisiä eroja näinä varhaisvuosina. Kun lapset tulevat noin 10—11-vuoden ikään, alkaa esiintyä tiettyjä pojille ja tytöille tyypillisiä piirteitä.

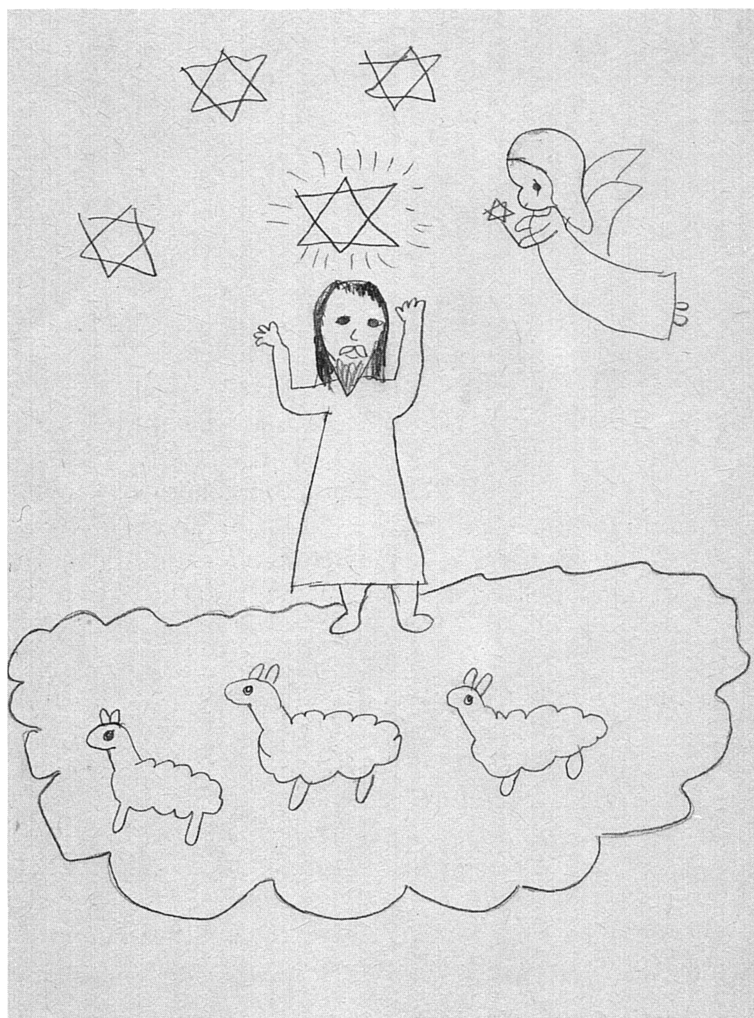
Poikien jumalakuvassa esiintyy usein taisteluaihe.

Poika 8 v

Babin huomasi tutkimuksessaan, että jo niin varhain kuin 11 vuoden iässä löytyi eroja poikien ja tyttöjen jumalakuvan välillä. *Poikien* jumalakuva ja heidän uskonnollisuutensa ylipäätään on mietiskelevämpää, älyllisempää ja tietopitoisempaa.

Tässä iässä pojat korostavat selvästi uskonnon moraalista puolta. Jumala on heille pääasiallisesti moraalinen esikuva. Heitä ihastuttaa Jumalassa se, että hän vaatii oikeudenmukaisuutta, tottelevaisuutta ja moraalista puhtautta. Juuri hän on heidän elämänsä Herra. Hän käskee ja häntä täytyy totella. Hän vaatii ja hänen vaatimustensa mukaan on elettävä. Hän näkee ihmisen läpikotaisin, ja ihmisessä olevat moraaliset puutteet ja epäpuhtaus aiheuttavat omantunnontuskia. Mutta hän on myös se, joka auttaa poikaa saavuttamaan elä-

Tytöt korostavat Jumalan, enkelien, tähtien jne taivaallista kauneutta.

Tyttö 8 v

mässä tietyt tavoitteet. Jumala siis on pojan elämässä hengellinen voimakeskus.

Poikien käsitykset ovat jo nyt ja vielä selvemmin murrosiässä luonteeltaan eettisiä. Niihin sisältyy sellaisia ihanteita kuin totuudenrakkaus, itsekunnioitus ja moraalinen puhtaus. Poikien tässä iässä ja myöhemminkin esiintyvä voimakas moraalinen korostus johtuu siitä, että heidän kehitykseensä kuuluvat psyykkiset tarpeet (aggressiivisuus ja seksuaalisuus) ovat ristiriidassa niiden uskonnollisten ihanteiden kanssa, joihin he pyrkivät.

Babin huomasi, että *tytöille* uskonto oli tunnevaltainen ja persoonallinen asia ja Jumala oli heidän omassa elämässään todellinen. Heidän jumalakäsityk-

seensä ei lainkaan kuulunut moraalista piirrettä. Tytöille esi-puberteetin aikana Jumala ennen kaikkea on Isä, joka on kiinnostunut ihmisten hyvinvoinnista ja joka pitää heistä huolta. Hän on hyvä, rakastava ja luotettava. Hänet voi aina ottaa lukuun, häneen voi luottavaisesti nojautua ja löytää hänen läheisyydessään turvaa ja lepoa. Hänelle voi myös uskoutua ja saada silloin lohtua, toivoa, rohkeutta ja rakastavaa huolenpitoa. Hän tuo tämänikäisten tyttöjen elämään turvallisuudentunnetta.

Murrosikä

Murrosikä on ihmisen elämässä siirtymävaihe. Lapsi kasvaa aikuiseksi ja on murrosikäisenä kahden maailman — lapsuuden ja aikuisuuden — välillä. Murrosikä on aikaa, jolloin tapahtuu paljon. Se on muutosten, uudelleen harkinnan ja uudelleen luomisen aikaa. Murrosiässä nuoret tempautuvat irti lapsuuden ympäristöstään, liittyvät samanikäisten ryhmiin, kääntävät selkänsä lapsuudelle ja alkavat etsiä persoonallista ja ainutkertaista identiteettiään. He alkavat etsiä omaa tapaansa ajatella ja elää sekä omaa uskoaan ja elämänkatsomustaan.

Murrosikä on aikaa, jolloin nuoret mietiskelevät, filosofoivat, etsivät ja keskustelevat. Arvoja ja arvostuksia kokeillaan ja testataan. Asenteita ja mielipiteitä muutetaan. Aikaisempia auktoriteettejä asetetaan kyseenalaisiksi ja niitä vaihdetaan. Murrosikä on myös uskonnollisesti muuttumisen ja hämmentymisen aikaa. Tänä aikana nuoret etääntyvät vanhempiensa uskonnollisista näkemyksistä, heidän on jätettävä lapsuuden uskonsa tai muutettava sitä ja heidän on selvitettävä itselleen, mitä he pohjimmiltaan itse ajattelevat ja uskovat. Tämä kaikki voi synnyttää epäuskoa, konflikteja, henkistä kärsimystä, pakoa uskonnollisuudesta tai uskonnollisuuteen. Se voi myös aiheuttaa aikaisemman uskon kieltämistä tai uuden uskon syntymistä.

Murrosiän (13—19 vuotta) aikana Babinin mukaan kehittyy sekä poikien että tyttöjen jumalakuva, vaikkakin kehitys etenee jo aikaisemmin mainittujen linjojen mukaan.

Murrosikäisille pojille Jumala on lähinnä objektiivinen Jumala. Juuri hän loi taivaan ja maan, hän on kaikkivaltias hallitsija, joka vaatii ihmiseltä tottelevaisuutta, hyviä tekoja, itsenäisyyttä ja henkilökohtaista vastuuta. Murrosikäiselle pojalle Jumala on ehdoton auktoriteetti. Samanaikaisesti hän on kaikkinäkevä silmä, joka koko ajan näkee mitä tekee ja mitä sisimmässä tapahtuu. Edelleen Jumala on murrosikäiselle nuorelle oikeudenmukainen tuomari ja lainlaatija. Jumalan laki vaatii ehdotonta tottelevaisuutta, ja pojan sisäisesti kokema rangaistus, kun hän ei täytä lain vaatimuksia, tuntuu puhdistavalta ja oikeudenmukaiselta.

Babinin mukaan murrosikäiset pojat painottavat vahvasti Jumalassa sellaisia

ominaisuuksia kuin voimaa, mahtia, puhtautta, pyhyyttä ja täydellisyyttä sekä Hänen moraalisia vaatimuksiaan ihmistä kohtaan. Jumala on suuri, tuntematon ja mystinen vallanpitäjä, joka auttaa nuorta miestä itsensä toteuttamisessa, eteenpäinpääsyssä elämässä, auttaa saavuttamaan korkeat ihanteet ja moraalisen puhtauden.

Murrosikäisen pojan jumalakuva on älyllinen, rationaalinen ja objektiivinen. Jumalaa rakastetaan, palvotaan ja kunnioitetaan mutta Häneen pidetään kuitenkin tietty etäisyys. Jopa nuorten miesten epäily on älyllistä. Epäily kohdistuu Jumalan olemassaoloon, Raamatun totuuksiin, kaikkivaltiaaseen Jumalaan pahassa maailmassa, kuoleman jälkeiseen elämään ja uskonnollisten ihmisten elämän teorioitten ja todellisuuden väliseen kuiluun. Jos nuori mies ei saavuta sitä älyllistä varmuutta, joka on hänen uskonnollisuudelleen välttämätöntä ja jos hän ei saa rationaalisesti hyväksyttäviä vastauksia kysymyksiinsä, hän voi hylätä jumalakäsityksensä ja ryhtyä agnostikoksi. Nuorten miesten on vaikea hyväksyä paradokseja, epävarmuutta ja moninaisuutta — kaikki ovat sellaisia ominaisuuksia, jotka itse asiassa ovat uskonnon ydin ja sisäisen olemus.

Babinin mukaan Jumala on *murrosikäisille tytöille* paljon subjektiivisempi, persoonallisempi ja tunnepitoisempi. Isä Jumala on se, joka rakastaa, jota rakastetaan, joka suojelee, auttaa ja varjelee. Tytöt eivät koe Jumalaa objektiivisesti vaan mieluiten haluavat kokea hänet tunneperäisesti. Jumalasta tulee heidän sisäinen uskottunsa, paras ystävänsä, lohduttajansa ja auttajansa. Jumala tuntee heidän sisimpänsä paremmin kuin he itse. Tyttöjen usko on luottamusta ja uskoa, rakkautta ja uhrautuvuutta. Se on persoonallista ja intiimiä, harrasta ja tunteellista.

Luojassa pojat painottavat mahtia ja majesteettisuutta, kun taas tytöt näkevät ensi sijassa Jumalan kauneuden. Tyttöjen mielestä metsät, kukat, meri, järvet, auringonlaskut, tähtitaivas ja muut luonnonilmiöt ovat täynnä Jumalan kauneutta ja ihanuutta. Merkittävän usein tytöt kokevat, että Jumala ilmenee luonnossa, ihmisten juhlallisissa tunnelmissa ja liittävät niihin ylimaallisen kauneuden ja tarkoituksen. Maailma on yhtäkkiä pyhä, täynnä arvoituksellisia merkkejä ja salaperäisiä lupauksia, ja Jumala koetaan mysteerinä, joka on luonut kaiken tämän.

Babinin mukaan yleensä 10—11 vuoden iästä lähtien tytöt ovat uskonnollisempia kuin pojat, heidän uskonnollisuutensa on, erotukseksi poikien uskonnollisuudesta, kaikissa ikäkausissa persoonallisempaa ja perustuu tunnekokemuksiin. Tytöille ja myöhemmin myös naisille Jumala on siis elämän tunneperäinen kaikupohja, koettu sisäinen todellisuus ja pääasiassa läsnä oleva olento, joka asuu sielun syvyyksissä ja jota tulkitaan pikemmin tunteella kuin järjellä. Valtava rakkaus ja kiehtova rakastetuksi tulemisen ja rakastamisen intohimo ovat aina olleet naisellisen uskonnollisuuden oleellisia tuntomerkkejä.

Jeesushahmo

Jeesus on kristinuskon keskushahmo. Hän on Raamatun keskipiste. Jumalan Poikana Jeesus ilmentää Jumalan olemusta ja tahtoa.

Jotta voisi älyllisesti ymmärtää Jeesuksen Jumalan Pojaksi, täytyy osata ajatella abstraktisesti ja aikuismaisen symbolisesti. Täytyy osata nähdä Jeesuksen kaksi puolta, yhdellä kertaa meidän laillamme inhimillisenä ja jumalallisen toisenlaisena. Jeesuksen roolia ja tekoja on osattava nähdä käytännön tekoina tavallisten ihmisten keskuudessa ja samanaikaisesti hengellisinä tekoina, jotka ilmaisevat Jumalan tahtoa. On voitava myös ymmärtää Jeesus henkilönä, joka eli ja vaikutti tiettynä historiallisena aikana, sekä ylösnousseena Kristuksena.

Lapsilla tällainen abstraktis-symbolis-historiallinen ajattelu ei vielä ole kehittynyt. Se kehittyy vähitellen koko lapsuuden ajan ja vasta murrosiän jälkeen se kasvaa täyteen kypsyyteensä. Vaikkakin Jeesus onkin kristinopin keskushahmo, nykyisin tiedetään kasvavan lapsen jeesuskäsityksistä hämmästyttävän vähän. Englantilainen uskontopsykologi Ronald Goldman käsittelee lyhyesti lasten näkemyksiä Jeesuksesta ja kuvaa, miten ne kehittyvät ja muuttuvat.[31]

Jeesushahmo — esikouluiässä

Pienen aasin askeleet
jo kuuluu kaukaa tieltä.
Jokainen nyt tietää,
kuka tulossa on sieltä.

Paula Sainio

Goldmanin mukaan lapset ajattelevat ensimmäisessä uskonnollisessa kehitysvaiheessa, t.s. esikouluikäisenä, Jumalasta ja Jeesuksesta samalla tavalla. Samankaltaisuus on ilmeisesti enemmänkin verbaalisella kuin reaalisella tasolla. Näyttää siltä kuin käsite *Jeesus* — edellyttäen, että lapsi on kasvatettu tuntemaan Hänet — välittömästi herättäisi kaksoiskuvan Jumalasta ja hänen Pojastaan. Mitä pienempi lapsi, sitä kaikkivaltiaammalta ja maagisesti suuremmalta ja mahtavammalta Jeesus tuntuu. Hän vaikuttaa yhtä mahtavalta, kaikkitietävältä ja hyvältä kuin Isä Jumala itse.

Näinä varhaisvuosina lapsi ei voi ymmärtää Jeesusta sekä Jumalan pojaksi että ihmiseksi. Esikouluikäiselle ovat Jeesuksen omat sanat Ihmisen Pojasta yhtä hämäriä kuin Jeesuksen omille opetuslapsille. Esikouluikäisenä lapset pitävät Jeesusta yksinomaan jumalallisena olentona, joka tuli taivaasta, jonka isä on Jumala ja jolla on valta ja voima tehdä ihmetekoja.

Miten lapset käsittävät Jeesuksen

Esikouluikäisen mielikuvitusmaailma on konkreettinen ja käytännöllinen. Lapselle elämä on tässä ja nyt. Sen mitä kerromme lapsille menneistä ajoista, he sijoittavat aina kertomuksen aikaiseen maailmaan. Niinpä Jeesuskin kuvitellaan sen aikaisella tavalla. Hänen kerrotaan olevan puettuna pitkään kaapuun, sandaalit jalassa, hänellä on pitkä tumma tukka, hänellä on parta ja kiltit silmät. Hänen persoonansa on lempeä ja hellä, tai "kiltti", niin kuin lapset itse sanovat.

Lapset tietävät jo pieninä, että Jeesus on toisenlainen kuin muut ihmiset. Erilaisuus on hänen vaatteissaan, hiuksissaan tai hänen katseessaan tai se voi koskea muita ulkoisia yksityiskohtia. Riippumatta siitä minkä lapset sanovat hänessä olevan erilaista, he ovat vakuuttuneita, että hän ei ole samanlainen kuin tavalliset ihmiset.

Goldmanin mukaan esikoululapset korostavat Jeesuksen ominaisuuksista hänen hyvyyttään ja avuliaisuuttaan. Hän tuli Jumalan luota ihmisten luo ja auttoi heitä heidän vaikeuksissaan. Hän paransi heidän sairauksiaan, antoi heille syötävää, kun he olivat nälkäisiä ja auttoi heitä kun kukaan muu ei tahtonut auttaa. Hänen hyvyytensä ja rakkautensa olivat rajattomia.

Lapsen jeesuskuvassa on myös suuren ihmeidentekijän piirteitä. Hänen uskottiin voivan tehdä ihmetekoja. Esikouluikäinen, joka on oppinut tuntemaan Jeesuksen raamatunkertomuksista, lauluista, virsistä tai muusta opetuksesta, varustaa hänet, ajattelukykynsä mukaan, konkreettisilla maagisilla ominaisuuksilla. Hän osasi esim. lentää taivaaseen ilman konetta, hän oli niin vahva, että jaksoi siirtää vuoria, hänen ei tarvinnut syödä, kuten tavallisten ihmisten, eikä nukkua. Hän rukoili enemmän kuin muut, oli uskonnollisempi kuin muut ja puhui usein Jumalasta. "Hän oli täynnä pyhyyttä", jotkut lapset sanovat, toki tietämättä mitä se tarkoittaa.

Jo tämänikäiset lapset tietävät, että Jeesus on tänäkin päivänä olemassa ja että hän on yhtä näkymätön kuin Jumala ja tekee samanlaisia asioita kuin Jumalakin. Mutta lapset tietävät tämän lasten tavalla. Siksi he joskus järkeilevät Jeesuksen näkymättömyyttä konkreettisella ja realistisella tavalla. Niinpä lapset voivat sanoa, että Jeesus on taivaassa, mutta hän ei saa tulla sieltä ennen kuin viimeisenä päivänä, koska Jumala ei anna lupaa. Tästä näkyy, miten lasten arkitodellisuus sääntöineen ja kieltoineen yhdessä Raamatun antamien tietojen kanssa siirretään koskemaan myös Jeesuksen elämää.

Jeesuksen uskotaan olleen nuorena poikana moraalisesti täydellinen. Koska Jeesus aikuisena osasi tehdä ihmetekoja, lapset luulevat, että hänellä jo poikasena oli sellaisia kykyjä. Niinpä lapset joskus uskovat, että hän voi herättää eloon kuolleet linnut, perhoset, hyönteiset ja kastemadot, pysäyttää veren virtaamisen haavasta jne. Hänen oletetaan olleen aivan erilainen kuin mui-

den lasten ja hänen inhimillinen puolensa sivuutetaan täysin.

Vasta 10—11-vuotiaana lapsi uskoo, että Jeesus oli pienenä melkein tavallinen lapsi puutteineen ja vikoineen. Joskus lapset näkevät myös aikuisessa Jeesuksessa puutteita ja jopa osoittavat niitä. Heidän järkeilynsä on tietenkin loogista eikä teologista. Niinpä kouluikäiset voivat kiinnittää aikuisen huomion siihen, että Jeesus teki virheen valitessaan Juudaksen opetuslapsekseen. Jumalan poikana hänen olisi pitänyt nähdä Juudaksen sisinpään ja tietää, että tämä pettää hänet. Lapset voivat myös huomauttaa, että Jeesus ei totellut Jumalaa, kun hän Getsemanen puutarhassa pyysi: "Ota pois minulta tämä malja." Kärsimysnäytelmässä Jeesuksen inhimilliset puolet välähtävät esiin ja lapset huomaavat ne. Mutta yleensä lapset ymmärtävät, että Jeesus oli niin täydellinen kuin kukaan koskaan voi olla.

Koko esikouluiän ajan lapset pitävät Jeesusta merkittävänä ja kiehtovana henkilönä. Koska esikouluikäinen elää sadunomaisessa ja myyttien värittämässä maailmassa, Jeesuskin saa lapsen mielikuvamaailmassa ensirivin paikan kuten sankarit ja kuninkaat. Myös hänen elämänsä maan päällä kuuluu sadun tai raamatunkertomusten kultaiseen aikakauteen, siihen joka alkaa "olipa kerran".

Tämä merkillinen Jeesukseksi kutsuttu mies eli kauan sitten eräässä vieraassa Raamatun maassa. Hän teki monia ihmeellisiä tekoja ja koki erikoisia elämyksiä. Lapsista hänen elämänsä on jännittävää, ihastuttavaa ja kiehtovaa. Jo tässä iässä lapsi oivaltaa, että Jeesuksen elämä on arvoituksellista ja erilaista kuin tavallisten satujen sankarien elämä.

Kouluikäisen käsitys Jeesuksen persoonasta

Kannoit olkapäälläsi ristiä,
sielun voiton merkkiä.
Sen merkin syvässä varjossa
Golgatan olin minäkin.
Miten kirkkaana, Kuningas, loistikaan
sinun verisin orjantappuroin
kruunattu otsasi.

Ragnar Jändel

Kouluikäinen lapsi saa tietoa Jeesuksen persoonasta lähinnä koulun antaman opetuksen välityksellä. Jeesus on koulun opetusohjelmassa historiallinen henkilö, jonka elämää ja tekoja tutkitaan järjestelmällisesti. Hän on kristinopin keskushahmo ja siten toisenlainen ja arvostetumpi kuin muut historialliset persoonallisuudet, joista lapsi saa koulussa tietoa.

Jeesuksen persoona ja hänen tekonsa kiehtovat Goldmanin mukaan kovasti

lapsia koko ala- ja keskiasteen ajan. Jeesus koetaan Jumalan pojaksi, jolla on henkistä voimaa, rakkaudellinen elämänkatsomus ja paljon valtaa. Nämä ominaisuudet korottavat hänet historiallisten sankareiden keskuudessa erityisasemaan. Kuulemiensa kertomusten avulla lapsi ymmärtää, että hän on täynnä voimaa ja lempeyttä, tietoa ja myötätuntoa. Hän käskee ja niin tapahtuu, hän sanoo ja se toteutuu. Hän on mahtava ja arvoituksellinen, ihmiset luottavat häneen rajattomasti ja tottelevat häntä. Hän näyttää osaavan lukea ihmisten ajatukset ja pystyvän auttamaan heitä hätätilanteessa. Hänen sanansa ovat täynnä maagista voimaa ja hänen käsillään on parantava kyky. Hän on ihmeellinen mies, jolle ei ole vertaa.

Lapsia erityisesti viehättää Jeesuksen kyky parantaa sairaita. Lapset tietävät, että tänä päivänä lääkärit pystyvät parantamaan monia sairaita, mutta kun Jeesus parantaa, ihme tapahtuu heti. Lääketieteessä sama toimenpide voi kestää monta kuukautta. Lapset kuulevat myös puhuttavan Jeesuksen lääkitsemisen monipuolisuudesta. Jeesus sai sokeat näkeviksi, kuurot kuuleviksi ja rammat käveleviksi. Hän jopa herätti kuolleita — se oli jotakin mihin kukaan muu ei aikaisemmin ollut pystynyt. Nämä ihmeteot asettavat hänet huimasti tämän päivän lääkäreiden yläpuolelle ja antavat hänelle lapsen silmissä taikurin loisteen.

Samoin Jeesuksen kyky kävellä vetten päällä, muuttaa vesi viiniksi ja saada kaksi kalaa ja viisi leipää riittämään tuhansille ihmisille ruuaksi, saa koululaiset ihastumaan. (Esikouluikäisistä sellaiset ihmeteot eivät ole erityisen ihmeellisiä. Heidän ajatusmaailmassaan asiat ja esineet voivat muuttua, kuten saduissa, koska lapsen oma ajatus on muuttuva, sillä häneltä puuttuu vielä ankaran logiikan suitset.) Kouluikäisestä, joka ajattelee loogisesti ja konkreettisesti, sellaiset Jeesuksen teot tuntuvat tosi ihmeiltä. Ne eivät yksinkertaisesti ole mahdollisia. Kuka lapsi tahansa voi sen kokeilla. Jeesuksen ihmeet ovat historiallisia tosiasioita, paradokseja, uskomattomia ja hämmentäviä.

Murrosikäisen käsitys Jeesuksen persoonallisuudesta

En, rakas Jeesus, ymmärtää
voi kärsimystäsi,
vaan luotan, että sovitit
myös minun syntini.

Virsi 78:2

Goldmanin mukaan nuoret voivat murrosiän aikana ymmärtää, että Jeesus on Jumalan Poika, identtinen Isän kanssa ja samanlainen ylimaallinen henkilö kuin Isä. Jeesuksen persoonallisuus ymmärretään sekä jumalalliseksi että inhimilliseksi, painotus on kuitenkin jumalallisuudessa. Murrosikäiset näkevät Jeesuksen täydellisenä ihmisenä, moraalisesti virheettömänä, jumalallisen rakkauden, voiman ja arvovallan täyttämänä sekä jumalallisen tiedon

ja ymmärryksen haltijana. Hänen oletetaan elävän Jumalan yhteydessä, tuntevan Jumalan ajatukset ja tahdon sekä elävän niiden mukaan.

Murrosikäiset ymmärtävät tässä iässä myös Jeesuksen lähetystehtävän maailmassa. Nuoret ovat tässä kehitysvaiheessa saavuttaneet sellaisen abstraktis-symbolis-historiallisen ajattelukyvyn, joka antaa heille mahdollisuuden ymmärtää älyllisellä tasolla, että asiat voivat olla ikuisia, historiallisia ja samanaikaisia yhtä aikaa. Nuoret voivat siis käsittää, että Jeesus on Jumala, että hän aikojen alussa oli Jumalan luona, lähetettiin maailmaan määrättyä tehtävää varten — pelastamaan maailma — ja on nyt jälleen Jumalan rinnalla.

He voivat myös ymmärtää, että ylösnoussut Kristus voi vaikuttaa nykypäivänä, että hän voi persoonallisesti puuttua jokaisen ihmisen elämään ja voi myös tänä päivänä kutsua opetuslapsia palvelukseensa. Tässä iässä voidaan älyllisellä tasolla ymmärtää, että Jeesuksen persoona, hänen jumalallinen alkuperänsä ja olemuksensa sekä "ikuinen" ajattomuutensa ovat jumaluuden ilmentymiä. Ne ovat ajatusrakennelmina ymmärrettäviä, melkein samalla tavalla kuin nuori ihminen ymmärtää matemaattisia yhtälöitä tai logiikan abstrakteja sääntöjä. On paljon vaikeampi saada käsitys siitä, missä määrin niillä on hengellistä merkitystä nuorille. Goldman ei myöskään ole tätä tutkinut.

Uskonnollisen ympäristön merkitys

Goldman ei jakanut tutkimusryhmäänsä lasten erilaisten uskonnollisten ympäristöjen mukaan. Sen sijaan tanskalainen Knud Munksgaard on kiinnittänyt tähän puoleen huomiota ja hän on mm. tutkinut miten yhdeksästä yhteentoistavuotiaat lapset, jotka kasvavat erilaisissa uskonnollisissa ympäristöissä, käsittävät Jeesuksen olemuksen.[44]

Munksgaardin mukaan *aktiivisesti* uskovat lapset, joiden vanhemmatkin ovat *aktiivisia uskovaisia,* pitävät Jeesusta Jumalan Poikana. Heille Jeesus on tosiasia, johon uskotaan, joka suuruudellaan luo kunnioitusta ja etäisyyttä, mutta joka on myös hyvin lähellä uskovia. Uskovalle lapselle Jeesuksen ihmetyöt ovat samat kuin Jumalan ihmetyöt, ne ovat raamatullisia tosiasioita, joita ei tarvitse epäillä, ehkä *ei edes saa epäillä.*

Lapset, jotka eivät usko Jumalaan, mutta joiden vanhemmat — kuten he itsekin — suhtautuvat positiivisesti uskontoon, tuntevat epäilyä Jeesusta kohtaan. He uskovat Jeesukseen historiallisena henkilönä ja he ovat oppineet koulussa, että hän on Jumalan Poika. He eivät ymmärrä, mitä tämä hengellisesti tarkoittaa. Jumalan Poika -suhde on heille vain teoreettista tietoa. He epäilevät vahvasti Jeesuksen ihmetekoja. Mutta koska Jeesus evankelisten kertomusten mukaan tosiaan teki ihmetekoja, lapset hämmentyvät ja suhtautuvat skeptisesti näihin kertomuksiin. He uskovat, että on ehkä kysymys todellisten tapahtumien suurentelusta tai että raamatunkertomukset ovat peräisin epävar-

moista lähteistä tai että nämä tapahtumat vastoin kaikkea järkeä ovat Jumalan avulla tapahtuneet.

Munksgaardin mukaan täysin *maallistuneet* lapset eivät usko, että Jeesus on Jumalan Poika. Osa ei edes usko hänen olemassaoloonsa. He ovat sitä mieltä, että kristityt ovat keksineet hänet, jotta voisivat rakentaa uskonsa hänen hahmonsa ympärille. Osa uskoo, että hän on ollut olemassa ja omannut tavallista enemmän johtajaominaisuuksia, viisautta ja hyvyyttä. He ovat sitä mieltä, että hän on ollut ja on vielä monille moraalisena esikuvana. Sitä vastoin he uskovat, että hänen ihmetekonsa ovat täysin keksittyjä.

Lasten ja nuorten jumalakuva on monisärmäinen ja ristiriitainen riippuen siitä, miten tutkimus on sitä lähestynyt. Toistaiseksi ei kukaan tutkija ole voinut esittää yksiselitteistä teoriaa siitä, miten jumalakuva syntyy, kehittyy ja muuttuu. Tästä huolimatta voidaan *tiettyjä yhteisiä piirteitä* havaita useimpien tutkijoiden tuloksista:

Ensimmäinen on jumalakuvan antropomorfismi. Lapsen ensimmäinen jumalakuva muistuttaa usein ihmistä. Inhimilliset piirteet häipyvät vähitellen ja Jumalasta tulee yhä enemmän henkinen. Toiseksi Jumala on pienelle lapselle kaukainen olento. Hän on kaiken luoja ja toimii luonnossa lähes inhimillisellä tavalla. Keskiasteella hänet ymmärretään etäiseksi, kaukana avaruudessa olevaksi Jumalaksi ja tärkeäksi voimaksi lapsen omassa elämässä.

Murrosiässä tästä vastaikkaisuudesta — läheinen-kaukainen — tulee selvempi. Murrosikäiselle, varsinkin vanhemmalle, Jumala on transkendenttinen olento, joka on inhimillisen olemassaolon tuolla puolen ja samalla immanenttinen ihmismielen syvyyksissä oleva, läheinen ja lämmin olento.

Kolmanneksi Jumala on lapsen mielikuvamaailmassa sekä *HYVÄ* että *PAHA*. Hän rakastaa ja rankaisee. Vähitellen hyvä ja paha sijoitetaan kahteen hahmoon — Jumalaan ja paholaiseen. Jumalasta tulee hyvän ja paholaisesta pahan edustaja.

Teoriassa ja tehdyissä tutkimuksissa esiintyvät nämä kolme kehitystrendiä. Se, miten nämä asiat heijastuvat todellisuuteen, on toinen kysymys. Todellinen elämä on aina monivivahteisempaa, kirjavampaa ja vaikeammin arvioitavaa kuin se teoria, jota sen pohjalta luodaan.

Niinpä todellisuudessa on aina aikuisia, jotka näkevät Jumalan lapsen silmin — valkopartaisena miehenä, joka on kietoutunut pitkään viittaan. Ja päinvastoin varmasti on lapsia, jotka kokevat Jumalan persoonallisena rakkautena ja turvallisuutena, elämän kiinnekohtana tai sylinä, jossa voi levätä. Ny-

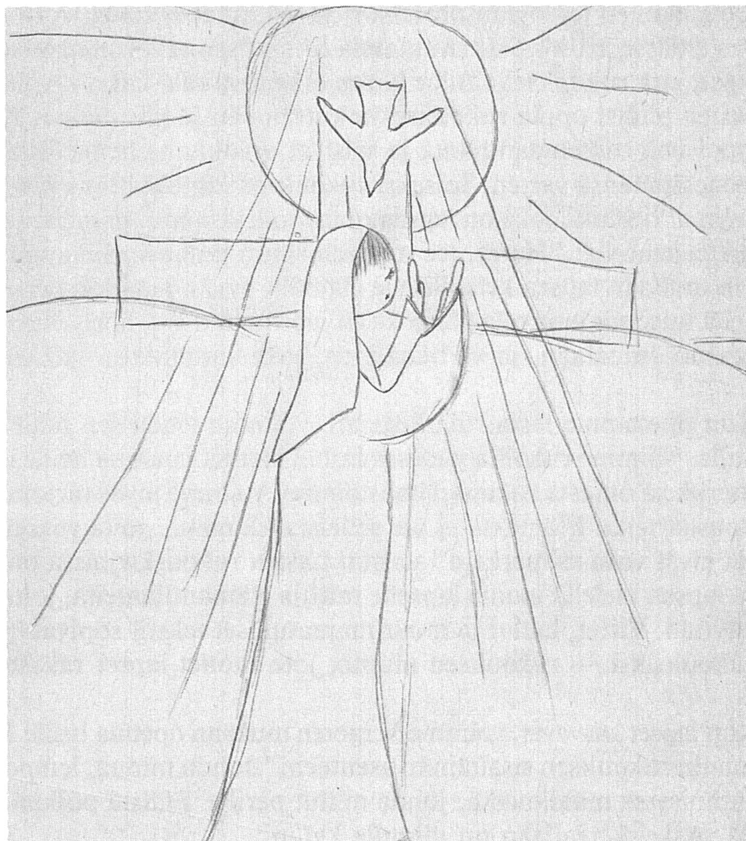
kypäivän Ruotsissa ei ehkä suurella enemmistöllä — ei lapsilla eikä aikuisillakaan — ole minkäänlaista jumalakuvaa. He ovat etsijöitä, he hapuilevat elämän tarkoitusta ja yrittävät löytää jonkun, jolle he voisivat antaa nimen Jumala.

LUKU 2

LAPSI JA RUKOUS

Kaikissa uskonnoissa on rukous jossakin muodossa. Rukouksessa ihminen etsii yhteyttä Jumalaan, ja juuri rukous tekee uskonnollisesta elämästä elävän ja elinvoimaisen. Uskonnollisuus ilman rukousta on kuin talo ilman asukkaita. Se on rakennelma, joka koostuu oppilauseista, moraalisäännöistä, palvelusmenoista sekä traditioista ja tavanomaisesta uskonnollisesta käyttäytymisestä — mutta josta puuttuu elämä. Rukous on lähde, josta uskova ihminen ammentaa voimaa. Se on silta Jumalan ja ihmisen välillä.

Rukouksella on siis keskeinen merkitys uskonnollisessa elämässä. Kuitenkaan ei ole toista uskonnollisen käyttäytymisen muotoa, joka on niin salaista, vaikeasti kuvattavaa ja tutkittavaa kuin rukous. Ihmiset rukoilevat eri syistä, eri tavoin ja eri olosuhteissa. Kokonainen seurakunta voi ulkoapäin katsottuna rukoilla samalla tavalla klassisessa rukousasennossa kädet ristissä ja pää painuneena — mutta jokainen voi kokea rukouksen aivan eri tavoin. Jotkut voivat rukoilla vilpittömästi, toiset taas löytävät pienen lepohetken kesken toimintaa, toiset suorittavat ilman sen suurempaa keskittymistä hyvin opitun ja rutiininomaisen teon. Loppujen lopuksi rukoilevan ihmisen asenne, rukouksen aihe ja syy ratkaisee, minkä arvon rukous saa. Niistä tutkijoista, jotka ovat tutkineet aihetta *LAPSI JA RUKOUS,* voi mainita seuraavat: amerikkalainen psykologian professori David Elkind,[1] englantilainen uskontopedagogi Ronald Goldman[2], Uudessa Seelannissa syntynyt psykologian professori L.B. Brown[3], ranskalainen uskontopsykologi André Godin[4]. Näiden lisäksi on eri maissa tehtyjä vanhempia lasta ja rukousta käsitteleviä tutkimuksia.[5,6,7,8]

Rukous.
Tyttö 19 v

Kaikki yllä mainitut tutkijat ovat käyttäneet haastattelumenetelmää, kun he ovat selvitelleet lasten rukousta, heidän rukousaiheitaan, rukousten sisältöä ja heidän ajatuksiaan niistä asioista, joita rukouksessa on sopivaa käsitellä.

Osa haastatteluista on tehty syvähaastatteluina, joissa on pysyviä kysymyksiä syventävine kysymyksineen. Toiset haastattelut ovat olleet alusta alkaen sruktuoituja[9]. Jotkut ovat käyttäneet epäsuoraa projektiivista menetelmää. Viimeksi mainitussa on näytetty lapselle rukoilevan lapsen kuvaa ja kuvan avulla herätetty rukousta koskeva keskustelu. Riippumatta erilaisista tutkimusmenetelmistä kaikki tutkijat ovat saaneet lähes samanlaisia tuloksia.

Nämä tutkimukset on tehty muualla ja kymmenen tai kaksikymmentä vuotta sitten. Siitä, miten asiat ovat tämän päivän Ruotsissa, ei ole tutkimuksia. Ylipäätään ei edes tiedetä, rukoilevatko nykyajan vanhemmat lastensa kanssa ja tietävätkö lapset, mitä rukous on. Ei myöskään tiedetä, mitä nykypäivän lasten rukoukset sisältävät. Siksi täytyy jatkossakin lähteä niistä tutkimuksista, joita on, ja yrittää itse täydentää niitä omilla kokemuksillamme lapsesta ja rukouksesta.

Belgialainen teologian professori ja uskontopsykologi Antoine Vergote[10] antaa eräässä artikkelissa muutamia tutkimisen arvoisia näkökulmia. Hän ajattelee, että rukouksella tulee lasten elämässä olla kaksi tavoitetta. Ensinnäkin lasten pitäisi oppia rukouksessa kiittämään ja ylistämään Jumalaa, jotta he oppisivat tuntemaan häntä ja saisivat arvokkaita hengellisiä kokemuksia uskonelämäänsä varten. Toiseksi rukouksen lähtökohtana pitää olla myös kristityn arkielämä, joka on lapsen omaa todellisuutta. Franciscuksen rukous, joka alkaa sanoilla: ”Herra, tee minusta sinun rauhasi välikappale”, antaa Vergoten mukaan lapsen kristilliselle elämälle syvän ja aidon perussävyn. Rukouksella tulee siis aina olla nämä kaksi ulottuvuutta — horisontaalinen, joka suuntautuu Jumalaan, ja vertikaalinen, joka suuntautuu lähimmäiseen.

Kun opetamme lasta rukoilemaan, voimme tehdä sen tällä kaksinaisella tavalla. Voimme rukoilla yhdessä lasten kanssa ja antaa heille monipuolisia esimerkkejä omasta rukouselämästämme. Voimme myös tarjota heille kirkon rukousaarteita. Elämässä ei ole sellaisia tilanteita, joita rukous- ja hartauskirjat eivät voisi esimerkein valaista. Lasten rukouskirjoissa on yhteenkoottuna ja lapsen kielellä monia lapselle tuttuja elämäntilanteita, joita rukouksissa voi käyttää. Virret, laulut ja muut raamatulliset tekstit sopivat hyvin rituaalisiksi rukouksiksi — rukouksen muoto, jota monet lapset rakastavat.

Kun lapset kasvavat, voimme Vergoten mukaan opettaa heille John Henry Newmanin rukouksen sisältämän asenteen: ”Johda minua, lempeä valo, pimeässä sumuisessa maailmassa, johda minut perille. Etäistä polkuani en tahdo nähdä. Askel kerrallaan on minulle kyllin.”

Hengellisen kehityksen myötä lapsen pitäisi ymmärtää, että rukous on enemmän kuin pyyntö, enemmän kuin hurskaat muodot tai suloiset tunnelmat. Lasta tulee auttaa oivaltamaan, että rukous on tapa elää elämää, joka välillä on valon kirkastamaa, mutta jota välillä ympäröi täydellinen pimeys.

Vergote ajattelee, että askel askeleelta lasten tulee antaa ymmärtää, että rukous auttaa kristillisen elämän kasvussa. Kristillinen elämä on elämää Jumalan kanssa, joka antaa meille syvän luottamuksen ja uskon, mikä on lujempaa ja kestävämpää kuin kohtaamamme vastoinkäymiset. Kirkko on Vergoten mukaan temppeli, jonka me kaikki — sekä lapset että aikuiset — yhdessä rakennamme omalla elämänkatsomuksellamme.

Pikkulapset ja rukous

Enkeli kulkee kivettyä laituria
kirja kädessään,
vain pienimmät lapset ovat enää valveilla,
heitä hän siunaa.

Karl Sundén

Lasten rukouselämä on aluksi vanhempien esirukousta. Esirukous on aina altruistinen rukous. Se on rukouksen muoto, joka kääntyy pois omsta minästä ja suuntaa huomion toisiin. Esirukous on syvää ja aktiivista huolenpitoa toisista. Se on luonteeltaan omasta itsestään antavaa ja se tuo keskeisiksi ne, joiden puolesta rukoilemme.

Kun rukoilemme lastemme puolesta, rukouksemme ilmaisee levottomuuttamme, toivettamme, että lastemme kävisi hyvin ja luottamustamme siihen, että Jumala pitää huolta lapsistamme elämän erilaisissa olosuhteissa. Esirukouksessa puhumme jonkun toisen puolesta Jumalalle.

Monet vanhemmat luulevat, että lasten kanssa voi rukoilla vasta sitten, kun lapset ovat oppineet puhumaan. ”Levolle lasken, Luojani” tai ”Ystävä sä lapsien” ovat monen kasvattajan mielestä ensimmäiset lasten rukoukset. Niin ei kuitenkaan tarvitse olla.

Marilene Leist[11], saksalainen psykoterapeutti ja lasten uskonnollisen kasvatuksen oppikirjojen tekijä, on analysoinut esirukouksen merkitystä vauvan elämässä. Hänen lähtökohtansa on psykoanalyyttinen. Kuten muutkin psykoanalyytikot hän kuvaa vastasyntyneen elämäntilannetta täydellisenä riippuvuutena. Vanhemmat heijastavat ympäröivää maailmaa, joka välittää lapselle rakkautta, turvallisuutta ja lämpöä tai niiden puutetta. Lapsi voi kokea maailman turvallisena tai varmana paikkana, jos hän kokee olevansa vanhempiensa rakastama ja toivoma. Kääntäen maailma voidaan kokea turvattomaksi ja vihamieliseksi paikaksi, jos suhdetta vanhempiin leimaa tunnekylmyys, välinpitämättömyys ja jatkuva levottomuus.

Vastasyntyneen todellisuus on turvallista, jos hän kokee, että hänestä pitävät huolta ja häntä suojelevat mahtavat ja lempeät olennot — hänen vanhempansa. Psykoanalyyttisen näkemyksen mukaan uskonnollisuuden oletetaan biologisesti palautuvan pienen ihmislapsen pitkään riippuvuuteen ja avuttomuuteen. Niinpä uskotaan, että näistä varhaisista kokemuksista kehittyy tarve, että on ”Joku”, joka aina on lapsen lähellä ja suojaa häntä kuten vanhemmat ja antaa hänelle turvallisuutta, varmuutta ja rauhaa.

Jo ennen kuin lapsi erottaa äidin tai isän muista perheenjäsenistä, hän on saanut perustavaa laatua olevat turvallisuuden, lämmön ja tunteenomaisen läheisyyden kokemukset. Lapsen sisäinen turvallisuuden tunne on tässä iässä hyvin hau-

ras ja särkyvä ja suureksi osaksi vanhempiin sidottua. Varhaisia turvallisuuden ja varmuuden tarpeita tyydyttävät mm. ne kehtolaulut, joita vanhemmat laulavat lapsilleen. Useimmat kehtolaulut takaavat turvallisuuden ja suojeluksen yön pimeinä tunteina. Vaikka lapsi ei ymmärrä sanojen merkitystä, ne luovat rauhallisen ilmapiirin hänen ympärilleen. Niinpä Leistin mukaan pieni lapsi, jo ennen kuin on oppinut puhumaan, voi kokea, että on olemassa "Joku", joka vartioi häntä silloinkin, kun vanhemmat eivät ole läsnä. Nämä varhaiset kokemukset ovat Leistin mielestä lähtökohta lasten johdattamiseksi rukouksen salaperäiseen maailmaan. Jo vauvaiässä vanhemmat voivat (kehtolaulujen lisäksi) lukea lastensa kanssa iltarukouksen.

Kun aika kuluu ja lapsi tulee ensimmäiseen eroahdistuksen kauteen — silloin kun vanhemmista eroon joutumisen pelko tulee ensimmäistä kertaa lapsen elämään (noin yhdeksän kuukauden iässä) — rukouksella on Leistin mukaan hyvä vaikutus lapsen pelkoon. Jos vanhemmat ovat säännöllisesti lukeneet iltarukouksen lapsensa kanssa tänä kriittisenä aikana, jolloin hylkäämisen pelko kehittyy lapsessa, niin säännöllinen iltarukouksen lukeminen vaimentaa pelkoa ja luo tilalle turvallisuutta ja rauhallista hyvänolon tunnetta. Lapsi alkaa aistia "kolmannen osapuolen" läsnäolon.

Lapsi ei tietenkään tässä iässä ole tietoisesti selvillä kuka tämä "kolmas osapuoli" on. Mutta lapsi on tietoinen siitä, että perhe on säännöllisesti kokoontunut hänen sänkynsä ympärille ja että he ristivät kätensä ja kohdistavat ajatuksensa ja tunteensa tuntematonta "Jotakin" kohti. Nämä kokemukset antavat lapselle tunteen elämästä, joka on turvallinen ja jossa on näkymätön aistittava "Joku". Lapsi ei varmaankaan voi ajatuksen tasolla ymmärtää rukousta uskonnollisena toimituksena, mutta se luo turvallisuuden tunnetta, hiljaisuutta ja rauhaa.

Niin pian kuin lapsi alkaa matkia vanhempiensa rukousta, ristii kätensä ja ensimmäisen kerran hapuillen rukoilee yhdessä vanhempiensa kanssa, Leistin mukaan pitää ruveta harjoittelemaan rukoilemista muinakin aikoina kuin nukkumaan mennessä.

Jo vuoden iässä lasten käytös on hyvin rituaalista. He rakastavat pieniä seremonioita ja rituaaleja ja pitävät järjestyksestä ja säännönmukaisuudesta elämässään. Kun heidän arkipäivänsä on säännöllinen ja rituaalinen, he kokevat sen turvalliseksi ja ennakoitavaksi. Tässä iässä lapset toivovat, että esim. ruoka- ja nukkumistilanteissa noudatetaan määrättyjä rituaaleja. Siksi on helppoa liittää rukous osaksi tällaista rituaalia. Leistin mukaan nyt on aika lapsen oppia pöytärukous, kiittää Jumalaa ruuasta tai pyytää hänen siunaustaan ruokailulle. Tässä iässä lapsi voidaan ottaa mukaan kirkkoon oppimaan jumalanpalveluksen rukousriittejä.

Sanotaan, että lastenhuone on yksilön uskonnon kehto. Uskonnolliset riitit ja seremoniat, maailman ihmeet, tavat, yhdessäelämisen säännöt, tarve sisäi-

seen turvallisuudentunteeseen, rakkaus ja muu emotionaalinen hyvänolontunne muodostavat perustan, josta lapsen uskonnollisuus, usko ja rukous vähitellen voivat kasvaa.

Lapsen ensimmäinen papisto — käsitettynä sanan laajimmassa merkityksessä — on ensimmäisinä aikoina hänen vanhempansa. He siirtävät tiedostamattaan lapseen oman uskonsa ja elämänkatsomuksensa. Maailma suodattuu äiti- ja isähahmon, heidän tunteidensa, ajatustensa ja käytöksensä läpi. Leistin mukaan on siksi tärkeää, että vanhemmat huomaavat lapsen orastavan hengellisen tarpeen. Hän on sitä mieltä, että ensisijaisesti vanhemmat voivat auttaa lastaan ilmaisemaan sisäiset tunteensa ja esittämään ne Jumalalle.

Marilene Leist — kuten useimmat ruotsalaiset — on kuitenkin tietoinen siitä, etteivät läheskään kaikki vanhemmat rukoile lastensa kanssa. Joiltakin vanhemmilta puuttuu usko, toiset kokevat vaikeaksi jakaa rukouselämäänsä lastensa kanssa. Rukouksesta on tullut yksinäisten, hiljaisten yön hetkien turva. Rukousta ei mielellään jaeta muiden kanssa hämmentymättä.

Jotta lapsi saisi kokemuksia rukouksesta, hänen on se itse koettava. Kokemus saadaan tässä iässä ainoastaan vanhempien, äidin tai isän, tai jonkun lasta lähellä olevan kanssa. Siksi Marilene Leist rohkaisee kaikkia vanhempia ja muita kasvattajia voittamaan ne esteet, jotka estävät rukoilemasta lasten kanssa. Kun vanhemmat opettavat lapsiaan rukoilemaan, he luovat suhteen lapsen ja Jumalan välille. Tämän suhteen avulla voi usko kasvaa ja kypsyä. Mitä enemmän lapsella on kokemuksia rukouksesta, sitä paremmin hän oppii luottamaan Jumalan turvaan ja rakkauteen. Tämä eksistenttiaalinen turvallisuus ja luottamus on tärkeä lapsen uskon elämälle lapsuudessa ja tulevaisuudessa.

Lapsen kielestä rukouksen kieleksi

Pane pois kuulotorvesi hiljaisena hetkenä
ja kuuntele sisäistä instrumenttiasi.

Erik Axel Karlfeldt

Lapsen kieli ja rukouksen kieli ovat sukua keskenään. Tätä teesiä puolustaa katolinen pappi, isä Jaques M. Pohier, ranskalaisen Le Saulchoirin yliopiston moraaliteologian professori. Pohier on nähnyt paljon vaivaa löytääkseen ihmisen rukouskielen alkuperän. Hän on tehnyt hyvin mielenkiintoisen analyysin lapsen vanhempiensa kanssa käyttämän ja uskovan Jumalan kanssa käyttämän kielen välisistä yhtäläisyyksistä. Hän on sitä mieltä, että se tapa, jolla lapsi keskustelee vanhempiensa kanssa, on perustana lapsen ja myöhemmin aikuisen rukouskielelle.

Teoreettisissa analyyseissään Pohier[12] nojautuu Piaget'n lapsen kielenkehitystä koskeviin teorioihin[13]. Loistavasti, luovasti ja kristallinkirkkaasti ajatellen hän vertaa lapsen tapaa puhua äidin tai isän kanssa ja aikuisen tapaa puhua Jumalan kanssa. Seuratkaamme lähemmin hänen ajatuksenkulkuaan:

Lapsen minäkeskeinen puhe

Piaget'n mukaan puheella ei ole pienelle lapselle samaa merkitystä kuin aikuiselle. Kun lapsi puhuu äidilleen ja isälleen, kyseessä ei niinkään ole keskustelu vaan tarkoituksena on pikemminkin varmistua siitä, että äiti ja isä ovat lähellä, ymmärtävät lapsen toiveet ja tarpeet ja voivat ne tyydyttää. Aikuinen on lapselle kaiken totuuden lähde. Lapsen mielestä äiti tai isä tietää kaiken, osaa kaiken ja kykenee kaikkeen. Vanhempien vallassa on luoda turvallisuutta, harmoniaa ja iloa lapsen maailmaan. Piaget'n mukaan lapsi on tästä vakuuttunut.

Alle esikouluikäinen lapsi ei voi kuvitella, että eri ihmiset ajattelevat eri tavoin. He uskovat, että joka asiasta on vain yksi näkemys ja että se näkemys osuu yksiin lapsen näkemyksen kanssa. Kun lapsi saa tietoa, joka ei sovi yhteen hänen omien tietojensa kanssa, hän vääristelee saamansa tiedon niin, että se on sopusoinnussa hänen omien näkemystensä kanssa. Tätä ilmiötä — tiedon vääristämistä omiin tietoihin sopivaksi ilman, että sitä tiedostaa — Piaget kutsuu minäkeskeiseksi ajatteluksi.

Toinen ilmiö, joka Piaget'n teorian mukaan on lapsille luonteenomaista, on usko, että aikuisilla, lähinnä omilla vanhemmilla, on kaikki valta ja tieto maailmassa. Lapsi uskoo, että vanhemmat voivat ennakoida kaiken, että heillä on vastaus kaikkiin kysymyksiin ja että he voivat luoda lapselle mukavan elämän. "Vanhemmat ovat lapsen ensimmäisiä jumalia", on Piaget'llä tapana sanoa yleistajuiseen tapaan.

Kun lapsi puhuu aikuisten kanssa, hän ei voi erottaa omia näkökulmiaan toisten näkökulmista. Lapsella on vahvat tunnesiteet vanhempiin. Hän haluaa olla vanhempien lähellä ja luulee, että vanhemmat ovat tietoisia kaikista hänen ajatuksistaan ja tunteistaan. Tämä emotionaalinen yhtenäisyyden tunne, osallisuuden ilmapiiri — joka vastaa aikuisen jumalayhteyden tunnetta — aiheuttaa sen, että lapsi ei näe mitään eroa siinä, puhuuko hän itsekseen vai vanhempiensa kanssa. Lapsi on vakuuttunut siitä, että vanhemmat osaavat lukea kaikki hänen ajatuksensa ja ovat tietoisia kaikista hänen toiveistaan ja tarpeistaan.

Samalla lapsen puhe — paradoksaalista kyllä — on suurin piirtein yhtä ainoata monologia. Kun lapsi puhuu minäkeskeisesti, hän ei tee erityisiä kysymyksiä eikä myöskään odota erityisiä vastauksia. Häntä ei ylipäätään kiinnosta se, kuunteleeko joku vai ei. Lapsen minäkeskeinen puhe muistuttaa paljon aikuisen "sisäistä puhetta".

Mutta erotuksena aikuisen sisäisille monologeille lapsi ei ole tietoinen siitä, että hän puhuu itsekseen. Lapsi tuntee, että hän puhuu vanhemmilleen ja että nämä ymmärtävät häntä täydellisesti.

Kun lapsi tulee kouluikään, minäkeskeinen piirre hänen puheessaan vähenee, ja hänen kielensä tulee yhä sosiaalisemmaksi. Samanikäisten tovereiden seurassa lapsi oivaltaa, että väärinkäsityksiä syntyy usein, että kommunikaatio ei ole itsestään selvää ja että tovereiden kesken ei aina vallitse sama yhteisymmärrys kuin lapsen ja vanhempien kesken.

Ollessaan tovereiden kanssa lapsen täytyy jatkuvasti selittää sanojaan tullakseen ymmärretyksi. He eivät, kuten lapsen vanhemmat, ymmärrä häntä tunteenomaisella ja intuitiivisella tavalla. Pääasiallisia kommunikaatiokeinoja samanikäisten kesken ovatkin sanat eivätkä tunteet. Lapsi oivaltaa ärtyneenä, että sanat ovat puutteellisia nimiä sille, mitä hän tahtoo ilmaista, ja että ne helposti johtavat väärinkäsityksiin.

Kun lapsi huomaa, että kommunikaatio ikätovereiden kanssa vaatii kykyä ymmärtää toisen ajatuksia, hän myös oivaltaa vähitellen, että ihmiset ajattelevat eri tavoin. Lapsen aikaisemman lujan uskon siihen, että asioille on vain yksi näkökulma — hänen omansa — täytyy väistyä. Lapsen on aika oppia vaikea taito keskustella toisten kanssa ja ymmärtää samalla se, että ihmisillä on erilaisia mielipiteitä ja näkökulmia.

Suunnilleen yhtä aikaa näiden oivallusten kanssa lapsi saa selville, että vanhemmat eivät ole kaikkiviisaita ja kaikkivoipia, vaan hekin voivat erehtyä ja ymmärtää väärin. Nämä oivallukset johtavat siihen, että minäkeskeinen puhe asteittain vähenee ja se korvataan sosiaalisella kielellä — kielellä, jota luonnehtii dialogi ja kyky ymmärtää, että ihmisten kesken on erilaisia näkemyksiä.

Uskovan rukouskieli

Jaques Pohier löytää selviä yhtäläisyyksiä lapsen vanhempiensa kanssa käyttämän minäkeskeisen puheen ja rukoilijan Jumalan kanssa käymän dialogin välillä. Rukoilija käyttäytyy osapuilleen samoin kuin rakastavan, kaikkivoivan ja ymmärtävän vanhemman läheisyydessä yksikseen puheleva lapsi. Rukous (ihmisen sisäinen puhe Jumalan kanssa) on Pohierin mukaan periaatteessa monologi, vaikkakin se on suunnattu Jumalalle. Rukoilija ei odota Jumalalta välitöntä vastausta, hänen ei myöskään tarvitse kiinnittää Jumalan huomiota itseensä. Rukoilija uskoo, kuten lapsi, että Jumala on aina hänen kanssaan.

Edelleen rukoilija on spontaanissa rukouksessaan kykenemätön kuten lapsi erottamaan omia näkemyksiään Jumalan näkemyksistä. Rukoilija tulee Ju-

malan luo kaikkine tarpeineen, huolineen ja toiveineen. Hän ei selitä mitään Jumalalle vaan tietää kuten lapsi, että Jumala tuntee jo kaikki hänen tarpeensa, huolensa ja toiveensa. Vasta monien pettymysten ja takaiskujen (täyttymättömien rukousten) jälkeen hän oivaltaa, että Jumalan ja hänen näkemyksensä eivät aina ole yhdenmukaisia. Silloin hänen täytyy korjata omaa näkemystään ja yrittää yhdistää se Jumalan näkemykseen.

Rukous on siis alussa aina Pohierin mukaan pyyntörukous. Se on rukous, joka vaatii, että Jumalan pitää ymmärtää, auttaa ja johdattaa. Se voi myös olla rukous, joka vaatii, että täytyy tyydyttää tarpeet, lievittää hätä, toteuttaa toiveet ja taata hyvinvointi. Jumalan tehtävä on antaa tämän kaiken tapahtua — aikuisen lapsellisen luottavaisen asenteen mukaan.

Miten rukouselämä kehittyy ja kypsyy?

Pohierin mukaan on tiettyjä yhtäläisyyksiä rukouselämän kehityksellä ja lapsen kehityksellä kohti selkeämpää todellisuudentajua, toisten näkemysten ymmärtämistä ja sen oivaltamista, että vanhemmat eivät ole kaikkivoipia, kaikkitietäviä ja aina rakastavia. Mutta niillä on myös perustavaa laatua olevia eroja.

Aloittakaamme eroista: Kun lapsi kasvaa ja kypsyy, hän tulee yhä itsenäisemmäksi ja riippumattomammaksi vanhemmistaan. Tunnevaltainen yhteisyys, jota lapsi kokee suhteessa vanhempiinsa, vähenee ja lapsesta tulee erillinen yksilö. Se monologi, jota lapsi kävi vanhempiensa kanssa, voidaan oikean kasvatuksen avulla muuttaa "dialogiksi" Jumalan kanssa. Jumala ottaa sen roolin, joka vanhemmilla aikaisemmin oli lapsen elämässä — ainakin lapsen seuraavina vuosina.

Rukoilevan aikuisen laita on toisin. Kun hän kypsyy hengellisesti, hän tulee yhä riippuvaisemmaksi Jumalasta, yhä tietoisemmaksi hänen voimastaan, hänen läsnäolostaan ja ikuisesta rakkaudestaan. Erotuksena vanhemmistaan irtoavasta lapsesta rukoilija Pohierin mukaan kokee suurempaa yhteenkuuluvuutta Jumalan kanssa.

Tämä ei kuitenkaan tapahdu ilman epäilyä, ristiriitaa ja tuskaa. Ensin rukoilija huomaa kuten lapsi, että maailmaa ei ohjaakaan yksin Jumala vaan myös muut lait — luonnontieteelliset, biologiset ja mekaaniset.

Kun hän oivaltaa Galilein, Newtonin ja Einsteinin lait, maailma ei enää olekaan Jumalan koti vaan tomuhiukkanen äärettömässä avaruudessa, missä kosmiset lainmukaisuudet antavat tähtien syntyä ja kuolla. "Mikä on ihminen, että sinä häntä muistat, tai ihmislapsi, että pidät hänestä huolen?" voi uskova kysyä psalmin sanoin.

Edelleen kehityksensä mukana uskova tutustuu myös evoluutio-oppiin — Darwinin teeseihin lajien synnystä. Hämmentyneenä on kysyy, miten nämä teoriat sopivat yhteen Raamatun opin kanssa, jonka mukaan Jumala loi meidät kuvakseen? Epäily ja ristiriidat näkyvät myös rukouselämässä ja luovat epävarmuutta ja ahdistusta. Kun hän kohtaa Freudin teoriat tiedostamattoman mahtavista voimista, hän ei enää ole varma siitä, kuka häntä ohjaa — Jumala vai hänen omat tiedostamattomat toiveensa.

Silloin rukouselämä usein joutuu vakavaan kriisiin. Yksinkertaisimmin kriisi ratkaistaan palaamalla takaisin aikaisempaan jumalakuvaan, siihen Jumalaan, joka selvästi ohjaa maailmaa ja ihmisen elämää. Mutta sellainen konfliktin ratkaisu on uskonkriisin pakenemista. Pitemmän päälle ihminen ei kuitenkaan voi taistella järkeään eikä ihmiskunnan yhteistä tietoa vastaan. Taistelu voi olla kova ja monen, varsinkin murrosikäisen, se voi johtaa oman uskon täydelliseen hylkäämiseen. Toisten usko tulee kasvamaan, kun he hylkäävät aivan liian rajoittuneen jumalakuvan — sen, joka kuuluu lapsuuden sadunomaiseen maailmankäsitykseen — ja luovat kuvan, joka vastaa heidän kypsyystasoaan. Rukoilijan hengellinen kehitys tällaisessa uskontaistelussa vastaa lapsen kehitystä. Molempien täytyy hylätä aikaisemmat vakaumuksensa ja maailmankuvansa ja rakentaa uudet.

Toinen kokemus, joka Pohierin mukaan johtaa siihen, että ihmisen täytyy hylätä lapsen uskonsa ja lapsen rukouksensa, on pahan oivaltaminen elämässä. Jo varhaisessa kouluiässä lapsi keksii luonnossa olevan pahan. Lapsi saa selville, että luonnossa on tuhoavia voimia, sellaisia kuin luonnonkatastrofit, tulvat ja tulivuorenpurkaukset. Koulun opetuksen seurauksena hänen silmänsä avautuvat huomaamaan luonnon julmuuden, sen miten yksi eläinlaji elää toisen kustannuksella. Lopulta lapsi oivaltaa, että paha vallitsee myös ihmisten elämässä. Epäoikeudenmukaisuus ja kärsimys astuu kouluikäisen maailmaan. Lopuksi ihminen löytää pahan myös omasta itsestään.

”Jos olisi olemassa joku kaikkivoipa Jumala, ei pahaa olisi!” huutaa uskova epäilyn ja ristiriidan täyttämässä rukouksessaan. Mutta jälleen uskovan täytyy nähdä, että hänellä on ollut aivan liian lapsellinen ja ihmisenkaltainen jumalakuva. Hänen täytyy oivaltaa oma vastuunsa ja vapautensa. Hänen täytyy käsittää, ettei Jumala ole mikään setä, joka hallitsee ja vallitsee maailmankaikkeudessa, vaan elävä rakkaus, joka antaa henkensä kärsivän puolesta.

Koko raamatullinen pedagogiikka tähtää Pohierin mukaan ihmisen hengelliseen kasvuun. Se osoittaa uskovalle ja rukoilevalle tien sellaiseen kehitykseen ja kypsyyteen. Raamatussa sanotaan usein, että Jumalan tiet eivät ole meidän teitämme eivätkä hänen ajatuksensa meidän ajatuksiamme. Raamattu opettaa meitä näkemään Jumalan suunnitelman meidän elämässämme Jumalan silmin eikä omin silmin. Lapsen tavoin uskovan täytyy hylätä minäkeskeinen näkemyksensä ja katsoa elämää Jumalan perspektiivistä.

Tiellä kohti hengellistä kypsyyttä, kuten kohti kaikkea muuta kypsyyttä, on aina erehdyksiä, epäonnistumisia ja kärsimyksiä. Kuten Raamatun ihmisten täytyy uskovien vaeltaa tämä vaikea tie, jotta heidän uskonnollinen elämänsä kehittyisi ja kypsyisi. Heidän tehtävänsä tällä vaelluksella on päästä siihen pisteeseen, jossa he löytävät sen rukouksen, joka päättyy sanoihin "tapahtukoon sinun tahtosi" ilman, että heidän pitäisi luopua omista pyynnöistään. "Isä meidän" on sellainen rukous Pohierin mukaan. Jeesus opetti opetuslapsilleen sen rukouksen, jonka sisältö jokaisen rukoilijan täytyy oppia. "Isä meidän" -rukouksessa — kristinopin keskeisessä rukouksessa — ei pelätä inhimillisiä heikkouksia. Rukoileva saa tulla Jumalan luo kaikkine huolineen, hän saa paljastaa kaikki puutteensa ja pelkonsa, huutaa Jumalan apua ja vaatia, että hänen toiveensa täyttyvät. Mutta siitä huolimatta tämä rukous ei ole minäkeskeinen. Sen sisin sanoma on, että rukoilijan elämä kulkee Jumalan tahdon mukaan, ja juuri siksi se kehittää hänen hengellistä kypsyyttään ja uskoaan.

Kun rukoilevat aikuiset ovat saavuttaneet tietyn hengellisen kypsyyden, he voivat Pohierin mukaan omien kokemustensa ansiosta ymmärtää lasten rukouselämään kuuluvia vaikeuksia. He kykenevät eläytymään lapsen pettymykseen, kun rukousvastausta ei tule, ja osaavat auttaa lasta voittamaan epäilyn ja ongelmat. Kunnioittaen ja tyynen kärsivällisesti he voivat ohjata lasta kohti hengellistä kasvua ja vähitellen — lapsen kehityksen mukaisesti — vapauttaa hänen rukouksensa toiveajattelusta, minäkeskeisyydestä ja taianomaisuudesta.

Lasten käsitys rukouksesta

Hyvä Jumala, ole kiltti ja lähetä minulle poni,
koskaan aikaisemmin en ole sitä pyytänyt.
Voit vaikka tarkistaa sen.

Kirjasta "Barn skriver till Gud."

Useimmat lapset rukoilevat ainakin jonkun kerran kehityksensä kuluessa. Osa heistä rukoilee säännöllisesti. He voivat olla niitä lapsia, jotka ovat oppineet lukemaan iltarukouksen. Toiset lapset rukoilevat satunnaisesti usein silloin, kun he toivovat saavansa jotakin. Toiset taas rukoilevat silloin, kun joku hätä tai vaara uhkaa. Osa lapsista rukoilee vanhempiensa kehotuksesta, osa rukoilee spontaanisti, osa salaa.

Erityisesti mm. Ronald Goldman ja David Elkind ovat tutkineet sitä, miten lapsen rukous iän mukana kehittyy, mitä rukous eri ikäkausina sisältää, mitä rukoustyyppejä lapset käyttävät ja miten he suhtautuvat vastaamattomiin rukouksiin. Heidän saamansa tulokset ovat suurin piirtein samanlaisia.

Sekä Elkind että Goldman huomasivat, että lapsen rukouselämässä on tietyt kehitysvaiheet. Mitä pienempi lapsi, sitä epäselvempi hänen käsityksensä rukouksesta on, sitä maagisempi hänen uskonsa rukouksen vaikutuksiin ja sitä minäkeskeisempi ja vaativampi rukouksen sisältö.

Ensimmäinen kehitysvaihe — esikouluikä

Hyvin pienillä lapsilla on epäselvä käsitys rukouksesta. He tosin voivat jäljitellä vanhempia ja muita aikuisia, ristiä kätensä ja oppia rukouksen ymmärtämättä kuitenkaan täysin, mitä tekevät. Heidän mielestään rukous voi olla hauskaa. Se liittyy esim. iltarituaaleihin kuten iltasatu ja hyvänyönsuukko. Sen enempää he eivät ymmärrä.

Nämä tutkijat huomasivat, että lapsilla ylipäätään koko esikouluiän ajan, noin kuuden-seitsemän vuoden vaiheille asti, on varsin hämärä käsitys rukouksesta. Nekään lapset, jotka rukoilevat säännöllisesti, eivät osaa selittää, mitä rukous on tai miksi he rukoilevat. He tietävät, että rukouksella on jotain tekemistä Jumalan kanssa, mutta mitä, se on heille epäselvää. He tietävät myös, että aikuisillakin on tapana rukoilla, että kirkossa aina rukoillaan, että joskus kehotetaan rukoilemaan ja että silloin pitää rauhoittua ja olla hiljaa. Mutta sitä, miksi tämä kaikki tapahtuu, he eivät tiedä.

Pienet lapset usein uskovat, että pitää rukoilla siksi, että joku toivoo sitä. Niinpä toiset lapset ajattelevat, että täytyy rukoilla siksi, että Jumala sitä haluaa, toiset taas uskovat, että rukoileminen on vanhempien tahdon noudattamista. Toiset edelleen uskovat, että rukoillaan siksi, että pyhäkoulunopettaja olisi tyytyväinen.

Kun tutkija kysyi: ”Rukoilevatko kaikki lapset?”, ne lapset, jotka itse rukoilevat arvelivat, että asia on niin. He uskoivat, että kaikkialla maailmassa lapset rukoilevat ja että syyt rukouksiin vaihtelevat aivan kuin heilläkin.

Tutkijat havaitsivat myös, että tämänikäiset lapset ovat säännöllisesti vakuuttuneita siitä, että kaikkiin rukouksiin vastataan. Jos joku on rukoillut, eikä ole saanut toivomaansa, tämä selitetään sillä, että Jumala ei ole ymmärtänyt juuri tätä rukousta. Kun rukous toteutuu, lapsi uskoo sen tapahtuvan hyvin maagisella tavalla. Jumala samaistetaan taivaassa asuvaan setään, joka istuu suunnattoman puhelinverkon ääressä ja kuuntelee kaikki saapuvat puhelut (rukoukset). Aivan kuin joulutonttu hän kirjoittaa muistiin lasten rukouslistan ja lähettää sitten ne tavarat, joita lapsi on rukouksessaan toivonut saavansa.

Heikkoutena tämäntyyppisissä tutkimuksissa, joissa haastattelemalla etsitään lasten käsityksiä ja asian ymmärtämistä on, että ne vastaukset, joita saadaan, ovat yhtä älyllisiä kuin kysymyksetkin. Koska lapsen älyllinen järkeily on vie-

lä hyvin rajoittunutta tässä kehitysvaiheessa, hänen puheensa rukouksesta on maagisempaa, epäloogisempaa ja lapsellisemmin muotoiltua kuin se olisi, jos käytettäisiin jotakin muuta tutkimusmenetelmää.

Siitä, mikä merkitys ja arvo rukouksella on pienelle lapselle, ei tällä kysymys-vastaus-menetelmällä saada käsitystä. Muista tutkimuksista tiedetään, että lapsi, jonka äiti (tai isä) lukee iltarukouksen, samastaa itsensä vanhempiin ja voi kokea rukouksen samalla tavalla kuin aikuinen. Pienen lapsen rukoileva äiti voi olla yhdyssiteenä lapsen ja Jumalan välillä.

Koska rukous olemukseltaan ei ole pääasiallisesti älyllinen prosessi, ei sen älyllinen ymmärtäminenkään ole keskeistä. Pikemminkin lapsen tai hänen kanssaan rukoilevan asenne antaa rukoukselle merkityksen ja arvon. Kun siis jompikumpi vanhemmista tai isovanhemmista rukoilee lapsen kanssa, rukous luo hartautta ilman, että lapsen tarvitsee ymmärtää älyllisesti rukouksen sisältöä.

Samalla tavoin voi lapsen omilla rukousrituaaleilla olla suuri merkitys riippumatta siitä, miltä ne ulospäin näyttävät. Niinpä pieni lapsi voi määrätä, että rukoillaan polvillaan, että täytyy tarkasti seurata sanojen järjestystä ja päättää rukous sanaan ”amen”, jotta rukouksella olisi mitään arvoa. Jos lapsi ei saa suorittaa rituaaliaan, hän voi olla onneton ja uskoo, että rukous on menettänyt hengellisen sisältönsä. Valitettavasti ei löydy yhtään ajankohtaista tutkimusta lapsen rukouksen sisimmistä tekijöistä, esim. lapsen rukoukseen liittyvistä tunnekokemuksista ja rukouksen merkityksestä lapsen uskonelämälle.

Toinen kehitysvaihe — ala-aste

Kun lapsi tulee 7—9-vuotiaaksi, hänen ajattelunsa ja käsityksensä maailmasta muuttuu paljon. Maaginen, hämärä ja sadunomainen ajattelu korvataan loogisella ja tieteellisellä. Käsitteenmuodostus kehittyy ja lapsi alkaa luokitella tietojaan eriytyneemmällä tavalla kuin aikaisemmin ja näin hänen ajattelunsa selkiintyy. Tällaiset älylliset edistysaskeleet heijastuvat myös lapsen rukouskäsitykseen.

Kun esikouluikäisellä on hämäriä käsityksiä rukouksesta, kouluikäinen jo tietää, että rukous on vapaaehtoista. Se on myös hyvin erikoista kielellistä toimintaa.[1,2] Kun rukoillaan, käytetään sanoja ja rukous osoitetaan Jumalalle. Rukous on konkreettista ja käytännöllistä. Sen sisältämät asiat ovat usein samankaltaisia. Tässä iässä lapsen rukouselämää hallitsevat pyyntörukoukset. Rukouksen pohjana ovat erilaiset tarpeet, joiden toivotaan toteutuvan.

Ala-asteella lapset rukoilevat usein konkreettisia asioita. Nämä rukoukset voivat koskea koulua, vanhempien myönteistä suhtautumista lapsen sääntöjen ja kiel-

tojen rikkomiseen, toivomusta olla parempi lapsi, parempi toveri tai parempi ihminen omissa silmissä. Ylipäätään tässä iässä lapsen rukousta leimaavat eettis-moraaliset piirteet. Nythän lapsi tulee tietoiseksi moraalista ja sen vaatimuksista. Hänen itsetuntemuksensa kasvaa ja hän voi joskus tuntea tarvetta tunnustaa moraaliset heikkoutensa, pyytää niitä anteeksi sekä pyytää apua moraalisten hyveiden saavuttamiseksi.

Lapsen rukouskäsitys on ala-asteella vähemmän maaginen kuin varhaisina vuosina. Lapsi ei myöskään enää ole varma, että kaikkiin rukouksiin vastataan. Hän ajattelee, että hyviin rukouksiin vastataan, kun taas ne rukoukset, joista Jumala ei pidä, jäävät vastausta vaille. Myös Jumalan valta ja kyky vastata kaikkiin rukouksiin tulee kyseenalaiseksi. Lapset myös luulevat, että Jumala ei vastaa kaikkiin rukouksiin, koska hänellä ei ole aikaa. He myös luulevat, että samalla kertaa ei vastata moniin rukouksiin. Jos on rukoillut monia asioita, Jumala asettaa ne tärkeysjärjestykseen ja vastaa vain yhteen.

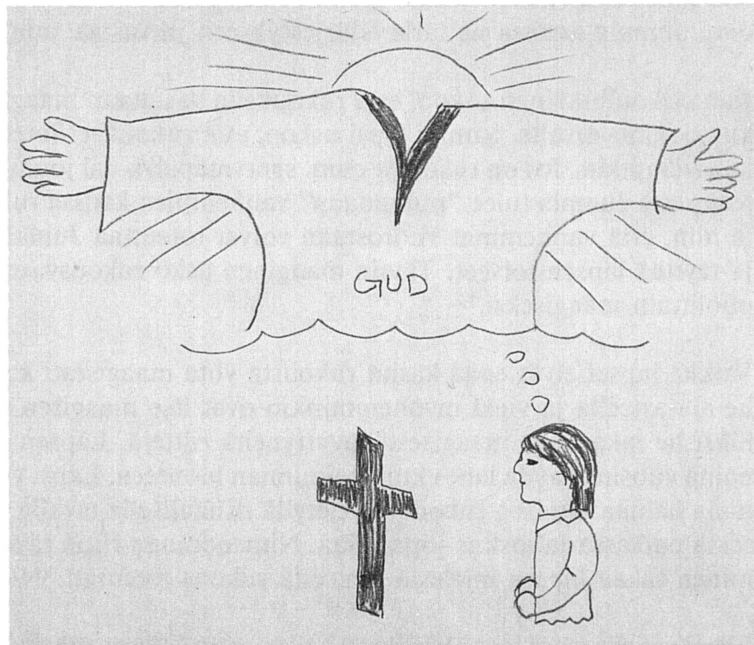
Kun esikouluikäinen uskoo, että rukouksiin vastataan maagisella, lähes hokkus-pokkus-tavalla, isompi lapsi uskoo, että rukoukset toteutuvat epäsuoria kanavia pitkin. Jos on rukoillut esim. syntymäpäivä- tai joululahjaa, lapsi ajattelee, että Jumala tulee "puhumaan" vanhempien kanssa rukouksen sisällöstä niin, että vanhemmat vuorostaan voivat toteuttaa Jumalan suunnitelmat ja täyttää lapsen toiveet. Täysin maaginen usko rukousvastauksiin muuttuu puolittain maagiseksi.[1,2]

Vaikka lapset eivät enää käsitä rukousta yhtä maagisesti kuin aikaisemmin, he ala-asteella ja vielä myöhemminkin ovat itse maagisen ajattelun uhreja. Siksi he rakastavat maagisesti sävyttyneitä riittejä. Lapsen rukouselämä voi näinä vuosina saada lähes kulttitoiminnan luonteen. Lapsi voi luulla, että Jumala haluaa ihmisen rukoilevan tietyllä rituaalisella tavalla, tietyssä yksinäisessä paikassa ja joskus jopa salaa. Nimenomaan riitin täydellinen suorittaminen takaa lapsen mielestä sen, että rukous toteutuu.[3,4,12,13,14]

Lapsi voi siis tässä iässä hyväksyä kaikki mahdolliset rukousasennot ja käydä läpi tietyt monimutkaiset ja aikuisen mielestä maagiset riitinomaiset teot siinä uskossa, että Jumala vaatii rukousseremoniaan monimutkaisia riittejä. Joku lapsi voi lausua pyhiä sanoja, kun hän tuntee itsensä levottomaksi, uhatuksi tai alakuloiseksi ja luulee, että jo sanojen pelkkä toistaminen riittää rukouksen täyttymiseen. Toiset voivat uhrata salaa arvokkaita esineitään lepyttääkseen Jumalan ja saadakseen rukouksiinsa vastauksen. Lapsen usko riitteihin, seremonioihin ja "pyhiin muotoihin" on tässä iässä silmiinpistävän vahva ja se on maagisesti hyvin värittynyt. Asteittain maaginen piirre lapsen rukouselämässä vähenee, mutta jotain siitä jää vielä aikuisuuteen asti.

Kolmas vaihe — keskiaste ja sen jälkeinen aika

Keskiasteella ja heti sen jälkeen (10—12-vuotiaana) lapsi ja nuori alkaa Goldmanin ja Elkindin mukaan käsittää rukouksen henkilökohtaiseksi yhteydeksi Jumalan kanssa. Tässä iässä lapsi tietää, että hän voi puhua Jumalan kanssa asioista, jotka ovat niin intiimejä ja salaisia, että hän ei tahdo uskoa niitä kenellekään muulle. Niinpä lapsi voi pyytää Jumalalta anteeksi tekemiään virheitä, toivoa tulevansa paremmaksi ihmiseksi, pyytää apua huoliinsa tai hän voi muuten vaan ilman erityistä tarvetta puhua Jumalalle. Jumalasta alkaa tulla nyt sisäinen uskottu, jonka luo voi mennä kaikkine huolineen ja toiveineen, mutta myös ilonaiheineen.

Poika 12 v

Tässä iässä lapsi löytää sisäisen minänsä ja Jumalasta tulee se osapuoli, josta lapsi peilaa itseään, jonka avulla hän testaa identiteettiään ja jolle hän kertoo sisimmät ajatuksensa. Rukous muuttuu täten sielun salaiseksi ja hiljaiseksi keskusteluksi Jumalan kanssa oltuaan aikaisemmin luonteeltaan käytännöllistä ja konkreettista. Nuoren sisimmästä tulee hänen ja Jumalan kohtauspaikka ja rukous voi olla itseanalyysi tai mietiskelyä, varsinkin murrosiässä. Tämä tapahtuu luonnollisesti sillä edellytyksellä, että nuorella on ollut säännöllinen rukouselämä.

Keskiasteella ja yhä enemmän murrosiässä syntyy paljon uskonnollista epäilyä ja ristiriitoja. Joidenkin nuorten on vaikea uskoa, mutta he haluavat jat-

kaa rukoilemista. Toiset tuntevat syyllisyyttä siksi, että he eivät täytä niitä vaatimuksia, joita he olettavat Jumalan ja kirkon asettavan heille. Toiset yrittävät ymmärtää niitä vahvoja tunteita, jotka valtaavat heidän mielensä uskonnollisen epäilyn ja pohdinnan kausina. Silloin rukouksesta voi tulla ihmisen ja Jumalan välinen sisäinen taistelu.[15,16]

Keskiasteella ja sen jälkeen lapsi Goldmanin ja Elkindin mukaan tietää, että rukous on uskoon liittyvää toimintaa. He tietävät, että vain ne rukoilevat, jotka uskovat Jumalaan. He tietävät myös sen, että on erilaisia uskonnollisia suuntia ja että niiden rukouksen muodot vaihtelevat. Lapsen käsitys rukouksesta on siis kehittynyt abstraktisemmaksi (sisäiseksi keskusteluksi Jumalan kanssa) samalla, kun se on menettänyt yleispätevyyttään (se liittyy uskoon ja on siten rajoittuneempaa). Rukous ei siis lapsen silmissä enää ole yleistä inhimillistä toimintaa, jota kaikki tekevät — kuten hän nuorempana luuli — vaan se koskee ainoastaan uskovia.

Erilaisia rukoustyyppejä lapsen elämässä

Pyyntörukous

Luota minuun,
niin minä autan sinua.
Kun pyydät minulta apua,
niin minä tuen sinua,
kun sinä huudat minua,
niin minä kuuntelen sinua.

(Vapaasti psalmin 91 mukaan)

Mitä pienempi lapsi, sitä enemmän hänen henkilökohtaista rukouselämäänsä hallitsee pyyntörukous.[1,2,3,4,8]

Pyyntörukous on alkuperäisin ja yleisinhimillisin rukousmuoto. Tämä rukous nousee ihmisen tarpeista, toiveista ja vaatimuksista, hänen yksinäisyydestään ja hädästään. Tätä rukousta psykologit ovat eniten tutkineet ja se on lasten yleisin rukous.

Lapsen pyyntörukoukset ovat usein aineellista laatua. Lapsi voi toivoa leluja, joulu- tai syntymäpäivälahjoja sekä muuta materiaalista omaisuutta. Hän voi myös pyytää pääsevänsä kauankaivatulle matkalle, paranevansa vilustumisesta ja paljon muuta. Rukouksen aiheena voivat olla myös vaikeat tunnetilanteet, kuten kilpailu sisarusten kesken, kateus ja viha. Kuuntelehan seuraavaa vilpitöntä rukousta kirjasta Barn skriver till Gud: ”Hyvä Jumala. Jos sinä et ota takaisin vauvaa, minä en siivoa huonettani.”

Pyyntörukousten rinnalla voi esiintyä myös rukouksia oman minän puolesta, joiden ei aina tarvitse olla minäkeskeisiä luonteeltaan. Sellaiset rukoukset saattavat olla kiitosta, tunnustuksia, anteeksipyyntöjä tai toiveita olla parempi ihminen.

Kiitosrukous

Kiitos katetusta aamiaispöydästä,
kiitos iloisista ilmeistä,
kilteistä sanoista.
Kiitos kukasta maljakossa,
ruusuista, leikeistä ja juhlista...

Britt G. Hallqvist

Kiitosrukous alkaa Goldmanin mukaan niin aikaisin kuin 6-vuotiaana. Kiitosrukous on spontaania Jumalan kunnioittamista. Se, joka tuntee tyytyväisyyttä ja iloa, joka näkee että hänen rukouksensa on kuultu ja kokee elämän onnelliset tapahtumat "lahjana ylhäältä", ilmaisee kiitollisuutensa rukouksena. Kiitosrukous on lasten rukouksena melko tavallinen. Yleensä niin pian kuin lapsi on oppinut rukoilemaan, vanhemmilla ja muilla uskonnollisilla kasvattajilla on tapana ohjata häntä kiittämään rukouksessa, aivan samoin kuin ihmisten kesken kiitetään lahjoista ja palveluksista. Koska kiittäminen on tapa, joka syntyy hyvin aikaisin, lapsesta on aivan luonnollista kiittää myös Jumalaa.

Mistä lapsi sitten kiittää? Niissä rukouksissa, jotka vanhemmat opettavat, kiitetään ruuasta, terveydestä, äidistä ja isästä tai vähän vanhempana rauhasta maailmassa tms. Spontaaneissa kiitosrukouksissaan lapset ovat minäkeskeisempiä. Niinpä he voivat kiittää siitä, että koulu on sujunut hyvin, he ovat onnistuneet olemaan kilttejä, he voittivat jääkiekko-ottelun tai he saivat kaivatun toverin.

Kiitosrukoukset lisääntyvät Goldmanin mukaan seitsemännestä yhdeksänteen tai kymmenenteen ikävuoteen. Sitten ne vähenevät. Se, miksi näin tapahtuu, ei tutkimuksesta käy selville.

Tunnustusrukous

Sydämeeni paina
totuus mutkaton:
että sanon aina
kaiken niin kuin on.

Britt G. Hallqvist

Itsetuntemukseen perustuvat tunnustusrukoukset eivät Goldmanin mukaan

ole ajankohtaisia ennen kuin 9—10-vuotiaana. Ne lisääntyvät noin 12. ikävuodesta alkaen. Silloinhan lapsen moraalitaju selkiintyy.

Suunnilleen 9-vuotiaana lapsi tulee tietoiseksi siitä, että toveripiirillä on suuri merkitys hänen moraalilleen ja käyttäytymiselleen. Lapsi ymmärtää, mitä tarkoittaa olla hyvä ystävä, osoittaa lojaalisuutta, olla luotettava ja oikeudenmukainen. Hän tietää myös, että hänen toverinsa — vieläpä hänen opettajansa ja vanhempansa — odottavat hänen elävän sen moraalin mukaan, josta hän on tietoinen. Jos lapsi rikkoo niitä moraalisia arvoja, joita hän itse ja hänen toveripiirinsä arvostavat, hän kokee syyllisyyttä ja omantunnontuskia.

Itsetuntemusta osoittava rukous liittyy läheisesti tunnustusrukoukseen. Se purkautuu esiin yhtäkkiä — välittömänä oivalluksena — silloin, kun rukoilija näkee moraaliset heikkoutensa ja tuntee syyllisyyttä. Rukouksen tarkoitus on antaa anteeksi menneet rikkomukset, lisätä itsetuntemusta ja ohjata rukoilijaa moraalista täydellisyyttä kohti.[3,9,16]

Erityisesti murrosiässä tunnustus- ja itsetuntemusrukoukset ovat hyvin tavallisia. Silloinhan nuori ihminen tulee tietoiseksi sisäisestä minästään ja alkaa etsiä omaa identiteettiään. Silloin nuori myös taistelee epävarmuuden ja alemmuudentunteen kanssa ja näkee moraaliset puutteensa kirkkaassa ja paljastavassa valossa. Murrosikä on myös vanhemmista vapautumisen aikaa. Tämä tapahtuu usein väkivaltaisesti, protestina, lähes kapinana aikuisten auktoriteettia vastaan. Tämä protesti, taistelu ja auktoriteetin vastustaminen voi puolestaan aiheuttaa nuoressa syyllisyyttä ja omantunnontuskia.

Meidän länsimaisessa yhteiskunnassamme nuoret usein jätetään ajelehtimaan ristiriitaisten tunteiden ja tarpeiden aallokkoon. He etsivät niin monta asiaa — omaa rooliaan, omaa paikkaansa elämässä, elämänsä tarkoitusta ja omaa uskoaan. Murrosikä on itsetarkkailun, epäilyn ja eettisten arvojen koeaikaa. Erityisen vaikeaa aikaa se on nuorelle, joka elää moniarvoisessa yhteiskunnassa, jossa arvot ja normit ovat ristiriidassa keskenään. Kaikki ne rukouksen muodot — mukaanluettuna itsetuntemus- ja tunnustusrukous — jotka auttavat nuoria heidän kamppailussaan, saavuttavat näinä taistelunhaluisina ja haavoittavina vuosina huippunsa.[16]

Useimmat nuoret kokevat murrosiässä voimakkaita emotionaalisia jännityksiä ja erilaisia kiusauksia, varsinkin seksuaalisia. Samalla heitä painavat mielikuvituksessa tehdyt synnit. Tunnustusrukous auttaa nuoria vapautumaan tästä usein aiheettomasta ”synnintunnosta”. Viisas rippi-isä (pappi tai nuorisonohjaaja) voi myös olla avuksi.

Itsetuntemus- ja tunnustusrukous säilyy koko elämän ajan. Oppiessaan tuntemaan itseään oppii tuntemaan myös Jumalaa. Mielen hiljaisuudessa ja ymmärtävän ja anteeksiantavan Jumalan edessä voi olla oma itsensä, unohtaa virheensä ja ymmärtää omaa itseään. Rukous toimii uskovalle eräänlaisena

peilinä, joka heijastaa hänestä aina uusia puolia. Rukouksessa nuoren persoonallisuus veistetään esiin, hänen taipumuksensa ja mahdollisuutensa tulevat näkyviin ja hänen ainutlaatuinen minänsä saa muodon ja hahmon.

Sairauteen tai vaaraan liittyvät rukoukset

Pyydä kuumetta laskemaan,
pyydä myrskyä tyyntymään,
pyydä pahaa henkeä peräytymään.
Ole, Jeesus, luonani.

Anders Frostenson

Elämässä on vähän hetkiä, jolloin ihminen on lähempänä rukousta kuin hädän ja vaaran hetkellä. Tämä koskee sekä lapsia että aikuisia. Kaikkialla maailmassa ihmiset ristivät kätensä, kun vaara uhkaa. Niissä maissa, joissa vallitsee vaino, sota tai muu kärsimys, rukous kukoistaa.

Lasta ja rukousta koskeva tutkimus osoittaa, että vaaratilanteet ovat juuri niitä tilanteita, joissa lapset rukoilevat.[1,2,3,7,8,15]

Goldmanin tutkimuksesta käy ilmi, että useimmat haastatellut lapset rukoilevat jo 6-vuotiaana paranemista sairauksista ja että tämä suunta jatkuu aina murrosikään asti. Lapset pyytävät myös varjelua vaaroilta.

Vaarat, jotka tuovat mieleen rukouksen, ovat hyvin erilaisia. Syynä voi olla hyljätyksi tulemisen, väkivallan, perheriitojen pelko, vanhempien avioeron uhka, vanhempien kuoleman pelko, pimeän, onnettomuuksien tai sodan pelko.

Koska ei ole ajan tasalla olevia ruotsalaisia tutkimuksia tältä alueelta, seuraavat kuvitteelliset esimerkit voivat edustaa niitä tilanteita, joissa lasten voidaan olettaa rukoilevan: Pienet lapset pelkäävät pimeää enemmän kuin isommat lapset. Pimeänpelko ilmestyy lapsen elämään hyvin varhain, jo noin 1—2-vuotiaana. Se säilyy koko lapsuuden ajan ja luo avuttomuuden tunnetta. Silloin lapsen levottomuutta lievittää rukous, jossa lapsi spontaanisti pyytää apua, turvallisuutta ja pelosta vapautumista. Ei ole sattuma, että iltarukous on se rukous, jonka useimmat vanhemmat lukevat lastensa kanssa, varsinkin lasten pieninä ollessa. Vaikuttaa siltä, että vanhemmat vaistonvaraisesti tuntevat lapsen pelon ja haluavat tuudittaa hänet turvalliseen rukoukseen.

Lapsi kokee jo hyvin varhain hylätyksitulemisen pelkoa (separaatio-ahdistusta). Lapsi on tottunut siihen, että vanhemmat ovat aina lähellä eivätkä hylkää häntä. Kun lapsi jää yksin, esim. joutuessaan sairaalaan, hänen primaarinen pelkonsa syntyy siitä, että äiti ja isä eivät ole läsnä juuri nyt, kun vaara uhkaa häntä. Sairaalassaolo sinänsä — pistokset, kipu, outo ympäristö ja muut epä-

miellyttävät asiat — luo sekundaarista pelkoa. Kun vanhempien turva puuttuu ja fyysiset vaarat uhkaavat lasta, rukous voi olla se keino, johon hän turvautuu pysyäkseen rauhallisena.

Myös vanhempien sairaus on lapselle hyvin ahdistava tilanne. Vanhempien puolesta rukoileminen voi auttaa lasta lievittämään sitä hätää, jota tuntematon tulevaisuus herättää.
Kodin sisäiset ristiriidat ovat myös niitä tilanteita, joissa lapsen voi ajatella rukoilevan. Kun vanhemmat riitelevät keskenään, lapset yleensä tuntevat suurta ahdistusta ja turvattomuutta. He samastuvat voimakkaasti kärsivään, itkevään vanhempaan, jota haavoitetaan tai joka joutuu väkivallan kohteeksi. Samalla he ottavat kantaakseen sen vanhemman syyllisyyden, joka käyttäytyy aggressiivisesti toista kohtaan. Sellaisessa tilanteessa lapsi kokee äärimmäistä avuttomuutta ja pelkoa. Ne ihmiset, jotka voivat auttaa lasta ja antaa hänelle turvallisuutta — hänen omat vanhempansa — tässä tilanteessa eivät kykene sitä tekemään. Turvallisuuden lähde, joka on vielä olemassa, on Jumala. Monen lapsen voi olettaa rukoilevan sellaisessa tilanteessa. Lapsi voi rukoilla, että vanhemmat lopettavat riitelemisen, että tasapaino palautuu ja elämä kulkee sitä tavallista kulkuaan, johon lapsi on tottunut.

Vähän vanhemmat lapset voivat tuntea, että toverit uhkaavat häntä. Kiusaaminen ja fyysinen käsiksikäyminen ovat nykyään tuttuja ilmiöitä lapsen elämässä. Tämän päivän koululainen saattaa rukoilla sitä, että hän pääsisi eroon kiusanhengistään. Lapsen oma mielikuvitus voi ruokkia pelkoja. Monet elämäntilanteet saattavat lapsesta olla uhkaavia ja vaarallisia, vaikka aikuiset eivät niin koekaan. Lapsen ajattelu on koko kehityksen ajan mielikuvitusrikasta. Pienet lapset uskovat, että esineet elävät ja että niillä on kätkettyjä aikomuksia ja tunteita. Myrsky voi olla vihainen, kuu voi pitää silmällä lapsen tekoja, peikko voi piileskellä pimeässä ja noitia on oikeasti olemassa.

Alaluokkalaisen peloilla ei ole mitään rajaa. Vaatekaapissa voi olla murhaaja, sängyn alla leijona, pimeässä kummituksia, vampyyreitä, piruja ja muita pahoja henkiä piileskelee missä tahansa. Silloin rukous on suureksi avuksi pelkoa vastaan.

Yllä kuvatut tilanteet, jotka lapsi kokee vaarallisina ja joissa hän rukoilee, voivat olla hyvin monenlaisia. Yhteistä niille on se, että ne luovat ahdistusta, avuttomuuden, epätoivon ja kyvyttömyyden tunteita. Lapsen sisin on sellaisissa tilanteissa tulvillaan pelkoa, kauhua, surua tai vihaa. Lapselta puuttuu silloin tilanteen hallinta ja mahdolliset toimintavaihtoehdot, joilla hän voisi muuttaa asiota. Sellaisissa latautuneissa ahdistavissa tilanteissa lapsi tarttuu siihen ainoaan keinoon, joka on — rukoukseen. Niissä olosuhteissa, joissa ei mitään inhimillistä apua ole saatavissa, eikä itse tiedä mitään neuvoa, jolla vaaran voisi välttää, lapsi kääntyy Jumalan — suurimman avun antajan puoleen.

Altruistiset rukoukset

Hyvä Jumala, hartaasti rukoilen:
älä salli sotia ihmisten.
Ja taivuta kaikki kansat maan,
niin suuret kuin pienet tottelemaan.

Suo sieluumme rauhasi päivittäin
niin elämme sovussa vierekkäin.
Kun rauha ja rakkaus vallitsee,
koko avara maailma hymyilee.

Britt G. Hallqvist

Altruistisilla rukouksilla tarkoitetaan rukouksia toisten puolesta. Esirukoukset ovat sellaisia. Lapsen altruistiset rukoukset koskevat lapsen läheisiä. Lapsi sulkee rukoukseensa lähinnä vanhemmat, sisaret, sukulaiset ja toverit, joskus myös kotieläimet. Pienempi lapsi, alle 10-vuotias, rukoilee Goldmanin mukaan useimmiten äidin ja isän puolesta. 10—12-vuotiaana rukoukset kotieläinten puolesta ovat aika tavallisia. Ikää myöten lisääntyy rukoileminen ystävien ja tovereiden puolesta. Viimeksi mainitut ovat erityisen tavallisia 12—14-vuotiailla. Silloinhan solmitaan ensimmäiset kiihkeät ystävyyssuhteet ja platoniset rakkauskokemukset astuvat lapsen elämään.

Sitä mukaa kuin lapsi vanhenee, hänen rukouksensa tulevat yhä altruistisemmiksi. Kun lapsen ajattelu avartuu ja hänen tunne-elämänsä kehittyy ja rikastuu, hän voi eläytyä syvästi toisten ihmisten osaan, toisten kulttuurien elinehtoihin ja maailmanlaajuiseen hätään.[1,2]

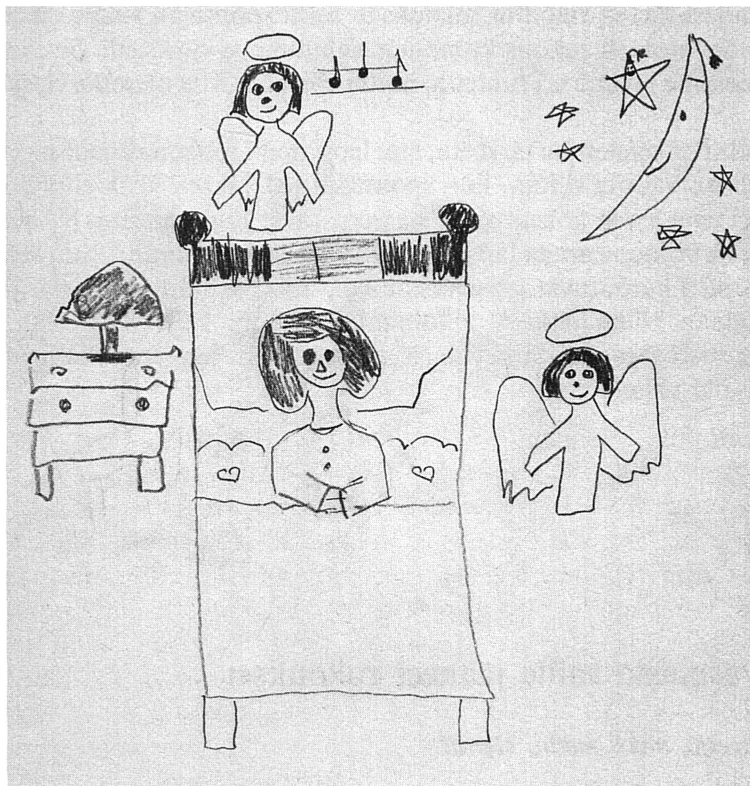
Niinpä vähän vanhempi lapsi, 10—12-vuotias, voi spontaanisti rukoilla ruokaa maailman nälkää näkeville lapsille ja rauhaa maan päälle. He voivat rukoilla sodan uhrien, sairaiden ja kärsivien ihmisten puolesta, asuivatpa he missä tahansa. Rukouksen aiheena voi olla myös epäoikeudenmukaisuus lähellä tai kaukana. Tässä iässä lapsi oivaltaa, että sekä elämä, kuolema että kärsimys ovat yleismaailmallisia ja että lapsi voi antaa oman panoksensa rukoilemalla toisten puolesta. Rukoileva lapsi uskoo, että Jumala kuulee hänen rukouksensa ja auttaa hätää kärsiviä.

Rituaaliset rukoukset

Levolle laskeun, Luojani,
armias ole suojani.
Jos sijaltain en nousisi,
taivaaseen ota tykösi.

Rituaalisilla rukouksilla tarkoitetaan valmiiksi muotoiltuja rukouksia, joita lapsi oppii kasvaessaan ja joita hän rutiininomaisesti lukee. Tavallisin ja usein

Tyttö 7 v

ensimmäinen rukous, jonka lapsi vanhempiensa kanssa lukee, on iltarukous. Muita rituaalisia rukouksia ovat ruokarukous, Isä meidän -rukous, lyhyet virret sekä hartauskirjojen lastenrukoukset.

Pienet lapset rakastavat rituaaleja ja seremonioita. Heidän maailmansa on ääriään myöten täynnä riittejä. He oppivat ruokapöytärituaalit, sen miten tervehditään ihmisiä, miten kiitetään ja miten mennään nukkumaan. He pitävät järjestyksestä ja selkeydestä ja tuntevat turvallisuutta, kun elämässä on jotakin valmiiksi ajateltua ja pysyvää.

Lapset rakastavat myös rituaalisia rukouksia. Näissä rukouksissa on loppusointuja ja rytmiä ja niitä on helppo oppia. Goldmanin mukaan pienemmät lapset ovat rituaalisempia rukouselämässään kuin isommat. Jo 5—6-vuotiaat osaavat koko joukon valmiiksi muotoiltuja rukouksia ja rukoilevat mielellään. Tämä säilyy noin 11-vuotiaaksi asti. Sen jälkeen rituaaliset rukoukset vähenevät samalla kun spontaanit lisääntyvät.

Lapsi tulee yhä tietoisemmaksi persoonallisuudestaan ja psykologisista tarpeistaan. Nämä tarpeet voivat olla äärimmäisen subjektiivisia ja lapsen on

vaikea löytää valmiita rukouksia. Siksi spontaani rukous lisääntyy. Vapaa ja omaehtoinen rukous kumpuaa sielumme syvyyksistä. Se syntyy silloin, kun olemme täynnä eri tunteita, mutta ei silloin kun olemme elämän suvannossa.

Siksi on mielestäni tärkeätä, että lapsi oppii joukon rituaalisia rukouksia, joihin voi turvautua silloin, kun spontaani rukouksen virta ehtyy. Rituaalirukoukset ovat hyvin kokeiltuja ja ne perustuvat Raamattuun. Ne ovat niitä aarteita, joita voimme antaa lapsillemme koko elämän varalle. Kun sellaiset rukoukset ehjästi kutoutuvat lapsen elämään, niistä voi tulla perusta, jolle usko rakennetaan. Niinä hetkinä, jolloin mieli on tyhjä kaikesta omasta, ne voivat spontaanisti alkaa soida ja valaisevat sisimmän salaperäisellä loisteella ja ystävällisellä valolla.

Vastausta vaille jääneet rukoukset

Heräjä, miksi nukut, Herra?

Psalmi 44:24

Jo hyvin aikaisin lapsi oivaltaa, että kaikkiin rukouksiin ei vastata. Pienenä — 4—5-vuotiaana — lapsi uskoo, että Jumala on unohtanut hänen rukouksensa tai että hänellä on niin paljon tekemistä, ettei hän ehdi vastata niihin.[1,2]

Lapset voivat 6—7-vuotiaina tuntea itsensä hyvin pettyneiksi, kun heidän rukouksensa eivät toteudu. He voivat olla vihaisia Jumalalle ja uhata lakata uskomasta häneen. Tässä iässä he alkavat myös ymmärtää, ettei kaikki, mitä he rukoilevat, ole Jumalan tahdon ja ajattelun mukaista. Noin 8—9-vuotiaina lapset uskovat itse, että ne rukoukset, joihin ei vastata, ovat "huonoja rukouksia". Lapsi voi luulla, että rukoilijalla ei ole ollut oikeaa tahtoa, oikeita pyrkimyksiä tai sopivaa tapaa, kun hän on rukoillut. "Rukoile paremmin" tai "jatka rukoilemista" ovat kehotuksia, joita lapsi antaa itselleen tai tovereilleen, kun rukoukset jäävät vastausta vaille.[1,2]

Vasta vanhempana lapsi alkaa ymmärtää, että Jumala on se, joka tietää, mikä on parasta ja auttaa ja ettei rukous ole maaginen loitsu, joka täyttää kaikki toiveet. Tästä lähtien rukous alkaa kehittyä lujaksi luottamukseksi — luottavaiseksi asenteeksi ja toivoksi, että "kaikki vaikuttaa sen parhaaksi, joka rakastaa Jumalaa". Tämä prosessi etenee hitaasti, eikä se riipu vain lapsen iästä ja kehitystasosta vaan myös hänen uskonnollisen kasvun ja kypsymisen mahdollisuuksistaan.

Rukous on vaikea taito juuri siksi, että se on yksinkertainen. Se on myös laiminlyöty taito. Kuitenkin rukous on hyvin keskeinen ihmisen uskonelämässä. Me ymmärrämme sen merkityksen iän ja hengellisen kasvumme mukana. Pienelle lapselle rukous on usein joku toive. 9—10-vuotiaasta se voi olla rituaali, joka täytyy suorittaa, koska Jumala sitä odottaa. Murrosikäiselle rukous yleensä on sisäistä yhteyttä jonkun "ylimaallisen Sinän" kanssa. Hengellisesti kypsälle ihmiselle rukous voi olla elämän moninaisten asioiden nöyrää vastaanottamista ja kiitollisuutta siitä, mitä hänelle annetaan.

LUKU 3

MORAALI JA MORAALINEN KEHITYS

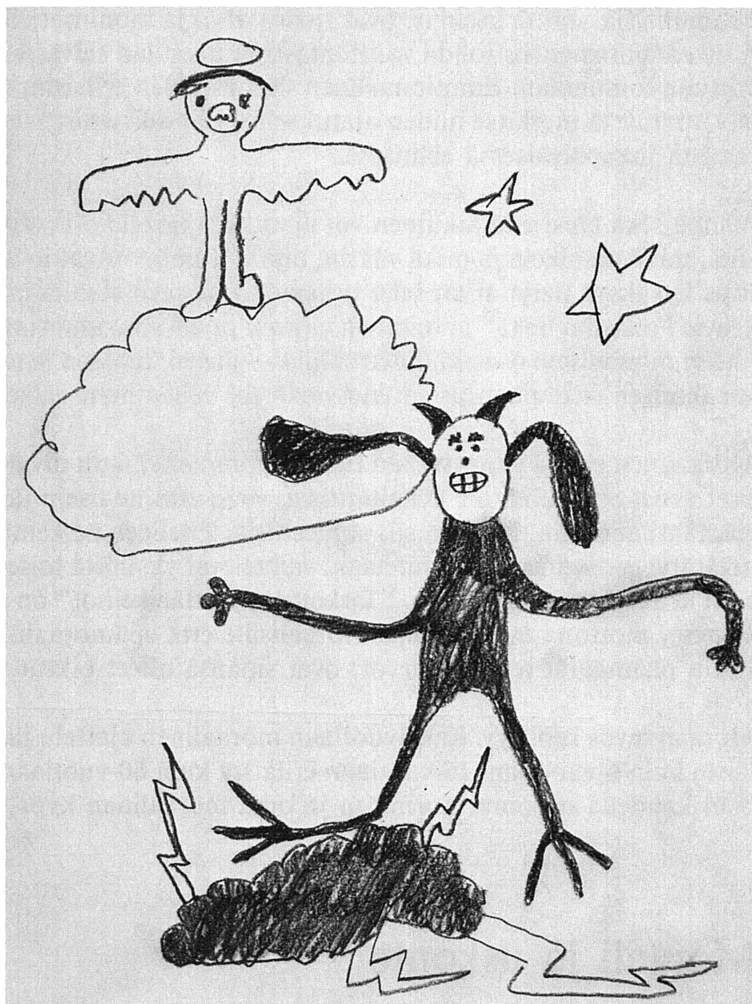
Hyvä ja paha, oikea ja väärä ovat ilmiöitä, jotka ovat olleet olemassa aikojen alusta alkaen. Ihminen on aina taistellut näiden vaihtoehtojen kanssa. Milloin hän on osannut valita hyvän ja oikean, milloin taas joutunut pahan ja väärän uhriksi. Valinta alkoi jo Eedenin paratiisissa. Jumala oli istuttanut paratiisiin kaikenlaisia puita. Niissä oli kauniita kukkia ja hyvänmakuisia hedelmiä. Ainoastaan yhdestä puusta ihminen ei saanut syödä — hyvän- ja pahantiedon puusta. Mutta ihminen lankesi kiusaukseen, söi puun hedelmän ja tuli tietoiseksi hyvästä ja pahasta. Hänet ajettiin pois paratiisista tämän teon seurauksena.

Tämä tapahtui aikojen alussa. Moraali oli tällä varhaisella aikakaudella samaa kuin sokea totteleminen ja tottelemattomuutta seurasi aina rangaistus.

Vuosituhansia myöhemmin suurien patriarkkojen Nooan, Abrahamin ja Jaakobin aikana moraalista tuli Jumalan ja ihmisen välinen asia. Nyt Jumala tekee sopimuksen valitsemansa kansan johtajien kanssa ja lupaa heille palkkion, jos he alistuvat Jumalan tahtoon ja noudattavat hänen suunnitelmiaan. Moraalista tulee vaihtokauppaa, liiketoimi, jossa toinen osapuoli tekee toiselle palveluksia ”maksua” vastaan.

Kun Mooses sai laintaulut Siinain vuorella, moraalikäsitys laajeni edelleen ja siitä tuli nyt yhteiskunnallinen asia. Kymmeneen käskyyn sisältyi nyt eettiset arvot ja normit, jotka säätelevät kokonaisen kansan moraalista käyttäytymistä. Ne ovat sääntökokoelma — eettinen ohjeisto, — joka koskee Israelin kansaa, mutta mielenkiintoista kyllä ei koske muukalaisia. Niinpä käsky ”älä tapa” ei estä sodassa tappamasta tuhansia ja jälleen tuhansia ei-israelilaisia.

Taistelu hyvän ja pahan välillä. Poika 7 v.

Jeesuksen mukana moraali siirtyi korkeimmalle ajateltavissa olevalle tasolle. Jeesus sijoitti moraalin ulkoisesta maailmasta, sen laeista, säännöistä ja muista määräyksistä siihen salaiseen paikkaan, jossa kaikella hyvällä ja pahalla on perimmäinen alkunsa ja lähteensä — ihmisen sisimpään. Juuri jokaisen ihmisen sielussa, jokaisen sydämessä ja omassatunnossa tapahtuu perimmäinen valinta hyvän ja pahan välillä. Eettisestä vastuusta tuli nyt myös yksilöllinen asia, jokaisen ihmisen pyhäksi velvollisuudeksi tuli pitää huolta lähimmäisensä hyvinvoinnista. Kaikkina aikoina ja kaikkien kansojen keskuudessa kaikuu Raamatun kultainen laki: "Rakasta lähimmäistäsi niin kuin itseäsi."

Moraalikäsitys ja moraalin kehitys ovat hyvin monimutkaisia ja monista tekijöistä koostuvia ilmiöitä. Jokaisella eettis-moraalisella arvolla on tiedollinen, emotionaalinen ja toiminnallinen puoli. Nämä osatekijät voivat olla yh-

denmukaisia, mutta usein ne ovat ristiriitaisia ja monimutkaisia. Moraalisesti oikea ajatus ei siis johda välittömästi ja itsestään selvästi moraalisesti toivottuun toimintaan. Emotionaalinen sitoutuminen erilaisiin eettisiin arvoihin ei välttämättä merkitse niiden ajatuksellista hyväksymistä tai niiden noudattamista jokapäiväisessä elämässä.[2,3]

Niinpä sekä lapsi että aikuinen voi ajatuksen tasolla olla täysin vakuuttunut siitä, mikä on oikein ja mikä väärin, mutta toimii kuitenkin väärin. He voivat jopa hyväksyä tietyt arvot sekä järjen että tunteen tasolla ja kuitenkin poikkeavat ”oikealta tieltä” ja toimivat vastoin omaa vakaumustaan. Tällaiset jännitteet moraalisten osatekijöiden välillä — järjen, tunteen ja toiminnan — luovat ihmisen sisimpään usein enemmän tai vähemmän vaikeita ristiriitoja.

Moraalinen elämä ei myöskään tule helpommaksi, kun oivaltaa sen, että eettiset arvot eivät aina ole absoluuttisia, vaan että ne usein täytyy sovittaa eri elämäntilanteisiin. Ne ovat siis suhteellisia. Edelleen ne keinot, joiden avulla määrätyt eettiset arvot saavutetaan, vaihtelevat yksilöstä toiseen, kansasta toiseen ja aikakaudesta toiseen. ”Tarkoitus pyhittää keinot” on sanonta, jota on käytetty mottona monille sekä moraalisille että epämoraalisille teoille, vaikkakin päämäärät (eettiset arvot) ovat sinänsä olleet oikeat.

Moraali myös kehittyy. Kaksivuotiaan moraalinen ajattelu ja toiminta on erilaista kuin 6-vuotiaan, 16-vuotiaan erilaista kuin 60-vuotiaan. Jokaisella elämän kaudella on omat norminsa ja oma moraalinen kypsyytensä.

Moraali ja uskonto

Yleinen käsitys on, että etiikka ja moraali ovat kiinteässä yhteydessä uskontoon. Kuitenkaan tutkimuksen nykyisten näkemysten mukaan ei voi tehdä ratkaisevaa eroa yleisinhimillisen moraalin ja kristillisen moraalin välille. Tosin on alueita, joilla uskonto antaa moraalikäsityksille jonkin verran kapeamman sisällön kuin se, mikä niillä on yleisinhimillisessä moraalissa. Esimerkkinä voi olla katolisen kirkon piirissä vallitseva avioerokielto tai jyrkkä aborttikielto, mutta suurin piirtein moraalikysymykset ovat luonteeltaan yleisinhimillisiä ja yleismaailmallisia. Anteeksiantaminen, oikeudenmukaisuus ja yksilön loukkaamaton arvo ovat asioita, jotka koskevat kaikkia ihmisiä eikä vain uskovia. Useimmat ihmiset eivät hyväksy sotaa, väkivaltaa, pahoinpitelyä ja varkautta, vaikka heillä ei ole uskonnollisia perusteluja.[4,5]

Mutta vaikka kristillisellä ja humanistisella moraalilla onkin suurin piirtein sama sisältö, uskonto on kaikkina aikoina toiminut juuri *moraalin säilyttäjänä* mitä tulee yksityiseen ihmiseen, koko yhteiskuntaan tai koko sivilisaatioon. Usko Jumalaan on periaatteessa yleismaailmallisen moraalin lähde ja

perusta. Jumalan edessä kaikki ihmiset ovat samanarvoisia. He jakavat ihmiskunnan yhteisen kohtalon ja heillä on samat inhimilliset oikeudet. Länsimaisen sivilisaation piirissä moraali on vuosituhansien aikana muotoutunut ja kiteytynyt juuri kristinopin ja sen moraalin pohjalta. Ja vielä tänään usko Jumalaan on kristityille hyvin vahva motivoiva tekijä, joka auttaa heitä moraalisessa kehityksessä ja kypsyydessä. Moraali ja uskonto liittyvät siis toisiinsa, toinen toistaan rikastuttaen.

Psykoanalyyttisiä näkökulmia moraalin kehitykseen

Te olette hyviä, kun olette yhtä itsenne kanssa
Te olette hyviä, kun pyritte antamaan itsestänne.

Kahlil Gibran

Uskontopsykologian alueella monet tutkijat ovat selvitelleet moraalin kehitystä psykoanalyyttisessä viitekehyksessä. Heistä voi mainita seuraavat: Antoine Vergote, uskontopsykologian professori, Leuven[5], Ana-Maria Rizzuto, kliinisen psykologian professori, Boston[6], Jean-Maria Jaspard, uskontopsykologian tohtori ja ”Center for Religious Psychology” -laitoksen johtaja, Louvain-la-Neuve, Belgia[7], ja Dirk Hutsebaut, uskontopsykologian tohtori, Louvain-la-Neuve[8].

Kaikki nämä tutkijat ovat tulleet suurin piirtein samanlaisiin tuloksiin. Kaikki tulkitsevat tuloksiaan yhteisestä, psykoanalyyttisestä viitekehyksestä. Valitkaamme näistä teoreetikoista yksi — *Antoine Vergote* — edustamaan tätä koulukuntaa ja seuratkaamme joitakin hänen ajatuksiaan lapsen moraalisesta kehityksestä:

Vergoten mukaan lapsen moraali kehittyy perheen keskuudessa. Ihmislapsen arvojärjestelmä, hänen ajatuksensa hyvästä ja pahasta, oikeasta ja väärästä, hänen emotionaalinen sitoutumisensa toisiin ihmisiin ja maailmaan kokonaisuudessaan, kehittyy siinä intiimissä ihmissuhteiden verkostossa, joka perheessä aina syntyy ja aina vaikuttaa. Lapsen vanhemmat edustavat lukemattomia moraalisia arvoja ja normeja. Vanhemmat ovat tärkeitä henkilöitä, jotka kasvatuksellaan, mutta ehkä ennen kaikkea omalla tavallaan olla ja elää, toimivat lapsilleen moraalisina esikuvina. Ne arvot ja normit, joita vanhemmat edustavat, lapsi vähitellen omaksuu, ts. *sisäistää* omaan arvojärjestelmäänsä. Aikaa myöten nämä arvot rakentuvat lapsen persoonallisuuteen, jossa ne toimivat hänen moraalisen elämänsä päämäärinä, ihanteina ja motiiveina.

Lapsi, joka rikkoo vanhempien edustamia arvoja, tuntee omantunnontuskaa ja itsesyytöksiä. Omatunto on siis se persoonallisuuden instanssi, joka varoittaa, kehottaa ja aina korjaa ihmisen moraalisia erehdyksiä. Hyvin kehittynyt omatunto edistää lapsen moraalista kehitystä ja kypsymistä.

Omantunnon kehitys ja eettis-moraalisten arvojen omaksuminen on Vergoten mukaan monimutkainen, vaikeasti ohjattava ja pitkällinen prosessi. Siihen sisältyy voimakkaita tunnetekijöitä, jotka ovat peräisin lapsen monista elämänkokemuksista. Tämän koko lapsuuden ajan kestävän prosessin kuluessa omaksutaan lukematon joukko moraalisia arvoja, joita esittävät vanhemmat ja myöhemmin toverit, opettajat ja yhteiskunta.

Koska ne eettis-moraaliset arvot, joita lapsi kohtaa kasvuaikanaan, ovat monista eri lähteistä peräisin, ne ovat usein vastakkaisia ja ristiriitaisia. Siksi niiden omaksuminen ei tapahdu ilman jännitystä ja konfliktia. Niinpä koko kasvun ajan lapseen luo jännitystä toisaalta pakko alistua vanhempien auktoriteettiin ja toisaalta pyrkimys omaan itsenäisyyteen.

Jännitystä syntyy myös lapsen nautinnon ja mielihyvän tarpeen sekä vastuun ja velvollisuuden tunteen välille. Nämä dynaamiset jännitteet säilyvät koko elämän ajan. Jatkuvasti meidän on pakko tehdä moraalisia valintoja. Milloin meidän täytyy alistua velvollisuuksiimme, milloin antautua nautinnon halullemme, milloin ajatella toisia, milloin taas omaa hyvinvointiamme. Tässä koko elämän kestävässä voimakentässä kehittyy ja kypsyy ihmisen moraali sekä hänen uskonnolliset asenteensa.[5]

Moraalin kehitys tapahtuu Vergoten mukaan harvoin suoraa linjaa pitkin niin, että ihminen siirtyy moraaliselta kehitystasolta toiselle. Pikemminkin tie moraaliseen kypsyyteen on velvollisuuksien ja uhrausten reunustamaa. Se ei ole suoraviivainen, vaan heittelehtii vaihtoehdosta toiseen ja putoamiset edellisiin kehitysvaiheisiin ovat jatkuvasti mahdollisia.

Identifikaatioprosessin merkitys moraalisessa kehityksessä

Hyve ei ole perinnöllistä.

Thomas Paine

Hyvin tärkeä tekijä moraalisessa kehityksessä on identifikaatio. Pieni lapsi samastaa itsensä joukkoon toisiaan seuraavia ihanteita. Lapsen vanhemmat ja sisaret ovat ensimmäiset ja tärkeimmät ihanteet. Mutta lapsen kasvaessa ihanteiden lukumäärä lisääntyy. Toverit, ystävät, opettajat, uskonnolliset johtajat ja joukkotiedotuksen monet idolit ovat niitä malleja, joihin lapsi kasvaessaan samastuu. Näistä lapset valitsevat kukin omien yksilöllisten ja hyvin ainutlaatuisten ihanteidensa mukaisesti tietyt ihailtavat ominaisuudet ja luonteenpiirteet, joita he haluavat jäljitellä ja aikaa myöten omaksua.

Niitä voivat olla äidin rakkaus, isän varmuus, ystävän uskollisuus, sankarin rohkeus, satuprinsessan rakkauden kaipuu tai uskonnollisen johtajan Jumalan palvonta. Nämä toimivat lapsen persoonallisuuden moraalisen alueen malleina. Vergoten mukaan on pikemminkin sääntö kuin poikkeus, että lapsen tai murrosikäisen persoonallisuus sisältää kokoelman persoonallisuuspiirteitä, jotka hänen sisimmässään ovat joko vieri vieressä tai toinen toisiinsa kutoutuneena. Vain hyvin hitaasti, joskus harvoin ei koskaan, nämä persoonallisuuden osaset liitetään yhteen hyvin integroiduksi ja ainutkertaiseksi persoonallisuudeksi.

Koska tällainen eri identifikaatioiden yhteen sulautuminen on aikaa vievää ja vieläpä harvinaista, on tavallista, että ihminen — niin lapsi kuin aikuinenkin — suhtautuu eettis-moraalisesti eri tavoin eri tilanteisiin siitä, mitä samastumismallia hän juuri silloin haluaa jäljitellä. Niinpä lapsi voi käyttäytyä milloin rohkeasti, milloin raukkamaisesti, milloin hän voi olla solidaari ystävilleen ja osoittaa kunnioitusta vanhemmille ihmisille ja milloin taas vastustaa auktoriteetteja ja pettää omansa.

Tällainen persoonallisuudessa ilmenevä ihanteiden luonteenpiirteiden heikko integroituminen voi Vergoten mukaan selittää sen, että ihmiset voivat samanaikaisesti olla kahdella tai kolmella moraalisella tasolla. Siten riippuen tilanteesta, roolista ja ajankohtaisista tarpeista ja ihanteista ihminen spontaanisti ja usein tiedostamattaan muovaa moraalisen kantansa ja toimii esikuvallisesti tai vastoin vakaumustaan, ts. hän voi olla joko korkeammalla tai matalammalla moraalisen kehityksen askelmalla.

Vanhemmat moraalin lähteinä

Viisaan silmissä Taivas on mies ja Maa äiti:
Maa ravitsee sen, jonka Taivas antaa.

Rumi (muhamettilainen runoilija)

Vergoten mukaan äiti ja isä ovat lapsen elämässä ensimmäiset ja tärkeimmät ihmiset. Lapsi itse on heidän rakkautensa tuote. Kun mies ja nainen yhtyvät rakkaudessa, he saattavat alkuun uuden elämän, jossa miehisyys ja naisellisuus sulautuvat yhteen.

Mies-nais-polariteetti jatkuu koko elämän ajan niin ihmisten, eläinten kuin kasvienkin maailmassa. Se on myös jokaisessa miehessä ja naisessa, jokaisessa pojassa ja tytössä. Molemmat sukupuolet sisältävät sekä naisellisuuden että miehisyyden aineksia, vaikkakin oman sukupuolen ominaisuudet voittavat vastakkaisen sukupuolen ominaisuudet.

Naisellisuutta psykoanalyyttisen näkemyksen mukaan (sitähän Vergote edustaa) kuvaa vastaanottavainen asenne ja miehisyyttä tunkeutuva asenne. Luon-

non maailmassa tätä vastakkaisuutta edustavat esim. maa (naisellisesti vastaanottava) ja sade (miehisesti tunkeutuva), valtameri (naisellinen) ja virta (miehinen), yö (naisellinen) ja päivä (miehinen), materia (naisellinen) ja henki (miehinen). Ihmisten maailmassa nainen/äiti edustaa rakkauden vastaanottavaa ja antavaa puolta sekä suojaa, turvallisuutta ja uhrautumista. Mies/isä edustaa rakkauden läpitunkevaa ja aktiivista puolta sekä kuria, vastuuta ja itsenäisyyttä.

Vergoten mukaan inhimillinen moraali saa alkunsa siitä "kuvasta", jonka lapsi varhaisvuosinaan luo äidillisyydestä ja isällisyydestä. Äitihahmo (nähtynä pikemminkin äidillisyyden arkkityyppisenä symbolina kuin yksityisenä persoonana) edustaa naisellista rakkautta ja siihen liittyvää moraalia. Isähahmo taas edustaa isällistä rakkautta ja siihen liittyvää moraalia.

Miltä näyttää äidillinen ja isällinen rakkaus ja niihin sisältyvä moraali? Vergoten mukaan äiti on lapsen maailmassa uhrautuvan rakkauden esikuva. Äiti on se, joka ottaa lapsen vastaan avosylin ja saa lapsen tuntemaan, että hän on emotionaalisesti kotona. Äiti ilmaisee hellyyttä, on aina läsnä, on kaikkein kärsivällisin lasta kohtaan ja kaikkein syvimmin osallistuu lapsen huoliin ja suruihin. Äidin syli on Vergoten mukaan ihmislapsen suurin turva ja hänen rakkautensa on sitä rakkautta, jossa oma minä aina kielletään ja uhrataan toisten puolesta. Puhtaimmassa muodossaan äidinrakkaus — rakkauden prototyyppinä — on täysin epäitsekästä ja ehdotonta. Äitihahmo on rakkauden esikuva lapsen moraalisessa kehityksessä. Hän on se, joka rakastaa, ymmärtää ja antaa anteeksi.

Isähahmo on Vergoten mukaan se, joka perheessä sanelee lopulliset normit ja säännöt, joka pitää huolen siitä, että oikeutta noudatetaan ja joka on pääasiallinen lainlaatija ja moraalinen tiennäyttäjä. Isä edustaa valtaa ja voimaa, rohkeutta ja varmuutta. Lapsen silmissä hän on täydellisempi kuin äiti. Juuri hän "järjestää" perheen elämän (tosin yhdessä äidin kanssa), hänellä on päävastuu, hän voi käyttäytyä ankarammin kuin äiti ja hän asettaa suuremmat vaatimukset lapsen itsenäisyydelle ja tottelevaisuudelle. Se ei tarkoita sitä, että isällä ei olisi samaa hellyyttä ja rakkautta lasta kohtaan kuin äidillä. Mutta niillä on Vergoten mukaan toisarvoinen merkitys.

Äiti- ja isähahmot ovat lapsen moraalisen kehityksen tärkeimmät esikuvat. Kun lapsi samastaa itsensä äitihahmoon, hän omaksuu rakkauden ja moraalin äidilliset tekijät. Hänessä itsessään kehittyy äidillinen hellyys, epäitsekäs rakkaus, uhrautuvaisuus, sympatia ja eläytymiskyky. Ihminen, joka syvästi kykenee eläytymään, ts. tuntemaan empatiaa, kokee Vergoten mukaan toiset ihmiset ikään kuin osana omaa minäänsä. Sellainen ihminen vilpittömästi ymmärtää toisia, eikä siksi kykene aiheuttamaan heille vahinkoa tai kärsimystä. Tämä päättely pitää useimmiten paikkansa teoreettisella tasolla. Käytännössä asia on huomattavasti monimutkaisempi.

Lapsen samastuminen isähahmoon muovaa moraalin isällistä puolta. Sen avulla lapsi omaksuu sellaisia moraalin osatekijöitä kuin laki ja auktoriteetti. Lapsi sisäistää sääntöjen, vastuun ja järjestyksen tarpeet. Hänessä kehittyy isällisen mallin mukaan myös oikeudenmukaisuus ja rehellisyys.

Lapsi, joka on sisäistänyt moraalin isälliset tekijät, tiedon hyvästä ja pahasta, laista ja säännöistä, ei Vergoten mielestä tuomitse toisia epäoikeudenmukaisesti. Hänen moraalinen vastuuntunteensa voi kehittyä ja hän tajuaa herkästi, noudatetaanko hänen ympäristössään moraalisia sääntöjä.

Äidilliset ja isälliset tekijät ovat yhtä oleellisia lapsen moraaliselle kehitykselle. Jos lapsi kehittyisi ainoastaan äidillisen moraalin varassa, hän voi myöhemmin elämässään tuntea rakkautta ja ymmärtämystä toisia kohtaan, mutta hän voi olla aivan liian heikko silloin, kun on kysymys sääntöjen ja vaatimusten asettamisesta. Lapsen ja sittemmin aikuisen moraali voi silloin olla tilanteesta riippuvaa ja saada "antaa mennä" -luonteen.

Jos lapsi taas kehittyy yksinomaan isällisen moraalin mukaisesti, hän noudattaa elämässään oikeudenmukaisuutta ja tottelevaisuutta, mutta hänen moraalinsa voi helposti olla lakihenkistä. Äidillisten ja isällisten tekijöiden dynaaminen ja luova tasapaino synnyttää moraalin, jossa äidillistä rakkautta hedelmöittää isällinen auktoriteetti. Kun näin tapahtuu, moraali on sekä rakkautta ja ymmärtämystä että myös vastuuta, vaatimuksia ja oikeudenmukaisuutta.

Vanhempien kasvattajan roolin merkitys lapsen moraaliselle kehitykselle

Ensin tulee ruoka, sitten moraali.

Bertolt Brecht

Jokapäiväisessä kasvatustyössään vanhemmat usein puhuvat lasten kanssa moraalisista asioista. He sanelevat säännöt, jotka kotona ovat voimassa, he opettavat lapsille, mikä on oikein ja väärin, mikä hyvää ja pahaa. Kasvuvuosina lapsi lukemattomissa tilanteissa saa opetella käyttäytymään moraalisesti toivotulla tavalla. Mutta Vergoten mukaan tärkeätä ei ole se, mitä vanhemmat sanovat lapsille moraalisista asioista vaan se, että he itse ovat sisäistäneet ne arvot, joita he pitävät lasten moraalisen kehityksen ohjenuorina.

Jos vanhemmat vain puhuvat moraalista noudattamatta itse omia oppejaan ja omaa vakaumustaan, he eivät koskaan tule toimimaan lastensa moraalisina esikuvina. Lapset vaistoavat hyvin herkästi ristiriitaisen tiedon. Jos vanhemmat sanovat yhtä ja tekevät toista, lapsi nopeasti oivaltaa kaksinaisen tiedon ja hämmentyy. Se vaikeuttaa hänen moraalista kehitystään ja kasvuaan.

Sama pitää Vergoten mukaan paikkansa myös lapsen moraalis-uskonnollisen kehityksen näkökulmasta. Kristillinen moraali ei koskaan kasva vain opinkappaleiden, periaatteiden ja sääntöjen varassa. Ei riitä, että vanhemmat opettavat lapsiaan pyytämään anteeksi toisiltaan ja/tai Jumalalta, tutkimaan sisintään, pyrkimään tiettyihin hyveisiin tai rukoilemaan. Lapselle ei ole tärkeätä oppia tietämään, mitä Jumala häneltä odottaa tai oppia tuntemaan kymmenen käskyä, jos hänen vanhempansa eivät itse elä niiden mukaan. Vain silloin, kun vanhemmat itse elävät Jumalan tahdon mukaan ja näin konkreettisesti havainnollistavat evankeliumin rakkaudenhenkeä arkisessa elämässään, he voivat toimia esikuvina lapsen moraaliselle kehitykselle.

Vanhempien täytyy siis toimia elävinä malleina lapsensa moraaliselle minälle. Vanhemmat, jotka rakastavat toisiaan, lapsiaan ja Jumalaa, ovat parhaat edellytykset lapsen moraalisille hyville ominaisuuksille ja hänen kyvylleen rakastaa. Kääntäen vain ne lapset, jotka rakastavat ja ihailevat vanhempiaan, haluavat jäljitellä heitä ja omaksua heidän vakaumuksensa.

Synnintunto

Lentävätkö tuskan ja rakkauden siivet
vuorten välillä
vai ovatko nekin kasvaneet kiinni kallioon?
Kunpa tietäisin sen.

Göran Sonnevi

Synti on hyvin väärin ymmärretty käsite meidän aikanamme. Ja niin se on ollut kaikkina aikoina. Ei edes Raamatun ihmisillä ole ristiriidatonta ja yksiselitteistä syntikäsitettä. Vanhan testamentin syntikäsitys eroaa Uuden testamentin käsityksestä ja se, mitä apostoli Johannes sanoo synnistä, ei ole samaa kuin se, mitä apostoli Paavali julistaa.

Yleensä kuvataan käsitteellä synti rikosta kahden yhteen kuuluvan osapuolen välillä — Jumalan ja ihmisen tai ihmisen ja hänen lähimmäisensä välillä. Synti on siis lähinnä jumalattomuutta, mutta se voi olla myös itsekkyyttä, petosta, valhetta, ylpeyttä tai laittomuutta. Kun synti on jumalattomuutta, se tarkoittaa sitä, että ihminen ei halua noudattaa Jumalan tahtoa, hän ei luota Jumalan huolenpitoon, hän kantaa turhia murheita, on täynnä epäuskoa ja masennusta. Synti lähimmäistä vastaan ilmenee mm. siinä, ettei osoita rakkautta, huolenpitoa tai kunnioitusta lähimmäisilleen vaan elää itsekeskeisesti rajoittunutta elämää ja asennoituu kanssaihmisiinsä kielteisesti tai vihaisesti. Käsitteet synti ja moraali kuuluvat moniselitteisesti ja ambivalentisti yhteen. Vergoten mukaan syntikäsitys voi kehittyä kahteen suuntaan — negatiiviseen ja positiiviseen.

Kun syntikäsitys kehittyy negatiiviseen suuntaan, on kysymys välttämättömien

inhimillisten tarpeiden, kuten nautinnon, aggression ja seksuaalisten tarpeiden tukahduttamisesta. Sellaisen syntikäsityksen mukaan näiden tarpeiden katsotaan olevan ”syntisiä” ja niitä tulee mihin hintaan tahansa välttää, ne tulee tukahduttaa ja muokata toisenlaisiksi. Uskonnollisina ihanteina esitetään passiivisia moraalisia hyveitä, kuten tottelevaisuutta, nöyryyttä ja itsensä kieltämistä. Yksilö — lapsi tai aikuinen — joka pyrkii tällaiseen synnittömyyteen ja moraaliseen täydellisyyteen, pitää tärkeänä askeettisia harjoituksia ja moraalista puhtautta. Kiivaudessaan hän tulee tekemään kaikkensa saavuttaakseen täydellisyyden.

Tällainen käsitys synnistä voi saada masokistisen (itsekidutuksen) luonteen, se voi johtaa ainaisiin itsesyytöksiin ja helposti viedä ihmisen epätoivon kuiluun. Se voi myös ilmetä moralisoivana ja tuomitsevana asenteena toisia kohtaan, jolloin ihminen aina näkee toisissa vain puutteita ja tuomitsee toisia omien korkeiden moraalisten vaatimustensa mukaan. Sellaisen asenteen takana oleva jumalakuva esittää pikemminkin lakihenkistä valvojaa kuin rakastavaa Isää.

Syntikäsitys kehittyy Vergoten mukaan positiiviseen suuntaan silloin, kun uskonnossa painotetaan vastuun tunnetta henkilökohtaisen täydellisyyden sijaan — yksilön vastuuta lähimmäisestään ja yhteiskunnastaan. Ihmisen mielenkiinto suunnataan silloin ulospäin, pois omasta minästä ja sen askeettisista pyrkimyksistä täydellisyyteen, ts. pois hengellisestä egoismista. Kun uskonnolla on sellainen suunta, uskova samastaa itsensä Jumalan uhrautuvaan rakkauteen ja tahtoo olla hänen apulaisensa tässä maailmassa. Hän sisäistää Jumalan vaatimukset, ei ulkoapäin tulevina lakeina vaan jonakin, joka kasvaa sisältäpäin rakkaudesta Jumalaan ja kanssaihmisiin. Kun rakkaus sillä tavoin suunnataan ulos pois omasta minästä, syntikäsitys tulee erilaiseksi. Nyt synti voidaan nähdä inhimillisenä puutteena, jonka kaikki ihmiset kokevat, kun he oivaltavat, etteivät he pysty noudattamaan Jumalan tahtoa, eivätkä pysty johtamaan ihmiskuntaa onneen, rauhaan ja tasapainoon.

Tällainen syntikäsitys on Vergoten mukaan positiivinen ja dynaaminen. Se stimuloi ihmisen moraalista kehitystä. Sen, vastaako käytäntö teoriaa, Vergote jättää sanomatta. Mutta teoreettisena päämääränä pitäisi pyrkiä uskonnollisuuteen, joka suuntautuu pois omasta minästä eikä yksipuolisesti kiinnity omiin tarpeisiin, toiveisiin ja vaatimuksiin.

Pedagogisia seurauksia

Lapset ovat tärkein luonnonvaramme.

Herbert Hoover

Vergote painottaa vanhempien merkitystä. Hän sanoo, että elämme aikaa, jolloin vanhemmat ovat epävarmoja kasvattajan roolistaan. He eivät tiedä, mitä arvoja heidän pitäisi antaa lapsilleen perinnöksi ja he ovat epävarmoja omis-

ta arvoistaan ja ideologioistaan. Elämme myös aikaa, jolloin vanhempien roolit jatkuvasti muuttuvat ja tuntuvat vähemmän selkeiltä. Naisten vapautumisprosessi on aiheuttanut sen, että sekä naiset että miehet tuntevat itsensä epävarmoiksi äitinä ja isänä. Vanhat traditionaaliset roolit on hylätty eikä vielä ole löydetty uusia kestäviä rooleja. Tässä vanhemmat tarvitsevat apua.

Lasten kasvatuskin on meidän aikanamme nopeasti muuttanut luonnettaan. Monet vanhemmat ja muut kasvattajat asettavat kyseenalaisiksi selvät normit ja ylipäätään auktoriteetit kasvatuksessa. Ajatellaan, että lapsen täytyy saada vapaasti kokeilla, jotta hän sitten oma-aloitteisesti omien kokemustensa pohjalta oivaltaa, mitkä moraaliset arvot hän valitsee omikseen.

Vergoten mielestä sellainen näkemys on täysin virheellinen. Kukaan ihminen ei ole luonnostaan vapaa. Päinvastoin. Mitä pienempi lapsi on, sitä enemmän hän on monien vaistomaisten impulssien, tarpeiden ja halujen armoilla. Pieni lapsi elää aina mielihyvän periaatteen mukaan. Hän haluaa saada kaiken, mitä hän toivoo. Vain hitaasti ja hyvin hyvin vaivalloisesti hän oppii tietämään moraaliset periaatteet ja arvot. Vasta kun hän ymmärtää, että on olemassa tavoittelemisen arvoisia ihanteita ja kun hän alkaa samastaa itsensä näihin ihanteisiin, hän vapautuu mielihyvään ja nautintoon suuntautuneesta moraalistaan. Hän alkaa pyrkiä korkeampiin, sosiaalisiin ja ympäristön hyväksymiin päämääriin ja arvoihin.

Kaikkien, jotka ovat tekemisissä lapsen moraalisen ja uskonnollisen kasvatuksen kanssa, pitäisi Vergoten mukaan olla tietoisia siitä, että sääntöjen, normien ja moraalisten menettelytapojen ulkonainen oppiminen on vain sekundäärinen ilmiö. Primääriä on äidilliseen rakkauteen ja isälliseen auktoriteettiin samastuminen oman perheen suojissa. Myöhemmin tämä identifikaatioprosessi jatkuu suhteessa sukulaisiin, tovereihin, uskonnollisiin opettajiin, pappeihin ja muihin ihanteisiin, jotka toimivat eettis-moraalisina malleina lapselle.

Lapsen toive samastua perustuu yksityisten ihmisten persoonallisuuteen ja rakastavaan ilmapiiriin. Iloa ja hyvyyttä säteilevä, moraalisesti kypsä ihminen on tuhat kertaa parempi malli lapselle kuin lukemattomat säännöt ja määräykset. Samoin on ilmapiiri, jota leimaa evankeliumin henki — ymmärtämys, kunnioitus, rakkaus ja anteeksiantamus — huomattavasti tärkeämpi tekijä lapsen moraalisen minän kehitykselle kuin uskonnonopetus, joka koetaan irralliseksi asiaksi koulun lukujärjestyksessä, kirkon opetuksessa tai vanhempien innossa välittää uskonnollisesti toivottavia asenteita.

Yllä sanottu ei toki tarkoita sitä, että moraalisen kasvatuksen tulee olla vapaata vaatimuksista ja auktoriteeteista. Kaikki kasvatus sisältää myös käyttäytymissääntöjä, moraalisia velvollisuuksia ja auktoriteettien tottelemista. Auktoriteettien hyväksymisen täytyy Vergoten mukaan kulkea käsi kädessä jokaisen auktoriteetin herättämän jännityksen ja konfliktin suvaitsemisen kanssa.

Vanhempien, opettajien tai myöhemmin kirkon ja yhteiskunnan sääntö- ja normijärjestelmän noudattaminen on prosessi, joka jokaisen ihmisen on läpi käytävä uskonnollisessa ja moraalisessa kehityksessään.

Tämä prosessi ei tapahdu ilman vaivaa, konfliktia, kapinaa ja kipua. Jotta tulisi itsenäiseksi ja vastuuntuntoiseksi ihmiseksi, täytyy kulkea tie, joka johtaa kuriin, tottelevaisuuteen, toisten kunnioittamiseen, kärsivällisyyteen, suvaitsevaisuuteen, toisten mielipiteiden hyväksymiseen, uhrimieleen ja paljoon muuhun. Moraalinen kehitys ja kypsyys syntyy usein taistelun ja sitä seuraavan oivalluksen sulatusuunissa.

Minäihanteen muotoutuminen — sen persoonallisuuden alueen, johon arvot sisältyvät — on Vergoten ja muiden psykoanalyytikkojen mielestä merkityksellisin tekijä uskonnollisessa ja moraalisessa kasvatuksessa. Kristilliset arvot hahmottuvat ja selkiintyvät juuri minäihanteessa.

Ne toimivat liikkeelle panevana voimana ihmisen moraalisten mielipiteiden ja käsitysten synnyssä. Juuri minäkäsityksessä käydään taistelu hyvän ja pahan kesken ja täällä tapahtuu myös valinta näiden kahden vaihtoehdon välillä. Hyvän- ja pahantiedon puu ei kasvanut vain yhden ainoan kerran Edenin paratiisissa aikojen alussa vaan se kasvaa yhä uudelleen jokaisen ihmisen sisäisessä Edenissä — yliminässä.

Minäihanteessa on siis inhimilliset arvot ja tavoiteltavat ihanteet — kaikki se hyvä, mitä haluamme tehdä ja kaikki se arvokas, millaiseksi haluamme tulla. Egoismilla ei ole siinä tilaa. Lapsen ja nuoren minäihanne pitää Vergoten mukaan muovata niin, että se sallii heidän kehittää sekä sosiaalisia että persoonallisia arvoja. Sekä lapsen että nuoren tulee olla kiinnostunut kanssaihmisistään, toivoa heidän parastaan, pitää huolta ja kantaa vastuuta heistä, samalla kun heidän tulee hyväksyä itsensä, vaalia omia tavoitteitaan ja saada kokemuksia, jotka avartavat heidän omaa minäänsä ihmisenä. Sosiaalinen ja yksilöllinen liittyvät yhteen toinen toistaan rikastuttaen ja täydentäen.

Kognitiivisen koulukunnan näkemys moraalisesta kehityksestä

Se, mikä on pahe tänään, voi olla hyve huomenna.

Henry Fielding

Yksi johtavista tutkijoista, joka on luonut teorian lapsen moraalisesta kehityksestä, on sveitsiläinen psykologian professori Jean Piaget.[9] Hänen teoksensa syntyi jo 1930-luvulla. Siitä tuli aikaa myöten kognitiivisen kehityspsykologian uranuurtaja ja nykyään se luetaan klassikoksi. Amerikkalainen psykologian professori Lawrence Kohlberg on sittemmin kehittänyt ja laajentanut Piaget'n ajatuksia.[10,11] Kun Piaget rajoitti teoriansa ikävuosiin 2—12, Kohlberg kehitti teorian, joka kattaa sekä lapsen että aikuisen moraalisen kehityksen. Kohlbergin teoria sisältää kuusi kehitysvaihetta ja hänen koehenkilönsä ovat 10—30-vuotiaita.

Uskontopsykologian piirissä monet ovat kehittäneet edelleen Piaget-Kohlberg -traditiota ja yrittäneet liittää sen uskonnolliseen yhteyteen. Uskontopsykologisen viitekehyksen merkittäviä nimiä ovat mm. sveitsiläinen pedagogiikan professori Fritz Oser[12], James A. O'Donohoe, moraaliteologian professori, Boston[13], Carol Gilligan, Harvardin yliopiston pedagogiikan apulaisprofessori[14], Dirk Hutsebant, uskontopsykologian tohtori, Belgia[28]. Heidän lisäkseen on joukko muita poikkitieteellisesti suuntautuneita tutkijoita.

Seuraamme joitakin Piaget'n ajatuksia, sitten tutustumme Kohlbergin kehitysvaiheisiin ja lopuksi katsomme, miten Oser täydentää Kohlbergin moraalisen kehityksen vaiheet uskonnollisella sisällöllä.

Lapsen moraalinen kehitys Piaget'n mukaan

Piaget on tutkinut lapsen moraalista kehitystä kognitiivisesta näkökulmasta, t.s. sitä, miten lapsi käsittää ja pohtii moraalisia ilmiöitä ja miten hän tekee moraaliset arviointinsa. Piaget'n mielenkiinnon kohteena on ollut kolme lapsen moraaliseen arviointiin liittyvää pääteemaa. Nämä ovat lapsen näkemykset säännöistä, valheesta ja rangaistuksesta.

Lapsi ja säännöt

Me synnymme heikkoina, siksi me tarvitsemme voimaa;
me synnymme alasti, siksi me tarvitsemme apua;
me synnymme kehittymättömin taipumuksin,
siksi me tarvitsemme ymmärtämystä ja arvostelukykyä.

Jean-Jacques Rousseau

Aivan ensi hetkistä alkaen lapsen elämä liittyy sosiaaliseen yhteisöön, johon monenlaiset säännöt ja kiellot lyövät leimansa. Käyttäytymissääntöjen tulva säätelee lapsen ruokailutilannetta, nukkumaan menemistä, henkilökohtaista siisteyttä ja sitä, miten tulee menetellä toisen omaisuuden kanssa.

Piaget'n mukaan moraali astuu hyvin varhain lapsen arkielämään ja värittää ilmapiiriä tiedolla siitä, mikä on oikein ja väärin, hyvää ja pahaa, sallittua ja kiellettyä. Jo kahden vuoden iässä lapsella on primitiivinen tietoisuus siitä, mikä on "minun" ja "sinun", vaikkei hän käytännössä aina pysty sen mukaan toimimaan. Lapsi tietää esim., että lastenhuoneen lelut ovat hänen ja että niillä saa leikkiä, kun taas olohuoneessa olevat esineet ovat yleensä vanhempien omaisuutta. Hän tietää myös, että tietyt toistuvat tilanteet hoidetaan tietyillä säännönmukaisilla rituaaleilla ja hän nauttii niiden noudattamisesta. Iltasatu, iltarukous, hyvänyönsuukko jne ovat rituaaleja, jotka täytyy suorittaa tietyssä järjestyksessä. Jos järjestys rikotaan, lapsi on ärtynyt ja epävarma. Säännöt ovat tässä pikkuiässä luonteeltaan motorisia, ne ovat tavanomaisia toimintoja, jotka ovat saaneet rituaalin luonteen. Näiden riittien mukaan eläminen tuottaa lapselle tiettyä nautintoa ja luo hänen olemassaoloonsa turvallisuutta ja pysyvyyttä.

Esikouluiässä (4—7-vuotias) lapsi tulee ajattelun tasolla tietoiseksi sääntöjen olemassaolosta. Säännöt ovat nyt jotakin, joka lapsen mielestä on aina ollut olemassa. Lapsi ei aseta kyseenalaiseksi normeja ja kieltoja, joita aikuisten maailma antaa, vaan pitää niitä absoluuttisina, kertakaikkisina velvollisuuksina. Samalla tavoin kuin uskonto asettaa ihmiselle jumalalliset lait ja kiellot, välttämättömät rituaalit ja tabut, lapsikin käsittää tässä iässä säännöt pyhiksi, mystisiksi, muuttumattomiksi ja ylivoimaisiksi.

Lapset uskovat, että säännöt ovat maailmassa olleet aina. He uskovat, että Jumala on antanut säännöt ihmisille kerran aikojen alussa ja että ne ovat luonteeltaan muuttumattomia. Sääntöjen lähes sakramentaalinen luonne aiheuttaa sen, että vanhempien antamien normien rikkominen herättää lapsessa voimakkaita syyllisyyden tunteita ja rangaistuksen pelkoa. Koska lapsi käsittää säännöt absoluuttisiksi velvollisuuksiksi, joksikin mitä ei voi muuttaa, hänen eettinen ja moraalinen tajunsa liittyy tässä iässä sääntöjen noudattamiseen. Sääntöjen totteleminen, riippumatta niiden sisällöstä, on eettisesti katsoen hyvää ja sääntöjen rikkominen on eettisesti pahaa. Näin ajatellen hyvää on totteleminen ja pahaa on tottelemattomuus. Näin lapsi siis Piaget'n mukaan kä-

sittää säännöt. Tämä ei toki tarkoita sitä, että lapsi omassa elämässään seuraa niitä sääntöjä, joita hän pitää ehdottomina. Teoria ja käytäntö eivät aina kulje käsi kädessä. Koska lapsi on minäkeskeinen eikä siksi pysty erottamaan omia ja toisten toiveita, hän voi muuttaa velvollisuutena pitämiään sääntöjä ja voi siis tietämättään rikkoa niitä.

Samalla tavoin kuin mystikko ei enää erota omia toiveitaan Jumalan tahdosta, ei esikouluikäinen lapsikaan erota omasta sisimmästään tulevia yllykkeitä ja ulkopuolisen auktoriteetin asettamia sääntöjä. Tästä johtuen lapsi luulee noudattavansa sääntöjä, vaikka hän ei itse asiassa niin teekään. Lapsi hämmentyy, pettyy tai suuttuu, kun hän huomaa sen ristiriidan, jonka sääntöjen rikkomiseen syyllistyminen aiheuttaa. Moraalisten arvojen kolme komponenttia — tiedollinen, emotionaalinen ja toiminnallinen — eivät aina kulje yhdessä. Järki sanoo yhtä ja tunne toista ja lapsi luulee, että se, mihin hänen subjektiiviset tunteensa hänet vievät, on objektiivisesti hyväksyttävää totuutta.

Mielenkiintoinen ilmiö, jonka Piaget huomasi, oli, että tämänikäiset tytöt sietävät enemmän sääntöjen muuttamista kuin pojat. Naiset eivät pidä moraalisia sääntöjä yhtä läpäisevinä kuin miehet. Se ei tarkoita sitä, että tytöillä ei olisi samaa käsitystä sääntöjen alkuperästä ja luonteesta. Samalla tavoin kuin pojat tytötkin pitävät sääntöjä ikuisina ja muuttumattomina. Mutta käytännössä he eivät näytä tuntevan samaa voittamatonta velvollisuutta noudattaa sääntöjä. Aikuisten kielellä ilmaistuna tytöt eivät ole yhtä periaatteellisia kuin pojat.

Tyttöjen maailmassa säännöt eivät ole yhtä horjumattomia kuin poikien ja heillä vieläpä on vähemmän sääntöjä leikeissään. Tyttöjen suhtautuminen sääntöihin on yleisesti ottaen joustavampaa, eivätkä he järkyty yhtä paljon kuin pojat, kun joku muuttuu heidän elämässään tai kun heidän vanhempansa ovat epäjohdonmukaisia. Tytöt ovat siis moraalisesti suvaitsevaisempia ja taipuisampia kuin pojat.[9a]

Kouluiässä (7—10-vuotiaana) lapsi Piaget'n mukaan vähitellen keksii sääntöjen sosiaaliset näkökulmat. Yhä paremmin ja paremmin hän oivaltaa, että säännöt ovat sopimuksia ja käytöstapoja, jotka säätelevät ihmisten välistä kanssakäymistä. He huomaavat, että säännöt ovat yhteistyön tulosta ja että ne perustuvat molemminpuoliseen kunnioittamiseen ja toinen toisensa huomioonottamiseen.

Tämän kanssa samanaikaisesti moraali muuttuu joksikin, mikä koskee lasta henkilökohtaisesti. Lapsuusvuosien ikuisesti pätevät säännöt olivat aikuisten luomia ja lapsi osallistui niihin vain tottelemalla. Nyt lapsi alkaa ymmärtää, että säännöt, joita täytyy noudattaa, turvaavat inhimilliset arvot. Hän alkaa oivaltaa, että valehteleminen rikkoo ihmisten välisen luottamuksen. Jos ei pidä lupauksiaan, eivät ne ihmiset, joiden kanssa on tekemisissä, voi pitää lasta enää luotettavana. Jos varastaa, vahingoittaa sosiaalisen yhteisön solidaari-

suutta, joka säätelee sellaisia ilmiöitä kuin ”minun” ja ”sinun”.

Piaget’n mukaan se, että lapsen moraali muuttuu tähän suuntaan, perustuu moniin tekijöihin. Yksi syy on se, että lapsi kasvaa ulos minäkeskeisestä ajattelustaan, siitä että hän sekoittaa omat ja toisten motiivit. Toinen syy on se, että lapsi koulun alkaessa tulee pienoisyhteiskunnan jäseneksi. Koulussa hän on kaltaistensa seurassa ja sellaisessa ”yhteiskunnassa” vallitseva moraali on erilaista kuin aikuisten ja lasten välinen moraali. Piaget’n mukaan se on *unilateraalista,* ts. se ei ole luonteeltaan tasa-arvoista. Se joka on suuri ja mahtava — aikuinen — määrää ne säännöt, joita sen, joka on pieni ja voimaton — lapsen — täytyy noudattaa.

Tovereiden keskuudessa vallitseva moraali on *autonomista,* ts. se perustuu molemminpuoliseen kunnioitukseen ja rationaalisiin sääntöihin. Säännöistä tulee ihmisten välisiä sopimuksia.

Tämä kehitys unilateraalisesta autonomiseen moraaliin etenee toki hitaasti. Koko ala-asteen ajan lapsi työskentelee vapautuakseen ylempi-alempi -ajatukseen perustuvasta moraalista ja voi kehittyä kohti molemminpuolisuuteen perustuvaa moraalikäsitystä. Vasta 10—12-vuotiaana lapsi alkaa omaksua tällaisen käsityksen. Kun se tapahtuu, lapset alkavat tuntea olevansa osallisia niihin sääntöihin, joita he asettavat toisilleen. Nyt moraalista tulee sisäinen asia, kun se siihen asti on ollut ulkoista. Samoin vastuusta tulee yksilöllinen velvollisuus, kun se aikaisemmin oli persoonatonta ja kollektiivista — jotakin, minkä moraalisäännöt määräsivät.

Mutta teoria ja käytäntö kulkevat harvoin käsi kädessä. Kun lapsi huomaa, että sääntöjä voi muuttaa, syntyy taas ristiriita teorian ja käytännön välillä. Tällä kertaa ristiriita on erisuuntainen. Kun esikouluikäinen pitää sääntöjä pyhinä ja muuttumattomina, mutta käytännössä rikkoo niitä, tilanne tässä iässä on päinvastainen. 10—12-vuotiaasta lähtien lapsi on teoriassa täysin selvillä siitä, että säännöt ovat molemminpuolisia sopimuksia ja siten muutettavissa. Paradoksaalista kyllä lapsi hyvin tarkasti tekee kaikkensa noudattaakseen sääntöjä, joita hän itse on ollut luomassa.

Otetaanpa yksi esimerkki: Esikouluikäinen lapsi tietää, että vanhempien sanelemat säännöt ovat ehdottomia eikä niitä saa rikkoa. Kun äiti tai isä sanoo, että täytyy olla kiltti, ettei saa ottaa toisten leluja tai ettei saa juosta liikennöidylle kadulle, lapsi ymmärtää nämä säännöt kertakaikkisina. Hän tietää myös intuitiivisesti, että näiden sääntöjen tarkoitus on opettaa häntä elämään tavalla, joka on hyvä hänelle itselleen ja toisille ihmisille. Kuitenkin hän voi rikkoa niitä ja useimmiten tekeekin sen.

Esikouluikäinen leikkii erilaisia sääntöleikkejä. Mitä näihin leikkeihin tulee, lapsi tietää, että niitä ohjaavat säännöt ovat ehdottomia ja että niiden rikkominen on paheksuttavaa. Kuitenkaan hän ei epäröi tehdä vilppiä leikkiessään

tai pelatessaan. Lasten sisimmässä oleva mielihyvän periaate ja tarve voittaa ylittää sääntöjen velvoitukset ja tekee heistä ilman suurempia omantunnontuskia ”lainrikkojia”. Koska säännöt tulevat ulkoapäin, — ne ovat jo valmiiksi olemassa — lapset tuntevat, että ne todella ovat ulkoapäin tulevia määräyksiä eivätkä heidän ajatuksiaan tai moraalisia periaatteitaan. Ulkopuolelta tuleva laki houkuttelee sen rikkomiseen.

Kouluiässä tilanne on päinvastainen. Nyt *toveripiirillä* eikä vanhemmilla on suurin moraalinen paino lapsen silmissä. Toveripiirissä kehittyy monia sääntöjä ja normeja. Riippumatta siitä, mistä toiminnasta on kysymys, lapset luovat niihin omat sääntönsä. Lapset tietävät, että he itse ovat laatineet säännöt, eivätkä ne ole ehdottomia. He tietävät, että niitä voi muuttaa, kunhan siitä sovitaan. Kuitenkin he käyttäytyvät ikään kuin säännöt olisivat pyhiä.

Harvat kouluikäiset rikkovat sellaisia sääntöjä, jotka toveripiirin kanssa on yhdessä laadittu. Jos joku tekee sen, sellaista sääntöjen rikkomista pidetään tuomittavana. Rangaistus tulee itsestään syyllisyydentunteina ja omantunnontuskina. Tässä iässä säännöt ovat autonomisia. Ne ovat osa lasta itseään ja siksi ne ohjaavat sisältäpäin. Sellainen sääntö, joka vaikuttaa ihmiseen sisältäkäsin, on moraalinen normi, sisäinen arvo, jota vastaan ei mielellään riko tuntematta, että pettää itsensä ja toiset.

Lapsen käsitys valheesta

Omatunto on usein vain pelkoa.

Tuntematon

Totuus ja valhe on vastakohtapari, johon yksi moraalin perusvalinta pohjautuu. Totuudenmukaisuutta pidetään hyveenä ja valhetta syntinä. Valheella Piaget tarkoittaa kaikkea sitä virheellistä tietoa, jota annetaan totuuden peittämiseksi. Kun valhe määritellään näin, ei Piaget'n mukaan valheesta voida lasten kohdalla puhua esikouluiässä (4—7-vuotta). Lapsi on silloin minäkeskeinen, hän sekoittaa objektiiviset tosiasiat ja omat subjektiiviset toiveensa toisiinsa. Sanotaan, että lapsi fabuloi, satuilee. Se tarkoittaa, että hänen ajattelunsa ei seuraa selviä loogisia ratoja, vaan siihen liittyy hänen tietoisuudessaan joko rinnakkain olevia tai toisiinsa kietoutuneita tosiasioita, fantasioita, unelmia ja muita todellisuuden vääristymiä. Esikouluikäisen ajattelu on sekä mielikuvitusrikasta että katkelmallista. Hän ei pysty seuraamaan loogista päättelyä, vaan täyttää mahdolliset aukot kaikenlaisilla satunnaisilla päähänpistoilla.

Lapsen kyvyttömyys pysyä totuudessa ei tietenkään tarkoita sitä, että lapsi ei tunne totuuden moraalista arvoa. Jokainen esikouluikäinen tietää, että on rumaa valehdella ja että valheesta pitää rangaista. He eivät myöskään itse halua valehdella. Kuitenkaan he eivät pysy totuudessa — ei moraalisten puutteiden vuoksi vaan siksi, että looginen päättelytaito ei ole vielä kehittynyt. He eivät

aivan yksinkertaisesti osaa ratkaista sitä, mikä on totta ja mikä valhetta. Jo tässä iässä lapset tietävät myös, että heidän vanhempansa ja muut aikuiset toivovat heidän olevan rehellisiä. He haluavat olla heille mieliksi. Jos he epäonnistuvat, he tuntevat pahaa mieltä ja syyllisyyttä.

Mitä valhe on esikouluikäiselle? Piaget'n mukaan tämänikäiselle lapselle valhe on jokainen objektiivisesta totuudesta poikkeaminen täysin riippumatta tarkoituksesta. Jos joku syyllistyy väärään tietoon tai sanoo jotain virheellistä siksi, että hän ei tiedä asioiden oikeaa laitaa, esikouluikäinen pitää sitä valheena. Jos joku sanoo, että kirkko on torin laidalla eikä asia todella näin ole, lapsi pitää sitä pelkkänä valheena, vaikka se, joka näin sanoo, tosissaan luulee kirkon olevan siellä. Vanhemman lapsen tai aikuisen mielestä sellainen virhe on pikemminkin erehdys kuin valhe. Mutta esikouluikäisen mielestä totuudesta poikkeaminen on valhe riippumatta puhujan tarkoitusperästä. Tätä katsomustapaa, jossa lapsi panee enemmän painoa objektiiviselle totuudesta poikkeamiselle kuin tahallisuudelle, Piaget nimittää *efektimoraaliksi.*

Tämän ikäkaudelle tyypillisen moraalin vallitessa lapsi näkee myös, että mitä enemmän valhe objektiivisesti katsottuna poikkeaa totuudesta, sitä suurempi se on. Siispä lapsen mielestä on suurempi valhe väittää nähneensä kissan, joka on yhtä suuri kuin lehmä, kuin sanoa, että omistaa kissan, jota ei edes omista (Piaget'n tunnettu esimerkki). Edelliseen väitteeseen sisältyy vähemmän totuutta, ts. niin suuria kissoja ei ole olemassakaan ja valhe on siis suuri, kun taas toisessa väitteessä totuutta on huomattavasti enemmän, ts. kissan omistaminen voi tosiaan olla mahdollista ja siksi valhe, johon syyllistyy, on merkityksetön.

Mitä tulee valheellisen käyttäytymisen hyvittämiseen, pitävät samat moraaliset periaatteet paikkansa. Mitä suurempi valhe, sitä suuremman rangaistuksen ansaitsee. Moraalinen sääntö — älä valehtele — lapsen tietoisuudessa on pyhä sääntö, jota täytyy noudattaa riippumatta siitä, ymmärtääkö sen sisällön vai ei. Jos sitä ei noudateta, valehtelijaa täytyy rangaista. Tässä iässä lapsen näkemys oikeudenmukaisuudesta ja rangaistuksesta muistuttaa Vanhan testamentin näkemystä — silmä silmästä, hammas hampaasta. Sen, joka valehtelee tai tekee jotain muuta pahaa, tulee saada oikeudenmukainen rangaistus, joka on riippuvainen rikkomuksen suuruudesta.

Lapselle aikuisen syyllistä kohtaan osoittaman armon korostaminen on arvoitus.

Lapsi ei myöskään ota huomioon hätävalheita, valkoisia valheita tai valheita, joiden tarkoitus on ollut hyvä, ts. jonkun säästäminen armottomalta totuudelta.

Se, että lapsi tässä iässä kuitenkin tahtoo pysyä totuudessa, ei Piaget'n mukaan niinkään paljon perustu siihen, että lapsi ymmärtää, mikä on valhetta

ja mikä totta, vaan pikemminkin hänen sääntöjen asettajaa kohtaan tuntemaansa rakkauteen ja kunnioitukseen. Lapsi arvostaa vanhempiaan, haluaa olla heille mieliksi ja myös pelkää heitä. Hänen toiveensa ilahduttaa rakastamiaan ja kunnioittamiaan ihmisiä ja hänen pelkonsa, että he eivät häntä hyväksy, ovat hänen moraalisen käyttäytymisensä alkusyy.

Luonnollisesti useimmat kasvattajat opettavat lapsille sellaisia käyttäytymistapoja, ajatuksia ja elämyksiä, jotka edistävät sekä lapsen että muiden ihmisten hyvinvointia. Totuus, oikeudenmukaisuus ja kunnioitus sekä moraalisten arvojen noudattaminen ovat niitä päämääriä, joita useimmat kasvattajat asettavat. Taistelu hyvän ja pahan välillä alkaa aikaisin ja jatkuu koko elämän ajan. Tässä taistelussa halutaan saada lapset hyvän puolelle mahdollisimman varhain. Valheessa ja totuudessa kuten moraalisessa käyttäytymisessä yleensäkin tapahtuu aikaa myöten teorian ja käytännön välistä selkiintymistä. Harkinta on myöhäinen ilmiö ihmislapsen elämässä. Toiminnan tasolla lapsi on usein huomattavasti moraalisempi kuin ajattelussa ja järkeilyssä.

Jokapäiväisessä elämässä lapsi alkaa aika varhain erottaa tahalliset ja tahattomat valheet.

Jo 3-vuotias pyytää anteeksi "valheellista" käyttäytymistään sanomalla "ei ollut tarkoitus". Mutta vasta, kun alkaa keskustella käsitteiden "valhe" ja "totuus" sisällöstä huomaa, että lapsen arvioinnit perustuvat pikemminkin efektimoraaliin, ts. siihen vahinkoon, jonka valhe aiheuttaa, kuin väärin toimineen ihmisen motiiveihin. Piaget on etupäässä tutkinut lasten kykyä pohtia sitä, mikä on moraalisesti oikein ja oikeudenmukaista eikä niinkään heidän käyttäytymistään arkipäivän tilanteissa. Tämä on puute, koska ihmisen moraalinen käyttäytyminen on merkityksellisempää kuin hänen kykynsä miettiä moraalisia kysymyksiä.

Kun lapset tulevat kouluikään (7—8-vuotiaiksi), heidän moraalinen tajunsa alkaa kehittyä myös ajatuksellisesti. Nyt lapset alkavat etsiä valehtelijan tarkoitusperiä ja arvioida valheellista käyttäytymistä niiden valossa. Tässä iässä valheen suuruus on riippuvainen sen tarkoituksesta eikä enää siitä, miten tosi tai epätosi se objektiivisesti katsoen on. Valhe, joka esikouluikäisen mielestä on suuri, esim. väite, että kissa on iso kuin lehmä, on kouluikäisen silmissä pieni valhe, koska se on täysin mahdoton. Sitä vastoin se, että valehtelee olevansa kissanomistaja, on kouluikäisestä suuri valhe, koska se voisi olla totta. Efektimoraali alkaa vähitellen muuttua "tarkoitusmoraaliksi".

Se muutosprosessi, jossa lapsi alkaa etsiä ihmisen motiiveja rehellisyydelle, aiheuttaa sen, että tämänikäiset lapset ovat moraalisissa arvioinneissaan vivahteikkaampia kuin aikaisemmin. Niinpä 8—9-vuotiaat pitävät valhetta, jonka tarkoituksena on toverin pettäminen, moraalisesti paheksuttavana, kun taas sitä, että valehtelija salaa totuuden ja ottaa syyn niskoilleen pelastaakseen toverinsa, pidetään moraalisesti hyvänä. Samoin aikuisille valehtelemista pide-

tään vähemmän pahana kuin samanikäisille tovereille valehtelemista. Lapset ajattelevat, että aikuisille täytyy joskus valehdella pelkän itsepuolustuksen vuoksi, mutta että tovereille valehteleminen on ”lähimmäisen pettämistä”.

Tämänsuuntainen moraalinen kehitys etenee vähitellen koko ala-asteen ajan. Vasta 10—12-vuotiaana rehellisyydestä tulee lapselle sisäinen asia, omakohtainen eettinen normi, johon jokaisen ihmisen tulisi pyrkiä siihen sisältyvän hyvän ja oikean tähden.

Tässä ikävaiheessa lapset Piaget'n mukaan alkavat pitää valheita sinänsä pahana, kun pienemmät lapset taas pitävät niitä pahana ainoastaan siksi, että niistä rangaistaan. Nyt lapset alkavat myös nähdä valheet paheksuttavina riippumatta siitä, valehteleeko aikuiselle vai lapselle. Pienempien lasten mielestähän nämä kaksi valhetta eivät ole yhtä vakavia.

Lapsen näkemys rangaistuksesta

Virheettömyyden vaatiminen ihmiseltä
on kuin liikkumattomuuden vaatimista tuulelta.

Joseph Joubert

Rikos, rangaistus ja oikeudenmukaisuus ovat ilmiöitä, joita ihminen on kaikkina aikoina pohtinut ja joista hänellä on ollut erilaisia mielipiteitä. Elämän jatkuvat muutokset, ne epäoikeudenmukaisuudet, joiden uhriksi ihminen joutuu, ne pettymykset, joita hän kohtaa, ne kärsimykset, joita elämä tai kanssaihmiset aiheuttavat, määräävät näkemyksemme rikoksesta ja rangaistuksesta. Monet ihmiset menehtyvät epäoikeudenmukaisuuteen, he voivat lakata uskomasta oikeudenmukaisuuteen elämässä ylipäätään ja sijoittavat sen tuonpuoleiseen. Toiset tulevat alkukantaisen kostonhimoisiksi ja vaativat ankaria rangaistuksia kärsimistään epäoikeudenmukaisuuksista. Toiset taas voivat kypsyä kärsimyksissään ja ymmärtävät syvällisemmin inhimillisiä puutteita ja moraalisia virheitä muuttaen näin vastoinkäymiset moraaliseksi voitoksi.

Piaget'n mukaan lapsilla on kaksi erillistä käsitystä siitä, miten tulee rangaista moraalisesti vääristä teoista. Lapsuudenaikaisista käsityksistä ensimmäinen on nk. hyvitysrangaistus. Esikouluikäisen mielestä oikeudenmukaisuus kuuluu luonnon järjestykseen. Jokaisesta poikkeamasta, ts. jokaisesta rikoksesta, tulee kaikissa olosuhteissa saada oikeudenmukainen rangaistus. Sitä, joka on tehnyt väärin, täytyy aina rangaista ja hänen tulee rangaistuksen avulla sovittaa se, mitä on rikkonut. Lapsen mielestä ei ole merkitystä sillä, antaako rangaistuksen aikuinen vai kohtaako rikollista joku kohtalon isku. Esikouluikäinen on vakuuttunut siitä, että luonnon lait noudattavat oikeudenmukaisuutta.

Toinen rangaistuksen tyyppi on eräänlainen rankaiseva rangaistus. Tällaista

rangaistusta ehdottavat usein isommat lapset (noin 8-vuotiaasta ylöspäin). Tämän rangaistuksen tarkoitus ei ole hyvittää paha silmä silmästä, hammas hampaasta -menetelmällä, vaan niin pian kuin mahdollista tuoda ”syntinen” takaisin oikealle tielle. Sen, joka on tehnyt väärin, tulisi vanhempien lasten mielestä saada rangaistus, joka loogisesti liittyy rikkomukseen ja saa erehtyneen ymmärtämään virheensä ja oppimaan sen, ettei tee samaa uudelleen. Tässä iässä (8—10-vuotiaana) lapsi alkaa moraalisissa arvioinneissaan ottaa huomioon anteeksiantamisen ja ymmärtämisen. Katumusta aletaan pitää eräänlaisena sovituksena, joka joskus voi pyyhkiä pois rangaistuksen tarpeellisuuden.

Käsitteellä ”anteeksi” on moniselitteinen sisältö, joka jää epäselväksi lapselle koko esikouluiän ja vielä ensimmäisten kouluvuosienkin ajan. Moraalisessa merkityksessä ”anteeksi” sisältää sen, että se, joka pyytää anteeksi, toisaalta myöntää syyllisyytensä, toisaalta pyytää vapautusta siitä. Symbolisella teolla, jota ilmaistaan käsitteellä ”anteeksi”, siis korjataan ihmisten välinen vaurioitunut suhde. Lapset alkavat 9—10-vuotiaana ymmärtää älyllisesti anteeksiantamisen periaatteen. He oivaltavat, että ”anteeksipyytäminen” on symboliteko, tapa selvittää oma syyllisyys ja palauttaa molemminpuolinen kunnioitus.

Käyttäytymisen tasolla tämä tapahtuu paljon aikaisemmin. Vaistomaisesti lapset tietävät, että kun sanoo ”anteeksi”, kaikki on taas hyvin ja tuntuu hienolta jälkeenpäin. Tunteen tasollakin lapsilla jo hyvin aikaisin on vaistonvarainen tietoisuus oikeudenmukaisuudesta. Kun he näkevät, että jotakuta käsitellään huonosti, he samastuvat tähän väärin kohdeltuun, kärsivät hänen kanssaan ja tuntevat sympatiaa ja myötätuntoa. Vain moraalinen ajattelu ja pohdinta kulkee ajallisesti jäljessä. Ajattelu vaatii tietoista harkintaa — miksi joku tekee niin tai näin — ja Piaget'n mukaan tämä harkintakyky kehittyy huomattavasti myöhemmin kuin tunne ja toiminta.

Moraali ja uskonto Piaget'n mukaan

Kuiskaa tuulelle ihanasta maailmasta,
jossa saituus on antanut periksi,
jossa ihminen vastaa ihmisen rukoukseen,
jossa kaikki jakavat tasan.

Elisabet Hermodsson

Samalla tavoin kuin useimmat tutkijat — riippumatta siitä, mihin koulukuntaan he kuuluvat — myös Piaget näkee, että moraali perustuu lapsen ja vanhempien väliseen suhteeseen. Sanoessaan näin Piaget tukeutuu argumenteissaan uskontopsykologi Pierre Bovet'hen[15]. Juuri Bovet'n lapsen uskonnollisuutta koskevasta teoriasta ja omista tutkimustuloksistaan hän löytää yhteyden moraalin ja uskonnon välillä.

Sekä Bovet'n että Piaget'n mukaan moraali saa alkunsa siitä kunnioituksesta, jota lapsi tuntee vanhempiaan ja yleensäkin aikuisten maailmaa kohtaan. Kunnioituksella Piaget tarkoittaa tunteenomaista asennoitumista, joka sisältää sekä rakkautta, ihailua että tiettyä pelkoakin. Lapsi pitää vanhempiaan ja myöhemmin kaikkia aikuisia mahtavina ja kaikkitietävinä olentoina. Lapsen silmissä he näyttävät moraalisesti katsottuna täydellisiltä. He edustavat hyvyyttä, valtaa ja auktoriteettia. He ovat lapselle moraalisia esikuvia, lähes Jumalan kaltaisia, ja lapsi haluaa mielellään jäljitellä heitä. Juuri se tunneside, joka sisältää rakkautta, ihailua sekä tiettyä pelkoa tai pelonsekaista kunnioitusta, Piaget'n mukaan aiheuttaa sen, että lapsi haluaa sisäistää aikuisten säännöt ja ihanteet. Jos sellainen tunneside puuttuu, toive kehittyä moraalisesti heikkenee.

Piaget'n näkemyksen mukaan eivät siis säännöt ja lait ole ihmislapsen elämässä moraalin perusta vaan se *kunnioitus, jota hän tuntee sääntöjen antajaa kohtaan.* Moraalin termein sanottuna laki ei siis ole kunnioituksen lähde vaan päinvastoin. Juuri kunnioitus — rakkaus ja ihailun sekainen pelko — on moraalin alku. Ja rakkaudesta ja kunnioituksesta lain antajaa kohtaan ihminen haluaa niitä noudattaa.

Kun lapsi kasvaa, hän vähitellen huomaa myös vanhemmissaan, opettajissaan ja muissa aikuisissa moraalisia puutteita. Nyt vapautuvat ne moraaliset ihanteet, joihin lapsi pyrkii. Aikuisesikuvat eivät enää yllä niihin ihanteisiin, joita lapsi tavoittelee. Siksi moraalin täytyy löytää toinen tuki. Moraalinen täydellisyys, jonka lapsi tähän asti on liittänyt vanhempiinsa ja muihin ihailemiinsa aikuisiin, siirtyy aikaa myöten suotuisissa olosuhteissa Jumalaan ja muuttuu sisimmässä uskonnolliseksi tunteeksi.

Se, mikä varhaisessa lapsuudessa oli vanhempien tahto, aikaa myöten muuttuu Jumalan tahdoksi ja lapsi tuntee Jumalaa kohtaan sitä rakkautta ja kunnioitusta, jota hän tunsi vanhempiaan kohtaan. Samoin tulevat Jumalan antamat säännöt ja lait olemaan jotakin sellaista, mitä uskova haluaa noudattaa — ei velvollisuudesta vaan rakkaudesta. Tällainen kehitys voi tapahtua vain uskonnollisessa ympäristössä, jossa autetaan siirtymään inhimillisestä moraalista jumalalliseen.

Mutta ei tässä kaikki. Vaikka lapsi muovaa uudelleen moraaliset ihanteensa ja kehittää eettis-moraalisen tietoisuuden, jota Jumalan tahto ohjaa, järjen rooli yhä säilyy. Piaget'n mukaan moraalisten ihanteiden toinen puoli on kunnioitus ja rakkaus ja toinen on järki. Kuinka ihminen voi kehittyä tuntemaan persoonallista vastuuta, jos kaikki on jo alusta alkaen joko aikuisten tai Jumalan säätämää? Tässä tulee kuvaan järki.

Piaget'n mukaan järjen tehtävänä on järjestää ja valita kaikista niistä moraalinormeista, joita yhteiskunnassa on ja joista sekä lapsia että aikuisia jatkuvasti muistutetaan. Moraalinormeista voi tulla vankila, jos järki ei niistä vali-

koi. Useimmat moraaliset lait ovat periaatteessa hyviä, mutta niitä ei voi soveltaa kaikissa olosuhteissa. Piaget näkee, että juuri tässä ihmisen täytyy käyttää järkeään ja punnita moraalisia näkökulmia keskenään ja tehdä sitten valintansa. Joskus täytyy uhrata joku moraalisesti oikea toisen vielä oikeamman tähden. Eettis-moraaliset säännöt ja lait ovat usein ristiriitaisia, tilanteeseen sidottuja ja siksi syntyy konflikteja. Valinta pitää jokaisessa yksityisessä tapauksessa tehdä niin, että hyvä vaihtoehto voittaa huonon.

Rakkaus, kunnioitus ja hyvän tajuaminen on siis moraalin yksi puoli ja se antaa eettisille arvoille absoluuttisen ominaisuuden. Järki, joka jokaisessa tilanteessa ratkaisee sen, mikä on moraalisesti hyvää, on moraalin toinen puoli. Se tekee laeista joustavia ja todellisuuteen sopeutuvia. Kunnioitus yksinään herättää ihmisessä halua totella ja noudattaa moraalista lakia. Järki tekee hänestä itsenäisen ja vastuullisen yksilön, joka osaa valita oman eettis-moraalisen arvostelukykynsä mukaan. Yhdessä ne muodostavat moraalin, joka on sekä laki että evankeliumi — moraalin, joka antaa rakkauden olla hyvän käyttövoima ja järjen ratkaista, mikä on hyvää.

Kohlbergin teoria moraalisen kehityksen vaiheista

Jos haluat löytää totuuden,
se kohtaa sinut tiellä.

Mietelause tiibettiläisestä luostarista

Lawrence Kohlberg on kehittänyt Piaget'n ajatuksia lapsen moraalisesta kehityksestä ja luonut oman teorian. Kohlberg väittää, että ihmisen moraalinen kehitys tapahtuu kuudessa toisiaan seuraavassa vaiheessa. Näiden vaiheiden hän olettaa olevan yleispäteviä, ts. koskevan poikia ja tyttöjä, miehiä ja naisia, kaikkia ihmisiä kautta maailman. Sen sijaan on isoja yksilöllisiä eroja siinä, miten nopeasti eri ihmiset siirtyvät kehitysvaiheesta toiseen.

Ensimmäisessä vaiheessa lapsen moraali on Kohlbergin mukaan riippuvainen tottelemisesta ja rangaistuksesta. Totteleminen on lapsen silmissä jotakin ehdottoman hyvää ja tottelemattomuus jotakin tavalla tai toisella rangaistavaa. Moraalin on sanellut joku, jolla on valta ja asema. Sääntöjen oletetaan olevan ehdottomia. Niiden rikkominen johtaa lapsen mielestä luonnonlainomaisesti rangaistukseen. Sääntöjen totteleminen tapahtuu tässä ensimmäisessä ja kaikkein primitiivisimmässä vaiheessa pelosta. Totellaan yksinkertaisesti siksi, että vältytään ikäviltä asioilta.

Pikkulapset ovat tässä vaiheessa moraalisen kehityksensä alussa. He eivät vielä tiedä, mikä on hyvää ja pahaa, vaan odottavat vanhempien huolehtivan säännöistä, jotka säätelevät hyvää ja pahaa heidän maailmassaan. He tietävät, että vanhemmat haluavat heidän parastaan, pitävät heistä huolta ja tuovat turvallisuutta heidän elämäänsä. Erilaiset kiellot ovat suojelemassa lasta. Niin myös tottelevaisuus.

Vaistonvaraisella tavalla lapsi ymmärtää, että auktoriteettejä (vanhempia ja muita aikuisia) täytyy totella, jotta kävisi hyvin. He tietävät myös, että tottelemattomuudesta rangaistaan. Tässäkin he ajattelevat, että rangaistukset ovat heidän parhaakseen. Jo varhain lapsi oppii, että kaikkiin ongelmiin ei löydy nopeaa ja yksinkertaista ratkaisua. Ei myöskään löydy helposti saatavia palkkioita, vaan täytyy oppia sellaisia hyveitä kuin itsehillintä, uhrautuvaisuus ja sääntöjen sekä vaatimusten noudattaminen.

Toisen kehitysvaiheen aikana vallitsee eräänlainen nautinnon filosofia. Ihminen pyrkii tyydyttämään omat tarpeensa, joissain määrin myös toisten tarpeet. ”Jos teet minulle hyvää, palkitsen sinut. Jos loukkaat minua, rankaisen sinua.” Tämän vaiheen moraali on ”silmä silmästä, — hammas hampaasta” -moraalia ja käytännössä toimii millimetri-oikeudenmukaisuus. Hyvä valitaan omien tarpeiden pohjalta, vaikka ollaan tietoisia siitä, että toisillakin on tarpeensa ja tavoitteensa, jotka täytyy ottaa huomioon. Oma minä on yhä keskipiste, mutta sen lisäksi tiedostetaan myös toiset.

Lapset alkavat nyt kasvaa ulos minäkeskeisyydestään. He tietävät, että sekä heillä itsellään että toisilla on tietyt tarpeet ja toiveet. He tietävät myös, että jos haluaa olla toisten kanssa, täytyy tietyssä määrin sopeutua niihin sääntöihin, jotka helpottavat yhdessäoloa. Joskus on luovuttava omista toiveista, joskus taas pidettävä niistä kiinni. Toveripiirissä vallitsee tässä moraalisen kehityksen vaiheessa jonkinlainen vastavuoroisuus, mutta yhä vielä lapset esittävät vaativaisesti omia näkökantojaan ja toiveitaan ja puolustavat omaa tahtoaan.

Kolmannessa kehitysvaiheessa kuvaan astuu toiminnan takana olevat pyrkimykset. Nyt pikemminkin tarkoitus kuin konkreettinen teko on moraalisesti merkittävä. On tärkeätä olla kiltti ja hyväntahtoinen sekä pyrkiä täyttämään ne odotukset, joita ympäristö asettaa. Pääasiallisin motiivi olla toisten odotusten mittainen on arvostuksen tarve.

Ihminen yleensä toivoo, että hänen toiminnallaan on hyvät motiivit, hän haluaa huolehtia muista, olla luotettava ja lojaali. Tässä vaiheessa sellaiset käsitteet kuin kunnioitus ja kiitollisuus saavat psykologisen sisällön. Ahtaasti yksilölliset tavoitteet työnnetään nyt vähän syrjään ja ihminen näkee itsensä suhteessa toisiin. Hänen moraaliset tekonsa tähtäävät yhteiseen hyvinvointiin.

Lapsuusvuosina päästään harvoin tälle kehitystasolle. Siihen vaaditaan älyl-

listä, emotionaalista ja moraalista kypsyyttä, joka on mahdollista vasta nuoruusvuosina. Kun nuoret elävät monissa ryhmissä — perheessä, koulussa, toveripiirissä ja erilaisissa harrastusryhmissä — he huomaavat, miten tärkeätä on kunnioittaa toisten tarpeita, arvostuksia ja mielipiteitä. Nyt itsekurin tulee kehittyä yhdessä eläytymiskyvyn kanssa. Ihmisten välinen kanssakäyminen ei aina ole miellyttävää ja ristiriidatonta. Jotta ystävyyssuhteet voivat syntyä, jotta voisi hyväksyä muut ja tuntea solidaarisuutta myös niitä kohtaan, joilla on poikkeavia mielipiteitä, vaaditaan moraalista kypsyyttä, johon sisältyy molemminpuolinen kunnioitus ja lähimmäisenrakkaus.

Moraalinen kypsyys kehittyy harvoin rinnakkain vartalon tai iän kanssa. Nuorten keskuudesta löytyy monia traagisia tapauksia, jotka osoittavat, etteivät he ole saavuttaneet tätä tasoa vaan ovat pysähtyneet johonkin aikaisempaan vaiheeseen. Alkoholin ja huumeiden käyttö, kiusaaminen, epäsosiaalisuus, tuhoava, primitiivinen ja minäkeskeinen käytös ovat selviä esimerkkejä tästä.

Neljännessä vaiheessa ihminen liittyy yhä laajempaan sosiaaliseen kokonaisuuteen. Nyt hän ei halua tyydyttää vain kapeasti nähtyjä ihmisten keskeisiä tarpeita ja toiveita, vaan haluaa "tehdä velvollisuutensa" pitääkseen yllä sosiaalista järjestystä perheessään, työpaikallaan, erilaisissa ryhmissään ja yhteiskunnassaan. Hän haluaa olla lainkuuliainen kansalainen ja on valmis kunnioittamaan yhteiskunnan sääntöjä, vaikkakaan hän ei aina ajattele samoin. Huolimatta poikkeavista mielipiteistään moraalikysymyksissä hän tahtoo olla solidaari yhteiskunnassa vallitseville normeille ja säännöille ja on täten halukas alistamaan omat etunsa suuremman ja kattavamman systeemin hyväksi. Aikuisen ihmisen moraali on tällä tasolla.

Viidennessä kehitysvaiheessa moraalikäsitys ja moraalinen kehitys yhä laajenee ja kypsyys saavuttaa korkeamman tason. Tässä vaiheessa moraalisesti oikeaa toimintaa on se, mikä tähtää mahdollisimman monien yksilöiden mahdollisimman suureen hyötyyn. Ihminen on nyt tietoinen siitä, että moraaliset arvioinnit ovat suhteellisia, että eri yksilöillä on erilaisia näkemyksiä moraalikykysymyksissä ja että voidaan tehdä yhteisiä sopimuksia, jotka ainakin enemmistö voi hyväksyä. Tässäkin vaiheessa yhteiskunnalliset lait ja järjestys vallitsevat, mutta erotukseksi aikaisemmasta vaiheesta yksityinen ihminen tietää, että hän voi erityisissä olosuhteissa näistä laeista poiketa. Laki ei ole enää yhtä staattinen kuin neljännessä vaiheessa. Yhteisestä sopimuksesta lakia saa kiertää olematta lainrikkoja. Viimeinen, seitsemäs vaihe Kohlbergin teoriassa esittää universaaleja eettisiä periaatteita. Oikea toiminta perustuu yksilön sisäisiin, vapaaehtoisesti valittuihin eettisiin periaatteisiin. Yksi sellainen periaate on Raamatun kultainen käsky: "Rakasta lähimmäistäsi niin kuin itseäsi." Universaalit eettiset periaatteet eivät ole sidoksissa yhteiskunnallisiin lakeihin ja sääntöihin. Ne perustuvat rakkauteen ja oikeudenmukaisuuteen, joka syntyy yksilön omassatunnossa ja johon hän on sitoutunut. Tämä ei tarkoita sitä, että yhteiskunnalliset lait ja säännöt eivät olisi voimassa — nekin rakentuvat universaaleille eettisille periaatteille — vaan sitä, että ihminen voi

nousta niiden yläpuolelle, jos niin tarvitaan, toteuttaakseen hyvää ja oikeata. Jeesuksen rakkaudenoppi ja moraali on tällä tasolla.

Kohlbergin teoriaa koskevia kriittisiä näkökulmia

Kohlbergin vaiheteoria on nykyään tunnetuin ja eniten tutkittu moraalista kehitystä käsittelevä teoria. Samalla siitä myös väitellään ja sitä kritisoidaan. Teoriassa nähdään useita selviä heikkouksia.

Ensiksikin teoria kuvaa kehitysvaiheita kaavamaisesti. Kussakin vaiheessa käydään läpi ne rakenteet ja mallit, joiden mukaan ihmisen oletetaan pohtivan moraalisia asioita, mutta vaiheet eivät sisällä yhtään esimerkkiä näistä pohdinnoista.

Kohlberg on sitä mieltä, että moraalinen kehitys kulkee minäkeskeisestä ajattelusta yhä sosiaalisempaan ajatteluun, jolloin ihminen yhä enemmän ottaa huomioon muut ihmiset ja ryhmät sopeutuakseen sitten yhteiskuntaan ja koko maailmaan (kaavamainen rakenne). Mutta Kohlberg jättää sanomatta, mitä eri vaiheissa pohditaan (vaiheiden sisältö). Mitkä ovat ne säännöt, joihin lapsi ensimmäisessä vaiheessa alistuu? Keitä kohtaan kehittyy nuoren kunnioitus, hienotunteisuus ja suvaitsevaisuus kolmannessa vaiheessa? Mitä moraalisia arvoja sisältyy neljänteen ja viidenteen vaiheeseen? Tämän kaiken Kohlberg jättää sanomatta.

Tämä on vakavaa kritiikkiä teoriaa kohtaan. Ajatellaan, että arkipäiväisen kodissa, koulussa ja kirkossa tapahtuvan moraalisen kehityksen tulee ottaa huomioon konkreettinen moraalinen käytös, konkreettiset arvot ja normit, eikä se voi tyytyä vain abstrakteihin periaatteisiin, joiden valossa asiaa pohditaan.[16]

Kohlbergin teoriaa arvostellaan myös siksi, että se keskittyy järkeen ja ihmisen kykyyn ajatella moraalisesti ja että se aivan liian vähän ottaa huomioon tunteen, moraalisten hyveiden kehityksen ja moraalisten esikuvien käytön. Kristillinen moraali on rakkauden moraalia, jonka elävänä esikuvana Jeesus oli koko ihmiskunnalle. Sellainen moraali kehittyy hengellisten kokemusten kautta sekä lapsilla että aikuisilla, eikä järkeilemällä periaatteellisesti, mikä on oikein ja mikä väärin, mikä on hyvää ja mikä huonoa.[17,18]

Kolmas kriittinen ääni sanoo, että Kohlberg pääasiassa käsittelee oikeudenmukaisuutta ja jättää pohdintansa ulkopuolelle muut moraaliset hyveet. Kohlbergin teoriassa aikuinen, moraalisesti kypsä ihminen, ikään kuin seisoo itsensä ulkopuolella. Sieltä hän tekee moraaliset arviointinsa, tosin noudattaen oikeita periaatteita, mutta olematta itse tunteenomaisesti mukana. Kristillinen moraali koskettaa koko persoonallisuutta — tunnetta, järkeä, tahtoa ja toimintaa. Se on ensi sijassa moraalia, joka asettaa rakkauden korkeammalle

kuin oikeudenmukaisuuden ja joka näkee moraalisen kehityksen elämänikäisenä moraalisten hyveiden — rakkauden, hyvyyden, rauhan, ymmärtämyksen — kehittämisenä. Tätä Kohlbergin teoria ei ota huomioon.[19,20]

Vielä yksi epäröivä näkökulma Kohlbergin teoriaan. Kohlbergin mukaan tyttöjen ja poikien, naisten ja miesten moraalinen kehitys on samanlainen. Mutta onko asia todella näin?

Eikö pikemminkin ole niin, että miehen moraalia luonnehtivat enemmän järkevä pohdinta ja moraaliset periaatteet kuin naisen moraalia. Naisen moraalia ilmentävät käytännöllisemmät asiat, kuten toisten tukeminen, huolenpito, toisten loukkaamisen välttäminen jne.[14]

Yllä oleva kritiikki on vakavaa ja se tulee pitää mielessä. Kohlbergin teorian kehitysvaiheita voi pitää kiintopisteinä moraalisen kehityksen tiellä. Lasten ja nuorten moraalisen kasvatuksen tulee olla jotakin suurempaa, jotakin koko elämää koskevaa. Jokaiseen arkipäivän tilanteeseen liittyy moraali. Jokainen lapsen ajatus, tunne tai teko pitää sisällään jotakin moraalisesti hyvää ja huonoa.

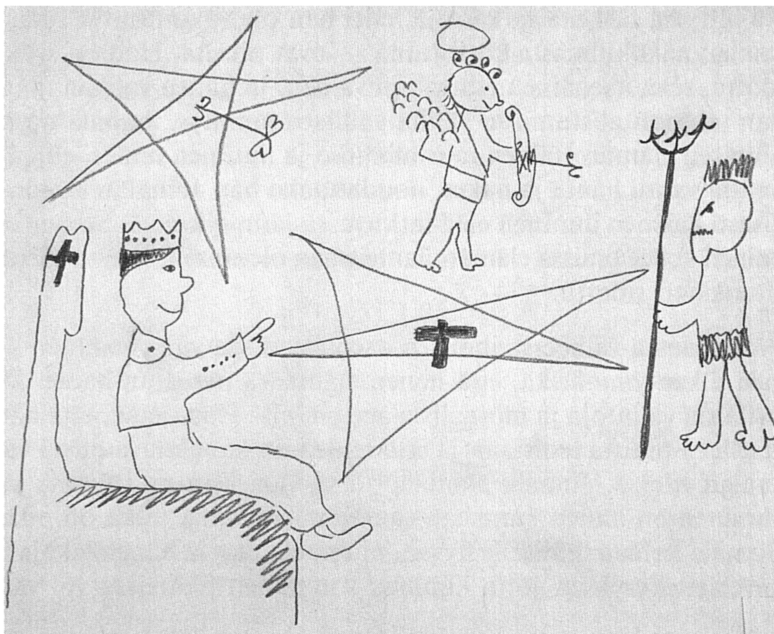
Kristillisessä elämässä usko ja moraali kutoutuvat tiiviisti yhteen. Kristillinen moraali kehittyy parhaiten elävän uskon varassa. Kun elää hengellistä elämää, kyselee jatkuvasti, mikä on hyvää ja huonoa, oikein ja väärin, rakkaudellista ja syntistä. Silloin haluaa noudattaa Jumalan tahtoa ja toteuttaa hänen rakkauden oppiaan tässä maailmassa. Sellainen moraali asettaa rakkauden, uskon ja Jumalan tahdon tottelemisen maallisen oikeudenmukaisuuden edelle. Tämä on kristillisen moraalin ydin. Kohlbergin teoria ei täytä näitä kriteerejä. Mahdollisesti se täyttää ne, jos täydentää kaavamaiset kehitysvaiheiden mallit konkreettisella sisällöllä — sisällöllä, joka osoittaa, miten voi kehittyä kohti rehellisyyttä, moraalisia hyveitä ja inhimillistä kypsyyttä.[13,17,21]

Oserin teoria uskonnollisten arviointien kehitysvaiheista

Sveitsiläinen Fritz Oser on lähtenyt Kohlbergin muokkaamista moraalisen kehityksen vaiheista ja yrittänyt nähdä ne ihmisen jumalasuhteen valossa.[12]

Ensimmäisessä vaiheessa ihminen Oserin mukaan pitää Jumalaa olemassaolon äärimmäisenä voimana. Ihminen tuntee olevansa täysin Jumalan armon tai rangaistuksen varassa. Hän ei voi ymmärtää Jumalan teitä ja hänen ta-

Jumalan ja paholaisen välinen taistelu. Poika 10 v.

paansa vaatia ihmiseltä tiettyä käyttäytymistä, mutta hän tuntee, että hänen täytyy sokeasti alistua Jumalan tahtoon. Jumalan ja ihmisen välinen suhde on ensimmäisessä vaiheessa yksidimensionaalinen. Jumala käskee ja niin tapahtuu. Jos Jumalan tahtoa vastustaa tai jos on erilaisia näkemyksiä, seurauksena on rangaistus. Jumala on ennalta määrännyt ihmisen kohtalon, ja ihminen on kuin pallo Jumalan kädessä.

Toisen vaiheen aikana Jumalan ja ihmisen välistä suhdetta pidetään liiketoimena — eräänlaisena vaihtokauppana. Ihminen haluaa tehdä hyviä tekoja saadakseen Jumalalta vastalahjaksi tiettyjä palkintoja. Molempia osapuolia — Jumalaa ja ihmistä — sitoo yhteinen sopimus — liitto tai lupaus. Osapuolten välillä vallitsee keskinäinen yhteisvastuu. Jumala haluaa ihmiselle hyvää ja siksi ihminen ponnistelee noudattaakseen Jumalan tahtoa, jotta voittaisi ponnistelun mukanaan tuomat edut. Jumalan oletetaan sekaantuvan ihmisen henkilökohtaisiin asioihin vain silloin, kun tämä toimii niin moraalittomasti, ettei Jumala voi sitä sietää. Siksi ihmisen tulee elää elämää, joka miellyttää Jumalaa, eikä koetella liikaa hänen kestokykyään.

Kolmannessa vaiheessa Jumalan ja ihmisen välinen suhde muuttuu niin, että ihmisestä tulee itsenäisempi kuin aikaisemmin. Suhde pysyy kuitenkin kaksiteräisenä ja jännittyneenä. Jännitys syntyy, kun ihminen yrittää ratkaista Jumalan tahdon ja oman vapaan tahtonsa välisen ristiriidan. Hän ei tiedä, miten pitkälle hän voi itsenäisyydessään mennä ilman, että se ei enää miellytä Jumalaa. Tässä vaiheessa hän luulee, ettei hän itsenäisesti voi tehdä elämään-

sä liittyviä tärkeitä ratkaisuja, ellei hän ole vakuuttunut siitä, että ne — Jumalan näkökulmasta katsottuna — ovat oikeita. Hän on sekä vapaa että sidottu, sekä itsenäinen että riippuvainen, ja hänen vapaan tahtonsa ja Jumalan tahtoon alistumisen välillä vallitsee jännitys. Jumala on tässä vaiheessa ihmisen elämän etäinen taustahahmo ja ihminen luulee, että Jumala lakkaamatta vahtii häntä ja näkee, noudattaako hän Jumalan tahtoa vai ei. Moraalisesti katsoen ihminen elää jatkuvassa jännityksessä. Se syntyy siksi, että ihminen kokee omissa elämäntilanteissaan olevansa toisaalta itsenäinen, toisaalta Jumalaan sidottu.

Neljännessä vaiheessa ihmisen itsenäisyys saa yhä enemmän tilaa. Nyt ihminen alkaa ymmärtää, että hänen elämänsä perustuu hänen kykyynsä tehdä erilaisia valintoja ja moraalisia arviointeja. Hän tietää, että hän on vastuussa itselleen omista teoistaan ja että hänen on kannettava niistä vastuu myös Jumalan edessä. Jumala nähdään tässä vaiheessa rakkautena ja hyvyytenä ja ihminen on hänen kanssaan samaa mieltä siitä, mikä on oikein ja sopivaa. Jumala haluaa ihmiselle hyvää, mutta ei määrää hänen tekojaan vaan luo sopivat edellytykset, jotta ihminen itse niiden puitteissa voi valita oikein.

Tässä vaiheessa ihminen tuntee, että hänen täytyy aktiivisesti kantaa vastuuta myös kanssaihmisistään. Jumalan tahto ja ihmisen tahto tulee sovittaa yhteen. Toisaalta Jumala koetaan sisäisenä voimana, syvän hengellisyyden ja armeliaisuuden elämyksenä; toisaalta ihminen kokee, että Jumala ilmestyy hänelle arkipäivän tapahtumissa ja ihmissuhteissa. Taivaallinen ja maallinen liittyvät toisiinsa ja hengellinen ulottuvuus Jumalaan antaa ihmiselle ravintoa ja voimaa, jotta hän toteuttaisi Jumalan tahtoa jokapäiväisessä elämässään. Ihminen alkaa aikuistua. Jumalaa ei enää koeta taivaallisena Isänä, jota täytyy pelätä tai jolle pitää olla mieliksi, vaan jonakin joka auttaa ihmistä tekemään hyvää tässä maailmassa. Kaikkien tulee olla Jumalan työtovereita ja yrittää luoda ihmisille parempaa maailmaa, jossa elää.

Viidennessä vaiheessa keskeistä on ihmisen itsenäisyys. Jumala nähdään nyt jonakin, joka vapauttaa ihmisen kaikista niistä siteistä, jotka ehkäisevät hänen kasvuaan. Jokaisessa ihmisessä on kehitysmahdollisuuksia, kykyjä, taipumuksia, lahjakkuutta, voimia. Ihmisen velvollisuus on ottaa sisäiset voimansa vakavasti ja kehittää niitä. Kristillisellä kielellä "hoitaa leiviskäänsä" ja maallisella "toteuttaa itseään". Tässä vaiheessa Jumalan rakastaminen merkitsee sitä, että haluaa kehittää kykyään rakastaa ja myös osoittaa rakkauttaan arkielämässä, työtehtävissä ja lopulta siinä kutsumuksessa, joka kullakin ihmisellä on riippumatta siitä, millainen se on. Kuudes vaihe on Oserin teoriassa uskonnollisen täydellisyyden vaihe. Nyt häviävät kaikki raja-aidat ja ihminen tuntee solidaarisuutta kaikkia maailman ihmisiä kohtaan. Jumalan ja ihmisen välinen suhde on eksistentiaalinen suhde, joka ei tarkoita vain yksityisiä ihmisiä ja heidän välisiä suhteitaan vaan koko ihmiskunnan historiaa. Tällä tasolla oleva ihminen kokee täysin olevansa rakastavan Jumalan hyväksymä. Hän tuntee itsensä myös vapaaksi. Hän voi luottaa Jumalaan kai-

kissa elämäntilanteissa, erityisesti niissä, joita ihmisen on raskas kantaa yksin — onnettomuuksissa, kärsimyksissä ja kuoleman läheisyydessä.

Jumala on tässä täydellisyyden vaiheessa ihmiselle elämän perimmäinen tarkoitus, lopullinen totuus ja viimeinen turva. Hän on kaiken sen summa, mihin ihminen pyrkii — hengellinen elämä, totuus, oikeudenmukaisuus, puhtaus ja rakkaus.

Pedagogisia johtopäätöksiä

Ennen pitkää ihmiset uskovat sen, mitä he kuulevat
elleivät he kuule muuta.

C P Snow

Samoin kuin monet muut uskontopedagogit Oserkin näkee, että uskonnollisen kasvatuksen ja kehityksen täytyy tapahtua monella eri tasolla. Lapsen ja aikuisen tulee kohdata uskonto sekä emotionaalisesti, toiminnallisesti että elämyksellisesti, mutta myös älyllisesti. Oser itse on keskittynyt jälkimmäiseen. Uskonnollis-moraalista kehitystä voi edistää mm. antamalla lasten keskustelemalla etsiä oikeita ratkaisuja uskonnollis-moraalisiin ongelmiin. Nuorimpien lasten moraaliset arvioinnit ovat usein alimmalla tasolla. Jumala on lain antaja ja sen ylläpitäjä. Sitä, joka ei noudata Jumalan lakia, odottaa rangaistus.

Ikää myöten moraalinen kehitys edistyy. Kun lapset, nuoret ja aikuiset saavat keskustella jokapäiväisistä ongelmista ja nähdä ne Jumalan näkökulmasta, heidän jumalakäsityksensä laajenee ja heidän moraaliset arviointinsa kehittyvät. Tosin tämä kehitys ei tapahdu suoraviivaisesti eikä mutkattomasti. On paljon aikuisia, jotka ovat moraalisessa ajattelussaan primitiivisellä tasolla, ja taas paljon lapsia ja nuoria, jotka ovat ohittaneet monta aikuista moraalisessa kehityksessään. Tässä ei ole mitään yksinkertaisia sääntöjä.

Lasten moraalinen kehitys ei myöskään tapahdu rinnan hänen jumalakäsityksensä kehityksen kanssa. Niinpä 12-vuotias voi Oserin mukaan ikäänsä nähden kypsällä tavalla sanoa: "Jos ihmiselle tapahtuu elämässä jotakin pahaa, se voi tarkoittaa sitä, että Jumala siten haluaa pelastaa ihmisen joltakin vielä pahemmalta. Hän on suunnitellut ihmiselle sen kohtalon alusta alkaen." (Oserin teorian toinen vaihe) Sama 12-vuotias voi käsitteellisellä tasolla kuvitella Jumalan vanhaksi pilven päällä istuvaksi valkopartaiseksi sedäksi. Sellainen kuvitelma kuuluu ensimmäiseen vaiheeseen. Moraalisen ajattelun ja jumalakuvan ei siis tarvitse kulkea käsi kädessä.

Oser näkee, että uskonnollisen kasvatuksen päämäärän tulee olla lasten uskonnollis-moraalisen ajattelun harjaannuttaminen. Päämäärän asettelussa on otettava huomioon Oserin muokkaamat vaiheet ja niitä luonnehtiva ajattelu. Kun huomaa, että lapset ja nuoret hallitsevat jonkin vaiheen, heille on esitet-

tävä ongelmia, jotka ”pakottavat” heidät seuraavaan vaiheeseen. Sellaisissa ryhmäkeskusteluissa, joissa painitaan moraalisten ongelmien parissa, ihminen — niin lapsi kuin aikuinen — saa oivalluksia, jotka avartavat hänen moraalista ajatteluaan ja pakottavat hänet irtoamaan primitiivisestä jumalakäsityksestä ja etsimään moraalisesti kehittyneempää käsitystä.

Ne ongelmat, joiden kanssa Oser työskentelee, ovat kertomuksia jokapäiväisestä elämästä. Siksi lasten ja nuorten on helppo niihin samastua. Kun lapset, nuoret ja aikuiset ratkaisevat Oserin esittämiä uskonnollis-moraalisia ongelmia, uskonto kytketään arkielämään ja uskonnollinen tieto muuttuu menettelytavoiksi, joilla voi käsitellä elämän monia kysymyksiä.

Yksi hengellisen kehityksen malli

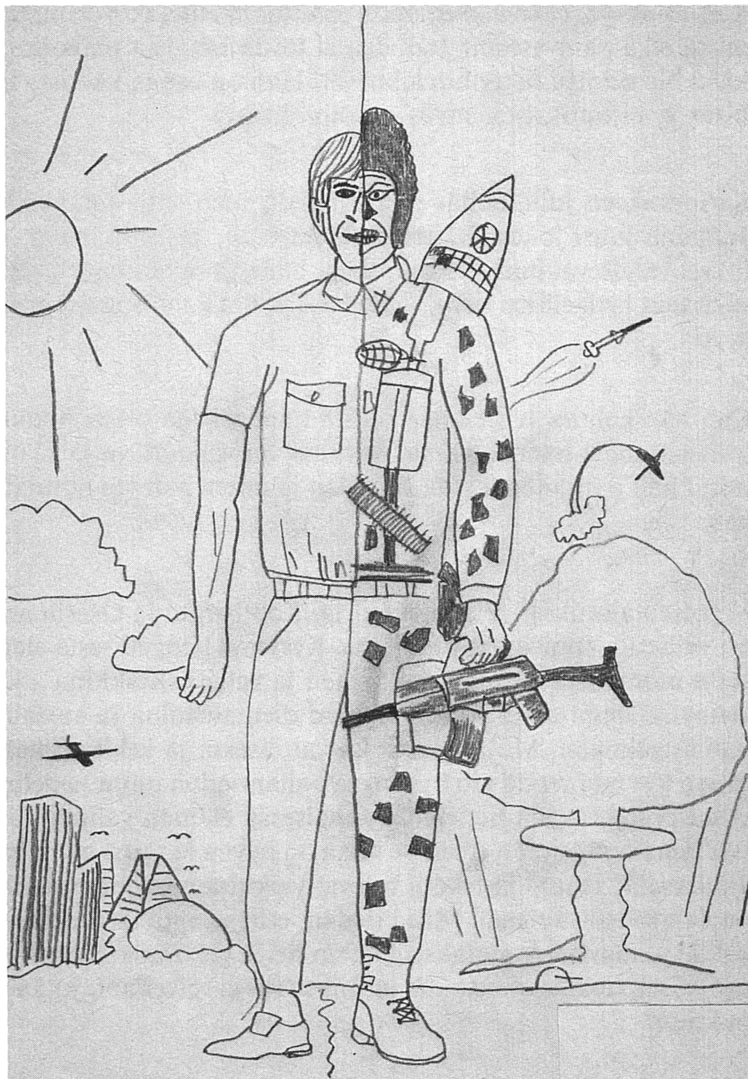
Lapsuuden koti, annoit minulle enemmän,
kuin sydämeni ymmärtääkään.
Kaikki minkä ottaa, kaikki minkä saa,
kukoistaa iäti.
Kudoksessa on liekehtivät kuviot,
tie on tuhansien mailien mittainen.

Bengt E Nyström

Uskonnollis-moraalisella elämällä on, kuten kaikella elämällä, tietyt perusmallit ja tietyt tiet, joita ihmisen täytyy kulkea matkallaan kohti hengellistä kypsyyttä. Sellaiset perusmallit ovat Oserin mukaan luonteeltaan yleispäteviä. Tietenkin eri ihmiset voivat kehittyä erilaisten kokemusten kautta ja erilaisissa elämänvaiheissa, mutta Oserin mukaan on tiettyjä perusmalleja, jotka lähes aina löytää uudelleen aidosta hengellisestä kehityksestä. Vaikka Oser ei, eivätkä muutkaan tutkijat, pysty kuvaamaan sellaisten ”teologisten perusmallien” systeemiä, voi niistä saada jonkinlaisen käsityksen lukemalla ajatelmia, suurten ihmisten hengellisiä kokemuksia tai pyhimysten elämäkertoja. Päättäkäämme tämä luku venäläiseen legendaan, johon Oser viittaa ja jota hän käyttää mallina, kun hän rakentaa omaa systeemiään uskonnollis-moraalisen kehityksen vaiheista. Legenda kuuluu lyhyesti näin:

Olipa kerran hurskas talonpoika, jonka nimi oli Simon. Hänellä oli paljon lapsia ja vielä enemmän palvelijoita. Joka päivä työn päätyttyä hän kokosi heidät kaikki maatalonsa olohuoneeseen. Simon tunsi itsensä usein surumieliseksi, melkeinpä masentuneeksi, koska hän harvoin sai tilaisuuden olla kahden Jumalan kanssa. Aina hän oli ihmisten ympäröimänä. Koskaan hän ei saanut olla täysin yksin voidakseen yksinäisyydessä keskustella Herransa kanssa. Eräänä päivänä Simon päätti jättää maatalonsa ja lähteä etsimään Jumalaa. Hän vaelsi kauan yksin, kunnes hän yhtäkkiä tunsi Jumalan olevan lähellä häntä. Simon liikuttui suuresti. Kuin kuumeessa hän kulki eteenpäin. Siinä samassa Simon näki edessään oven, jonka kyltissä luki liekehtivin kirjaimin sana Jumala. Kun Simon vapisevin käsin ja odottavin sydämin avasi oven, hän huomasi olevansa jälleen omassa olohuoneessaan lastensa ja palvelijoidensa ympäröimänä.

"Mikä ihminen on?" Poika 16 v.

Oserin mielestä tämä kertomus sisältää joukon elementtejä, jotka kaikki ovat hengelliselle elämälle luonteenomaisia. Ensimmäinen elementti sisältää ihmisen kaipuun kohti rauhaa, onnea, harmoniaa ja Jumalaa. Tällainen etsiminen on inhimillisen elämän perusulottuvuus ja se on yhteistä kaikille ihmisille. Se on eksistentiaalista kaipuuta, joka koskee kaikkia.

Toinen elementti kertoo siitä, miten ihminen hylkää arkisen elämänsä ja alkaa etsiä Jumalaa sen ulkopuolelta. Se on kappale hengellisen kasvun matkaa, jonka useimmat joskus elämässään kulkevat.

Kertomuksen kolmas elementti osoittaa meille, että Jumala itse lähestyy ihmistä eikä päinvastoin. Jumalaa ei löydä tietyistä paikoista, eikä hän myöskään ole sidottu tiettyihin aikoihin. Hän on vapaa kaikista inhimillisistä juonista ja rajoituksista, myös uskonnollisista.

Kertomuksen ydin, neljäs elementti, on siinä, että ihminen lopultakin löytää Jumalan juuri jokapäiväisestä elämästään, keskeltä arkea. Kun nämä oivallukset valaisevat ihmisen sisimmän, hänestä tulee hengellisesti kypsä. Hän on vaeltanut hengellisen tien — askel askeleelta kohti suurempaa kehitystä ja kypsyyttä.

Kun hän kohtaa Jumalan, hänestä tulee aito ja oikea ihminen sille paikalle, jonka Jumala hänelle antaa. Oivallus on vapauttava ja se osoittaa ihmiselle, mistä hän parhaiten löytää Jumalan ja miten hän voi noudattaa hänen tahtoaan.

Vergoten ajatukset, Piaget'n teoria, Kohlbergin ja Oserin analyysit moraalin eri vaiheista antavat paljon tietoa. Kysymys hengellisestä elämästä ja kristillisestä moraalista on monimutkainen ja vaikea. Kaikkina aikoina ihminen on etsinyt elämän arvoitusta, Jumalan olemassaoloa ja vastausta hyvän ja pahan ongelmaan. Moraalisessa kasvatuksessa ja kehityksessä on kysymys ihmisen kyvystä tehdä ero hyvän- ja pahantiedon puun hedelmien välillä ja kyvystä poimia hyviä hedelmiä. Jokaisessa elämän valintatilanteessa hän joutuu tämän ongelman eteen — mikä on hyvää ja mikä on pahaa? Miten minun ajatukseni, sanani ja tekoni tulevat vaikuttamaan minun läheisiini ja minun omaan todellisuuteeni. Mistä tiedän, että se mitä teen edistää hyvää? Ovatko kaikki minun hyvät ajatukseni täysin hyviä vai ovatko monet niistä minun omia egoistisia, tiedostamattomia motiiveitani ja toiveitani, jotka puen hyvän valepukuun?

Moraalisella kasvattajalla on aina ollut suuri vastuu. Hänen tehtävänsä on johdattaa nuoret kohti moraalista kasvua ja kypsyyttä. Se sisältää sen, että jo varhain lapset saavat tietää, mikä on hyvää ja mikä pahaa. Se sisältää myös toistuvia matkoja omaan sisimpään, jotta löytää kätketyt motiivit ja valepukuiset toiveet, hedelmät, joilla on paha ydin.

Moraalisen kasvattajan kädessä on huomispäivän maailma. Tuleeko se olemaan parempi, onko se yhtä tulvillaan tuhoavia voimia kuin nykyinen maailma? Oivallamme selkeämmin kuin koskaan aikaisemmin — atomipommien, ympäristön saastumisen ja ydinvoiman jälkeen — että tieto voi olla hyvää ja pahaa. Voimmeko auttaa lapsiamme tiedostamaan eron hyvän ja pahan välillä ja auttamaan heitä asettumaan hyvän puolelle näiden kahden vaihtoehdon välisessä taistelussa?

LUKU 4

LAPSI JA KUOLEMA

Kuolema on aina sekä kiehtonut että pelottanut ihmistä. Runoilijat, filosofit, psykologit, teologit, sosiologit ja muut ammattiryhmät ovat yrittäneet ymmärtää kuoleman tarkoitusta. He ovat käyttäneet luovuuttaan kuvatakseen sitä ja selittäneet sen olemassaoloa tieteellisesti ja teologisesti. He ovat luoneet myös lukuisia riittejä ja seremonioita auttaakseen ihmistä tulemaan toimeen sen kanssa. Kuitenkin kuolema jää käsittämättömäksi, mahdollisuudeksi, joka yhtäkkiä voi tulla todeksi.

Primitiiviselle ihmiselle, kuten lapsillemmekin, ajatus siitä, että jonain päivänä lakkaa olemasta olemassa, on mahdoton. Siksi he pitävät kuolemaa siirtymisenä yhdestä olomuodosta toiseen, maasta jonka tunnemme, maahan joka on tuntematon. Vasta kulttuurin kehittyessä ihminen alkaa nähdä kuoleman lopullisena.

Kuolema on käsite, jolla on eri-ikäisille ihmisille erilainen sisältö ja ainutlaatuinen tunnelataus. Pienelle lapselle kuolema on jotakin, joka tapahtuu "leikisti", tai se on vain lepohetki. Esikouluikäisen lapsen ajattelumaailmassa kuolema on usein filosofinen kysymys tai eroon joutumisen ja hylätyksi tulemisen pelkoa. Murrosikäinen voi pitää kuolemaa romanttisena kuvitelmana — "kuolla nuorena". Hän voi myös kapinoida oman katoavaisuuden ajatusta vastaan. Aikuiselle kuolema on vain yksi elämän realiteeteista tai sietämättömän ahdistavaa todellisuutta. Moni vanhus odottaa kuolemaa kauan kaivattuna lepona, joku toinen taas kammoaa sitä syvän epätoivon ja paniikin vallassa.

Kuolema pysyy arvoituksena riippumatta ihmisen asenteesta tai reaktioista. Sen salaisuus on niin vaikeatajuinen, että vain runoilija voi pukea sanoiksi jotakin sen olemuksesta:

Minua ei enää ole.
Kerran olin olemassa.
Lensin kaipuuni siivin.
Kevyt tuhka leijaili ilmassa ja laskeutui
hitaasti ja kauniisti sinun jalkoihisi.
Älä kulje niin lujaa — minun sydämeni elää yhä.

Erik Blomberg

Kuoleman psykologia on hyvin nuori psykologian haara. Kuten muillakaan nuorilla tieteenhaaroilla ei silläkään ole omaa teorianmuodostusta, vaan kuolemaa on tutkittu useista erilaisista lähtökohdista käsin. Sekä psykoanalyytikot että kognitiivisen koulukunnan tutkijat ovat tarttuneet tähän tehtävään. Kuolemaa koskeva tutkimus on ollut vilkasta ainakin muualla maailmassa. Ruotsinkielistä alan kirjallisuutta sitä vastoin on hyvin niukasti. Uskontopsykologisia tutkimuksia aiheesta "lapsi ja kuolema" ei ylipäätään ole — ainakaan niitä ei ole selostettu englanninkielisessä tieteellisessä kirjallisuudessa. Siksi tämä luku on luonteeltaan kehityspsykologinen ja ne viittaukset, joita tehdään lapsen uskonnollisista käsityksistä, asenteista ja uskonnollisista katsomuksista, perustuvat toisen käden tutkimuslöytöihin, joita on rivien välissä yleisessä lasta ja kuolemaa koskevassa kirjallisuudessa.

Lapsen kuolemaa koskevien käsitysten kehitys

Seuraavassa tarkastellaan lapsen käsityksiä kuolemasta varhaisvuosista murrosikään. Tutkitaan sitä, miten lapsen käsitykset kehittyvät ja muuttuvat ikäkaudesta toiseen. Tutustutaan myös lapsen kuoleman pelkoon eri ikävaiheissa ja siihen, miten hän käsittelee perimmäisiä kysymyksiä. Luku päättyy lapsen surua koskevaan kappaleeseen.

Kahden ensimmäisen ikävuoden aikaiset aistimukset kuolemasta

Sinä joka erotit yön päivästä,
asetit kuun, auringon ja tähdet
merkeiksi meren ja maan ylle,
sinun kätesi suojelevat koko maailmaa.

Svenska Tidegärden

Sitä, miten vauva kokee elämän rytmin tai sitä pelkääkö hän kuolemaa, ei kukaan varmuudella tiedä. Psykoanalyyttiset tutkijat ovat pohtineet tätä aihetta.[1,2,3,4] Hehän ovat luoneet teoriaa lapsen sisimmästä maailmasta. Heidän

teoriansa ovat aika spekulatiivisia. Ne ovat luovia ajatusrakennelmia, jotka perustuvat arvailuille, joita on vaikea todistaa oikeaksi tai vääräksi.

Näiden tutkijoiden mukaan lapsi saa ensimmäiset aistimuksensa kuolemasta elämäänsä sisältyvistä säännöllisistä muutoksista. Nämä samat muutokset ovat myös luonnossa. Vauva kokee elämän säännöllisen rytmin, vaihtelun unen ja valveillaolon välillä, aktiivisuuden ja passiivisuuden välillä. Biologiset rytmit antavat lapselle elämyksiä, joista syntyy peruskäsitys "olla olemassa" ja "ei olla olemassa". Tämä tapahtuu varhain, paljon ennen sitä, kun lapsi tietoisella tasolla havaitsee asian ja alkaa pohtia kysymyksiä elämästä ja kuolemasta.

Tultuaan yhden vuoden ikään lapsi alkaa tutkia ympäristöään ja erityisesti ilmiötä "olla olemassa" ja "kadota". Lapsen suuresti rakastama "kukkuu" -piiloleikki on yksi tätä asiaa valottava kokeilu. Leikki on yleismaailmallinen ja sitä leikkivät useimmat lapset maailmassa. Kun lapsi piilottaa kasvot käsiinsä, hän hetkeksi "katoaa maailmasta" ja kun hän taas riemuissaan paljastaa kasvonsa, hän "palaa takaisin maailmaan".

Tässä varhaisessa piiloleikissä lapsi psykoanalyytikkojen mukaan kokeilee kahta vastakkaista tilaa, "olemassa olemista" ja "ei olemassa olemista", ja kokee yhä uudelleen turvallisesti kauhun ja suuren ilon vaihtelun. Tällaiset hyvin symboliset leikit, joilla psykoanalyyttisen näkemyksen mukaan on syvä mutta salainen merkitys, antavat lapselle mahdollisuuden jo varhain käsitellä kokemuksia elämästä ja kuolemasta.[3,4]

Myöhemmin piiloleikit monimutkaistuvat ja laajenevat ja niitä leikitään innokkaasti koko lapsuuden ajan ilman, että lapsi koskaan on tietoinen niiden pohjimmaisesta tarkoituksesta. Juuri lapsen leikissä kokemat tunteet — ilo, jännitys ja pelko — synnyttävät aistimuksia "olemassa olemisesta" ja "katoamisesta".[3,4]

Noin 2 vuoden ikäisenä useimmilla lapsilla on pimeän pelon kausi. Pelko on pohjimmiltaan tuntemattoman pelkoa ja sitä voi pitää primitiivisenä, ihmisen ensimmäisenä kuolemanpelon muotona. Pimeän pelko perustuu lapsen havainnolle, että maailma on olemassa niin kauan kuin sen voi nähdä, mutta että se lakkaa olemasta heti, kun ei enää voi nähdä ympärillään olevia esineitä. Kun lastenhuoneen valo iltaisin sammuu, katoaa lapsen hyvin tuntema maailma läpitunkemattomaan pimeyteen. Ympärillä olevat esineet lakkaavat olemasta ja on vain pimeys.

Lapsi tuntee nimetöntä kauhua tätä pimeyttä ja näennäistä maailman menettämistä kohtaan. Hän pelkää tuntematonta, ammottavaa pimeyttä ja ympäristön katoamista. Tähän kauhuun kätkeytyy häviämisen, ts. kuoleman pelkoa. Tämä lapsen varhainen kokemus säilyy alitajunnan syvyyksissä ja voi nousta pintaan kerta kerran jälkeen koko elämän ajan epämääräisenä kuoleman pelkona.[2]

Suunnilleen samassa ikävaiheessa, joskus aikaisemmin olosuhteista riippuen, syntyy separaatioahdistus, eronahdistus. Kun lapsi joutuu eroon vanhemmistaan, hän kokee tämän eron lähes kuolemana. Äiti ja isä ovat lapsen suurin turva koko lapsuuden ajan ja tämä turva on sitä tärkeämpi, mitä pienempi lapsi on. Pienelle lapselle vanhemmat eivät ole vain turvallinen syli tai tunnevaltainen side olemassaoloon, vaan he ovat osa lapsen omaa minää. Kun lapsi eroaa jommastakummasta vanhemmastaan, se on kuin menettäisi jotakin omasta maailmastaan ja omasta persoonastaan. Kaikki tuntuu autiolta ja tyhjältä ja paniikki, viha ja epätoivo kietovat kuin virta lapsen sisimmän luoden tunteiden kaaoksen.[2]

Eron yhteydessä lapsi käyttäytyy ikään kuin äiti ja isä olisivat kuolleet. Hän itkee epätoivoisesti, on levoton ja kokee itsensä täysin hylätyksi. Näinä varhaisvuosina lapsi ei osaa erottaa lyhyttä eroa ja kuolemaa toisistaan. Ne koetaan samoina asioina.

Lapsi suree lohduttomasti. Mitä pienempi hän on, sitä primitiivisemmät ovat hänen reaktionsa ja sitä heikompi hänen kykynsä lohduttaa itseään tai hallita tunteitaan. Kun suru tulee liian suureksi, lapsi voi luopua taistelusta, muuttua jähmettyneen apaattiseksi. Hän voi palata aikaisempaan kehitysvaiheeseen, imeä peukaloa, turvautua tyynyyn tai nalleen tai löytää lohtua stereotyyppisistä tuudittavista liikkeistä. Lapsen vartalon oma primitiivinen rytmi voi yhä antaa sitä turvaa ja lohtua, joka katosi maailmasta, kun vanhemmat lähtivät.[2]

Lapsilla, jotka varhaisvuosinaan ovat menettäneet jommankumman vanhemmistaan, on samanlaisia lopulliseen eroon liittyviä reaktioita. Suru, jota lapsi on liian pieni käsittelemään, voi tehdä hänestä apaattisen ja sulkeutuneen. Aikaa myöten suru torjutaan tiedostamattomaan ja sieltä se myöhemmin elämässä nousee pintaan ja ilmenee depressioina, epäluottamuksena rakkaussuhteissa, kyvyttömyytenä rakastaa tai elämän melankolisena perussävynä.[2]

Kuolema olemassaolon yhtenä osana näkyy jo pienen lapsen elämässä. Hän tutustuu kuolemaan erilaisissa piiloleikeissään, yön pimeydessä tuntemassaan epämääräisessä kauhussaan ja eroon liittyvässä surussaan. Nämä kuolemaan liittyvät kokemukset ovat lapsen kuolemakäsitysten pohjana. Näiden varhaisten toimintojen (piiloleikkien) ja aistihavaintojen (erilaisten tunteiden) avulla lapsi luo primitiiviset kuolemankäsityksensä. Vasta 3—4-vuotiaana lapsi tuntee sanan kuolema jonakin, joka on olemassa hänen maailmassaan, jonakin josta ihmiset puhuvat ja joka herättää erilaisia tunteita. Silloin lapsen kuolemaan liittyvät mielikuvat puetaan sanoiksi, kuviksi ja leikeiksi ja lapsi muokkaa käsitettä ”kuolema” aktiivisemmin ja tietoisemmin.

3—5-vuotiaiden näkemyksiä kuolemasta

Tänään olen tervehtinyt Kuolemaa,
olen pitänyt Kuolemaa kiinni kädestä,
me seisoimme hiipuvan hiilloksen luona
ja katsoimme hetken toisiamme.

Bo Setterlind

Tässä ikävaiheessa lapsi ei osaa tehdä selvää eroa käsitteiden elämä ja kuolema välillä. Elämä on lapselle kaikkea sitä, mikä liikkuu tai sitä, minkä saa liikkumaan. Kuolema on sellaista, mikä on liikkumatonta. Elämä ja kuolema ovat lapsen mielikuvitusmaailmassa hämärästi toisistaan erottuvia olotiloja, jotka voivat sulautua yhteen ja muuttua.[5]

Niinpä 3—5-vuotias lapsi voi pitää maahan pudonneita syksyn lehtiä kuolleina ja hän haluaa panna ne takaisin puun oksille. Hän voi repäistä kukan juurineen maasta ja työntää sen takaisin maahan kasvamaan. Lapsi vie kuolleen linnun takaisin pesään siinä uskossa, että se herää henkiin. Elämä ja kuolema ovat lapsen ajattelussa käsitteitä, jotka vaihtavat paikkaa, ja passiivisuus voi muuttua aktiivisuudeksi ja elämäksi.

Tässä iässä kuolema on lapsen mielestä poissaoloa, lepoa ja toimettomuutta. Ihminen on kuollut, kun hän ei liiku, mutta kuoleman uskotaan olevan tilapäistä. Lapsi uskoo, että kuollut on vain tilapäisesti kuollut ja että liikuntakyky ja myös elämä pian palaa kuolleeseen takaisin. Lapsi uskoo myös, että kuollut voi jatkaa toisenlaista elämää kuoleman jälkeen. Kuolleen ihmisen uskotaan haudassa voivan nähdä, kuulla ja tuntea vaikkapa nälkää. Siksi lapsi uskoo primitiivisen ihmisen tavoin, että kuolleille pitää antaa ruokaa, vaatteita ja muita tavaroita, kun heidät haudataan, jotta he olisivat oikein varustautuneita kuoleman jälkeistä elämää varten.[5,6,7,8,9,10,11]

3—5-vuotiaiden kuolemaa koskevat kysymykset paljastavat heidän tapansa ajatella. Kun lapsi kuulee puhuttavan jonkun kuolemasta, hän kysyy aikuiselta: ”Mihin kuollut meni? Milloin hän tulee takaisin? Kuinka kauan hän on kuollut?” Tässä iässä lapset uskovat, että kuolema on jonkun syytä — kohtalon, Jumalan, kuoleman tai jonkun muun. He uskovat myös, että kuolema kohtaa ihmisen, koska hänen täytyy hyvittää tekemänsä rikkomukset. Lapsen kysymykset: ”Kuka hänet tappoi? Ammuttiinko hänet? Tahtoiko Jumala, että hänen piti kuolla?”, paljastavat nämä ajatuksenkulut.

Näinä varhaisvuosina lapset eivät usko, että he itsekin voivat kuolla. Kuolema kohtaa aina jotakin toista, etenkin vanhaa ihmistä. Koska lapset eivät vielä näe kuolemaa lopullisena tapahtumana, johon maallinen elämä päättyy, he eivät myöskään tunne kuolemanpelkoa.

Kuolemanpelon puuttuminen ei kuitenkaan merkitse sitä, että lapset eivät

reagoisi tunneperäisesti kuolemaan. Jo tässä iässä voi huomata, että he tuntevat kuolemaa kohtaan raivoa ja vihaa. He ovat yksinkertaisesti vihaisia siitä, että ihmisten pitää kuolla. Tämä piirre on selvempi pojilla kuin tytöillä sekä nyt että myöhemmin. Tytöillä on yleensä passiivisempi ja surunvoittoisempi kuolemankäsitys kuin pojilla. He uskovat kauemmin kuin pojat, että kuolema ei ole lopullinen ja että on olemassa tie kuolemasta takaisin elämään, paratiisiin tai johonkin toisenlaiseen elämään jossakin muualla.[11]

Maaginen ajattelu ja mielikuvitus

Lapsen ajattelu on hyvin mielikuvitusrikasta noin neljän vuoden tienoilla. Lapsen on vaikea erottaa todellisuutta ja kuvittelua. Hän sekoittaa tosiasiat, sadun ja toiveet. Hänen kykynsä muuntaa todellisuutta on rajaton.

Mielikuvituksen lisäksi lapsilla on tässä iässä taipumusta maagiseen ajatteluun. He kokevat maailman salattujen ja mystisten voimien sieluttamana. He uskovat, että ihmiset voivat hallita todellisuutta ajatuksillaan ja toiveillaan. Koska he ajattelevat sillä tavoin, he ovat vakuuttuneita siitä, että he voivat itse vaikuttaa ympäristönsä tapahtumiin toivomalla kiihkeästi jotakin tai suorittamalla tiettyjä riittejä, seremonioita tai muita maagisia tekoja, jotka johtavat toivottuun tulokseen.[5,6]

Koska lapset ovat taipuvaisia ajattelemaan maagisesti, kuvittelemaan ja muuntamaan todellisuutta, he uskovat voivansa itse manipuloida ympäristöään. He ovat vakuuttuneita siitä, että he voivat omilla toiveillaan saada maailman tottelemaan itseään. Niinpä lapset uskovat, että kuolleet voi kutsua takaisin elämään, jos lapsi vain kyllin vahvasti sitä toivoo. He voivat antaa mielikuvitukselleen siivet ja kuvitella kuolleet läheisensä ihmisiksi, jotka nyt elävät terveinä parempaa elämää.[12,13]

Maagisella ajattelulla ja mielikuvituksella on sekä positiiviset että negatiiviset puolensa. Positiivista on se, että lapsi voi ajatella kuolemaa ilman pelkoa. Mielikuvituksen avulla kuolleet voivat herätä eloon tavalla tai toisella. Lääkärit, sairaanhoitajat ja muut terveyden asiantuntijat voivat tehdät ihmeitä lapsen mielestä.

Negatiivista on se, että maaginen ja mielikuvitusrikas ajattelu voi luoda pelkoa ja ahdistusta. Luottaessaan maagisen ajattelunsa voimaan lapsi uskoo, ettei hän toiveillaan voi ainoastaan herättää kuollutta henkiin vaan voi myös aiheuttaa toisen, vanhempansa tai sisaruksensa kuoleman.

Tällaiset kuolema-ajatukset ja toiveet ovat lapsilla tavallisia, varsinkin silloin, kun he tuntevat itsensä vihaisiksi, pettyneiksi tai loukatuiksi. Koska lapsi ei vielä ymmärrä, ettei ajatuksilla voi maailmaa hallita, sellaiset kuolema-aja-

tukset voivat aiheuttaa syyllisyyttä ja pelkoa siitä, että ajatukset voivat toteutua.[5,10,11,12]

Mielikuvitus ja lapsen kyvyttömyys käsitellä sitä yhdistyneenä maagiseen ajatteluun voi sekä kaunistaa että pilata lapsen maailman. Lapset käsittävät helposti väärin aikuisten selitykset ja luovat omia maagisia kuvitelmiaan. Kuolemaan liittyvät ajatukset voi karkottaa pois tai ne voi muuttaa toiveiksi, mutta ne voivat joskus myös täyttää lapsen ahdistuksella ja syyllisyydellä. Lapset tulkitsevat myös uskonnolliset selitykset tässä iässä usein väärin ja ne muuttuvat taikauskoksi tai magiaksi.

Kuolemaan liittyvät leikit

Leikillä on lapselle sama merkitys kuin keskustelulla aikuiselle. Leikin avulla lapsi työskentelee läpi paljon sellaista, mitä hän ei pysty ymmärtämään. Leikki on siksi lapsuuden tärkein tiedonlähde. Kun lapsi leikissään käsittelee tiettyä aihetta, hän voi lähestyä sitä omien toiveidensa mukaisesti. Tuntemattomat sanat ja käsitteet saavat leikissä sisällön. Samoin monet tunteet ja tapahtumat, jotka lapsi on kokenut ja joihin hän on osallistunut ymmärtämättä niiden sisältöä, saavat leikin avulla tarkoituksen ja näin hän voi käsittää ne.[5]

Leikissä lapsi toimii samanaikaisesti kahdella tasolla. Ensinnäkin hän on se, jota hän leikissä esittää (esim. kuollut tai se, joka suree). Toiseksi lapsi on se, joka näitä rooleja leikkii ja joka siksi voi niiden kohtaloita hallita.

Leikki antaa siis lapselle tilaisuuden toteuttaa toiveita, muuttaa todellisuutta ja olla kohtalon herra. Samalla leikki antaa lapselle mahdollisuuden samastua leikkiin sisältyviin roolihahmoihin. Leikistä lapsi saa sekä tietoja että ymmärryskykyä. Hän voi eläytyä intuitiivisesti, kokea parantavia tunteita ja toteuttaa toiveitaan. Kaikki tämä lisää lapsen elinvoimaa ja vaikuttaa vapauttavasti. Leikki ei ole sidottu logiikkaan ja siksi se auttaa oivaltamaan niitäkin asioita, joihin järki ei yksin riitä.[5]

Kun 3—5-vuotias yrittää ymmärtää käsitettä kuolema, hän leikkii kuolemaleikkejä. Ne voivat olla sisällöltään hyvin erilaisia riippuen lapsen kokemuksista ja tarpeista. Niinpä lapsi voi leikissä ampua toverinsa tai vaatia rikollisen kuolemaa hyvitykseksi pahasta teosta. Hän voi uhata vanhempiaan kuolemalla tai aivan tahallaan töniä pikkuveljeään. Hän voi talloa hyönteisiä nähdäkseen, menevätkö ne rikki, hukuttaa hämähäkin nähdäkseen, osaako se uida tai katkaista madon haudatakseen sen, jos se kuolee. Näin tehdessään lapsi tutkii käsitettä ”kuolema”. Hän ei ole julma, hän on ainoastaan utelias ja tiedonjanoinen. Hänen lapsenmaailmassaan ei ole selvää rajaa elävän ja kuolleen välillä. Elämä on toimintaa ja liikettä, kuolema hiljaa olemista ja lepoa.

Tässä iässä lapsen leikki ei sisällä vain erilaisia toimintoja ja teemoja vaan

myös niitä sanoja, joita hän kuulee. Kaikki lapset leikkivät enemmän tai vähemmän spontaanisti kielellä heti, kun he oppivat puhumaan. Nämä kielelliset leikit ovat runsaimmillaan noin neljän vuoden iässä. Lapsi voikin jonkin aikaa hyvin keskittyneesti leikkiä sanalla "kuolema". Silloin hän käyttää sanaa kaikissa mahdollisissa yhteyksissä. Hän voi luoda loruja, joissa sana "kuolema" saa makaaberin sisällön. Hän voi käyttää sanaa vääriessä yhteyksissä tai tavoilla, jotka aikuisesta tuntuvat ei-hyväksyttäviltä ja sopimattomilta. Toistaessaan loputtomasti sanaa "kuolema" ja etsiessään sille uusia määritelmiä, lapsi kehittää ajattelukykyään ymmärtääkseen sanan moninaista sisältöä.

Mutta koska sanoilla on tässä ikävaiheessa lapsen mielestä maagista voimaa, leikit voivat joskus pelottaa lasta. Lapsi olettaa sanan ja asian kuuluvan yhteen ja siksi hän uskoo, että sana voi joskus korvata todellisuuden. Kun lapsi leikeissään sitten käyttää sanaa "kuolema", hän uskoo kutsuvansa kuolemaa, toivovansa jonkun kuolevan tai aiheuttavansa sen kuoleman, josta hän puhuu tai jota hän ajattelee. Tällainen maaginen ajattelu, jonka mukaan sanoilla uskotaan olevan yhtä paljon voimaa kuin todellisuudella, aiheuttaa sen, että lapsi pelästyy omia leikkejään. "Ajatella, jos kuolema tulee, kun siitä puhuu tai jos itse kuolee, kun laskee siitä leikkiä", lapsi saattaa ajatella.[10,11]

6—7-vuotiaan ajatuksia kuolemasta

Vanha viljelijä kulki
laulaen pellollaan.
Hänellä oli siemenvakka käsivarrellaan
ja hän kylvi laulaessaan.
Kuolema, ajattelin silloin.

Bo Setterlind

Kuuden vuoden ikä on ylimenovaihetta. Lapsi jättää lapsuusvuodet taakseen ja alkaa valmistautua kouluvuosiin. Hänen ajattelunsa ei ole enää yhtä riippuvainen esinemaailmasta kuin 4-vuotiaana, vaan se muuttuu yhä psykologisemmaksi ja abstraktimmaksi.

Tässä iässä lapsen kuolemaa koskevat kysymykset ovat eksistentiaalisia. Suurien filosofien tavoin lapsi alkaa etsiä vastauksia perimmäisiin kysymyksiin. Miksi täytyy kuolla? Miltä tuntuu kuolla? Missä olin ennen syntymää? Mihin kuolleet sitten menevät? Lapsi etsii elämän ja kuoleman tarkoitusta ja pohtii kuolemanjälkeistä elämää. Sillä logiikalla, rehellisyydellä ja rohkeudella, joka vain lapsella voi olla, hän ei pelkää tehdä näitä kysymyksiä Jumalalle.

Rakas Jumala! Jos me elämme kuoleman jälkeen,
miksi meidän sitten täytyy kuolla!

Kirjasta Barn skriver till Gud

Tässä iässä lapsi alkaa aavistaa, että kuolema on jotakin lopullista. Se on jotakin, joka riistää ihmiseltä elämän. Mutta lapsen on vielä vaikea uskoa tätä ja hän vastustaa sitä yhä maagisella ja tunnevaltaisella ajattelullaan. Se lohduttaa lasta ja antaa turvaa. Niinpä vaikka lapsi yhdellä tasolla ymmärtääkin, että kuolema on elämän peruuttamaton loppu, hän uskoo kuitenkin tunteenomaisesti, että kuolema ei ole lopullinen. Kuoleman uskotaan olevan tila, joka kestää kauan, mutta se voidaan peruuttaa. Kuollut voi jälleen herätä henkiin, syntyä uudelleen tai jatkaa elämää jossakin toisessa olemassaolon muodossa. Juuri tämä näkemys — että kuolema ei ole toivoton loppu vaan lepoa ennen uutta elämää — hallitsee 6-vuotiaan rationaalista ajattelua ja antaa hänelle turvaa ja lohtua.[5,7,9,11,14]

6—7-vuotiaan ajatukset eroavat 4-vuotiaan ajatuksista siinä, että ne ovat eriytyneempiä ja vivahderikkaampia. Nyt lapsi erottaa kuoleman leikeissä, televisiossa ja todellisuudessa. Vanhuus kuoleman syynä on 6-vuotiaasta itsestään selvä. Lapsi tietää myös, että kuolemaa usein edeltää sairaus. Nyt lapsi alkaa yhä enemmän pelätä väkivaltaista kuolemaa. Lasta huolettaa liikenneonnettomuudet, luonnonkatastrofit, murhat, tapot tai muu kuolemaa aiheuttava väkivalta. Hän pelkää myös sotaa ja sodan jaloissa kulkevaa kuolemaa.[1,9]

Huolimatta lisääntyvästä tiedosta 6-vuotias yhä uskoo omaan kuolemattomuuteensa. Vaikuttaa siltä, että ajatus omasta kuolevaisuudesta vaatii kypsyyttä, jota tässä iässä ei vielä ole. Niinpä 6-vuotias on vakuuttunut siitä, että lapset eivät yleensä kuole kuin poikkeustapauksissa ja silloin syynä on onnettomuus tai sairaus. Hän uskoo, että hän itse ei kuole ennen kuin on elänyt oman elämänsä loppuun. Yhä lapsi pitää kuolemaa pitkän elämän loppuna eikä traumaattisena tapahtumana, joka voi varoittamatta kohdata ketä tahansa.[7,9,12]

Kuolemanpelko

Kuolemanpelko on kuten muutkin pelot irrationaalista. Se ei noudata loogisia ajatuksiamme ja perustelujamme. Se voi vallata meidät täysin järjen vastaisesti. Lapset, jotka 6—7-vuotiaina ovat vakuuttuneita siitä, että he itse eivät kuole, eivät ole kuolemanpelosta vapaita. Jotkut tutkijat ovat sitä mieltä, että kuolemanpelko on ihmisellä synnynnäistä, toiset taas uskovat, että se on opittua. Riippumatta siitä, miten asia lopultakin on, kaikki tämänikäiset lapset käyvät läpi kuolemaan liittyvien pelkojen ja pohdiskelujen vaiheen. He miettivät ja kyselevät, pelkäävät ja ehkä myös jättävät kysymättä. Näiden pohdiskelujen takana väijyy kuoleman ja siihen liittyvän eroon joutumisen pelko.[7,12,15,16]

Koska lapset yhä uskovat omaan kuolemattomuuteensa, he eivät ensi sijassa pelkää omaa kuolemaansa, vaikkakin sellaisia ajatuksia voi esiintyä. Se, mikä heitä huolestuttaa, on omien vanhempien menettämisen pelko. Koko lap-

suutensa ajan lapsi on täysin riippuvainen vanhemmistaan ja pelkää sitä, että hän joutuu eroamaan heistä, he joko hylkäävät hänet tai hän muuten menettää heidät. Eroon joutumisen ja hylätyksi tulemisen pelko on lapsuuden pahin uhka. Vanhemmat ovat oleellinen osa lapsen perusturvallisuutta, koti edustaa elämän kiinnekohtaa ja lähiympäristö on se turva, jota ilman lapsi ei voi olla olemassa. Siksi ei ole hämmästyttävää, että tämänikäisen lapsen kuolemaa koskevien pohdiskelujen keskeinen sisältö on koko olemassaolon perustan menettäminen. Siksi 6-vuotias on eniten ahdistunut siitä, että vanhemmat voivat kuolla ja hylätä hänet.

Tämä kuolemanpelko voi olla tietoista tai tiedostamatonta. Silloin kun se on tietoista, lapsi keskustelee epäilyksistään vanhempiensa kanssa ja haluaa vakuuttua siitä, että he kuolevat vasta vanhoina. Silloin kun pelko on tiedostamatonta, se ilmenee erilaisina painajaisunina.

Unien (painajaisunet mukaan luettuina) sanotaan olevan tie tiedostamattomaamme. Unissaan ihminen selvittelee monia jokapäiväisiä ongelmiaan ja ristiriitojaan. Symbolisen kielen — symbolisten kuvien — avulla uni heijastaa sekä pelkojamme että toiveitamme. Unilla voi olla yksilöllinen sisältö, mutta ne voivat kuvata koko ihmiskunnan kollektiivisia eksistentiaalisia ongelmia kuten kuolemanpelkoamme ja toivettamme vapautua siitä.

Se, mistä lapsi näkee unta, riippuu lapsen persoonallisuudesta ja hänen persoonallisista kokemuksistaan. Kuitenkin joitakin unia voidaan pitää arkkityyppeinä. Nämä kuvastavat ihmiskunnan universaalia kuolemanpelkoa ja niitä esiintyy enemmän tai vähemmän usein sekä lapsilla että aikuisilla. Pakenemis- tai vainoamisunet ovat tällaisia arkkityyppisiä unia, jotka heijastavat kuolemanpelkoamme, ja juuri sellaisia unia esikouluikäiset usein näkevät.

Arkkityyppinen uni tapahtuu usein maan alla — se symboloi kuolemaa — ja lasta ajavat takaa kauhistuttavat olennot. Juuri pakeneminen symboloi kuolemaa. Lapsi juoksee pakoon jotakin pahaa, josta hän ei voi päästä irti. Paha tuntuu väistämättömältä ja peruuttamattomalta aivan kuten kuolemakin. Kun lapsi monien ponnistelujen ja vaikeuksien jälkeen pelastautuu vainoojiltaan ja jättää taakseen maanalaisen pelkojen maan, sen voi tulkita pelastumiseksi kuolemalta, ylösnousemiseksi. Se lahja, minkä uni lapselle antaa, on se, että hän unessa voi ratkoa iänmukaisella tavalla kuolemaproblematiikkaansa, käydä läpi kauhuaan ja ahdistustaan ja näin vapautua siitä. Sellaisilla unilla, niin epämiellyttäviä kuin ne ovatkin, on siis suuri terapeuttinen merkitys.

Maaginen ajattelu

Voi kuulla sen, minkä toinen näkee,
voi tuntea sen, minkä toinen kuulee.

Kerstin Lindgren

Samalla tavoin kuin 4-vuotias on maagisen ajattelunsa ja mielikuvituksensa uhri, 6—7-vuotias on taipuvainen uskomaan ajattelun maagiseen voimaan, vaikka hänen ajatuksensa eivät enää ole yhtä primitiivisiä kuin 4-vuotiaan. Lapsi kuitenkin yhä uskoo, että hänen ajatuksensa ovat tehokkaita työvälineitä, joilla hän voi manipuloida ympäristöään. Hän olettaa, että hänen ajatuksensa voivat muuttaa ympäristön tapahtumia, ja hän on vakuuttunut siitä, että hänen oma tahtonsa voi muuttaa kohtalon kulkua. Samoin kuin monet primitiiviset kansat 6—7-vuotiaskin uskoo, että hänellä on yhteys ylimaallisiin voimiin ja että hän sisäisellä ajatuksen- ja tahdonvoimallaan voi saada aikaan näkyviä tapahtumia ympäristössään.[5,6]

Sellainen ajattelu — vakuuttuneisuus siitä, että sanat ja ajatukset sinänsä synnyttävät tapahtumia — voi tuoda mukanaan pelkoa, syyllisyyden tunteita ja kärsimystä lapsen elämään. Kuten kaikkien muidenkin ihmisten ajatukset niin myös 6-vuotiaan ajatukset ovat hyviä ja pahoja. Lapsi on voinut vihoissaan toivoa äitinsä, isänsä, sisaruksensa tai toverinsa kuolemaa ja saattaa nyt kantaa sisällään salaista pelkoa, että hän omilla ajatuksillaan ehkä aiheuttaa toisen kuoleman.

Monet muutkin 6-vuotiaan maailman ilmiöt lapsi tulkitsee tällaisella maagisella ja kohtalon määräämällä tavalla. Jos joku lapsen perheestä tai suvusta sairastuisi, lapsi voi luulla, että hän itse on ajatuksillaan aiheuttanut sairauden tai että Jumala on lähettänyt sen rangaistukseksi lapsen ajatuksista. Jos lapsi itse sairastuisi, hän uskoo, että jos hän olisi ollut kiltimpi, niin sitä ei olisi tapahtunut. Sairaus ja kuolema tulkitaan tässä iässä usein jonkun lähettämäksi — lapsen itsensä, muiden ihmisten, kohtalon tai Jumalan.[10,12,15]

Tämänkaltainen maaginen ajattelu on kehitykseen kuuluva ilmiö ja se voi synnyttää lapsessa paljon levottomuutta ja pelkoa ja luoda syyllisyydentunteita. Lisäksi lapsi harvoin uskaltaa kertoa näitä pelon ja syyllisyyden tunteita aikuiselle. Sillä miten voisi sanoa vanhemmilleen, että on ajatellut heistä pahoja ajatuksia. Siksi pelko ja syyllisyydentunteet usein salataan. Lapsi työntää ne tiedostamattomaansa ja kantaa niitä sisällään.

Ehkä juuri tämän päivänvalolta kätketyn ja läpikäymättömän pelon ja syyllisyyden vuoksi me aikuisenakin kannamme sisimmässämme epämääräistä pelkoa ajatellessamme pahaa läheisistämme. Tunnemme syyllisyyden tunteita, jos olemme ajatelleet pahaa jostakin, ja sisimmässään useimmat meistä — ainakin joskus — pelkäävät Jumalaa ja tulkitsevat elämän vaikeudet hänen rangaistuksekseen.

Fantasian ja taikauskon pelko

Ethän pelkää yötä maan,
taivaan tähdet loistaa.
Luota Herraan Jumalaan,
hän voi varjot poistaa.

Ernst Chr. Richardt

Kaikkina aikoina ja kaikissa kulttuureissa ihmiset ovat olleet taikauskoisia ja pelänneet yliluonnollisia olentoja. Uskonnollisia symboleja, jotka kuvaavat kuolemaa, helvettiä, viimeistä tuomiota tai paholaista, on vielä kirkoissamme ja ne puetaan sanoiksi saarnan julistuksessa. Nämä symbolit ovat arkkityyppisiä kuvia, joilla tuntematon, demoninen ja elämässä oleva paha personifioidaan ja esitetään ihmisen hahmoisena. Niissä yhdistyy ihmiskunnan kuolemaa ja sen rajan takaista kohtaan tuntema ahdistus ja ne auttavat ihmistä symbolisella tasolla käsittelemään ikivanhaa näiden ilmiöiden herättämää pelkoa.

Lapsia koskevat tutkimukset, joita on tehnyt mm. Nagy[14], osoittavat, että 6—7-vuotiailla lapsilla on taipumus personifioida kuolema. Lapset voivat käsittää kuoleman miehen hahmoiseksi, "viikatemieheksi", luurangoksi tai mustaksi enkeliksi, joka kulkee ympäriinsä öiseen aikaan. Vaikuttaa siltä, että lapset käyttävät kulttuuriin liittyviä symboleja projisoidakseen niihin kuvansa kuolemasta. Nagyn tutkimukset tehtiin Unkarissa 1930-luvulla ja ne voivat heijastaa unkarilaisen kultuurimiljöön vaikutusta lapsen symbolien valintaan. Ei ole varmaa, että nykypäivän lapset käyttävät samoja symboleja kuin Nagyn tutkimuksen lapset.

Kuitenkin tiedetään, että meidänkin lapsemme kuvittelevat kuoleman "mustaksi mieheksi" tai luurangoksi. Mutta voi olettaa, että lapset nykyään käyttävät muitakin symboleja. Kuolema voidaan esittää myös vetypommin laukaisemana pilvenä kasvonpiirteineen, avaruusolentoina tai muina hirviöinä, joita kulttuurimme kirjallisuuden, sarjakuvien ja television välityksellä kylvää lasten mielikuvitusmaailmaan. Riippumatta siitä, miten lapsi kuvittelee kuoleman, eri symbolit voivat luoda taikauskon varjomaailman, jonka pelottavat olennot vierailevat lapsen luona öisin. Lapsen päivällä pohtimat kuolemaa koskevat asiat ja niistä nouseva ahdistus liittyy öisiin fantasiaolentoihin ja nämä yhdessä voivat luoda sisäisiä kauhukuvia, jotka estävät nukahtamisen. Suojellakseen itseään tällaista ahdistusta vastaan osa lapsista kehittää tiettyjä maagisesti värittyneitä riittejä, joita he suorittavat nukkumaan mennessään. Viikatemies, keskiaikainen ja nykyinen taikauskoon kuuluva kuva kuolemasta, tai mikä muu kuvitelma tahansa voi pelästyneenä paeta taikauskoisia temppuja. Lapsi ainakin uskoo näin.

Lapsi voi siksi järjestää peiton ja tyynyn vartalonsa suojaksi tai suorittaa muita maagisia rituaaleja pelottaakseen tiehensä vähemmän tervetulleet vieraat. Lap-

set, jotka ovat oppineet iltarukouksen, tuntevat rukoillessaan itsensä turvallisiksi ja ovat varmoja siitä, että se torjuu pois pahat henkivallat. Pyhät kuvat sängyn yläpuolella lohduttavat pelokkaita lapsia, koska he tuntevat pyhien olentojen voiman suojaavan heitä. Jos riitit, loitsut tai rukoukset eivät auta tai jos pimeän pelko kasvaa liian suureksi, lapsi voi aina paeta vanhempien sänkyyn — kaikkein konkreettisimpaan ja varmimpaan pakopaikkaan lapsen usein turvattomassa yöllisessä maailmassa.[5,6,19]

Kuolemaleikit 6—7-vuotiaana

Niin he leikkivät yhdessä
kuin laulun sävelet,
se tapahtui taivaassa,
siitä ei ollut epäilystäkään.

Bo Setterlind

Samalla tavoin kuin 4-vuotias leikkii 6—7-vuotiaskin kuolemaleikkejä. Leikillä on lapsen elämässä monta eri tehtävää. Sitä mitä lapsi ei voi älyllään ymmärtää, hän ymmärtää leikkimällä. Tunne-elämän kannalta leikki auttaa lasta käsittelemään ristiriitojaan ja lievittämään levottomuuttaan. Leikillä on myös sosiaalinen tehtävä — lapsi jakaa kokemuksiaan toisten kanssa. Leikissähän on tietty teema ja useita rooleja, joten kaikki kokevat samanlaisia asioita.

Leikissä tehdään joku asia todeksi ja tunteet sekä ajatukset muutetaan konkreettisiksi teoiksi. Kun lapsi on jonkun aikaa leikkinyt tiettyä teemaa, hän ymmärtää tämän teeman sisällön, ts. siihen liittyvät tunteet ja ajatukset integroituvat antaen mahdollisuuden oivaltaa ja nähdä asia kokonaisuutena.

Niinpä kuolemaa pohtiva 6—7-vuotias leikkii erilaisia kuolemaleikkejä. On hyvin tavallista, että esikouluikäiset leikkivät liikenneonnettomuuksia, sotaa, muuta väkivaltaista kuolemaa ja erilaisia hautajaisseremonioita. Rituaaliset hautajaismenot saavuttavat tässä iässä huippunsa lapsen leikkimaailmassa. Mutta lapset voivat leikkiä myös "tuonpuoleista elämää" tai "taivaanvaltakuntaa". Kaikkea sitä, mitä lapsen on vaikea ymmärtää, käsitellään leikissä. Leikki ja todellisuus eivät ole identtisiä vaan olemassaolon eri tasoja. Leikissä todellisuutta voi muuttaa, pelottava voidaan "laimentaa" tai tehdä toisenlaiseksi, kuolema voidaan mitätöidä ja sen luomaa ahdistusta lievittää. Leikissä kuollut omainen voi herätä henkiin tai jatkaa elämää paratiisissa. Vaikeasti sairas voi toipua ja liikenneonnettomuudessa loukkaantunut parantua. Leikillä ei ole todellisen elämän rajoituksia ja siksi se toimii puolustusmekanismina kuolemaa vastaan.[5,10,12,16]

Elämä tämän jälkeen

Elon lähteellä heidän hän istua suo,
elon puusta he riemulla syö,
Isän kirkkaus yllensä loistetta luo,
poissa pelko on, kuolema, yö.

Pyhän istuimen ääreltä kristallinen
joki virtaa, ja siitä he juo.
Ilovirtensä soi ylen onnellinen.
He on päässeet jo Jeesuksen luo.

HL 445 (Kodin Herra suo pienille ystävilleen)
Tuntematon. Muodost. Jaakko Haavio

"Mitä kuoleman jälkeen tapahtuu?" on kysymys, jota ihmiskunta kaikkina aikoina on pohtinut. Kun 6—7-vuotias kysyy aikuisilta, mitä kuoleman jälkeen tapahtuu, hän ei ajattele asiaa abstraktisti vaan kysyy niitä asioita, jotka koskevat häntä itseään. Lapsi ei siis ensisijaisesti ole kiinnostunut siitä, mitä ihmiset yleensä ajattelevat tuonpuoleisesta tai siitä, miten he uskovat, vaan pikemminkin häntä kiinnostaa se, uskovatko toiset samoin kuin hän itse.

Kuusivuotiaan ajattelussa maailma on konkreettinen ja käsinkosketeltava. Kaikki elää ja kaikella on paikkansa. Rajat elävän ja kuolleen välillä ovat hämärät ja siirtymät ovat sallittuja. Lapsen ajatusmaailmassa ihmiset asuvat taloissa, puut metsässä, tähdet kodissaan taivaankannella ja tuuli avaruudessa. Koko maailmankaikkeus on sielutettu ja kaikilla asioilla on siellä kiinteä asuinpaikkansa. Mikä sitten 6-vuotiaasta on luonnollisempaa kuin se, että kuolleetkin asuvat jossakin?[5]

Kuudennesta ikävuodesta lähtien kaikki lapset jossain määrin uskovat kuolemanjälkeiseen hengelliseen elämään.[9] Neljävuotiaana lapset uskovat, että ihminen jatkaa kuoleman jälkeen elämää samanlaisena kuin maan päälläkin. Kuuden vuoden tienoilla sellainen ajattelu hylätään ja lapsi alkaa erottaa ruumiin ja sielun kuoleman. Ruumis jää hautaan, kun taas "ihminen itse", ts. minä — ajatteleva ja tunteva osa ihmistä — lapsen mielestä jatkaa olemassaoloaan hengellisessä maailmassa.

Hengellinen maailma kuvitellaan jossain ylhäällä olevaksi konkreettiseksi tilaksi tai paikaksi. Se on taivaassa, Jumalan luona tai paratiisissa. Se, miltä tämä paratiisi näyttää, riippuu lapsen saamasta kasvatuksesta. Uskonnollisesti kasvatetut lapset kuvittelevat paratiisin Raamatusta ja uskonnollisesta maailmasta nousevin symbolein.

Maallisesti kasvatetut lapset sisustavat paratiisinsa maallisemmin mallein.[9] Ensin mainittujen paratiisissa asuu enkeleitä ja muita henkiolentoja. Siellä on Jumalan koti kultaisine portteineen, omenapuineen ja portinvartijoineen. Maallisemmin ajattelevat lapset kuvittelevat paratiisin tanssiksi juhannussa-

Tyttö 10 vuotta. Taivaassa on koko ajan hauskaa, kukaan ei jää ulkopuolelle, sillä Jumala on HYVÄ.

lon ympärillä tai saareksi, jossa on trooppisia kasveja, eksoottisia kukkia ja värikkäitä lintuja tai sinisellä taivaalla pehmeiden pilvien lomassa leijuviksi enkeleiksi. Yhteistä näille molemmille on, että paratiisi liitetään kaikkeen hyvään. Hyvä ja paha erottuvat jo elämän varhaisvaiheessa ja hyvä kuuluu paratiisiin, kun taas paha kuuluu sen vastakohtaan, helvettiin.

8—12-vuotiaiden kuolemakäsitykset

Kuolema on aina lähellä.
Mikään ei voi olla lähempänä.
Vain elämä erottaa meidät kuolemasta.

Göran Sonnevi

Kun lapset lähestyvät 8—9 vuoden ikää, he oivaltavat, että kuolema on elämän ehdoton loppu. Se on olemassaolon viimeinen sana. Se, joka kuolee, on poissa ainaisesti ja ero on lopullinen totuus. Tämä oivallus synnyttää tunnevaltaisempaa kuolemankauhua nyt kuin 6—7-vuotiaana. Tietyt tutkijat nimittävät sitä myös ”8-vuotiaan ahdistukseksi”.[12]

Tämä ahdistuneisuus ilmenee tietynlaisena eksistentiaalisena elämän ja kuoleman järkkymättömien ehtojen luomana avuttomuutena. Lapsi tietää nyt, että kuolemaa ei voi tehdä tyhjäksi, että elämällä on peruuttamaton loppu

ja että tämä loppu kohtaa kaikkia, myös lapsia. Kuolema on saanut universaalisen sisällön.

Tässä iässä, 8—12-vuotiaana, lapsen kuolemakäsitys tulee persoonallisemmaksi ja paradoksaalista kyllä asiallisemmaksi kuin aikaisemmin. Lapsi ei ajattele enää yhtä maagisesti kuin esikouluikäisenä, siksi hän ei myöskään usko voivansa ajatuksillaan ja toiveillaan aiheuttaa toisen kuolemaa. Hän ei myöskään usko, että kuolema on ihmiselle kosto. Lapsen kuolemakäsitys alkaa yhä enemmän muistuttaa aikuisen käsitystä.[7,9,12]

Kuolemaa pidetään nyt biologisena ilmiönä, kaikkeen elämään kuuluvana. Ihmisen laita on samoin kuin kasvien ja kukkien, jotka ovat nupulla, kukoistavat, kantavat hedelmää ja kuolevat. Kuolema on luonnollinen ilmiö, kaikkeen elolliseen sisältyvä ja se korjaa satoa aikanaan.

Ala- ja keskiasteella olevien lasten tieteellis-biologinen maailmankuva aiheuttaa sen, että lasten kiinnostus keskittyy nyt biologiseen kuolemaan. Ennen kaikkea kiinnostaa ruumiin kuoleminen. Tässä iässä lapset haluavat saada tietää, mitä kuolleelle ruumiille tapahtuu. He kysyvät, miten maatuminen tapahtuu, miten kauan kestää ennen kuin ruumis hajoaa ja miten se tapahtuu. He ovat silmiinpistävän kiinnostuneita hautajaisseremonioista, he haluavat tietää, miten arkku lasketaan hautaan tai miten polttohautaus tapahtuu. Yleensä tämänikäiset lapset suhtautuvat polttohautaukseen kielteisemmin kuin maahan hautaamiseen. Polttohautaus tuntuu heistä aivan liian väkivaltaiselta ja "luonnottomalta".[16]

Mutta vaikka 8—10-vuotias on lähinnä kiinnostunut ruumiillisesta kuolemasta, hän ei suinkaan vierasta sitä ajatusta, että sielu jatkaa elämäänsä toisessa olomuodossa. Se, millaiseksi lapsi sen kuvittelee, riippuu hänen elämänkatsomuksestaan. Kristillisesti kasvatetut ja niin ajattelevat lapset uskovat sielun paluuseen Jumalan luo tai ikuiseen elämään näkymättömässä hengellisessä todellisuudessa. Monet lapset kadottavat uskonsa näinä vuosina ja näkevät siksi ihmiselämän vain biologisena kiertokulkuna. Silloin lapsi voi kuvitella, että muutumme haudalla kasvaviksi kukiksi. Toiset lapset taas pohtivat jonkinlaista jälleensyntymistä.[9]

Kuten näkyy, tässä iässä erilaisten katsomusten maailma on rikkaampi kuin nuoremmilla lapsilla. Lapset eivät enää keskustele elämään ja kuolemaan liittyvistä kysymyksistä vain aikuisten kanssa vaan myös keskenään. Tämän seurauksena hyvin erilaiset elämänkatsomukset joutuvat vastakkain ja uusien selitysten ja tulkintojen määrä kasvaa. Näin tapahtuu erityisesti maallistuneessa yhteisössämme, jossa sallitaan hyvinkin erilaisia elämänkatsomuksia ja uskonnollisia oppirakennelmia.

Puolustautuminen kuolemaa vastaan

Pienemmän lapsen tapa muokata, ymmärtää ja puolustautua kuoleman ajatusta vastaan oli leikki. Leikki jatkuu myös näinä vuosina, mutta se muuttuu luonteeltaan toisenlaiseksi ja rituaalisemmaksi.

Lapset leikkivätkin vielä kouluikäisinä hautajaisleikkejä. Nyt on tärkeätä suorittaa hautajaisseremoniat niin oikein kuin mahdollista. Kaivetaan hauta, lasketaan sinne kuollut (kuollut eläin, puutikkuja tai jotain muuta), luodaan hauta umpeen, asetetaan sille risti ja koristellaan se kukkasin. Esikouluiässä tämä leikki oli mielikuvituksellisempaa ja vähemmän rituaalista kuin mitä sen nyt tulee olla.

Kuolemalla voi tässä iässä leikkiä myös toisella tavalla. On tavallista, että lapset asettavat itsensä alttiiksi erilaisille vaaroille. He voivat kiipeillä hengenvaarallisen korkealle, olla varomatta autoja, pyöräillä kohtaloa uhmaavalla tavalla, tasapainotella rakennustelineillä jne. He voivat myös heittäytyä lukemattomiin uhkarohkeisiin seikkailuihin todistaakseen itselleen olevansa kuolemattomia. Ihmislapsi yrittää koko elämänsä ajan monin eri tavoin taistella kuoleman ajatusta vastaan.

Leikin rinnalle lapsen elämään tulee näinä vuosina keskustelu yhdeksi tärkeäksi keinoksi selvittää asioita. Vaikka todellinen kuolema on yhä turvallisen välimatkan päässä lapsesta itsestään, hänellä on taipumus älyllistää se. Keskustelut, teoretisointi ja muut älylliset "huvit" — usein pelottavan synkästi värittyneet — kuuluvat kouluikäisen lapsen tapaan käsitellä kohtalon vähemmän toivottua vierasta. Toinen tapa tulla toimeen epämääräisen kuolemanpelon kanssa on kääntää se vastakohdakseen ja omaksua välinpitämätön, häikäilemätön tai kokeileva asenne. Monet lapset puhuvat siksi piittaamattomasti ja leikillisesti kuolemasta. He voivat kertoa karmivia juttuja kummituksista, vampyyreistä ja haamuista ja nauraa kaikelle. Huumori, nauru ja äly ovat kouluikäisen aseita tuntemattoman pelkoa kohtaan.[7,12]

Joskus lapset suojautuvat kuoleman ajatuksia vastaan kuvaamalla kuolemaa. Ensimmäisillä luokilla tuotetaan ahkerasti luurankoja, pääkalloja, hautoja, ja muita tuonpuoleisia henkivoimia. Kuten primitiiviset ihmiset, jotka piirsivät pelottavia olentoja luolan seinille voidakseen hallita niitä, lapsetkin kokevat puolittain tiedostamattaan hallitsevansa luomiaan hahmoja. Siksi piirtäminen (tai töhertely) on yksi tapa, jolla tämänikäinen tulee toimeen kuoleman monien kasvojen kanssa.

Lapsi ymmärtää nyt, että kuolema voi tulla joko sisältä tai ulkoa. He ovat nähneet toverinsa kuihtuvan syöpään, he ovat nähneet toisten joutuvan liikenneonnettomuuksiin, he ovat menettäneet omaisiaan sairauden tai itsemurhan vuoksi. He ovat tietoisia myös ympäristön saastumisesta ja sodan synkästä uhasta. Tämänikäisen lapsen kuolemalla on monet kasvot ja siksi kuo-

lemaproblematiikan käsittely on monivivahteista.[7,13,20]

Huolimatta siitä kuolemaan liittyvien näkökulmien runsaudesta, jota lapsi kohtaa ala- ja keskiasteella, hänen on nyt kuitenkin helpompi käsitellä näitä ongelmia kuin nuorempana tai vanhempana, varsinkin murrosikäisenä. Lapsen pelastus on asiallinen, tieteellinen ja biologinen katsomustapa. Omakohtainen kuolemankauhu ei vielä ole tullut lapsen elämään — ei ainakaan kovin tunnevaltaisesti — ja siksi kuolema yhä monista pelottavista kasvoistaan huolimatta on jotakin, mikä kohtaa *toisia* ja vain epäsuorasti uhkaa lasta. Murrosiässä tämä näkemys muuttuu ja uudet kuolemaa koskevat ajatukset ja pelot tulvivat nuorten elämään.

Murrosiän kuolemaproblematiikka

Maailmassamme ei ole vaikeaa kuolla.
On vaikeampaa elää.

Majakovski

Murrosikä on kapinoinnin aikaa, oman minänsä ja elämänsä tarkoituksen etsimisen aikaa. Murrosikä on vahvojen tunteiden, kiihkojen, suurien heilahtelujen ja voimakkaiden intohimojen aikaa. Murrosiässä arvomme asetetaan koetukselle. Perheen, ryhmän, yhteiskunnan ja tradition vakaumusrakennelma, maailmankatsomus ja uskonto arvioidaan uudelleen ja muutetaan omaksi uskoksi tai epäuskoksi. Ne filosofiset elämää ja kuolemaa koskevat kysymykset, joita pohdittiin 6-vuotiaana, pulpahtavat jälleen pintaan, nyt eritasoisina sekä voimaltaan että intensiteetiltään uusiutuneina. Murrosikä on myös alkavan masentuneisuuden aikaa, jolloin tuska, tarkoituksettomuus, epätoivo ja ahdistus luovat synkkiä sävyjään nuoren ihmisen sieluun.

Murrosikäinen samalla, kun hän kiihkeästi rakastaa elämää, paradoksaalista kyllä silmittömästi pelkää kuolemaa. Tässä ikävaiheessa intensiivinen kuoleman pohdiskelu ja siitä nouseva ahdistus on hyvin tavallista. Murrosikäisen kuolemaa koskevat kysymykset ovat eksistentiaalisia: ”Miksi on kuoltava? Mikä on elämän ja kuoleman tarkoitus? Miksi on parantumattomia sairauksia? Miksi maailmassa on sotaa, kärsimystä ja tarpeetonta kuolemaa?”[7,11,12]

Kysymyksiin ei voi vastata. Ei ole olemassa yleispäteviä vastauksia. Siksi jokaisen ihmisen täytyy painiskella niiden kanssa ja löytää omat persoonalliset vastauksensa. Hänen on löydettävä tie elämän ymmärtämiseen ja hänen täytyy oppia tulemaan toimeen oman sielunsa ja sen kysymysten ja ongelmien kanssa.

Murrosiässä nuori löytää yksilöllisyytensä. Tämä löytö — se, että on oma minä, jolla on oma sisäinen persoonallisuutensa — tuo mukanaan myös ainutkertaisuuden ja yksinäisyyden kokemuksen. Nuori ihminen tuntee itsensä hyvin syvällisesti täysin yksinäiseksi. Hän ei voi välittää sisimpiä ajatuksiaan toi-

sille ja ymmärtää sen, että hänen sielussaan on jotakin, jota voi kutsua eksistentiaaliseksi ja kosmiseksi yksinäisyydeksi. Se on yksinäisyyttä, jota kukaan ihminen ei voi poistaa. Tämän yksinäisyyden voi voittaa vain, jos tavoittaa sen transkendentaalisen ja metafyysisen maailman, josta uskonnot puhuvat. Tässä maailmassa ihminen yhtyy johonkin häntä itseään suurempaan ja hänen yksinäisyytensä sulautuu kosmiseen ykseyteen.[21]

Yksilöllisyys ja yksinäisyys sisältävät myös uuden suhteen kuolemaan. Tämä suhde syntyy ja oivalletaan murrosiässä. Murrosikäinen kokee olevansa kuoleman edessä haavoittuvampi kuin koskaan aikaisemmin elämässään. Nuoruusvuosina heräävä ja voimistuva eksistentiaalinen yksinäisyys synnyttää myös selkeämmän varmuuden omasta kuolevaisuudesta. Nuori tietää, että hänellä on pitkä vielä elämätön tulevaisuus edessään, mutta hän tietää myös sen, että kuolema voi milloin tahansa katkaista sen ilman, että itse voi tehdä mitään. Tällainen eksistentiaalinen avuttomuus herättää aina ahdistuksen ja pahan olon tunteita.[11]

Erilaisia tapoja käsitellä kuolemaa

Tahdon vaeltaa vuorelle sinun jäljessäsi.
Kun tähdet syttyvät, ei ole pimeää.

Anna-Lisa Lönnqvist

Murrosiässä nuorella ihmisellä on paremmat mahdollisuudet kuin milloinkaan ennen ajatella, pohtia ja mietiskellä elämää ja kuolemaa. Nyt nuoren psyyke on yhtä kehittynyt kuin aikuisen psyyke (vaikka häneltä puuttuukin aikuisen kypsyys) ja hän voi syventyä pohtimaan elämän ja kuoleman mysteerioita.

Monet murrosikäiset ihannoivat kuolemaa. He uneksivat siitä, kaipaavat sitä ja kuvittelevat itsensä varhaisen kuoleman uhrina. Toiset pakenevat kuoleman ajatuksia luomalla päiväunien maailman, joka ihannoi heille tärkeitä tunteita, ihmisiä ja arvoja. Kun todellisuus ei sitten vastaa heidän odotuksiaan, he pettyvät julmasti ja voivat masentua. Siihen liittyy melankolian ja synkkyyden lisäksi myös ajatukset kuolemasta, jopa itsemurhasta.[11]

Nuoret voivat tuntea itsensä myös eristyneiksi, hylätyiksi ja ulkopuolisiksi. Yksinäisyydessään he kokevat suurta epätoivoa ja kuoleman kaipuuta. Usein tämä ilmaistaan itsemurhayrityksellä.

Murrosiässä osa nuorista läpikäy maailmantuskan vaiheen. He näkevät maailmassa kärsimystä, he kokevat tarkoituksettomuutta, he ymmärtävät, että elämä on taistelua, täynnä vaikeuksia ja ongelmia. Mutta samalla heidän sisimmässään on romanttinen kuva siitä, millainen maailma voisi olla. He kantavat mielessään loputonta kauneudenkaipuuta, mitä ylevintä mielikuvaa elämästä. Maailmankaikkeus voi heidän kuvitelmissaan olla kauneuden meri, kos-

mos täynnä harmoniaa. Mutta lähellä väijyy tuska, tarkoituksettomuus ja kuolemanpelko. Elämänvietin ja kuolemanvietin keskinäinen taistelu on heilahtamista lisääntyvän elämisen tunteen ja kuoleman luoman ahdistuksen välillä. Näin samalla selvitellään eksistentiaalisia ongelmia.[9,12,13]

Murrosiässä monet nuoret kokevat myös maailmaamme jatkuvasti painostavan ydinaseiden tuhoavan uhan. Sota on kaikkina aikoina ollut ihmisille ulkoapäin tuleva kuoleman uhka. Aikaisemmin kuitenkin vain ne lapset ja nuoret, jotka elivät sodan jaloissa, olivat sodan luoman kuolemanpelon uhreja. Nyt maailma on kutistunut ja joukkotiedotusvälineiden ansiosta kuka tahansa on tietoinen sodanuhasta.

Ydinsodan pelkoa alkaa esiintyä jo 8—9-vuotiailla. Mutta se on vielä kaukana lapsen henkilökohtaisesta elämästä. Murrosiässä, kun kuolema askarruttaa nuoren mieltä, ydinsodan pelko saavuttaa huippunsa. Nuoret tietävät, että heillä on vielä pitkä elämä edessään ja siksi ydinsota voi olla todellisuutta. Niinpä pelko muuttuu konkreettiseksi ja tämä konkreettinen uhka maalaa kauhistuttavia kuvia heidän sisinpäänsä.

Monet murrosikäiset kuvittelevat kuoleman ydinsodassa tuomiopäivän kaltaiseksi. He näkevät suunnattomien myrkyllisten kaasupilvien syntyvän avaruudessa, he näkevät ihmisten palavan tuhkaksi, he näkevät pakenevia, voimattomia ja kuolemalle uhrattuja lapsilaumoja. He näkevät pitkäaikaisia radioaktiivisen säteilyn aiheuttamia tuhoja, vääntyneitä jäseniä, tuskallisia ja kuolemaan johtavia sairauksia. Myrkyllistä vettä, punaisia vilkkuvia varoitussignaaleja, uhkaavaa vaaraa, surua, korruptiota, tarpeetonta kuolemaa ja väkivaltaa. Sellaisia tuomiopäivän kuvia monet murrosikäisemme kantavat sisällään. Totaalisen tuhon aiheuttama ahdistus kasvaa ajoittain liian suureksi ja nuoren täyttävät pakokauhun tunteet.[20,22]

Päiväkirjan kirjoittaminen on yksi tapa selvitellä omia tunteitaan, ajatuksiaan ja ongelmiaan. Näin murrosiässä juuri tehdäänkin. Se voi olla eräänlainen varaventtiili, jonka avulla nuoret kanavoivat tunteitaan ja selkiinnyttävät ajatuksiaan. Päiväkirjan sivuilla on paljon kuolemaa ja elämää koskevia pohdintoja. Runojen lukeminen on myös yksi keino purkaa kuoleman herättämiä tunteita. Niinpä monet nuoret keräilevät runoja, jotka puhuvat kuolemasta, erosta, tuskasta ja surusta. He lukevat niitä yhä uudelleen ja löytävät niistä lohtua. Runojen sanojen siivin he myös pakenevat todellisuuden maailmaa. Myös musiikki auttaa nuoria kohtaamaan kuoleman herättämiä ajatuksia. Surullinen, haikea musiikki muistuttaa heidän omia elämän ja kuoleman järkkymättömien lakien synnyttämiä kivun ja surumielisyyden tunteitaan. Sosiaalisempia tapoja käsitellä elämän ja kuoleman eksistentiaalisia kysymyksiä ovat ne loputtomat keskustelut, joita murrosikäiset käyvät keskenään. Näissä parhaan ystävän kanssa käydyissä keskusteluissa voi selkiinnyttää omia näkemyksiä, heijastaa omia ajatuksia ja epäilyjä toisen ajatuksiin ja epäilyihin ja näin olla toinen toisensa turvana.

Kuolema on sekä paha että hyvä. Tyttö 14 v.

Uskonnon rooli

Suurempaa kuin olla elossa on elämä
syvempää kuin terveys on kipu
suurempaa kuin elämä
on elämä Jumalassa.

Rolf Arnkil

Elämä, kuolema ja uskonto liittyvät läheisesti yhteen. Nuoren ihmisen sisimmässä soliseva elävä lähde on kokemus omasta minästä ja kokemus maailmasta. Molempiin kokemuksiin sisältyy vastakohtapari elämä-kuolema. Ne eivät nuorilla ole vielä tasapainossa. He eivät näe vielä, että elämä ja kuolema eivät ole toistensa vastakohtia vaan saman asteikon *ääripäitä* ja siten toistensa *edellytyksiä.* Jokainen ihmiselämä eletään kuoleman varjossa. Jokaiseen iloon sisältyy myös kipua ja jokainen voitto merkitsee jonkun muun menettämistä. Elämän ja kuoleman arvoituksella on aina metafyysiset juuret ja se johtaa uskonnollisiin pohdintoihin.

Mietiskellessään elämää ja kuolemaa nuoret päätyvät kysymyksiin, joita he haluavat tehdä Jumalalle. Murrosikäisten luoma elämänfilosofia on alkuun hyvin subjektiivista. He kyselevät yhä hyvin minäkeskeisestä näkökulmasta

elämän ja kuoleman tarkoitusta. Nuoret tarttuvat itse koettuun todellisuuteen — omaan sieluun — ja pitävät sitä koko maailman henkisenä keskipisteenä. Vasta aikaa myöten oma minä laajenee ja nuori näkee itsensä yksilöllisenä osana ihmiskuntaa, jota koskevat samat eksistentiaaliset ehdot.

Nuoruuden aikana kehittyy useita elämänkatsomuksia, jotka eivät kapeasti katsottuna ole uskonnollisia. Spontaanisti monet nuoret näyttävät uskovan jonkinlaiseen uudelleensyntymiseen. Sitä, onko tämä toiveajattelua vai eräänlaista intuitiota, ei tiedetä. Jotkut nuoret haluavat keskustella sellaisten ihmisten kanssa, jotka ovat "kuolleet" ja sitten elvytetty henkiin. Tätä käsittelevä kirjallisuus kiehtoo nuoria. Monen on vaikea sietää tietämättömyyttä, ja murrosiässä se on vielä vaikeampaa. Nuori haluaa tietää, mitä kuoleman jälkeen tapahtuu.

Monet nuoret löytävät uskonnosta lohtua. Varsinkin ne nuoret, jotka ovat lämpimän uskonnollisesta kodista, jossa elämä ja kuolema ovat Jumalan kädessä ja jossa nuoret ovat hyväksyneet ja omaksuneet vanhempien elämänkatsomuksen. Ne lapset, jotka on kasvatettu luottamaan Jumalaan ja uskomaan elämänsä hänelle, hyväksyvät kuoleman ajatuksen huomattavasti helpommin kuin ne, joilta tämä lapsuuskokemus puuttuu. Ensin mainitut lapset voivat kokea Jumalan eksistentiaalisena turvana, kun taas viimeksi mainituilla ei sellaista turvallisuuden perustaa ole.[9,23]

Monissa niistä, joilta eksistentiaalinen turvallisuus puuttuu, ajatus Jumalasta herättää vahvoja vihan tunteita. Jumalahan päättää ihmisen elämästä ja kuolemasta ja näin myös riistää ihmiseltä elämän, monet nuoret voivat ajatella. Jumala voidaan kokea vihollisena, jonakin joka ei suo elämää ja onnea vaan kuolemaa ja surua. Varsinkin murrosikäisellä, joka menettää läheisensä, tällainen asenne on selvä.[23]

Lapsi ja suru

Pois veivät minun äitini silmät ja äänen ja hymyn,
ne mustat miehet — mutta salaa äitini katsoo minuun,
lapseensa, ja palaa
luokseni auringonsäteet kasvoillaan.

Uuno Kailas

Rakkaus ja suru ovat hyvin lähellä toisiaan. Kun menettää jonkun, joka on merkinnyt paljon, on suru kuin suuri kipeä haava. Kuolleen paikalla on tyh-

jyys, jota kukaan ei voi täyttää. Emme unohda kuolleitamme, emmekä korvaa heitä muilla elävillä olennoilla. Jokainen ihminen on ainutkertainen ja niin myös jokainen kuolema. Myös se suru, jonka läpi täytyy päästä, on hyvin subjektiivista. Se riippuu monista tekijöistä: siitä suhteesta, joka surevalla oli kuolleeseen, hänen tuntemastaan rakkaudesta, hänen persoonallisuudestaan ja iästään.

Äidin tai isän menettäminen

Mitä nuorempi lapsi on, sitä suurempi on se menetys, jonka kuolema aiheuttaa riistäessään lapselta äidin tai isän. Lapsuusvuosina vanhemmat eivät ole ainoastaan turvallisuuden lähde, vaan myös osa lasta itseään. Vanhempi on äärettömän tärkeä lapsen persoonallisuuden kehitykselle ja kypsyydelle. Kun äiti tai isä kuolee, lapsen kehitys vaikeutuu ja kuolemalla voi olla pitkäaikaisia ja arvaamattomia seurauksia lapsen elämälle ja terveydelle.[16]

Mutta vaikka vanhemman menetys on pienelle lapselle suunnattoman vaikeaa, lapsi ei silti ilmaise suruaan kuten aikuinen. Yleensä lapset surressaan itkevät vähemmän kuin aikuiset. He ovat levottomia, yrittävät tehdä muuta tai muuttuvat riitaisiksi. Mielenliikutusten puutteen voi aikuinen aikuisen silmin katsottuna tulkita väärin ja pitää sitä tunteettomuutena tai kyvyttömyytenä ymmärtää kuoleman sisältöä. Siksi monet aikuiset luulevat, että lapset ovat liian pieniä ymmärtämään menetystään. Luullaan, että lapset unohtavat helposti ja että he voivat nopeasti turvautua toiseen aikuiseen, ikään kuin tämä voisi korvata kuolleen.

Jotta ymmärtäisi pientä lasta, joka suree, täytyy tuntea lapsen suruprosessin tavallisimpia reaktioita.

Vanhemman kuolema on aina "liian aikainen kuolema". Usein se on hyvin äkillinen tapahtuma, sydänkohtaus, onnettomuus, nopeasti etenevä sairaus tai itsemurha. Kuolema tapahtuu odottamatta ja on siksi hyvin traumaattinen. Kukaan ei ole ehtinyt valmistautua siihen.

Koska se todellisuus, jonka lapsi nyt kohtaa, on odottamaton, käsittämätön ja hyvin ahdistava, monilla lapsilla on taipumus kieltää tapahtuma. "Se ei voi olla totta. Äiti tai isä ei ole kuollut. Se on vain unta."

Tämä kieltäminen voi olla hyvin vahvaa ja myöskin pitkällistä. Sen tarkoituksena on suojata lapsen haurasta psyykeä siltä ahdistukselta ja paniikilta, joka tulvisi lapsen yli, jos hän myöntäisi tapahtuneen kuoleman. Kieltäminen auttaa lasta mitätöimään kauhean todellisuuden, antaa hänen ainakin jonkin aikaa elää toiveunien ja fantasioiden luvatussa maassa. Askel askeleelta todellisuus lähestyy ja lapsen kieltäminen tulee ajoittaiseksi — joskus hän kieltää kuoleman, joskus myöntää sen. Kun aika on kypsä, kieltäminen irrottaa

otteensa ja lapsi voi täysin tuntea menettämisen tuskan ja antautua surun valtaan.

Monet lapset kokevat syyllisyyttä vanhempien kuollessa. Syyllisyyden tunteminen on hyvin alkuperäinen ja kaikkia koskettava elämys. Maagisesti ajattelevalle lapselle se on piinallista. Aikaisempien tapahtumien muistot nousevat pintaan lapsen sisimmässä. Lapsi muistaa tilanteita, jolloin hän on riidellyt kuolleen vanhempansa kanssa, ollut tuhma, ajatellut kiukkuisia ajatuksia ja käyttäytynyt tottelemattomasti. Kun kuoleman aiheuttama menetys on tosiasia, lapsi voi luulla, että kaikki on hänen syytään. Jos lapsi ei olisi ollut niin tuhma eikä olisi ajatellut sellaisia kielteisiä ajatuksia, kuolema ei olisi tapahtunut. Niin ainakin ajattelee lapsi, jonka usko ajatuksen voimaan on vielä suuri.

Vanhemmat lapset voivat tuntea syyllisyyttä siksi, että sitä mitä he ovat tehneet tai mitä he ovat kuolleesta vanhemmasta ajatelleet, ei enää saa tekemättömäksi. Samalla tavoin kuin aikuisilla, lapsillakin voi olla pitkiä itsesyytösten kausia, jolloin he ruokkivat itseään syyllisyydentunteilla.

Yksi tapa auttaa lasta on saada hänet puhumaan tunteistaan ja ajatuksistaan. Katolisessa kirkossa rippi on kaikkina aikoina toiminut sellaisena venttiilinä monille ihmisille — niin lapsille kuin aikuisille. Tunnustaminen — riippumatta siitä onko se rippi, rukous tai keskustelu aikuisen kanssa — johtaa vapautumiseen. Tunnustamisella ei tehtyä saa tekemättömäksi, mutta sen avulla lapsi voi päästä irti kuoleman aiheuttamien piinallisten ajatusten ja tunteiden vaiheesta. Jos tunteita ja ajatuksia ei myönnetä ja pueta sanoiksi, niistä ei pääse eroon.

Irtaantuminen ja samastuminen

Surussa on kaksi vastakkaista henkistä prosessia. Toisaalta yksinjääneen lapsen täytyy askel askeleelta katkaista kaikki siteet rakastamaansa vanhempaan. Toisaalta lapsi samastuu tiettyihin kuolleen henkilön persoonallisuuden piirteisiin ja integroi ne omaan persoonallisuuteensa.[16]

Ensimmäinen prosessi, siteiden asteittainen irrottaminen on se, mikä tavallisesti yhdistetään suremiseen. Se sisältää kaikki ne tunteet, jotka kuuluvat suruun — tuskan, ahdistuksen, pakokauhun, syyllisyyden, protestin, vihan, ikävän ja tyhjyyden. Tässä prosessissa lapsi yhä uudelleen ja uudelleen käy läpi muistojaan, joita hänellä on kuolleesta äidistä tai isästä, suree ja ikävöi häntä.

Lapsi tarvitsee konkreettisia esineitä, jotta sureminen helpottuisi. Ne voivat olla valokuvia, vaatteita tai muita kuolleelle vanhemmalle kuuluneita tavaroita. Nämä konkretisoivat poismennyttä lapselle ja näin auttavat hänen surutyötään. Pienen lapsen on korvaamattoman tärkeätä saada toisen vanhem-

pansa kanssa puhua kuolleesta, muistella häntä yhdessä ja ilmaista näin tunteitaan.

Hyvin merkityksellistä on se, että surevalla lapsella on turvalliset kehykset, joissa hän voi purkaa kaikki tunteensa. Perheenjäsenet ja lähimmät sukulaiset voivat toimia tällaisena emotionaalisena suojaverkkona. Heidän kanssaan lapsi voi kerran toisensa jälkeen muistella sitä aikaa, jolloin perhepiiri oli vielä ehjä.

Pienen lapsen näkökulmasta katsottuna toisella prosessilla — kuolleeseen vanhempaan samastumisella — voi olla kielteisiä seurauksia. Kun aikuinen suriessaan omaksuu rakastetun poismenneen läheisen kiinnostuksen kohteet, harrastukset tai ammatin, lapsi taas omaksuu hänen sairautensa oireet. Monet lapset voivat vanhemman kuoltua tuntea samoja sairauden oireita, joista tämä kärsi ennen kuolemaansa. Ne voivat olla painon tunteita rinnassa (sydänvika), hengitysvaikeuksia (astma) tai muita oireita, joista kuollut usein valittaen puhui.

Tässä tilanteessa aikuisen tehtävä on auttaa lasta vapautumaan negatiivisesta samastumisesta ja auttaa häntä löytämään terveempi tapa. Jotta samastumisprosessi tukisi lapsen kasvua ja kehitystä, sen tulee perustua kuolleen positiivisiin ominaisuuksiin, kuten rakastavuuteen, rohkeuteen, äidillisyyteen, isällisyyteen tms. Niinpä kuolleesta vanhemmasta puhuttaessa otetaan esiin hänen positiivisia piirteitään ja mahdollisuuksien mukaan etsitään hänen ja lapsen oman persoonallisuuden välisiä yhteyksiä.

Vanhemman sureminen ei oikeastaan koskaan lopu. Akuutti suru kestää viikkoja, kuukausia, joskus jopa vuoden. Sen jälkeen lapsi suree ajoittain — erilaisina merkkipäivinä, koulun päättyessä tai ripiltä päästessään, ts. kypsymisprosessin tärkeissä vaiheissa. Suru voi seurata lasta aikuisuuteen asti ja herätä henkiin esim. silloin, kun hänestä itsestään tulee vanhempi. Mutta silloin suru ei ole lainkaan samanlaista kuin alussa, se on menettänyt tuskallisuutensa eikä se estä surevaa elämästä täyttä elämää.

Muut lapsuudenaikaiset surut

Monet lapset kokevat lapsuusvuosinaan isovanhempien menettämiseen liittyvän surun. Se, miten tällainen menetys lapseen vaikuttaa, riippuu hänen iästään ja siitä, miten läheinen suhde hänellä on ollut kuolleeseen. Isoäidistä tai isoisästä, jota lapsi on elämänsä aikana usein tavannut, on voinut tulla rakas läheinen ja hänen menettämisensä voi olla lapselle hyvin vaikeaa. Jos lapsi sen sijaan on tavannut isovanhempansa pari kertaa vuodessa, suhteesta ei ole tullut yhtä vahva eivätkä surureaktiotkaan ole yhtä voimakkaita.

Lapsen ja isovanhemman välillä voi olla vahvat siteet vaikka he olisivatkin tavanneet harvoin. Kääntäen voi myös ajatella, että lapsi ei ole koskaan kiintynyt isovanhempaansa, vaikka tapaamisia on ollut useinkin. Tässä on ensi

sijassa kysymys suhteen luonteesta ja sisäisestä läheisyydestä, joka merkitsee enemmän kuin ulkonainen välimatka.[13,23]

Usein lapset kuitenkin kokevat elämässään ensimmäistä kertaa surua silloin, kun joku kotieläin kuolee. Kanarialinnun, kissan, koiran tai kanin kuolema voi olla lapselle hyvin vaikea ja tuskallinen menetys. Saattaa kestää jopa vuoden, ennen kuin lapsi pääsee sen yli, ja vaikka olisi hankittu uusi eläinkin, se ei voi kuollutta korvata. Kuitenkin menetys ja suru on yhtä tuskallista.

Ihmeellistä on, että lapsi reagoi eläimen menetykseen paljon tunnevaltaisemmin kuin perheenjäsenen menetykseen. Koiran tai kanarialinnun kuollessa hän voi itkeä hillittömästi ja olla viikkokausia täysin lohduton, kun taas perheenjäsenen kuollessa hän harvoin osoittaa niin vahvoja tunteita. Hän voi sen sijaan olla apaattinen, vetäytyä syrjään tai jäädyttää tunteensa. Selitys tähän lienee siinä, että kun lemmikkieläin kuolee, lapsi on ainoa, joka ilmaisee suruaan. Aikuiset usein peittävät tunteensa, hillitsevät itsensä lapsen takia tai yksinkertaisesti he eivät tunne sen suurempaa surua. Kun perheenjäsen kuolee, tilanne on päinvastainen. Aikuisten suru lamaannuttaa lapsen ja hän tuntee jäävänsä ulkopuolelle.

Hautajaiset

Lepää keveänä, ystävällinen multa,
minun haudatun ruumiini yllä.

John Fletcher

Kaikissa kulttuureissa ja kaikkina aikoina kuolema ja suru on ympäröity uskonnollisilla riiteillä ja seremonioilla. Muutama sukupolvi sitten ihmiset kuolivat kotonaan ja hautajaiset olivat tapahtuma, johon perhe, suku ja ystävät ilman muuta osallistuivat. Nykyään yleensä kuollaan sairaalassa ja uskonnolliset riitit ovat monille vieraita maallistuneessa yhteisössämme. Siksi hautajaiset herättävätkin lapsen näkökulmasta katsottuna monia kysymyksiä. Pitääkö lasten olla mukana hautajaisissa vai ei?

Psykologisesti katsoen hautajaiset ovat tilaisuus, jossa jätetään viimeiset jäähyväiset kuolleelle. Niihin osallistuminen myös käynnistää surutyön ja tekee kuolemasta todellisen. Teologisesti katsottuna hautajaiset on jumalanpalvelus, jolla on kaksi tarkoitusta: tukea surevia lähiomaisia surutyössä ja julistaa kaikille mukana oleville kuoleman todellisuuden läsnäollessa tietä elämään. Seuraavassa käsitellään vain joitakin psykologisia näkökulmia.

Hautajaiset ovat tärkeät sekä lapsen että aikuisen kannalta. Ne ovat viimeiset jäähyväiset. Hautajaisissa kohdataan sukulaisia ja ystäviä, menetys koskee muitakin ja yhdessä saa itkeä tai ilmaista jotenkin muuten suruaan. Kuollutta saa muistella yhdessä. Hautajaisten ilmapiiri on usein juhlallinen ja vakava. Las-

ten tunnereaktiot vaihtelevat riippuen siitä, kuka kuollut on. Jos on kysymys isoäidistä tai isoisästä, joka on kuollut pitkän elämän elettyään, reaktiot ovat aivan toiset kuin silloin, kun on kysymys lapsen äidistä, isästä tai sisaresta, jolta elämä on riistetty odottamatta ja traumaattisesti. Lapsen on helpompi osallistua isovanhempien kuin perheenjäsenen hautajaisiin.

Mutta vaikka suru onkin suuri ja lapsen sisin kaoottisten tunteiden vallassa, on tärkeää, että lapsi saa jättää viimeiset jäähyväiset. Juhlalliset hautajaiset voivat olla kanava lapsen tunteille. Ritualisoitujen uskonnollisten toimitusten tarkoituksena on mm. tunnereaktioiden laukaiseminen. Selityksittä ne oikeuttavat ja hyväksyvät syvät tunteet. Tämä tapahtuu usein, kuten riittien yhteydessä yleensäkin, tiedostamattomalla tasolla.

Monet aikuiset ajattelevat, että lasta täytyy säästää hautajaisissa vallitsevalta surulliselta ilmapiiriltä ja siltä tuskalta, mitä hän voi kokea. He ovat sitä mieltä, että lapsi, joka ei ole hautajaisissa mukana, nopeammin unohtaa menetyksensä. Se on kuitenkin väärin. Surevan surua ei voi ottaa pois. Lapselle ei tehdä palvelusta suojelemalla ja varjelemalla häntä kärsimykseltä. Suru voi sen sijaan pahentua, kun se siirretään myöhemmäksi. Lisäksi torjutulla ja myöhemmäksi siirretyllä surulla on usein psyykkiselle terveydelle pitkäaikaisia vahingollisia seurauksia.

Kun lapsi hautajaisissa läheisten kanssa astuu arkun luo ja jättää jäähyväisensä kuolleelle, hän tämän riitin avulla voi tajuta, että yksi suhde päättyy. Tämä voi olla tuskallinen kokemus, mutta se on myös tarpeellinen. Se helpottaa tulevaa surutyötä.[13,16]

Hautajaisjumalanpalvelus on tärkeä myös toisella tavalla. Se vahvistaa lapselle, että poismennyt on todella kuollut. Nykyään useimmat kuolevat sairaalassa. Jos lapsi ei saa olla hautajaisissa, hänen on vaikea uskoa, että poismennyt on kuollut. Lapsi on nähnyt hänet viimeksi sairaalassa ja silloin hän oli vielä elossa. Voi olla myös niin, että lapselle on vain kerrottu, että omainen on viety sairaalaan ja hän on siellä sitten kuollut.

Kun joku sillä tavoin katoaa ja siitä vain kerrotaan lapselle, hänen on hyvin vaikea sitä uskoa. Jos lapsi ei sitten saa edes olla hautajaisissa, kuolema on lapsesta mystinen katoaminen ja hän voi täysin kieltää kuoleman. Jos hän sen sijaan on nähnyt arkun ja hautajaistoimituksen, kuolemasta tulee totta. Tämä aiheuttaa sen, että lapsen on helpompi hyväksyä todellisuus ja antaa periksi surulle ja tuskalle.[1,16]

Ihmisten suru on intensiteetiltään hyvin erilaista ja he käyttäytyvät hautajaisissa eri tavoin. Tämä koskee sekä lapsia että aikuisia. Hautajaisissa voi olla joko katsoja tai osallistuja. Osa lapsista, usein murrosikäiset, jäävät mieluummin kotiin. He yrittävät muuttaa kuoleman älylliseksi käsitteeksi ja tyytyvät vain kuvittelemaan sitä. Toiset taas voivat istua siunaustoimituksen aikana pas-

siivisina ja ovat tyytyväisiä saadessaan katsella: Toiset ovat niin surun huumaamia, että he tuskin huomaavat, mitä ympärillä tapahtuu. Jotkut löytävät juhlallisesta uskonnollisesta toimituksesta syvää eksistentiaalista merkitystä.

Lapset myös itse valitsevat oman osallistumisensa tason ja heidän pitää saada tehdä se. Surevaa ihmistä ei koskaan saa pakottaa mihinkään valmiiksi piirrettyyn rooliin. Jos lapsi nimenomaan toivoo, ettei hänen tarvitse tulla hautajaisiin, hänen toivomustaan on kunnioitettava. Jos lapsi ei halua astua arkun ääreen, hän saa olla tekemättä niin. Jos lapsi haluaa tai ei halua rukoilla yhdessä aikuisten kanssa, hänen reaktioitaan on kunnioitettava. On muistettava, että hautajaiset ovat merkitykselliset siinä määrin, missä ne tyydyttävät rakastetun läheisen menettäneiden ihmisten psykologisia, sosiaalisia, uskonnollisia tai filosofisia tarpeita. On myös muistettava, että kristillinen hautaustoimitus kätkee sisäänsä sen viisauden, joka on syntynyt kahden vuosituhannen aikaisista kuoleman ja surun kokemuksista. Hautajaiset antaa meille mahdollisuuden ilmaista suruamme, lujittaa perhe- ja sukusiteitämme ja hyväksyä Jumalan tahdon.

LUKU 5

LAPSI JA KIRKKO

Emme koskaan voi ymmärtää uskontoa tuntematta myös sen temppeliä, juhlia ja juhlakulkueita, sen riittejä ja muita uskonnollisia seremonioita. Kirkko ja sen liturgia kuuluvat uskonnollisuuden tälle alueelle.

Kirkko on Jumalan asuinpaikan näkyvä symboli. Sen tornit ja sakarat ulottuvat majesteettisesti korkealle taivasta kohti. Sen muurit ovat kiviä, jotka ihmiskädet ovat liittäneet yhteen. Sen perusta lepää syvällä lujasti maan syliin ankkuroituneena. Kirkon sanotaan syntyneen jostakin naisellisesta, lapsiaan suojelevasta ja varjelevasta äidinkohdusta. Aikojen kuluessa kirkon ulkomuoto on läpikäynyt lukuisia metamorfooseja ja sen rakenteelliset yksityiskohdat ja traditionaalinen sisustus puhuvat meille symbolirikasta kieltä. Mutta naisellinen piirre — arkkityyppinen ja alkuperäinen — on säilynyt. Niinpä Jumalan äidin Marian sanotaan olevan myös kirkon äiti.

Kirkko jo rakennuksena muistuttaa uskosta, rukouksesta ja hengellisestä elämästä. Kuitenkin rakennus herää elämään vasta silloin, kun se avaa porttinsa ihmisille. Uskonnollisia riittejä, liturgiaa, juhlakulkueita ja muita uskonnollisia kirkossa suoritettavia toimituksia kutsutaan *kulteiksi.* Kulttia voidaan sanoa eräänlaiseksi uskonnolliseksi kieleksi. Kulttikieli on sekä muodoltaan että tehtäviltään erittäin symbolistista ja monivivahteista. Kultti luo tunneilmapiiriä. Sen symbolit — rukoukset, kuvat, musiikki, vaatetus, pyhät tekstiilit ym. — puhuvat koko ihmiselle. Ne antavat esteettisiä kokemuksia silmälle ja korvalle, luovat palvonnan, kunnioituksen ja pyhän ilmapiirin ja tekevät ihmisen vastaanottavaiseksi jumalalliselle todellisuudelle.

Kultissa koko elämä nostetaan korkeammalle tasolle. Kaikki teot ovat merkityksellisiä ja ne saavat seremoniallisen luonteen. Kultissa kuljetaan arvokkaasti kuin juhlakulkueessa. Puhutaan erityisellä tavalla, lausutaan, messutaan tai lauletaan. Kaikkea leimaa pyhyys, ja kultti toteutuu.

Nykyään vain harvat ymmärtävät kulttikieltä. Kirkon riitit ja rituaalit ovat useimmille ihmisille vierasta kieltä. Ne koetaan jäykiksi, stilisoiduiksi kuvioiksi, joilla ei ole sisältöä. Nykypäivän ihminen ihmettelee kulttimenoihin kätkeytyvää rikasta symboliikkaa, sillä hän on unohtanut, miten muinaisina hengellisempinä aikoina sillä kielellä voi ilmaista itseään.

Koska kulttielämä monin paikoin on vaipunut unohduksiin, ei myöskään ole paljon kirjoitettu aiheesta lapsi, kirkko ja jumalanpalvelus. Ainoan tätä käsittelevän kirjan, jonka olen löytänyt, on kirjoittanut tunnettu lapsipsykologi ja pedagogi Maria Montessori.[1] Kirja on 1930-luvulta ja se kuvaa niitä kirkollisia kouluja, joita Montessori perusti Roomaan, ja hänen käyttämiään pedagogisia menetelmiä. Koska kirja on vanha ja sen kuvaamat koulut ovat katolisia, on mahdollista, että se tuntuu meistä vieraalta ja että Montessorin luovat ideat eivät löydä jalansijaa meidän yhteiskunnassamme. Mutta ennen kuin ratkaisemme Montessorin aatteiden kohtalon, katsokaamme hänen metodejaan lähemmin nähdäksemme, voisivatko ne olla inspiraation lähteenä kirkolliselle lapsityöllemme.[1]

Lasten elämä kirkon piirissä

Tahdon seistä kuin lapsi
ja kuunnella taivaan musiikkia,
sen valtimonlyöntejä sielussani.

Bo Setterlind

Monet ovat sitä mieltä, että liturginen elämä on aivan liian symbolistista ja monimutkaista, jotta pieni lapsi voisi sitä ymmärtää. Montessori on eri mieltä. Hän ajattelee — ja hän saa tukea monilta aikamme kehityspsykologeilta — että lapsi ymmärtää monia ilmiöitä huomattavasti helpommin toimimalla itse kuin vain ajattelemalla. Pieni lapsi on oikea ritualisti. Tämä piirre näkyy jo 2—3-vuotiaana. Hän pitää säännöllisyydestä, järjestyksestä ja selkeydestä sekä tietyistä jokapäiväiseen elämään liittyvistä riiteistä. Siksi lapsi Montessorin mukaan voi tänä sensitiivisenä (vastaanottavaisena) järjestyksen kaute-

na oppia ymmärtämään kirkollisia seremonioita sensoorisella tasolla, ts. tekemällä havaintoja omilla aisteillaan. Sellainen ymmärtäminen on Montessorin mielestä paljon alkuperäisempää ja syvempää kuin myöhemmin tapahtuva älyllinen ymmärtäminen. Se ei myöskään unohdu yhtä helposti.

Liturgia on rituaalista. Se koostuu erilaisista toiminnoista. Liturgia ilmaisee hengellisen elämän uskonnollisen sisällön. Se käyttää hyväkseen ruumiinkieltä: musiikkia, värejä, valonleikkiä ja tunnelmia. Jokaisella toimituksella, liikkeellä ja muulla teolla on vahvasti symbolinen sisältö.

Kun lapsille opetetaan liturgian eri osia ja niiden sisältöä, heitä opetetaan samalla ymmärtämään kulttikieltä. Saamalla itse sitten myös osallistua liturgiaan he voivat sitä ymmärtää. Silloin lapset Montessorin mielestä ovat mukana liturgisessa elämässä syvällä ja ylevällä tavalla. He oivaltavat sekä intuitiivisesti että tiedollisesti, mitä liturgian eri toimitukset tarkoittavat. Ne symbolit, joista liturginen tapahtumasarja koostuu, muuttuvat näin ”läpinäkyviksi” ja ne paljastavat lapsille niihin sisältyvän hengellisen merkityksen.

Kun Maria Montessori aloitti lasten kirkolliset koulut vuosisadan alussa, hän oli paljon aikaansa edellä (kuten hän oli aikaansa edellä myös pedagogiassaan). Tänään montessorikouluja on kaikkialla maailmassa, myös Ruotsissa, vaikka meillä ei tunneta kirkollisia kouluja. Montessoripedagogiikka on pedagogeillemme ja psykologeillemme hyvin tuttu käsite ja sitä käytetään nykyään monissa eri yhteyksissä.

Maria Montessori oli hyvin perusteellinen pedagogiikassaan. Kaikki piti soveltaa lapsen ymmärryskyvyn mukaisesti niin, että oppimisen edellytykset olisivat niin suotuisat kuin mahdollista. Hän aloitti rakentamalla pienoiskappeleita — *child's chapels.* Nämä pikkukappelit oli mitoitettu lasten mittojen mukaan. Niillä oli erityinen lasten aistimuksien mukaan luotu arkkitehtuurinsa. Näissä kappeleissa pantiin paljon painoa kauneudelle ja harmonialle.

Pikkukappelit olivat valkoisia ja kultaornamentein koristeltuja. Suuret lasiikkunat maalattuine ikkunaruutuineen siivilöivät kauniisti valon ja saivat värit leikkimään koko kirjossaan pehmeästi ja harmonisesti. Kappelien sisustusta koristivat enkelien, apostolien, Jeesuksen ja Marian patsaat. Seinillä oli sekä Vanhaa että Uutta testamenttia kuvaavia maalauksia. Itään päin olevalla seinällä — sieltähän aurinko nousee — oli alttari aivan kuten meidänkin kirkoissamme. Lasten ikioman kappelin tuli olla yhtä oikea kuin aikuistenkin. Näiden kappeleiden koko sisustus oli oikea pedagoginen taide-esine. Seinien tuli ensi sijassa puhutella lasten aisteja ja ilmapiirin tuli houkutella esiin lapsen sielun hengellisyys.

Jokaisella koululla oli oma kappelinsa. Se oli koulun keskus ja sydän. Maria Montessorin pedagogisten periaatteiden mukaisesti piti kaikki kappelissa tapahtuva toiminta nostaa korkeammalle hengelliselle tasolle. Lasten tuli itse

ottaa hoitoonsa kappelinsa. He saivat oppia astumaan sisälle kappeliin hiljaa ja arvokkaasti. He saivat vaihtaa alttarikukat, sytyttää kynttilät, kiillottaa hopeat ja pyyhkiä patsaista pölyt. Kaikki, mikä tehtiin, tehtiin äänettömästi, hartaasti ja rakkaudella. Maria Montessorin mielestä oli tärkeätä, että lapset saivat oppia, että kappeli oli pyhä huone, erilainen kuin muut jokapäiväiset paikat, ja että kappelissa kaikki tapahtui eri tasolla kuin muut arkiset tapahtumat.

Maria Montessori ei halunnut erottaa hengellistä elämää jokapäiväisestä elämästä. Hänelle kaikki oli pyhää — niin sunnuntai kuin arki, kirkko kuin koulu. Hän halusi ainoastaan opettaa lapsille, että tietyille huoneille, esineille ja toiminnoille pitäisi voida antaa toisenlainen ja syvällisempi sisältö kuin arkisille asioille. Tietyt toiminnat piti suorittaa seremoniaalisella tavalla rituaaleina.

Yhtä näistä liturgiaan liittyvistä rituaaleista hän kutsui *hiljaisuuden leikiksi.* Sen varaan hän rakensi paljon ja siihen sisältyi koko asennoituminen pyhyyttä kohtaan. Tämä hiljaisuuden leikki oli niitä ensimmäisiä asioita, joita hän koulussa opetti lapsille. Leikki oli enemmän kuin vain hiljaa olemisen harjoittelemista. Se lähti hiljaisuuden mysteerin tutkimisesta. Lapsia opetettiin olemaan hiljaa ja keskittymään omiin aistimuksiinsa. Heidän piti kuunnella hiljaisuutta, olla yhtä oman hengityksensä kanssa, avata aistinsa toiselle ja syvemmälle todellisuuden kokemiselle ja löytää oman kehonsa painopiste. Tämä hiljaisuuden leikki opetti lapset erottamaan yhden hiljaisuuden toisesta. Se toimi alkusoittona heidän myöhemmälle rukouselämälleen, jonka keskus on hiljaisuus ja mietiskelevä rauha.

Samalla tavoin Montessori käytti hyväkseen musiikkia. Hän opetti lapsia kuuntelemaan kaikenlaista musiikkia. Hiljaista ja mietiskelevää musiikkia, surullista musiikkia, juhlallista musiikkia, musiikkia, joka ilmaisee iloa, suuruutta tai jännitystä. Hän tiesi, että erilaiset musiikin lajit sointuvat yhteen ihmisen erilaisten tunnetilojen kanssa kutsuen niitä esiin tai vahvistaen niitä. Musiikki kuvaa tunteita sanattomasti, se loihtii esiin mielialoja ja virittää hengellisesti.

Jo antiikin ajoista alkaen on tiedetty, mikä vaikutus musiikilla on lapsen mieleen. Maria Montessori käytti tätä tietoa hyväkseen. Kuten vanhat kreikkalaisetkin hän oli vakuuttunut siitä, että musiikki puhuttelee lapsen intuitiota ja mielikuvitusta ja vaikuttaa myös persoonallisuuteen. Niinpä orastavaan persoonallisuuteen voisi vaikuttaa positiivisesti kauniilla sävelillä, moraalisesti rytmikkäillä sävelillä ja erilaisilla soinnuilla sekä hengellisesti taas muilla soinnuilla, rytmeillä ja sävelkielillä. Montessorikouluissa lasten aisteja harjaannutettiin varhain ottamaan vastaan hyvää ja kaunista.

Passiivisen kuuntelemisen lisäksi lapset saivat oppia laulamaan. Maria Montessori ei valinnut kouluissaan mitään erityisiä lastenlauluja lapsille, vaan opetti heitä laulamaan sekä gregoriaanisia että traditionaalisia hymnejä, jotka oli-

vat kulkeneet perintönä sukupolvi sukupolvelta ja kuuluivat nyt kansalliseen musiikkiaarteistoon.

Lapset saivat tutustua musiikkiin kolmannellakin tavalla. He soittivat erilaisia ”instrumentteja”. Montessorimateriaaliin kuului kokoelma pieniä kelloja, jotka oli sovitettu yhteen niin, että ne muodostivat pienoiskirkonkellot. Näillä kelloilla lapset opettelivat soittamaan nuottien mukaan. Samalla he oppivat kellojen soittamisen merkityksen. He kuulivat, että kirkonkellot eivät ainoastaan kutsu ihmisiä jumalanpalvelukseen, vaan ne myös suojelevat heitä pahoilta henkivalloilta — salamaniskuilta ja rajuilmalta.

Maria Montessori kiinnitti aina huomion toiminnan takana olevaan symboliikkaan. Siksi lasten kellojen soittoa säestivät lasten ääneen lausumat runot tai suorasanaiset lauseet, esim.: ”Karkottakoot kellojen soinnut pois kaikki vaarat, tyynnyttäkööt myrskyt ja suojelkoot meitä kaikelta, mikä meitä uhkaa. Herättäköön kellojen soitto kunnioitusta uskovissa sieluissamme ja kutsukoon se meitä kirkkoon ylistämään yhdessä Jumalaa!” (kirjoittajan vapaasti kääntämä)

Leikkien mutta kuitenkin vakavasti lapset oppivat näissä montessorikouluissa useimmat kirkon symboliset ja liturgiset seremoniat, toimitukset ja vertauskuvat. He saivat tietää, että saarnastuolin yläpuolella oleva kyyhkynen on Pyhän Hengen symboli, että ehtoollispöytään katetut maalliset lahjat — leipä ja viini — siunataan taivaallisella siunauksella, että ehtoollismalja ei ole vain malja, vaan Jeesuksen haudan vertauskuva ja että maljan päälle asetettu ehtoollisleipälautanen on haudan suulla olleen kiven vertauskuva.

Lapset saivat oppia myös tekemään ristinmerkin ymmärtäen, että se suojaa pahalta ja vaaroilta. Kun he astuivat kappeliin, he kastoivat sormensa pyhään veteen. He oppivat polvistumaan rukoukseen ja panemaan kätensä ristiin. Heille opetettiin liturgisia tapahtumia: miksi pappi joskus kääntyi alttariin ja joskus seurakuntaan päin, miksi hän polvistui tai kohotti kätensä. Tämä opetus ei jäänyt vain sanalliseksi, vaan lapset saivat suorittaa nämä samat eleet, kun he oppitunneillaan leikkivät ”kirkkoa”.

Tänään monet ovat sitä mieltä, että liturgiset symbolit ovat pienelle lapselle aivan liian vaikeasti ymmärrettäviä ja että niiden käsitteleminen tulee säästää rippikouluikään. Maria Montessori ajattelee, että lapsen elämässä on paljon uutta ja vierasta — kieli, lukeminen, kirjoittaminen, laskeminen. Kaikki nämä lapsi kokee hyvin abstrakteina ja symbolistisina. Lapsen ei ole sen vaikeampaa oppia kirkon symboliikkaa kuin koulun laskennon tehtäviä.

Maria Montessori ajatteli eri tavoin kuin tietyt aikamme pedagogit. Hänen mielestään uskonnollisen elämän symboliikkaa on huomattavasti helpompi oppia ymmärtämään lapsena kuin vasta murrosikäisenä. Pienet lapset ajattelevat symbolien ja kuvien avulla ja heidän toimintansa on usein rituaalista.

Siksi Montessori näkeekin, että esikouluikä (6—7-vuoteen asti) on sopivin ikä oppia symbolikieltä. Jos odotetaan liian kauan, lapset ehtivät kasvaa ulos symbolisesta ja rituaalisesta maailmastaan ja sitten heidän on huomattavasti vaikeampaa tajuta symboleja. Rippikouluiässä, kun murrosikäisen ajattelu on abstraktia ja loogista, tulee kirkollisten symbolien oppimisesta abstraktin aineksen oppimista eikä se enää liity lapsen spontaaniin ajatteluun ja elämään.

Kappelin puutarha

Tahdon seisoa kuin lapsi
iäisyyden kelloja kuunnellen
ja nähdä puiden puhkeavan
jälleen kukkaan.

Bo Setterlind

Montessorikouluihin kuului lasten kappelin lisäksi joitakin koulurakennuksia. Kaikki rakennukset oli sijoitettu pienen "luostarin puutarhan" ympärille. Puutarhan keskellä oli suihkukaivo kaloineen.

Suihkukaivolla oli moninainen sekä pedagoginen että hengellinen merkitys. Kaivon vesi on alkuaine, joka herättää ihmisessä monia tunteita ja ajatuksia. Kaivon solina voi vaikuttaa rauhoittavasti tai dynaamisesti symbolisoiden elämän ikuisesti sykkivää valtimoa. Kun suihkulähde on suljettu, taivas heijastuu sen peilikirkkaaseen pintaan. Sellainen hiljaisuus kuvaa sielun rauhaa silloin, kun se kohtaa Jumalan ja ottaa hänet vastaan sisimmässään.

Maria Montessori halusi näillä yksinkertaisilla luonnosta lainatuilla keinoilla osoittaa lapsille, että uskonnolla on juurensa luonnossa. Hengellinen ja maallinen kuuluvat yhteen. Vesi on elintärkeä alkuaine sekä luonnollisessa että symbolisessa merkityksessä. Vettä tarvitaan sammuttamaan janoa, antamaan kasveille ja kaloille elämää ja ravintoa. Mutta samaa vettä voi käyttää symbolisella tavalla joko kastevetenä tai pyhänä vetenä kappelissa.

Analogisesti voi vedellä pestä itsensä puhtaaksi, mutta vesipesulla on myös vertauskuvallinen merkitys, kuten sillä oli silloin, kun Jeesus pesi opetuslasten jalat kiirastorstaina tai joka sillä on katolisessa messussa, kun pappi rituaalisesti pesee kätensä, ennen kuin hän toimittaa messun.

Kun lapsi seisoi suihkukaivon äärellä ja katsoi veden leikkiä tai kun hän leikki lähteen ympärillä, hän sai opetusta veden symboliikasta ja sen moninaisesta käytöstä. Lapset saivat myös kantaa vettä kaivosta kappeliin ja olla läsnä, kun pappi rituaalisesti pesi kätensä ennen messun toimittamista.

Samoin altaan kaloillakin oli kaksinainen merkitys. Toisaalta kalat olivat aivan tavallisia kaloja, joita nykyään voisi käyttää ravinnoksi kuten Jeesuksen-

kin aikana. Toisaalta lapset saivat kuulla, että kala on Jeesuksen vertauskuva. Kristillisen symboliikan mukaan Jeesus on suuri kala, uskovat ovat pieniä kaloja ja vesi (kaste) on heidän elinvoimansa.

Kun lapset näin konkreettisesti näkivät kaivon veden kaloineen ja samalla kuulivat sen monista merkityksistä, symbolikieli avautui heille.

Kaivon ympärillä kasvoi kukkia ja kauempana oli erilaisia pensaita. Yksi lasten päivittäinen tehtävä oli "työskentely" tässä puutarhassa, kukkien hoitaminen, pensaiden leikkaaminen ja rikkaruohon kitkeminen. Nämä hetket kukkien, kasvien, puiden ja hedelmien parissa olivat monella tavoin merkityksellisiä. Jatkuvan kosketuksen luontoon oletettiin luovan levollisuutta ja hiljaisuutta lasten joskus kärsimättömään mieleen. Mutta se herättää myös kirjatietojen tarvetta.

Kun lapset askaroivat puutarhassaan, he saivat samalla kuulla luontoon liittyviä raamatunkertomuksia. He voivat kuulla niityn kukista, jotka eivät kehrää eivätkä kylvä, mutta kuitenkin voittavat kuningas Salomon loistossaan, rikkaruohosta, joka heitetään menemään, ihmisen elämästä, joka on kuin ruoho jne. Luonto sai näin myös raamatullisen merkityksen.

Opetuksen ja puuhailun välillä puutarhaa käytettiin myös leikkipaikkana. Niinpä lapset voivat kiipeillä puiden oksilla, olla piilosilla pensaiden välissä tai heittää kuperkeikkoja pehmeällä nurmella. Maria Montessorista oli tärkeätä yhdistää lasten luonnollinen leikinhalu eri asioiden oppimiseen. Työ ja huvi kulkivat hänen koulussaan käsi kädessä. Keskittyminen ja rentoutuminen vuorottelivat. Säännöllisyys, lepo ja työn rytmi olivat montessoripedagogiikan keskeisiä aineksia.

Eräässä osassa puutarhaa — kauimpana kappelista — oli aitaus, jossa oli raamatullisia eläimiä. Siellä oli pieniä lampaita, joilla oli suloista leikkiä, mutta jotka samalla muistuttivat lapsia Raamatun uhrieläimestä, erityisesti Kristuksesta, suuresta uhrista. Aitauksessa oli myös pieniä valkoisia kyyhkysiä, joita lapset saivat ruokkia samalla, kun he oppivat kyyhkysen raamatullisen historian. Kyyhkynen oli lintu, jonka Nooa lähetti arkista, kyyhkynen laskeutui kasteella Jeesuksen yläpuolelle, ja kappelissa oli kyyhkysen kuva Pyhän Hengen vertauskuvana. Koira vartioi muita eläimiä ja muistutti kanaanilaisesta naisesta tai Lasaruksesta rikkaan miehen talon edessä.

Yhä uudelleen ja uudelleen Maria Montessori yhdisti todellisen ja symbolisen kekseliäästi ja lasta kiehtovalla tavalla. Hänen opetusmetodinsa lähti siitä että lapsen tuli saada kaikilla aisteillaan tietoa ympäristöstään, oppia näkemään ja oivaltamaan eri näkökulmia. Montessorikoulujen koko ympäristö oli hyvin symbolinen. Jokaiseen taimeen, kasviin tai eläimeen oli kätketty kristillinen vertauskuva. Kaikki oli erittäin huolellisesti ajateltu ja valittu. Luonnon ja Raamatun tutkiminen kulkivat käsi kädessä. Tiede ja uskonto liitet-

tiin yhteen saman asian kahtena puolena. Kun lapset oleskelivat puutarhassa luonnon helmassa, he saivat jatkuvasti uusia virikkeitä opettajiltaan. Heille kerrottiin auringosta, kuusta, puista, pensaista ja kukista. Heille puhuttiin Elämän Puusta Eedenin puutarhassa, hyvän- ja pahantiedon puusta, joka kantoi hyvää ja pahaa hedelmää, ja puhuttiin myös siitä, miten Jumala salli Aatamin antaa nimen kaikille asioille maan päällä. Lapsille kerrottiin, miten vesi juoksi virtoina jo ensimmäisessä Jumalan luomassa puutarhassa, miten eläimet kävivät laitumella ja miten ihmiset saivat tehtäväkseen hoitaa sekä kasveja että eläimiä.

Lapset saivat myös itse tulla puhumaan ajatuksistaan ja puutarhassa heränneistä pohdinnoistaan. Näiden luontoa koskevien keskustelujen taustalla oli Maria Montessorin pedagoginen ajatus, että kaikki havainnot, joita lapsi luontoäidistä teki, muistuttivat häntä maailman luojasta. Lasten puutarhan piti olla yrttitarha, joka ylistää Luojaansa.

Liturgian opetus

Pyhä Isä, tule ja ole kanssamme.
Anna meidän saada voimaa sinun sanastasi.

Svenska Tidegärden

Vertauskuvalliset toiminnat jatkuivat luokkahuoneissa. Eräs tällainen oli liturgian opetus. Tätä tarkoitusta varten Montessori oli valmistuttanut pienen kokoelman alttareita, alttariliinoja, ehtoollisastioita, krusifiksejä, monihaaraisia kynttilänjalkoja, virsikirjoja ja muuta sellaista, jota messun viettämisessä tarvitaan. Kaikki nämä esineet olivat oikeiden pienoismalleja, liturgisesti moitteettomia, vaikkakin leikkikalun kokoisia. Mutta vaikka pienet esineet muistuttivat leluja ja lapset ajan mittaan saivat niillä "leikkiä messua", tehtiin alusta alkaen selväksi, että nämä esineet olivat pyhiä. Lapsia opetettiin kohtelemaan niitä arvokkaasti ja varovaisesti.

Liturgisia esineitä käytettiin vähän eri tavoin lasten iästä riippuen: pienimmät lapset (3—4-vuotiaat) saivat vain tutustua niihin. He saivat kantaa ne pienoisalttarille, järjestää ne tiettyyn järjestykseen, sytyttää tai sammuttaa alttarikynttilän. Tämä kaikki tehtiin sopivin liikkein ja kunnioittavan hiljaisuuden vallitessa. Kun lapset tällä tavoin kantoivat pyhiä esineitä, he Montessorin mukaan tavoittivat omassa sisimmässään olevan syvimmän uskonnollisen tunteen. Tämä tunne kehittyisi aikaa myöten rakkauden ja pelonsekaisen kunnioituksen tunteeksi.

Tämä ikävaihe on Montessorin mukaan liikkeiden ja aistien aikaa. Juuri liikkeet, toiminnat ja pienet suoritetut rituaalit herättävät lapsessa vastaavia tunteita. Lapsi imee uskonnollista tietoa tässä vaiheessa aistien välityksellä ja tieto muuttuu uskonnolliseksi tunteeksi tai tunnepohjaisiksi asenteiksi. Maria Mon-

tessorille oli tärkeätä, että jo näinä varhaisvuosina erityisesti vaalitaan ja jalostetaan uskonnollisia tunteita ja suhtautumista uskonnollisuuteen. Myöhemmin tällainen uskonnollisesti värittynyt emotionaalinen maaperä läpäisee myös lapsen älyllisen uskonnollisen tiedon ja antaa lapsen uskonnolliselle elämälle tietyn tunnevärityksen.

Vähän vanhemmat lapset, 5—6-vuotiaat, alkoivat kiinnostua sanoista ja kirjoista. Siksi he saivat tässä ikävaiheessa alkaa oppia eri sakraaliesineiden nimiä yhdistämällä ne oikeisiin pieniin nimilappuihin. Vähän vanhemmat lapset saivat oppia jokaisen esineen symbolisen merkityksen ja raamatullisen historian. Kun he sitten tunsivat yksityisten esineiden nimen ja symboliikan, he pukivat alttarin liturgisesti oikein, niin että jokainen esine olisi omalla paikallaan. He saivat myös alkaa suorittaa niitä liikkeitä, joita pappi käyttää, kun hän toimittaa messun. Nämä liikkeet jäljittelivät esim. polvistumista, käsien kohottamista, viinin ja veden sekoittamista ehtoollismaljassa. Lopuksi lapset toimittivat messun vuorotellen pukeutuneena oikean väriseen liturgiseen pukuun.

Messuun liittyvä symboliikka

Messu on hyvin symbolinen toimitus, jolla on teologinen, hengellinen ja psykologinen sisältö. Jotta lapset oppisivat ymmärtämään messun alkuperän ja sen vertauskuvallisuuden, he saivat itse osallistua symboliseen muuttumisaktiin. Tämä juhlallinen toimitus alkoi kiirastorstain ateriakohtauksella aivan kuten Raamatussa kuvataan. Näytelmää varten valittiin kolmetoista lasta. Muut lapset istuivat katselijoina. Kukin näyttelijä sai oman roolinsa, jota harjoiteltiin huolellisesti. Myös vaatteilla oli suuri merkitys.

Lapsi, joka esittäisi Jeesusta, sai pukea ylleen purppuran värisen kaavun — kirkon liturgiassa se on kuninkaallinen väri. Lapsi, joka sai vihreän kaavun — toivon väri — olisi Pietari, opetuslapsi, josta myöhemmin tuli ensimmäinen paavi ja kirkon päämies. Violetti puku annettiin Juudakselle — opetuslapselle, joka petti Mestarinsa. Vaatetuksen värit olivat tärkeät. Ne kuvasivat eri ihmisten asemaa ja samalla selkiinnyttivät lapsille värien symboliikkaa.

Opetuslapset (lapset) kattoivat pöytään viimeistä ateriaa varten leipää ja viiniä. Kun kaikki oli valmista, Jeesus istui opetuslapsineen pöytään. Kaikki tapahtui Raamatussa olevan kuvauksen mukaisesti, sillä lapset olivat harjoitelleet sen yksityiskohtia myöten. Kun ateria oli päättynyt, pöytä tyhjennettiin ja muutettiin alttariksi.

Nyt kolme lasta, jotka eivät olleet edellisessä näytöksessä, alkoi pukea alttaria. Ensin jokainen pani pöydälle alttariliinansa. Siihen, missä Jeesus oli istunut, asetettiin krusifiksi. Sen eteen nostettiin ehtoollismalja ehtoollisleipineen. Krusifiksin viereen laitettiin kynttilät ja kukat. Silloin muutos oli valmis. Pöy-

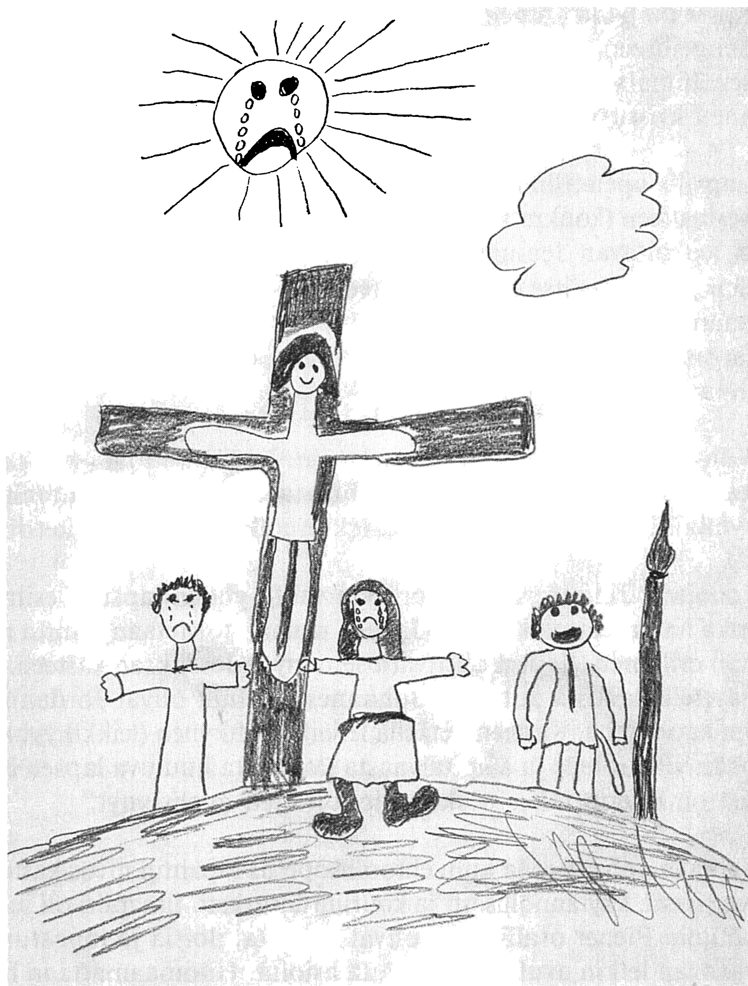
Maria Montessori

dästä, jonka ääressä oli aterioitu, puhkesi esiin alttari, maallinen leipä ja viini muuttui taivaalliseksi mannaksi. Maallinen ateria muuttui huomaamatta hengelliseksi.

Maria Montessori oli sitä mieltä, että ehtoollissymboliikka on niin syvällistä, että sitä ei voi ymmärtää sanallisten selitysten avulla. Kun lapset itse esittävät muuttumisnäytelmän, he samastuvat draaman henkilöihin. Siten he voivat tajuta jotakin tästä suuresta mysteeristä. Näyttelemällä draaman näytökset lapset itse ovat kouriintuntuvalla tavalla mukana siinä vertauskuvallisessa muutoksessa, jossa jäähyväiset ja suru vaihtuvat iloksi ja ylistykseksi. Tapahtuman aikana lapsikuoro laulaa taustalla tilanteeseen sopivia lauluja ja näin tunnelma vielä korostuu. Aterian loppupuolella lauletaan pitkäperjantain tekstejä ja kun alttari on valmis toivottamaan uskovien joukon tervetulleeksi, lauletaan pääsiäispäivän tekstejä. Arkipäiväinen ja vertauskuvallinen liitetään toisiinsa ja huomaamatta ne lomittuvat yhteen. Näin salaisuus hiukan avautuu lapsille.

Maria Montessorilta on kysytty, onko ylipäätään sopivaa antaa lapsille tietoa kärsimysnäytelmästä. Hän sanoo sen riippuvan monista asioista. Katoliset lapset kasvavat krusifiksi silmiensä edessä ja siksi heidän kanssaan ei ole vaikeuksia. Kun heille kertoo ristiinnaulitsemisesta ja ylösnousemisesta, he hyväksyvät nämä kertomukset ongelmitta. Jotain muuta uskonnollista suuntaa edustavien lasten laita voi olla toisin. Mutta Maria Montessori ajattelee, että riippumatta lapsen uskonnollisesta taustasta (edellyttäen, että se on kristillinen) voi ilman epäilyjä antaa lasten itse esittää yllä kuvattu näytelmä. Se ei ole pelottava eikä sentimentaalinen ja silti se suggestiivisesti puhuttelee lapsen mieltä. Maria Montessorin mukaan tärkeätä on se, että näytelmä esitetään arvokkaasti ja kunnioittaen. Ympäröivän ilmapiirin tulee olla hillitty ja rauhallinen. Näyttelijöiden pitää esittää roolinsa vakavasti ja antautuen. Vain silloin näytelmä saa tarkoituksenmukaisen merkityksen.

Tyttö 6 v.

Kasteen sakramentti

Mutta kaste on elettävä
yhä uudelleen ja uudelleen
Kristuksen uuden esikuvan mukaan.

Thomas Merton

Jokainen lapsi on osallistunut omaan kasteeseensa — niin ainakin oli montessorikoulun oppilaiden laita. Todennäköisesti useimmat esikouluikäiset lapset ovat nähneet sisaruksensa kasteen. Montessorikoulussa he saavat itse aktiivisemmin sekä osallistua että toteuttaa tämän kirkon sakramentin.

Kaste on pyhä ylimenoriitti. Se symboloi siirtymistä luonnollisesta olotilasta hengelliseen. Kasteessa lapsen pää valellaan vedellä kolme kertaa kolmiyhteisen Jumalan nimeen. Näin lapsi otetaan Jumalan lapseksi ja hän on tästä alkaen kristitty.

Lapsille opetettiin kaste saman kaikessa montessoripedagogiikassa vallinneen periaatteen (konkreettisuus ja käytännöllisyys) mukaisesti. Ensin he saivat kuulla kerrottavan Jeesuksen kasteesta, sitten oppia kasteen teologisen sisällön. Sen jälkeen he itse esittivät kasteen. He täyttivät pienoiskastemaljan papin siunaamalla pyhällä vedellä. Pappi, joka oli koulussa avustajana, valitsi yhden lapsista kummitädiksi ja yhden kummisedäksi. Hän pyysi yhtä lapsista hakemaan nuken ja pukemaan sen kastepukuun.

Kun tämä oli tehty, kaste suoritettiin. Kummitäti tai -setä sai pitää sylissään kastepukuista nukkea. Pappi selitti tapahtuma tapahtumalta takana olevan symboliikan ja sen, miksi hän teki mitäkin. Näin suoritettiin koko rituaali.

Jonain toisena kertana pappi voi valita yhden lapsista esittämään aikuista, joka haluaa ottaa kasteen. Jälleen rituaali toistetaan, mutta nyt sisältö on vähän erilainen. Lapset esittivät usein myös Jeesuksen kasteen. Tässä yksi lapsi näytteli Jeesusta ja toinen Johannesta. Muut olivat Jordanin rannalla seisovia katselijoita. Kasteen hetkellä leijaili kyyhkynen (leikkikyyhkynen) Jeesuksen pään yläpuolelle ja ääni taivaasta (taustalta kuuluva lapsen ääni) sanoi: ”Tämä on minun rakas poikani, johon olen mielistynyt.”

Samalla periaatteella kuin ehtoollisopetus tapahtui myös kasteopetus — konkreettisesti, käytännöllisesti ja kouriintuntuvasti. Ilmapiiri oli juhlallinen ja täynnä iloa. Pienet osallistujat olivat hartaita, iloisia ja innostuneita saadessaan vakavan leikin avulla oppia näitä asioita. Huomaamattaan he oivalsivat niin paljon uskonnosta ja hengellisestä ilmapiiristä, että se aikaa myöten sulautui lapsen koko olemukseen.

Liturgiset värit

Eräänä yönä näin ikuisuuden,
se oli kuin puhtaan ja loputtoman valon kehä,
yhtä rauhaisa kuin kirkaskin.

Henry Vaughan

Jatkakaamme vaellustamme Maria Montessorin luomassa erikoisessa pedagogisessa järjestelmässä. Nyt ovat vuorossa liturgiset värit.

Kirkon värisymboliikka on hyvin rikasta. Lähes jokaisella värillä on oma historiansa. Valkoinen, väri josta kaikki muut värit saavat alkunsa, edustaa puhtautta, viattomuutta ja pyhyyttä. Se on voiton väri — ennen kaikkea. Sitä käy-

tetään liturgisesti pääsiäisenä ylösnousemuksen symbolina, haudan yläpuolella loistavana taivaallisena valona. Joulupäivänä Jumalan Pojan syntymäpäivän viettoon liittyy valkoinen voiton värinä.

Lämmin punainen väri — tulen, veren ja rakkauden väri — on Jeesuksen rakkauden ja hänen vuodattamansa veren vertauskuva. Liturgisena sitä käytetään marttyyrien päivänä. Vihreä on kevään ja toivon väri. Se symbolisoi "valittuja", uskon ihmisiä, ja sitä käytetään kolminaisuudenpäivänä. Musta on surun ja kuoleman synkkä väri — se edustaa elämän varjopuolta, pahaa ja ei-toivottua. Liturgisesti se on pitkänperjantain väri.

Kun Maria Montessori opetti lapsille liturgisten värien symboliikkaa, hän eteni hyvin metodisesti. Nuorimmat lapset (3—4-vuotiaat) ovat hänen mukaansa hyvin sensitiivisiä ja vastaanottavaisia kaikelle, mikä liittyy havaintoihin. Siksi he ovat hyvin kiinnostuneita väreistä, huomattavasti kiinnostuneempia nyt kuin vanhempana. Käyttääkseen hyväkseen heidän luontaista kiinnostustaan ja vastaanottavaisuuttaan Maria Montessori antoi lasten lajitella liturgisia värejä edustavia kangastilkkuja värisävyn ja kankaan laadun mukaan. Samalla hän opetti heille, missä tilanteissa eri värejä ja materiaaleja kirkossa käytetään.

Hän näytti esim. kullanväristä silkkiä, purppuranpunaista samettia tai muita kirkkaita kangaspaloja, joita käytettiin vuoden juhlapyhinä — jouluna ja pääsiäisenä. Hän kertoi näihin väreihin liittyviä raamatunkertomuksia. Hän kertoi Jeesus-lapsen syntymästä ja siitä, että joka joulu kirkko puetaan (papinpuku mukaanluettuna) valkoiseen, punaiseen ja purppuraan. Hän kertoi pääsiäispäivästä, Mariasta, joka kohtasi ylösnousseen Mestarin yrttitarhassa, kun aamuaurinko loi kultaisia säteitään kukkien, kasvien ja Marian pitkien hiusten ylle ja yhdisti tämän valkoiseen ja kultaan. Kirkkovuodessa näistä tuli pääsiäisen värit, jotka julistavat Jumalan rakkauden voittoa kuolemasta.

Lapset, jotka kuuntelivat kertomuksia, saivat itse tunnustella kangastilkkuja, katsoa niiden värisävyjä ja kuvitella tapahtumia. He näkivät myös papinpukuja, alttariliinoja ja muita liturgisia materiaaleja, joita käytettiin eri juhlien yhteydessä. Oppitunneillaan he saivat sitten pukea pienet alttarit liturgisin värein.

Kertomusten maailmasta Maria Montessori vei lapset ulos luontoon. Hän katseli lasten kanssa kukkia ja antoi heidän etsiä niistä liturgisia värejä. Anemonien punainen väri toi mieleen marttyyrien veren ja sitä vastaavan liturgisen värin. Valkoinen lilja oli viattomuuden ja Neitsyt Marian kukka. Vihreä ruoho symbolisoi opetuslapsia ja kertoi kolminaisuudensunnuntaista.

Lapset tekivät löytöjään kangastilkkujen ja kukkien parissa. Heitä kiehtoivat sekä kertomukset että omat keksinnöt. Silmät suurina he imivät itseensä kuulemaansa ja oppivat paljon enemmän, kuin heidän ikäisiltään voi odottaa. Maria Montessorin menetelmä oli ainutlaatuisen onnistunut. Siinä ha-

vainnot ja toiminta yhdistyivät jännitykseen ja raamatunkertomuksiin.

Isompia, 5—8-vuotiaita, lapsia varten menetelmää kehitettiin edelleen. Lapset saivat iän ja kehitystason mukaan yhä enemmän tietoa väreistä ja he sovittivat ne myös kirkkovuoteen.

Oppiakseen, miten kirkkovuosi ja kalenterivuosi suhtautuvat toisiinsa, lapset saivat kaksi kartongista leikattua ympyrää. Toinen oli jaettu vuodenaikoja vastaaviin osiin. Kullakin oli oma värinsä. Talvi oli valkoinen, kevät vihreä, kesä keltainen ja syksy vaikkapa ruskea. Lapset opettelivat kokoamaan ympyrän noudattaen vuodenaikojen järjestystä. Ympyrän keskellä olevaan reikään sijoitettiin kultainen aurinko, jonka ympärillä vuodenajat pyörivät. Tämä kuvasi aurinkovuotta.

Toinen ympyrä oli kirkkovuoden symboli. Se oli jaettu kahteen osaan — joulukauteen ja pääsiäiskauteen. Lasten huomio kiinnitettiin siihen, että aurinkovuosi muodostui neljästä vuodenajasta ja kirkkovuosi taas vain kahdesta. Joulukausi käsittelee Jeesuksen lapsuutta ja pääsiäiskausi Jeesuksen elämää aikuisena. Kirkkovuoden keskelle sijoitettiin joko Jeesuksen tai kirkon kuva. Lapsille painotettiin, että kirkkovuosi ei kierrä tavallisen auringon vaan Jumalan Pojan — oikeudenmukaisuuden kultaisen auringon ympäri. Sitten kirkkovuosi jaettiin useampiin osiin ja osat merkittiin värein ja symbolein. Näin kirkkovuosi syntyi monineväreineen ja vertauskuvineen.

Tästä pienoismallista lapset vähitellen siirtyivät isompiin (halkaisijaltaan n. 1/2 m), jotka he itse kokosivat erivärisistä osista. Kuhunkin osaan kuului oma kertomuksensa. Marianpäivän kohdalla lapset kuulivat useita Mariaan liittyviä kertomuksia. Pyhäinpäivänä puhuttiin pyhimysten elämästä ja teoista. Adventti, joulu, pääsiäinen ja helluntai merkittiin omilla väreillään ja niitä säestivät vastaavat kertomukset.

Talvella tämä kaikki tehtiin sisällä, mutta kesällä kauniilla ilmalla koko laitos kannettiin ulos ja kirkkovuosi oli yhtä värikäs kuin hyvin hoidettu ympäröivä puutarha. Myös tällä oli vertauskuvallinen merkitys. Kristillisen symboliikan mukaan kirkko on kuin huolellisesti hoidettu puutarha. Evankeliumin välityksellä se leviää ympäri maailmaa, apostolit (papit) pitävät työllään sen puhtaana rikkaruohosta. Sitä koristavat uskovien hedelmät, neitsyiden liljat, marttyyrien ruusut ja tuoksuvat iäisyyden kukat (Peter Chrysologuksen mukaan). Siinä yhtyy myös koko luonto liturgiseen ja hyvin symboliseen maailmaan. Liturgiset symbolit säilyvät salaperäisinä ja monimerkityksisinä.

Lelumaa

Ikuisuus rakastaa sitä,
minkä aika synnyttää.

William Blake

Maria Montessorin pedagogiikka keskittyy hyvin pitkälle käsillä tekemiseen, motoriikan ja aistien kehittämiseen. Lihasten toiminta, tuntoaisti ja tunne kuuluvat yhteen ja ovat Montessorin mukaan osa lapsen persoonallisuutta. Kasvattajan tehtävä on herättää lapsen uteliaisuus ja yhdistää leikki ja työ.

Kuten muissakin Montessorin kouluissa myös kirkollisissa kouluissa oppilaat pantiin tekemään työtä omin käsin. Pienten höyläpenkkien ääressä lapset valmistivat värillisestä puusta valmiiden mallien mukaan hahmoja. He sahasivat ristejä, enkeleitä ja apostoleja ohuesta puulevystä. Raamatun eläimiä valmistettiin pahvista ja puumassasta, nukenvaatteita ommeltiin kankaasta ja ne koristettiin pienillä helmillä. Näiden pienten "raamatullisten lelujen" raaka-aineina olivat muovailuvaha, silkkipaperi, kartonki, lanka, kangas jne.

Työtehtävät jaettiin lasten iän mukaan. Mitä pienempiä lapset olivat, sitä yksinkertaisempia olivat työtehtävät. Iän mukaan työtkin vaikeutuivat. Niinpä 6—7-vuotiaat saattoivat valmistaa pieniä raamatullisia nukkeja, kun taas 10—11-vuotiaat rakensivat koko Jerusalemin temppelin. Näiden puuhien parissa lapset työskentelivät joko yksin tai pienissä ryhmissä, mukana oli aina opettaja, joka kertoi lapsille aiheeseen liittyviä raamatunkertomuksia.

Pienten lasten luomukset ovat harvoin täydellisiä. Lapset ovat itse hyvin kriittisiä omien tulostensa suhteen. Jotta "lelumaa" olisi ollut kaunis ja edustava, siihen kuului lasten töiden lisäksi myös kokoelma valmiita esineitä. Siihen sisältyi vanhatestamentillisia eläimiä, esim. kameleita, sammakoita, valaita, leijonia, lampaita, käärmeitä, karhuja. Uuden testamentin eläimiä olivat aasi, koira, sika ja kala. Kasvimaailmaa edustivat oliivipuu, viikunapuu, viinipuu, setri, granaattiomenapuu ja taatelipalmu. Ne muodostivat lelumaan kasvillisuuden. Vuoret rikastuttivat maisemaa. Kokonaisuutta täydensivät temppelit, pienet profeetat, kultainen vasikka, kivialttarit ja muut raamatullisen maailman tärkeät symbolit. Tässä rikkaassa välineistössä olivat luonnollisesti mukana myös Uuden testamentin henkilöt.

Lelumaa antoi virikkeitä sekä leikkiin että oppimiseen. Lapset rakensivat pieniä näyttämöitä, joilla he kuvasivat raamatunkertomuksia, esim. Mooses kohtaa Jumalan Siinain vuorella, tanssi kultaisen vasikan ympärillä, Salomon kaunis temppeli pihalla marssivine sotilaineen ja kohtauksia Jeesuksen elämästä ja toiminnasta. Mahdollisuuksia oli paljon ja näytelmät vaihtelivat lasten iän ja kiinnostuksen mukaan. Nämä näytelmät ja maisemat, joita lapset kiinnostuneina ja innostuneina rakensivat, perehdyttivät heidät Raamatun maihin ja kansoihin.

Maria Montessori ei vain tahtonut, että Pyhä maa ja sen historia olisivat kappale teoreettista tietoa, vaan että se olisi myös todellisuutta. Lasten tulisi oivaltaa, että kirkon julistus puhuu todellisten ihmisten elämästä, jota kerran on eletty, ja että jokainen uusi ihmissukupolvi voi symbolisella tasolla elää sellaista jumalakeskeistä elämää.

Tämä tutkimusmatka, joka alkoi pienten leikkikaluhahmojen turvin, kehittyi yhä pitemmälle. Vanhemmat lapset korvasivat nämä pienoishahmot kuvamateriaalilla ja symboleilla ja oppivat sijoittamaan historian eri tapahtumat aika-akselille. Ensin luotiin maailma. Tätä tapahtumaa varten lapset valitsivat kuusi oikeaa luomiskertomukseen liittyvää korttia. Nämä asetettiin oikeaan aikajärjestykseen: Ensin kuva valosta ja pimeydestä, sitten taivaasta ja maasta, tämän jälkeen yrteistä ja puista, sitten vuodenajoista jne. Tämä rivi kuvasi ajan alkua. Luomishetki merkittiin vertauskuvallisesti maapallolla ja sen vieressä olevalla ristillä. Tämä symboli kertoi lapsille, että sekä Jumala että Jeesus olivat olemassa jo aikojen alussa.

Aika-akselin keskelle lapset asettivat jouluseimen. Se oli inkarnaation hetki, Jumala syntyi ihmiseksi. Aika-akselin loppupäätä kuvasi Ilmestyskirja.

Pitkin aika-akselia lapset sijoittivat pyhien tapahtumien symboleja. Jeesuksen kuolemaan asti puhuttiin raamatunhistoriallisista tapahtumista, sen jälkeen kirkon historiasta. Kirkkoisät, pyhimykset, paavit, kardinaalit, munkit, nunnat ja muut tärkeät henkilöt saivat oman paikkansa. Tällä tavoin koko uskonnon historia vieri lapsen silmien edessä. Se muuttui eläväksi, ja lapsen kuvitelmissa kertautui yhä uudelleen ja uudelleen aikakausien värikäs kuvagalleria.

Koska lasten ajan käsittäminen ei ole yhtä kronologista kuin aikuisten, he saattoivat edellä kuvatun järjestelmän avulla paneutua historian pyhiin tapahtumiin ja kokea ne ikään kuin ne olisivat tapahtuneet tänään. Nykyisyys ja historia liukuivat huomaamatta lomittain ja muuttuivat symboliikaksi.

Verbaalinen oppiminen

Mikään ei hämmästytä kun kaikki hämmästyttää,
sellaista on lapsen elämä.

Antoine de Rivarol

Montessorikoulussa pedagogiikalle niin keskeisen manuaalisen toiminnan lisäksi oli paljon ulkoaoppimista. Jo varsin varhain lapset saivat oppia ulkoa tiettyjä rukouksia, pyhiä tekstejä, lyhyempiä tai pitempiä osia liturgioista tai muista teksteistä.

Maria Montessori oli sitä mieltä, että Raamatun tai kirkon liturgian sanoilla oli näkymätön voima. Kun lapset oppivat lyhyitä rukouksia tai muita liturgisia säkeitä ulkoa ja toistavat niitä hiljaa mielessään, ne vaikuttavat hengellisesti heidän sieluunsa. Ilmaisevathan esim. psalmit koko inhimillisen tunteiden ja kokemusten skaalan — synkästä vihasta ja surusta ylitsepursuavaan iloon. Ne herättävät tunteita lausujassa ja houkuttelevat hänet mukanaan rukoukseen ja ylistykseen.

Rukoukset ja muut pyhät tekstit ovat kuin runotkin. Ne ilmaisevat elämästä oleellisen. Ne vievät meidät "esineiden maailmasta" "kuvien maailmaan", ja kun luemme tekstejä, saamme mystisellä ja välittömällä tavalla yhteyden runoilijan sanomaan. Samastumme luettuun, olemme yhtä sen kanssa ja saamme kontaktin siihen näkymättömään hengelliseen todellisuuteen, josta pyhät tekstit kertovat.

Tieto siitä, että pyhillä kirjoituksilla on hengellistä voimaa, on yhtä vanha kuin kirkko itse. Maria Montessori otti vakavasti tämän kirkon viisauden ja antoi lasten oppia ulkoa tiettyjä tekstien osia. Niinpä lapset opettelivat Isä meidän -rukouksen ja lausuivat joitakin säkeitä liturgiasta. Tällainen oli säe "Pyhä, pyhä, pyhä on Herra Kaikkivaltias". Lapset saivat oppia uskontunnustuksen, siunauksen ja Marian ylistyksen. He opettelivat myös lyhyitä rukouksia latinaksi.

On outoa, että Maria Montessori, joka on pedagogiikassaan lapsikeskeinen, antaa lasten oppia sellaisia tekstejä, joita heidän on mahdotonta ymmärtää. Tähän hän vastaa itse: "Ei ole tärkeätä ymmärtää rukouksen jokaista sanaa. Tärkeä on se tunnetila, jonka näiden rukousten ja tekstien lukeminen lapsissa luo. Jos rukous luetaan hartaasti, sillä on hengellistä voimaa, se toimii kuin mantra (pyhä sana) ilman, että rukoilijan tarvitsee tietää sanojen tarkkaa merkitystä."

Useimmat lapset montessorikouluissa oppivat mielellään kaiken, mitä heille opetettiin. Oli lapsia, jotka oppivat enemmänkin kuin oli tarkoitus. Niinpä jotkut lapset osasivat esittää koko messun. Katolinen messu luetaan vuorotellen. Kun lapset osallistuivat messuun, he lukivat tekstit yhdessä muiden ju-

malanpalveluksessa olevien kanssa. Heiltä kysyttiin jälkeenpäin, ymmärsivätkö he kaiken sanomansa. "Ei", he vastasivat, "mutta ei se haittaa. Tuntuu hienolta olla mukana ja osallistua lausumiseen. Sitä tunnetta on vaikea kuvata."

Moraalinen kasvatus

Kauheinta maailmassa on oikeudenmukaisuus ilman rakkautta.

François Mauriac

Montessorikouluissa pantiin paljon painoa eettis-moraaliselle kasvatukselle. Kunnioitus, tottelevaisuus, rakkaus, huolellisuus, keskittyminen ja sitkeys olivat arvosanoja, joiden ympärille toiminta rakentui. Käytännön moraalin ohessa lapset saivat raamatullisen moraalin opetusta. Se perustui kymmeneen käskyyn ja rakkauden kaksoiskäskyyn. Näistä Raamatun käskyistä nousevat moraalin periaatteet ja ihanteet. Lasten tulisi hyvin varhain tutustua niihin.

Montessorikouluissa lapsille opetettiin Raamatun käskyt luovalla ja erittäin omaperäisellä tavalla. Yhdellä pulpetilla, joka oli näkyvällä ja lapsille sopivalla paikalla luokassa, oli suuri ja kauniisti muotoiltu kivitaulu, johon oli kaiverrettu kymmenen käskyä. Kivitaulun vieressä oli Mooseksen pienoispatsas muistuttamassa suuresta profeetasta, jolle Jumala Siinain vuorella antoi lain taulut. Mooseksen patsaan vieressä oli seitsenhaarainen kynttilänjalka, joka symbolisoi Pyhän Hengen ihmisille antamaa seitsemää lahjaa (hyvettä).

Toisella pulpetilla oli toinen kaunis kivitaulu. Tähän oli kaiverrettu rakkauden kaksoiskäsky. Tämän taulun vieressä oli Jeesusta esittävä patsas. Pulpetin yläpuolella paloi kynttilänjalassa yksi kynttilä. Huoneessa oli kolmaskin patsas — kivinen veistos Pietarista. Apostoli Pietarilla, kirkon perustajalla, oli kädessään ne käskyt, jotka katolinen kirkko antaa jäsenilleen. Kun lapset tulivat kouluikään, he saivat opetella ulkoa käskyt ja rakkauden kaksoiskäskyn. He saivat päivittäin vielä hetken mietiskellä jotakin käskyä. Sen lisäksi käskyjen konkreettista ja käytännöllistä sisältöä valaistiin lukuisin arkipäiväisin esimerkein. Kun lapset tunsivat käskyjen sisällön, he alkoivat myös aktiivisesti harjoitella niitä.

He opettelivat noudattamaan koulun sääntöjä, ottamaan huomioon toinen toistaan, olemaan oikeudenmukaisia, pitämään huolen siitä, etteivät puhu pahaa toisistaan ja kaiken kaikkiaankin osoittamaan rakkautta ja puolustamaan hyvää pahaa vastaan. Teoria pantiin heti käytäntöön.

Tärkein käsky oli luonnollisesti rakkauden käsky. Koko koulun idea rakentui siihen. Rakkaus, kunnioitus, molemminpuolinen huolenpito, rukous ja hartaus olivat eettis-moraaliset, sekä ihmisten että Jumalan yhteydessä elämisen peruskivet. Montessorikoulujen moraalinen kasvatus lähti siitä, että jo varhain aletaan rakentaa lasten sisäistä normistoa. Se antaa heille suuntaviivat toimia erilaisissa elämän tilanteissa. Kun lapset ovat oivaltaneet vallitsevat eettis-moraaliset normit, he tuntevat itsensä yleensä turvallisiksi, varmoiksi ja itsenäisiksi.

Aikaa myöten he tietävät, miten heidän pitää toimia tarvitsematta kysyä tai odottaa aikuisten määräyksiä. Tällainen moraalinen turvallisuus auttaa lapsia välttämään niitä kiusallisia ja usein toivottomia tilanteita, joihin lapset joskus joutuvat pelkästään satunnaisten impulssiensa takia. Sisäistetty moraali- ja normisysteemi antaa lapselle siis sisäistä tasapainoa ja kykyä käyttää elämän hyviä, rakentavia voimia ja samalla vastustaa tuhoavia voimia.

Montessorikoulujen kohtalo

Maria Montessori perusti erityisen pedagogisen suunnan. Hän uskoi lapsen sisäisiin mahdollisuuksiin ja oli vakuuttunut siitä, että varhaisella miljööllä oli suunnaton merkitys lapsen myöhemmälle hengelliselle kehitykselle. Hän ajatteli, että jos uskonto elää lapsen ympäristössä, hän omaksuu sen kaikkien aistiensa välityksellä ja hänessä kehittyy uskonnollinen tunne, ts. hän on vastaanottavainen hengelliselle elämälle.

Montessorikoulujen toiminta oli hyvin tieteellisesti ja mielekkäästi suunniteltu ja hyvin toteutettu. Jokainen yksityiskohta kokeiltiin äärimmäisen huolellisesti ja tulokset arvioitiin säännöllisesti. Koulujen opettajat, jotka usein olivat nunnia, olivat tehtäväänsä hyvin valmistautuneita. Heillä oli sekä pedagoginen, psykologinen että hengellinen koulutus. Heitä harjoitettiin jatkuvasti näkemään Jumala jokaisessa lapsessa ja heidän tehtävänsä oli avata ja laajentaa hengellistä ulottuvuutta lasten elämässä. Opetus keskittyi kirkon liturgiaan ja muuhun kirkolliseen toimintaan.

Maria Montessori oli katolinen ja siksi jumalanpalveluselämä oli hänelle hyvin tärkeä. Hän ajatteli, että kirkko on kaikkina aikoina ollut yhteisöllisen palvonnan paikka. Kulttielämällä on vuosituhansien traditio, jonka aikana se on luonut lukemattomia riittejä ja seremonioita. Kun ihminen — lapsi tai aikuinen — osallistuu riittiin, hän saa yhteyden yliluonnollisiin voimiin. Riit-

tien ja seremonioiden avulla hän elää uudelleen monenlaisia arkipäiväisiä tapahtumia ja muuttaa ne joksikin korkeammaksi, tapahtumiksi, joilla on hänelle hengellinen merkitys.

Vuosisadan alussa Roomassa perustetut montessorikoulut levisivät nopeasti. Parin vuosikymmenen sisällä kristillisiä montessorikouluja oli sekä Italiassa, Saksassa, Englannissa että Yhdysvalloissa. Niitä periaatteita, metodeja ja materiaaleja, joita käytettiin Roomassa ensimmäisissä kouluissa, kehitettiin ja sovellettiin vastaamaan kunkin maan kulttuuria, uskonnollista ilmapiiriä ja luonnetta.

Toisen maailmansodan aikana toiminta keskeytyi, kuten usein koulujen käy, mutta sodan jälkeen se alkoi uudelleen kukoistaa. Tänään kansainvälinen organisaatio huolehtii tutkimuksesta ja Montessorin perinnöksi jättämien menetelmien ja tiedon kehittämisestä sekä jatkuvasta koulutuksesta.

Maria Montessori — lääkäri, psykologi ja pedagogi — rakasti sekä Jumalaa että katolista kirkkoaan. Uransa loppupuolella hän tuli tietoiseksi siitä, että hän oli saanut erityisen kutsumuksen. Hänen kutsumuksensa oli — kuten hän eräässä kirjeessään kardinaali Pompilille kuvaa — käyttää kaikkia tietojaan ja kokemuksiaan Jumalan palveluksessa. Ne kirkolliset koulut, joita Maria Montessori perusti Roomaan, todistavat hänen antautumisestaan Jumalan haltuun ja ponnisteluistaan kutsumuksensa toteuttamiseksi.

LUKU 6

RAAMATTU LASTEN OPETUKSESSA

Jokaisessa uskonnossa kertomuksella on hyvin keskeinen asema. Juuri suullinen kertomisen taito on välittänyt uskonnon totuudet ihmiseltä ihmiselle ja sukupolvelta toiselle.

Pitkien historiallisten aikojen kuluessa israelilaiset istuivat iltaisin leiritulien ääressä ja kertoivat toisilleen ja lapsilleen pyhää historiaa. Kerta toisensa jälkeen kerrottiin historiallista ja silloin ajankohtaista sanomaa, jonka ihmiset olivat saaneet itsensä ulkopuolella olevasta lähteestä.

Lähes jokainen lausuttu todistus alkoi sanoilla: "Herran sana tuli...", "Niin sanoi Herra, Israelin Jumala...", "Jumala puhui...". Ne sanat, jotka Jumala oli lausunut, olivat ikuisia sanoja ja suullinen kerronta oli se väline, jolla ihmiset veivät sanaa eteenpäin.

Silloin tällöin historian kuluessa kertomuksia kirjoitettiin muistiin ja uskovat ihmiset — profeetat, papit ja myöhemmin kirjanoppineet — säilyttivät ne. Lopulta hajanaiset kirjoitukset koottiin yhteen ja kirjoitettiin kirjakääröille. Näistä syntyi kirja, jota me nykyään kutsumme Raamatuksi.

Raamatunkertomusten luonne ja merkitys

Sydämeesi on kirjoitettu
pyhiä oppeja,
hämäriä, hentoja, heikkoja kuvia.

Johan Ludvig Runeberg

Raamatunkertomukset ovat luonteeltaan rajoja ylittävää. Vaikka ne ovat syntyneet historian eri aikakausina, ne välittävät ikuisia totuuksia. Ne kertovat siitä, miten Jumala kohtelee ihmistä, mikä on Hänen tahtonsa ja miten Hän haluaa ihmisen elävän elämäänsä. Raamatunkertomukset käsittelevät elämämme eksistentiaalisia edellytyksiä. Ne liittyvät elämämme tarkoitukseen, turvallisuuteemme, moraaliimme ja katsomukseemme elämästä ja kuolemasta. Ne välittävät uskoa ja tiettyä elämänkatsomusta.

Mutta toisella ja avarammalla tasolla ne kertovat siitä, miten Jumala toimii ihmiskunnan — kaikkien aikojen uskovien kanssa. Tämä suuri vaikuttava kertomus — raamatullinen näytelmä — joka ulottuu aikojen alusta sen loppuun, kerrotaan meille symbolien, kuvien, tulkintojen (toistuvien profeetallisten mallien) ja merkkien avulla. Jokainen sana Raamatussa on latautunut ja punnittu, usein monimerkityksellinen, jotta kokonaisuus olisi selvempi. Lause lauseelta, episodi episodilta, kertomus kertomukselta vierii silmiemme ohitse arvoituksellinen mysteeri, armottoman vahva ja vaikuttava kokonaisuus.

Tieteellinen ja raamatullinen kieli

Länsimaisessa tämän päivän maailmassamme olemme tottuneet tieteelliseen kieleen, siihen joka jakaa olemassaolon analysoitaviin yksikköihin ja halkoo sen syy-seuraus-ketjuihin. Meidän kielemme puhuu tosiasioista, historiallisista tapahtumista, vuosiluvuista, siitä mikä loogisesti on mahdollista ja mahdotonta. Siinä kielessä olemassaolo jakaantuu joko/tai-luokkiin. Nämä luokat eivät voi loogisesti katsottuna olla samanaikaisesti olemassa. Jos näin tapahtuisi, olisimme hämmentyneitä ja panisimme vastaan.

Raamatunkertomukset on kirjoitettu toisenlaisella kielellä. Ne kuvaavat pikemminkin kokonaisuuksia kuin yksityiskohtia ja ne liittävät yhteen tapahtumia pikemminkin kuin paloittelevat ne osatekijöihinsä. Raamatun kieli on orgaanista kieltä, vastakohta tieteelliselle kielelle, jossa joko/tai-kategoriat ovat vieri vieressä eikä toisiinsa sulautuneena. Raamatun kieli on mytologista kieltä, joka muistuttaa enemmän musiikin kuin matematiikan kieltä. Se on filosofien, runoilijoiden ja kertojien kieltä. Raamatun kieli auttaa meitä ottamaan osaa elämän mysteeriin, tasoittamaan vastakohtia ja ymmärtämään arvoituksellisia yhteyksiä.[1,2,3]

Sekä raamatunkertomukset että niihin sisältyvä ajattelu on hyvin erilaista kuin

meidän nykyaikainen tapamme ajatella. Se on vähemmän älyllistä, käsitteellistä ja tieteellistä kuin meidän rationaalinen ajattelumme. Se puhuu meidän *tiedostamattomalle minällemme* pikemmin kuin tietoisuudellemme, tunteelle pikemmin kuin järjelle. Mutta koska olemme niin tottuneita omaan tapaamme ajatella ja niin kuuroja intuitiollemme, meillä on monia vaikeuksia Raamatun ymmärtämisessä. Näemme sen paradoksit pikemminkin kuin sen tarkoituksen, me epäilemme sen ihmeitä emmekä ihmettele niitä. Emme tajua, että raamatullisella kielellä on aivan eri luonne kuin meidän tavallisella asiakielellämme.

Raamatun kielen eri symboleja

Minä en ole ajatus, kiveen kätketty,
minä elän virrassa, värähtelyissä,
minä en voi piirtää omia ääriviivojani.

Artur Lundquist

Raamatun kieli on symbolikieltä. Raamatunkertomukset välittävät sanomansa merkein, kuvin, tihentynein tunnelmin, paragoksaalein ristiriidoin ja dramaattisin tapahtumin. Kertomukset voivat olla herkkiä ja runollisia, jännittäviä, dramaattisia ja vieläpä brutaaleja. Kertomusten ulkoinen juoni on sidottu aikaan ja paikkaan ja se liittyy ihmisten kohtaloihin. Mutta riippumatta niiden ulkonaisista puitteista ne ovat voimakkaasti tunnelatautuneita ja niissä on hengellistä voimaa. Ne tavoittavat sisimpämme syvät ja arvoitukselliset kerrokset, ne joissa hengellinen elämä syntyy, järkkyy ja kehittyy.[4]

Raamatunkertomusten keskeinen teema, vaikkakin se kertomuksissa vaihtelee, on ihmisen suhde Jumalaan, lähimmäiseen ja elämään. Kertomusten tarkoitus on välittää uskoa ja vihkiä ihminen uskonnon maailmaan.

Raamatunkertomukset rakentuvat symbolien varaan. Ne voivat olla erilaisia. Syvin uskonnollisten symbolien tulkinta pitää niitä jumalallisen todellisuuden dynaamisina kantajina.[5] Tässä merkityksessä uskonnollinen symboli liittää yhteen katoavan ja ikuisen, aisteilla havaittavan henkiseen.

Juuri tässä suhteessa uskonnolliset symbolit eroavat muista symboleista. *Maallistuneessa* elämässä symboli edustaa jotain muuta kuin itseään, se esittää jotakin tai muistuttaa jotakin. *Uskonnolliset symbolit* ja uskonnollinen symbolikieli eivät syvimmässä merkityksessään ole hengellisiä kuvia, analogioita eivätkä metaforia, vaan hengellisen inkarnaatioita. Symboli ja symbolisoitava ovat yhtä. Jumala ei ole *kuin* valo, rakkaus, voima, pyhyys tai viha, vaan hän *on* tätä kaikkea. Palava pensas erämaassa ei symbolisoi Jumalan pyhyyttä vaan paljastaa sen.[1,4]

Toisentyyppisiä uskonnollisia symboleja ovat metaforat, vertaukset, kuvat ja

uskonnollisten realiteettien analogiat. Nämä sanovat yksinkertaisessa muodossaan enemmän kuin kirjaimellisesti ajatellen voi aavistaa.

Niinpä esim. Jeesuksen kertomus kadonneesta lampaasta symbolisoi Jumalan rakkautta, joka etsii ihmistä, kunnes löytää hänet. Kertomus tuhlaajapojasta kuvaa Jumalan armahtavaisuutta ja isällistä hyvyyttä. "Ellette käänny ja tule lasten kaltaisiksi, ette pääse taivasten valtakuntaan", on metafora, jossa lapsen mielenlaatua käytetään esikuvana sille, miten aikuisen tulee ymmärtää Jumalan valtakunnan salaisuus.

Kun uskonnollisia symboleja käytetään tuolla tavoin, kertoja tietoisesti hyödyntää niiden kykyä vertailla ja esittää asioita kuvaannollisesti. Sellaisina uskonnolliset symbolit ovat opettajan kädessä hieno instrumentti. Ne vievät oppilaan huomion sanojen taakse, syvällisemmälle ja vertauskuvallisemmalle tasolle, kuin mitä konkreettinen kertomus sinänsä sisältää.[5,6,7]

Kolmas symbolien laji liittyy teologiaan, liturgiaan ja kirkon historiaan. Näistä jopa käytetään nimitystä "pyhät merkit". Niitä käytetään nykyään uskonnollisessa taiteessa, virsikirjojen, raamattujen, kirkkosalien koristeena, kirkkoarkkitehtuurissa ja pyhissä kuvissa.

Niinpä Pyhän Hengen keskeinen vertauskuva on kyyhkynen. Lammas on Kristuksen symboli. Virsikirjoihin painettu laiva kuvaa kirkkoa. Risti — kristikunnan ensisijainen vertauskuva — tarkoittaa sekä Jeesuksen ristinkuolemaa että hänen voitokasta ylösnousemustaan.[7,8]

Uskonnollinen symbolikieli tyypistä riippumatta on kieltä, jota menneinä aikoina kaikki ymmärsivät, niin lukutaitoiset kuin lukutaidottomatkin. Keskiajalla kirkkosalit olivat eläviä kuvakirjoja, joiden jokaisella yksityiskohdalla oli syvä tarkoituksensa ja merkityksensä. Nykyään vain harvat ihmiset ymmärtävät täysin kristillistä vertauskuvallista kieltä. Raamatunkertomukset eivät enää ole jokaisen omaisuutta. Ei myöskään taiteessa, arkkitehtuurissa ja kirkkojen koristelussa esiintyvä kristillinen symboliikka sano nykypäivän katselijalle mitään oleellista. Me kyllä näemme, mutta emme osaa tulkita. Me kuulemme raamatunkertomuksia, mutta emme ymmärrä niiden sisältöä.

Tässä on luonnosteltu taustaa uskonnollisille symboleille, joiden ympärille raamatunkertomukset kutoutuvat, jotta lukijan on helpompi ymmärtää pohdiskelua lapsesta ja raamatunkertomuksista. Sehän on ollut kauan uskontopsykologien ja pedagogien välinen kiistakysymys ja yhä vielä siitä vallitsee suuri erimielisyys. Uskonnollista kieltä ja symbolien luonnetta koskeva tieto auttaa ymmärtämään niitä vaikeuksia ja konfliktejä, joiden parissa tutkijat ja pedagogit painiskelevat.

Lapset ja raamatunkertomukset

Totuudella on tuhannet kasvot,
erilaiset joka seudulla,
erilaiset joka ihmisellä,
erilaiset samalla ihmisellä.

Artur Lundquist

Jo kauan tutkijat ja uskonnonopettajat ovat ihmetelleet, ymmärtävätkö nykyajan lapset raamatunkertomuksia ja hyötyvätkö he niistä. On myös kysytty, mitkä kertomukset sopivat millekin ikäryhmälle ja miten valinnan tulisi tapahtua. Väittelyn laineet ovat käyneet kiivaina myös pohdittaessa, mitkä pedagogiset menetelmät ovat tarkoituksenmukaisimmat, jotta raamatunkertomusten symbolikielen takaa löytyisi niiden teologinen ydin.

Juutalaisuuden ja kristillisyyden varhaisena aikana tämä ei ollut ongelma. Lapset elivät päivittäin aina vanhempiensa kanssa, osallistuivat heidän töihinsä ja vanhemmat kasvattivat ja opettivat heitä. Juutalais-kristillinen kasvatus oli läpeensä uskonnollista, se oli jumalakeskeistä ja täysin keskittynyt Jumalan sanaan, rukoukseen ja riitteihin. Lapset oppivat varhain raamatunkertomukset ja niiden teologisen tulkinnan. He oppivat myös kansansatuja, ajatelmia, rukouksia ja lauluja. Heidät kasvatettiin perinteisten tapojen ja juhlapyhien hengessä. Uskontoa välitettiin lapsille sekä verbaalisesti että ei-verbaalisesti tietoisena opetuksena, rukouksina, kokemuksina ja elämällä. Kaikki oli yhtä kokonaisuutta. Elämä oli Jumalan tahdon ja viisauden etsimistä.[9]

Tänään elämme maallistuneessa yhteiskunnassa. Maailma on *menettänyt pyhyytensä* ja uskonnollisen sisältönsä. Kristinusko ei ole enää koko kansan uskonto, ja ne arvot, joita se edustaa, ovat kadottaneet voimansa, muuttuneet horjuviksi ja suhteellisiksi. Tänään uskon tähdet eivät enää loista ihmisille, eikä laki enää puhu heidän sisimmässään. Koska olemme irti traditionaalisesta kulttuurista, eikä meillä vielä ole uutta, seisomme tien risteyksessä.

Tavalliselle ihmiselle Raamatustakin on tullut tuntematon kirja. Useimmat eivät ymmärrä sen kieltä. Kristillinen kasvatus, josta aikaisemmin huolehtivat koti ja koulu, on nyt jäänyt kirkon tehtäväksi. Juuri nämä asiat luovat epävarmuutta, tietämättömyyttä ja ongelmia.

Kertomus ja tulkinta

Kukaan ei voi ilmaista teille mitään muuta kuin sellaista,
mikä jo uinuu teidän tietoisuutenne aamunkoitossa.

Kahlil Gibran

Sama epävarmuus, jota on maallistuneessa yhteiskunnassa, on myös tutki-

muksen maailmassa. Eri teorioita kokeillaan ja saadut tulokset ovat harvoin yhtäpitäviä. Kun on kysymys niistä eri tavoista, joilla lapsille voi välittää raamatunkertomuksia, tieteen maailmassa vallitsee nykyään kaksi vastakkaista näkemystä. Toisen näkemyksen edustajat ottavat opetuksen *keskipisteeksi raamatunkertomukset* ja ajattelevat, että uskonnolliset symbolit sisältyvät juuri kertomuksiin.[10,11,12,13,14]

Näiden tutkijoiden mukaan lapset ymmärtävät raamatunkertomukset mielikuvituksen, eläytymiskyvyn, tunteiden ja ajattelun yhteistyönä. Kertomus herättää lapsen uteliaisuuden, kiihottaa hänen uskonnollista mielikuvitustaan, antaa hänen ymmärtää omaa elämäänsä hengellisestä näkökulmasta ja auttaa häntä ottamaan osaa ihmiselämän ikuisiin ongelmiin ja eksistentiaalisiin elinehtoihin.

Toinen tutkijoiden joukko on sitä mieltä, että Raamattu ei ole lasten kirja, koska he eivät voi ymmärtää monia kertomuksia, ennen kuin heidän ajattelunsa muuttuu abstraktis-symboliseksi. Se tapahtuu noin 11—12-vuotiaana.[19,20,22,23] Nämä tutkijat painottavat älyllisen ja teologisen ymmärtämisen merkitystä ja katsovat, ettei se voi olla pienille lapsille mahdollista. Raamatunkertomus on hyvin symbolinen, se käyttää metaforia, analogioita ja kuvakieltä. Näiden tutkijoiden mukaan uskonnolliset symbolit täytyy selittää, tulkita ja paljastaa, jotta teologinen totuus tulisi päivänvaloon.

Nämä kaksi näkemystä lapsesta ja Raamatusta ovat ristiriidassa keskenään. Edelliset tutkijat puhuvat raamatunkertomusten puolesta, jälkimmäiset ovat niitä vastaan. Edelliset tukeutuvat vuosituhantiseen traditioon, jälkimmäiset muutaman vuosikymmenen tieteellisiin tutkimuksiin. Ensimmäinen ryhmä näkee uskonnollisuuden mysteerinä, selittämättömänä arvoituksena, tietona, jota on vaikea jakaa, jonakin joka liittyy kokemukseen, mielikuvitukseen, tunteisiin ja kykyyn ihmetellä. Toinen ryhmä korostaa älyllistä ymmärtämistä, teologista tulkintaa ja objektiivista totuutta. Seuraavassa tutustumme molempien ryhmien näkökulmiin.

Raamatunkertomuksen merkitys kertomuksena

Jos vaikka te tuntisitte Jumalan,
älkää kuitenkaan ruvetko ratkaisemaan arvoituksia.
Katselkaa mieluummin ympärillenne
ja saatte nähdä Hänen leikkivän lastenne kanssa.

Kahlil Gibran

Kertomusten oman arvon puolestapuhujat edustavat eri tieteenhaaroja — he ovat mm. lastenkirjallisuuden, satujen ja myyttien tutkijoita.[10,11,12,13,14] Kaikki nämä tutkijat näkevät, että kertomus on lasten kirjallisuutta. He ovat sitä mieltä, että ihmiskunnan historiassa lasten uskonnollinen elämä on kauan ollut sidoksissa raamatullisiin ja muihin uskonnollisiin kertomuksiin. Ne ravitsivat lasten mielikuvitusta ja kertomuskykyä. Ne antoivat aineksia heidän käsityksilleen maailman synnystä ja tarkoituksesta. Niistä lapset saivat myös ne eettis-moraaliset ihanteensa, joita he voivat noudattaa. Ne kertoivat muinaisista ajoista, kuvasivat kiehtovia, ihmetystä herättäviä tapahtumia ja uskonsankareita, joita voi jäljitellä. Niistä sai aavistuksen hengellisen elämän salaisuuksien rikkaudesta. Majesteettisesti kertomukset paljastivat teemansa. Kuulija tunsi niihin kätkeytyvän hengellisen voiman ja Jumalan läsnäolon.

Jo hyvin varhain filosofit ja pedagogit tajusivat kertomusten arvon kasvatuksessa. Niinpä jo Platon ehdotti, että hänen ihannevaltionsa tulevat kansalaiset — lapset — aloittaisivat kirjasivistyksensä kertomuksista, myyteistä ja saduista. Hän näki, että mytologiset kertomukset auttavat lasta saamaan tietoa itsestään, suhteestaan ympäristöön, maailmasta, ideologioista ja ikivanhoista, ikuisista ongelmista. Jopa Aristoteles, puhtaan järjen isä, sanoi: ”Se, joka haluaa olla viisauden ystävä, on myös myytin ystävä.”

Kaikkialla maailmassa kaikkina aikoina lapset ovat kasvaneet rinta rinnan jumaltarujen, myyttien, legendojen ja muiden kansansatujen kanssa. Kaikki suuret uskonnot ovat hallinneet kultturellia ja uskonnollista perintöään ja välittäneet sen tuleville sukupolville kertomuksina, jotka suullisessa traditiossa olivat eläviä, syvällisiä ja mielekkäitä.

Aikamme ajattelijat, jotka tutkivat myyttejä ja raamatunkertomuksia filosofisesta ja psykologisesta näkökulmasta, tulevat samaan lopputulokseen kuin muinaiset viisaat ja lasten omat vanhemmat. Mircea Eliade, nykyajan ajattelija, uskontofilosofi ja tutkija, kuvaa raamatunkertomuksia ikuisiksi, aina päteviksi ”inhimillisen elämän malleiksi”. Hänen mielestään raamatunkertomukset symbolisesti kuvaavat jatkuvaa hengellistä kasvua.

Kristitty psykoanalyytikko Carl Jung näkee raamatunkertomukset hyvin samasta näkökulmasta kuin Eliades.[15] Jung ajattelee, että Raamatun henkilöt ja tapahtumat sopivat hyvin yhteen ja *edustavat* siksi arkkityyppisiä, ikivanhoja psykologisia ilmiöitä. Useimmat raamatunkertomukset osoittavat vertaus-

kuvallisesti hengellisen kasvumme tarvetta. Kun kuuntelemme raamatunkertomuksia, olimmepa sitten lapsia tai aikuisia, meissä tapahtuu sisäistä uudistumista ja nousemme elämässämme korkeammalle tasolle.

Kun lapsi kuuntelee raamatunkertomuksia, ne auttavat häntä ymmärtämään itseään ja myös sitä, mitkä kokemukset ovat välttämättömiä hänen persoonalliselle kasvulleen. Raamatunkertomukset osoittavat, että jotta saavuttaisimme hengellisen kypsyyden, emme saa pelätä elämään kuuluvia taisteluita vaan meidän tulee kohdata ne. Nämä kertomukset lupaavat myös, että jos lapsella — kuten kertomusten sankareilla — on kylliksi rohkeutta heittäytyä näihin elämän taisteluihin, hän voi luottaa Jumalan hyväntahtoiseen apuun ja Hänen ainaiseen huolenpitoonsa.[10,13]

Teologisesta näkökulmasta katsottuna raamatunkertomukset puhuvat siitä, miten Jumala kohtaa ja ohjaa ihmiskuntaansa. Jokaisella kertomuksella on psykologisen lisäksi oma teologinen ytimensä. Tämä ydin on kaiken keskipiste ja kertojan on tärkeä tuntea se. Kun kertoo lapsille, sitä ei aina ole tulkittava — ei ainakaan pienelle lapselle. On vain kerrottava niin raamatunmukaisesti ja yksinkertaisesti kuin mahdollista ja samalla tuotavat esiin teologisesti keskeisin asia.[5,11,12]

Kun esim. kertoo lapsille, miten Jumala loi ihmisen, teologisen ytimen tulee olla siinä, että Jumala loi meidät omaksi kuvakseen, mieheksi ja naiseksi. Kertojan on painotettava tätä samanlaisuutta Luojan ja luomakunnan kruunun — ihmisen — välillä, eikä korostettava sitä, että Aatami luotiin ennen Eevaa. Näin usein tapahtuu.

Lapsityössä rakastettu kertomus on Jeesuksen syntymisen ilmoittaminen. Siinä puhutaan enkelistä, joka tuo Jumalalta viestin nuorelle murrosikäiselle tytölle Marialle. Kun tämä kerrotaan, painopiste on Jumalan luomistyössä. Nytkin Jumala luo Pyhällä Hengellään aivan kuten hän aikojen alussa loi maailman. Kertojan tulee korostaa tapahtuman jumalallisuutta eikä biologisia näkökulmia.

Kertojan on siis tärkeätä tietää kertomuksen teologinen ydin, sen psykologinen merkitys ja vieläpä se historiallinen yhteys, mihin kertomus kuuluu. Raamatunkertomukset ovat ikuisia kertomuksia, joissa menneisyys, nykyisyys ja tulevaisuus liukuvat päällekkäin. Siksi ne koskettavat kaikkia ihmisiä kaikkina aikoina.[4] Mutta samalla ne ovat historiallisia kertomuksia. Ne kuvastavat tiettyä historiallista yhteyttä, kansaa, jolla on tietyt tavat, symbolit, kulttimenot, oma hartauselämänsä ja elämäntapansa. Historiallisen taustan tunteminen antaa kertomukselle oikean ajanmukaisen ilmapiirin. Silloin kertomusten uskonnollista paatosta voi ymmärtää ja voi eläytyä niihin uskonnollisten ryhmittymien välisiin jännitteisiin, joita kuvataan. Keskiasteella olevia lapsia tällaiset kertomukset usein kiinnostavat.

Kertomusten merkitys eri ikäkausina

Nyt äiti kääntää Raamatun lehteä
ja seuraa rivi riviltä,
kuinka Herran teot paljastuvat
niin mystisinä, vakavina.

Pär Lagerkvist

Raamatunkertomus herättää lapsen uskonnollisen mielikuvituksen ja hän voi ymmärtää sen kuvattujen henkilöiden elämän ja kokemusten kautta *sisältäpäin.* Lapsilla on ihmeellinen kyky samastua. Raamatunkertomukset tarjoavat lukuisia teemoja, tilanteita ja malleja, joihin voi samastua. Kun lapsi kuulee erilaisia raamatunkertomuksia, hän eläytyy kiehtoviin henkilöihin ja niihin tapahtumiin, joita he kokevat.[10,12,13,16]

Mooseksen ja Jumalan kohtaaminen voi tällaisen samastumisen kautta muuttua lapsen ja Jumalan kohtaamiseksi. Davidin ja Goljatin taistelu pakottaa lapsen ottamaan kantaa, samastumaan Davidiin ja asettumaan hyvän puolelle. Kuvaukset Jeesuksen kohtaamista ihmisistä auttavat lasta samastumaan heihin, sen ajan ympäristöön ja Jeesukseen liittyviin tapahtumiin. Kertomuksen välityksellä lapsi hetkeksi pääsee sisälle raamatulliseen maailmaan. Se avaa hengellisen ulottuvuuden lapsen elämään ja hän voi itse osallistua kertomuksen kuvaamaan tapahtumaan.

Persoonallisuutensa intuitiivisen alueen avulla hän pääsee sisälle kertomukseen, pohtii sitä, luo sen ympärille päiväunelmia ja hänen mielikuvituksensa saa työskennellä kertomukseen liittyvien aiheiden ja symbolisten elementtien kanssa.[10,12,13,16]

Raamatunkertomukset edistävät myös lapsen sisäistä moraalista kasvua. Raamatunkertomuksille on tyypillistä, että ne esittävät eksistentiaalisen tai moraalisen ongelman. Useimmissa kertomuksissa hyvä on läsnä aivan kuten pahakin. Samoinhan elämässä yleensäkin hyvä ja paha ovat rinta rinnan. Kertomuksen sankari vetää puoleensa kuuntelevaa lasta. Hän samastuu sankariin, jakaa hänen kärsimyksensä ja koettelemuksensa ja riemuitsee hänen kanssaan, kun usko ja hyvä saavat palkkansa. Tämä edistää lapsen moraalia. Rangaistuksen pelko ei pakota lasta asettumaan hyvän puolelle vaan samastuminen siihen henkilöön, joka symboloi hyvää. Juuri tämä uskoviin ihmisiin samastuminen ravitsee lapsen moraalista kasvua.

Mitä nuorempi lapsi sitä enemmän häntä kiehtoo kertomus sinänsä. Hän ei aseta kyseenalaiseksi, onko kertomus totta vai ei, ovatko tapahtumat todellisia vai ei. Hän ei myöskään ole kiinnostunut teologisista tulkinnoista tai symbolisista selityksistä. Kertomus sellaisenaan riittää.

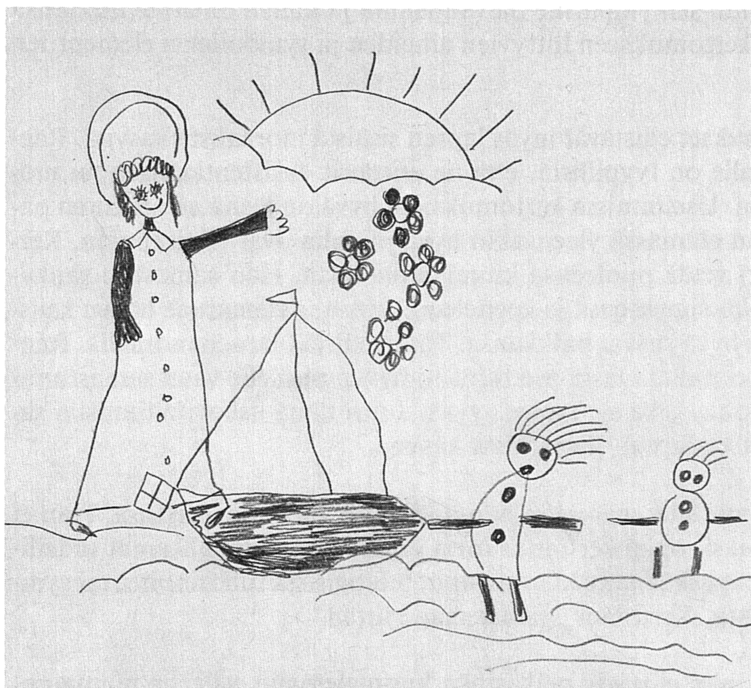
Kun lapsi kasvaa, hän ei tyydy pelkästään kuuntelemaan erilaisia raamatun-

kertomuksia. Lapsen ajattelu on 10—11-vuotiaana kadottanut paljon intuitiivisesta rikkaudestaan. Hänen kykynsä ihmetellä elämää on heikentynyt, köyhtynyt ja ajautunut tieteellisiin uriin. Lapsen ajattelua hallitsevat nyt tieteelliset ja loogiset näkemykset. Hänen uteliaisuutensa tosiasioita kohtaan kasvaa ja valtaa hänen tietoisuutensa.

Tässä iässä lapsi alkaa asettaa raamatunkertomukset kyseenalaisiksi ja vaatii tieteellistä todistusta. Onko se, mitä kertomus kuvaa, todella tapahtunut? Voiko uskoa kaiken sen, mitä teksteissä sanotaan? Lapsi suhtautuu erittäin epäröiden Raamatun kuvaamiin ihmeisiin.

Kun sellaisia kysymyksiä syntyy, on oikea aika antaa lapselle selityksiä ja tulkintoja. Nyt voimme opettaa lapselle Raamattuun sisältyvät symbolit. Voimme selittää, mitä eri ilmiöt tarkoittavat, vetää esiin vertausten ytimen tai eri tapahtumiin liittyvän Jumalan tarkoituksen. Nyt voimme myös alkaa sijoittaa raamatunkertomukset ajallisiin yhteyksiinsä ja etsiä niitä tyypillisiä aiheita (jatkuvasti toistuvia profeetallisia malleja), jotka sisältyvät raamatullisen näytelmän eri näytöksiin. Nyt voimme myös alkaa pohtia raamatunkertomusten ajankohtaisuutta lapsen omassa elämässä.[5,17,18]

Miten tämä tapahtuu? Tässä jokunen esimerkki: Kun lapsi kysyy, osasiko Jeesus todella tyynyttää myrskyn, kuten kertomuksessa sanotaan, voimme vastata,

Jeesus kulkee veden päällä. Tyttö 7 v.

että Jumalalle kaikki on mahdollista (ts. painotamme hänen kaikkivoipaisuuttaan), mutta voimme suunnata lapsen ajatukset myös tekstin symboliseen merkitykseen — siihen, että Jeesus auttaa silloinkin, kun ihmiset eivät pysty auttamaan. Tosin tämänikäistä lasta kiehtovat ihmeet, mutta hänen on aika ymmärtää se, että teksti käsittelee myös uskoa ja luottamusta Jumalaan — ja sitä, että se koskee myös meitä tänään.

Kertomus palvelijasta, joka kaivoi ainoan leiviskänsä maahan toisten lisätessä omaisuuttaan, voi havainnollistaa pelokkaan palvelijan jumalakuvaa. Millainen kuva meidän lapsillamme on Jumalasta? Estääkö hän meitä käyttämästä mahdollisuuksiamme vai rohkaiseeko hän meitä?

Tällä tavoin voi 10—11-vuotiaiden kanssa alkaa etsiä raamatunkertomusten keskeistä sanomaa ja samalla pohtia, mitä se lapsen omassa elämässä tarkoittaa.

Tällainen opettaminen vaatii opettajalta hyviä teologisia tietoja. Sen, joka haluaa tehdä kristillisen symbolikielen lapsille eläväksi, täytyy itse ymmärtää tätä kieltä. Sen, joka kertoo lapsille raamatunkertomuksia ja tulkitsee niitä heille, täytyy itse omata riittävästi tietoja osatakseen tehdä sen oikein. Jos meillä ei ole tarpeeksi tietoa, on se vaara, että Raamatun totuus muuttuu uskonnolliseksi moniarvoisuudeksi tai — mikä vielä pahempaa — hyvin subjektiivisiksi ja persoonallisiksi tulkinnoiksi sen mukaan, mitä tällä hetkellä ajattelemme ja uskomme raamatullisista teksteistä.

Raamatunkertomukset ja niiden älyllinen ymmärtäminen

Kun te istutte valkoisten
poppelien varjossa vuorilla ja
nautitte kaukaisten peltojen
ja niittyjen rauhasta ja kirkkaudesta,
antakaa sydämenne
puhua: "Jumalan henki lepää järjessä."

Kahlil Gibran

Ne tutkijat, jotka korostavat älyllistä ymmärtämistä lapsen uskonnollisen ajattelun kulmakivenä, edustavat empiiristä tutkimusperinnettä. Ne tutkimukset, joihin heidän johtopäätöksensä perustuvat, on tehty tieteellisellä tarkkuudella käyttäytymistieteellisessä viitekehyksessä. Näiden tutkijoiden eturivin edus-

taja on englantilainen uskontopedagogi Ronald Goldman.[19] Goldmanin tutkimukset tehtiin 1960-luvun puolivälissä ja ne perustuvat Piaget'n lasten ajattelua koskevaan vaiheteoriaan. Muut tutkijat ovat myöhemmin toistaneet Goldmanin tutkimuksia, muunnelleet hänen käyttämiään teemoja ja hioneet hänen kysymyksen asettelujaan. Kaikki ovat saaneet suunnilleen samanlaisia tuloksia kuin Goldman.[20,21,22,23,24,]

Lyhyesti sanottuna näiden tutkijoiden ajattelu kulkee näin:

Jotta lapsi ymmärtäisi älyllisesti raamatunkertomuksia, hänen täytyisi täyttää kaksi ehtoa. Ensinnäkin hänen tulee osata ajatella *abstraktis-symbolisella* tavalla. Toiseksi hänen tulee ymmärtää käsitteet — *historiallinen ja uskonnollinen aika.*[26]

Älyllinen ymmärtäminen

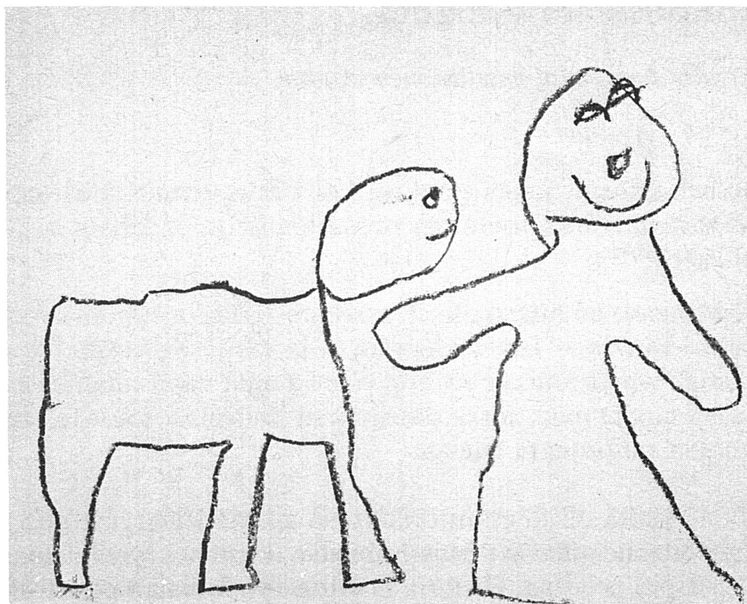
Symbolinen ajattelu, jota nämä tutkijat peräänkuuluttavat, sisältää sen, että lasten täytyy ymmärtää vertauksia, analogioita ja metaforia. Heidän täytyy toisin sanoen tuntea sitä symbolikieltä, jolla raamatunkertomukset on ilmaistu. Tämä ei ole täysin mahdollista ennen murrosikää.

Aina esipuberteettiin asti lapsen ajattelu on hyvin konkreettista. Pienet lapset ajattelevat kuvien avulla ja nämä sisäiset mielikuvat puhuttelevat heidän tiedostamatonta minäänsä. Luova mielikuvitus, joka on yksi lapsuuden aarteista, auttaa lasta muovaamaan todellisuutta omien toiveidensa mukaiseksi. Näin käy myös raamatunkertomusten. Lapsi voi irrota kertomuksen kehyksistä ja antaa mielikuvituksensa lentää tapahtumasta luomansa näkemyksen pohjalta. Hän kadottaa usein kertomuksen keskeisen sanoman, takertuu epäoleellisiin yksityiskohtiin eikä osaa selostaa kuulemaansa.

Älyllistä ymmärtämistä vaalivat tutkijat näkevät tällaisen tarinoinnin vaarana. He ovat sitä mieltä, että koska lapset eivät ymmärrä kertomuksen ydintä ja ovat sen lisäksi taipuvaisia vääristämään kertomuksen sanoman, heille ei myöskään pidä niitä kertoa. Nämä tutkijat haluavat sensuroida kertomukset, yksinkertaistaa niitä ja valita ne rationalistisen näkemyksen mukaan. Keskeistä siinä on älyllinen ymmärtäminen.

Kun lapsi tulee kouluikään, tarve kuvitella ja vääristää hiljalleen vähenee. Mutta konkreettinen ajattelu säilyy. Lapsi ymmärtää raamatunkertomukset objektiivisella tavalla eeppisinä todellisten tapahtumien pelkkinä kuvauksina. Sadunomaisuudella ei enää ole yhtä suurta vaikutusta lapseen. Lapsen mielikuvitus ei enää vedä häntä mukaan osallistujaksi tapahtumiin, ei saa häntä sekaantumaan juonen kulkuun, ei kiedo tragedioihin, ei houkuttele häntä liikuttuneena, ihastuneena tai intohimoisesti kokemaan kertomusten todellisuutta.

Hyvä Paimen. Tyttö 4 v.

10—11-vuotias tuntee olevansa tapahtumien ulkopuolella. Varmana ja hyvillä mielin hän ikään kuin turvalliselta rannalta seuraa kertomuksen tapahtumia kuin näytelmää, jossa on vihaiset aallonharjansa, intohimoiset tunnemyrskynsä ja tragediansa mutta myös mielihyvän ja harmonian tunnelmansa. Lapsi ymmärtää raamatunkertomuksen konkreettisella tasolla, kokee sen kirjaimellisesti ja uskoo sen olevan totta. Symbolinen ei ole kouluikäiselle ominaista. Hänelle on ominaista realistisuus, järkevyys ja tieteellisyys. Lapsessa oleva rationalisti on herännyt eloon.

Lapsen taipumus tässä iässä nähdä elämä kategorioissa hyvä-paha, oikein-väärin, rakkaus-viha, kaipuu-pelko, ja hänen vaikeutensa nähdä välimaastoa aiheuttaa sen, että hän raamatunkertomuksista usein löytää vain yhden näkökulman. Tästä johtuen hän voi jopa luoda primitiivisen jumalakuvan. Silloin Jumalasta lapsen silmissä tulee joku, joka sekä palkitsee että rankaisee, sekä rakastaa että kurittaa. Tutkijat ovat sitä mieltä, että yksi keino välttää sellainen joko-tai-näkemys, on olla kertomatta lapsille kertomuksia, jotka luovat raamatullisesta maailmasta sellaisia mielikuvia.[19,20,21,22,23,25]

Murrosiässä nuoren ajattelu muuttuu abstraktis-symboliseksi. Nyt nuoret voivat ymmärtää symbolikieltä, painiskella paradoksien kimpussa ja nauttia vertauksista. Raamatunkertomukset ymmärretään konkreettisesti, psykologisesti ja teologisesti. Älyllistä ymmärtämistä korostava tutkijaryhmä näkee, että vasta nyt on oikea aika alkaa tosissaan välittää lapsille raamatunkertomuksia.

Historiallinen tietoisuus

Ei edes Jumala voi muuttaa menneisyyttä.

Agathon

Toinen kriteeri, jonka empiiristä tutkimusperinnettä edustavat tutkijat asettavat raamatunkertomusten ymmärtämiselle, on lapsen kyky ajatella historiallisesti.[26,27]

Kristinusko on historiallinen uskonto. Joskus historian sarastuksessa Jumala valitsi kansan — Israelin kansan — ja solmi sen kanssa liiton. Tästä hetkestä lähtien tämän kansan historia ei enää ollut mielivaltainen ketju sattumanvaraisia tapahtumia, jotka passiivisesti seurasivat toisiaan, vaan Jumalan toimintaa valittujensa kanssa.

Tämä kansa oli jo esihistoriallisena aikana kääntynyt pois Jumalasta ja lakannut noudattamasta hänen tahtoaan (kertomus syntiinlankeemuksesta). Siksi kansa piti pelastaa. Historia muuttui nyt Jumalan pelastushistoriaksi ja hänen pyhiksi suunnitelmikseen. Jeesuksen syntymässä Jumala ruumiillistuu ja tulee ihmiseksi. Kun Jeesus kuolee ristillä, Jumalan suunnitelma toteutuu. Uusi liitto on solmittu ja synnin katkaisemat siteet on jälleen punottu yhteen. Koko ihmiskunnasta tulee nyt Jumalan kansa.

Jotta ymmärtäisi raamatunkertomuksia ja näkisi Jeesuksen roolin Jumalan suunnitelmassa, vaaditaan historiallista ajattelua ja tietoisuutta. Samoin kuin symbolinen ajattelu niin historiallinenkin ajattelu kehittyy vasta varhaismurrosiässä.[26,27] Uskonnollinen aikuinen ymmärtää, että raamatunkertomukset tapahtuvat kolmella eri tasolla — historiallisella, konkreettisella ja hengellisellä. Hänelle raamatunkertomus merkitsee sitä, että "aikojen alusta" peräisin oleva tapahtuma houkutellaan uudelleen esiin, samastutaan sen erilaisiin roolihahmoihin, tullaan heidän ja Jeesuksen aikalaisiksi.[4,28]

Tällainen historiallinen tietoisuus ja uskonnollisen ajan — jossa menneisyys ja nykyhetki sulautuvat yhteen — ymmärtäminen kehittyy lapsella asteittain.

Esikouluiässä lapsi käsittää ajan "tässä ja nyt". Viikonpäivät ovat aikayksikköjä, jotka tuottavat useimmille kouluikäisille vaikeuksia. He eivät myöskään ole selvillä kuukausien järjestyksestä. Mutta "tässä ja nyt" -ajan ohella esikouluikäiset lapset tietävät, että on olemassa mennyt aika, satuaika, joka alkaa fraasilla: "Olipa kerran, kauan, kauan sitten." Raamatunkertomukset ovat lapsesta pikemminkin *mielentila* kuin arkipäiväistä ja näkyvää todellisuutta.

Ensimmäisinä kouluvuosina lapsen ajantaju muuttuu "objektiiviseksi". Kaikki, mitä lapselle kerrotaan, täytyy voida todistaa. Satuajan, ajan joka kuuluu eri tasolle kuin todellisuus, kouluikäinen usein hylkää lapsellisena. Nyt hän on kiinnostuneempi arkikielestä kuin symbolikielestä ja tapahtumien täytyy olla

todellisia, objektiiviseen ulkoiseen todellisuuteen sijoittuvia. Kouluikäisen ajankäsitys on ala- ja keskiasteella laajempi kuin esikouluikäisellä, mutta se on kuitenkin pääasiassa sidottu lapsen omaan kokemusmaailmaan. Se, mikä tapahtui ennen isovanhempia, on niin kaukaista, ettei se lasta erityisesti kiinnosta.

Lapsi alkaa 10—11-vuotiaana nähdä jatkuvuuden nykyisyyden ja menneisyyden välillä. Tässä iässä lapsi alkaa selvästi kiinnostua vanhoista ajoista. Hän voi kerätä vanhoja kolikoita, postimerkkejä tai matkamuistoja ja kiinnostuu vanhoista valokuvista — juuri siksi, että niillä on arvoa "vanhoina esineinä". Hän tietää, että isovanhemmillakin on vuorostaan ollut vanhemmat, jotka elivät ennen heitä. Lapsen ajankäsitys ei tässä iässä ulotu yleensä kuin kahden sukupolven taakse.

Vasta 12 vuoden tienoilla lapsen historiallinen tietoisuus alkaa herätä. Lapsi tietää nyt, että on olemassa eri aikakausia, että ihmiset ovat eläneet eri aikoina ja että on olemassa historiaksi nimitettyjä tapahtumia. Tästä iästä lähtien historiallinen aika kukoistaa lapsen mielessä. Ihmiskunnan historia vyöryy hänen silmiensä edessä ja hän kuuntelee ihastuneena ihmiskohtaloiden moniäänisiä säveliä.

Mutta vielä tarvitaan yksi askel uskonnollisen ajankäsityksen täydelliseen tajuamiseen. Historiallinen aika täytyy muuttaa uskonnolliseksi ajaksi, ts. sekä historialliseksi että ikuiseksi ajaksi. Tämä tapahtuu vasta murrosiässä. Silloin nuoret voivat ymmärtää Jumalan pelastussuunnitelman älyllisesti ja oivaltavat, että Jeesus on todellisuutta historiallisena aikana, nyt ja ikuisesti. Eri aikakaudet liukuvat yhteen ja muuttavat historialliset raamatunkertomukset ikuisiksi kertomuksiksi.[19,26,27,29]

Uskontopedagogiikassa ei edellä mainittujen tutkijoiden mielestä ole aina otettu huomioon niitä rajoituksia, joita lapsen puutteellinen historian tajuaminen tuo tullessaan. Usein jo pienille lapsille on selitetty raamatunkertomuksia tavalla, joka paremmin olisi sopinut aikuisille. Olemme puhuneet samanaikaisesti menneisyydestä ja nykyisyydestä. Olemme kertoneet Jeesuksesta historiallisena henkilönä ja samalla alleviivanneet hänen läsnäoloaan nyt.

Tämä on varmasti hämmentänyt lasta. Juuri tähän viittaavat ne tutkijat, jotka puhuvat historian ymmärtämisen merkityksestä uskontokasvatuksessa. He ajattelevat, että kun opetamme tavalla, joka ylittää lapsen ymmärryskyvyn, emme ainoastaan sekoita lapsen ajattelua vaan voimme myös riistää raamatunkertomuksilta niiden hengellisen merkityksen. Lapsi, joka liian varhain kuulee aivan liian vaikeita ja lapsen mielestä irrallisia selityksiä ja tulkintoja, kyllästyy raamatunkertomuksiin ja kokee ne ikäviksi, mitäänsanomattomiksi ja merkityksettömiksi.

Jos he kaiken lisäksi kuulevat niitä aivan liian usein, ne tuntuvat lapsesta "lop-

puun kuluneilta". Kun lapsi on kypsä ymmärtämään kertomusten hengellisen sisällön, ne ovat niin tuttuja ja tyhjiin ammennettuja, etteivät ne enää herätä ihastusta, uteliaisuutta tai jännitystä. Osaamattomuutemme seurauksena olemme mitätöineet raamatunkertomusten arvon ja hengellisen voiman.[19]

Jotta opettaja käytännössä tietäisi, mitkä kertomukset ovat pienille lapsille tärkeitä, hänen on huomioitava lasten reaktioita. Jos lapsi ei osoita kertomusta kohtaan mitään kiinnostusta, se on usein merkki siitä, että sen aiheella tai teemalla ei ole lapselle mitään sanottavaa.

Toiset kertomukset voivat ihastuttaa lasta, saavat hänet kuuntelemaan keskittyneesti tai hän haluaa kuulla kertomuksen yhä uudestaan ja uudestaan. Vähitellen tulee se hetki, jolloin lapsi on puristanut kertomuksesta irti kaiken kiinnostavan. Silloin se menettää viehätyksensä ja lapsi tahtoo kuulla jotakin uutta. Näin käy myös tulkintojen. Myös tässä meidän täytyy kehittää herkkyyttämme ymmärtää lasta. Sekä kertoessamme että tulkitessamme raamatunkertomuksia on viisasta huomioida lapsen reaktioita ja antaa joskus opetussuunnitelmamme puitteissa lapsen ottaa johto käsiinsä.[10]

Raamattuopetuksen pedagogisia menetelmiä

Hetkellinen oivallus on joskus yhtä arvokas
kuin koko elämänkokemus.

Oliver Wendell Holmes

Pedagogiset menetelmät ovat arvokkaita apuneuvoja opettajan kädessä. Oikea pedagogiikka ottaa huomioon lapsen kehitystason, hänen kykynsä ymmärtää ja hänen kiinnostuksensa asiaa kohtaan. Uskontopedagogiikan piirissä tutkitaan ja kokeillaan ahkerasti eri aiheisiin soveltuvia lapsille tarkoitettuja menetelmiä.

Kun tarkastelee lähemmin raamattuopetuksen menetelmiä, huomaa että on paljon sellaisia keinoja, joilla voi saada lapset ymmärtämään raamatunkertomuksia, antaa heille hengellisiä oivalluksia, opettaa heille raamatunhistoriaa ja uskonnollisia riittejä, tapoja ja tottumuksia. Yleisesti katsoen voi kuitenkin sanoa, ettei ole mitään "parasta metodia". Käytännössäkään yksi menetelmä ei aina ole muita parempi.

Käytettävien metodien tulee aina olla riippuvaisia opetuksen tavoitteesta. Koulun tavoite eroaa kirkon ja kodin tavoitteesta. Siksi eri alueilla käytettävät metodit ovat erilaisia. Lisäksi metodit ovat riippuvaisia myös niistä yksityisistä ihmisistä, jotka osallistuvat opetusprosessiin. Niinpä opettajan/lastenohjaajan/vanhemman *asenne* tehtävää ja lapsia kohtaan on tärkeämpi kuin hänen käyttämänsä pedagogiset menetelmät. Edelleen opettajan tiedot ja kokemus sekä lasten kehitystaso ovat tärkeitä tekijöitä menetelmän valinnassa. Tällainen monimutkainen aiheen, opettajan/kasvattajan ja oppilaan/lapsen välinen yhteispeli aiheuttaa sen, että on hyvin vaikeata arvioida yleisesti eri metodien tehokkuutta ja käyttökelpoisuutta.

Seuraavassa tarkastelemme yhtä raamattuopetuksessa eniten käytettyjen menetelmien kokoelmaa. Ne ovat kaikki lähinnä lapsille tarkoitettuja, koska heidän opetuksensa osoittautuu ongelmalliseksi.

Kerronta

Polvistu hänen virtansa ääreen,
tunne, miten hänen raikkaat
aaltonsa vilvoittavat sinua
antaen ihmeellistä voimaa vaellukseIlesi.

Viktor Rydberg

Kun kertoo lapselle raamatunkertomuksia, on tärkeätä olla raamatuntekstille niin uskollinen kuin mahdollista. Tekstejä ei saa sensuroida, ei irrottaa niitä omasta yhteydestään, ei yksinkertaistaa niitä liikaa ja ennen kaikkea ei saa tarpeettomasti korvata raamatullisia termejä muilla arkisemmilla käsitteillä.[10,11,12]

Joissakin uudenaikaisissa lapsille tehdyissä Raamatun käännöksissä on osa raamatullisista sanoista korvattu osapuilleen vastaavilla arkipäiväisillä sanoilla. Niinpä esim. ”temppeli” on käännetty ”taloksi”, ”rukous” on korvattu ”keskustelulla” ja ”opetuslapset” ovat ”ystäviä”. Tällaiset käännökset voivat kätkeä uskonnollisen symboliikan ja kertomus menettää teologisen ja psykologisen sanomansa. Temppeli on Jumalan talo eikä tavallinen talo, rukous on luonteeltaan muuta kuin tavallinen keskustelu — se voi olla vaatimus, palvontaa, uskontunnustus tai synnintunnustus. Ystävyys on jotakin muuta kuin opetuslapseus. Edellinen on kahden ihmisen välinen tasa-arvoinen molemminpuolinen suhde, toinen on pedagoginen Mestarin ja hänen seuraajansa välinen suhde, joka voi sisältää myös ystävyyttä.

Edelleen on tärkeätä, että raamatulliset tekstit kerrotaan omin sanoin eikä vain lueta kirjoitetussa muodossaan. Raamatun tekstit ovat peräisin suullisesta traditiosta. Ne säilyivät juuri suullisina kertomuksina, jotka kirjoitettiin muistiin, jotta ne välittyisivät jälkimaailmalle. Tutkimus osoittaa, että lapset voi-

vat hyötyä raamatullisista teksteistä ja kertomuksista huomattavasti enemmän kerrottuina kuin luettuina.[10,11,12]

Kaikilla ei ole kykyä kertoa. Jotkut ihmiset ovat luonnostaan hyviä kertojia, toisten taas täytyy harjoitella tullakseen sellaisiksi. Hyvä kertoja kertoo eläytyen ja kiehtovasti, hän lumoaa kuulijansa ja vie heidät kertomuksen salaperäiseen, jännittävään tai tuskalliseen maailmaan. Kertoja voi esittää kertomuksensa dramaattisesti ja kiehtovasti, mutta ei koskaan liioitellen. Dramaattiset yksityiskohdat eivät koskaan saa hämärtää sanomaa, ne eivät saa olla kertomuksen huippukohta, vaan niiden tulee aina palvella sen ydintä — hengellistä sanomaa.

Hyvä kertoja on kuin taiteilija. Kuva kuvalta, taulu taululta, kohtaus kohtaukselta hän maalaa esiin kertomuksensa. Hän aloittaa rauhallisesti ja kuvailemalla, valaisee asiayhteyksiä luontevassa järjestyksessä ja antaa jännityksen nousta kertomuksen huipentumaa kohti. Kun se on saavutettu, jännitys vähenee, tunteet vaimenevat ja kuuntelijan sisin tyyntyy. Pelkkä sanoma jää jäljelle elämyksenä, tunteena, ilona tai kaipuuna.

Kertomuksen syvin tarkoitus ja sen lumous toteutuu vain, jos se kerrotaan kokonaan. Kertomusta ei voi tiivistää, koota yhteen ja esittää vain sen sanoman kannalta oleelliset asiat. Jos tiivistää ja kertoo vain suurin piirtein, kuulijan saama anti on yhtä puutteellinen kuin silloin, kun runon sisältö kerrotaan lausumatta sitä.

Leikki ja symboliset välineet

Leikilläsikö vain liikutit
kättäsi
vai halusitko hartaasti
jotakin.

Nils Ferlin

Kuuntelun lisäksi lasta kiehtoo eniten dramatisointi tai luova leikki. Kun lapsi saa dramatisoida kertomuksen tai esittää sen pienten leikkikalujen avulla, hänen on helpompi ymmärtää kertomuksen sisältö. Hän voi samastua paremmin eri roolihenkilöihin ja hänen kykynsä eläytyä kertomuksen sanomaan kasvaa ja herkistyy.[30]

Leikki on väline, joka muuttaa kertomuksen visuaalisen sanoman dynaamiseksi tapahtumaksi. Uskontopedagogiikassa on melko tavallista, että lapset saavat dramatisoida eri kertomuksia. Olemalla itse Joosef, Mooses tai Sakkeus lapsi voi kuvitella, millaisia nämä henkilöt olivat. Olemalla laupias samarialainen tai isä tuhlaajapoikakertomuksessa lapsi voi eläytyä sellaisiin käsitteisiin kuin avuliaisuus, lähimmäisenrakkaus ja anteeksiantamus.

Pienten lasten leikki on usein järjestäytymätöntä ja villiä. He unohtavat roolinsa, esittävät kaikki samaa roolia eivätkä pysy kertomuksen tekstissä. Vanhemmat lapset sen sijaan tuntevat itsensä noloiksi joutuessaan dramatisoimaan tapahtumia. He ovat vaivautuneita, pelkäävät olevansa naurettavia ja keskittyvät enemmän omaan persoonaansa kuin siihen henkilöön, jota heidän pitäisi esittää.

Tässä yhteydessä luova leikki pienillä leluilla on epäsuorempi — mutta yhtä hyvä ellei parempikin menetelmä kuin leikki ilman välineitä. Lelut etäännyttävät lapsen kertomuksesta samalla kun lapsesta tulee näytelmän ohjaaja. Kun lapset rakentavat näyttämölle kertomuksen, jonka he juuri kuulivat, saamme tietoa siitä, miten he ovat kertomuksen ja raamatullisen maailman käsittäneet. Tutkijat, jotka ovat käyttäneet tällaista metodia lasten kanssa, ovat osoittaneet, että lapset ymmärtävät raamatunkertomuksia huomattavasti paremmin leikkimällä kuin vain kuuntelemalla.[30,31]

Piirtäminen ja maalaaminen

Sinä Ikuinen, Sinulle minä annoin hahmon,
ympäröin Sinut linjojeni valtaisissa rakenteissa,
tein Sinut viisin aistein aistivaksi.
Annoin Sinulle ruumiin
kuten Pyhä sanakin.

Conrad Ferdinand Meyer

Jotta ymmärtäisimme raamatuntekstin, tarvitsemme sekä sanoja että kuvia. Meidän täytyy visualisoida raamatunkertomukset, ajatella niitä uudelleen, pohtia niitä, kokea ne sisimmässämme, samastua niiden henkilöihin ja heidän elämäänsä.

Exoduksen tabernaakkeli, siirrettävä telttapyhäkkö, joka oli Israelin kansalle Jumalan läsnäolon näkyvä merkki, on meidän lapsillemme tuntematon ja abstrakti käsite, jos he eivät saa nähdä sitä esittäviä kuvia. Jumalan taloksi rakennettu Salomon temppeli — satulinna kaikessa kauneudessaan — jää lapsille yhtä käsittämättömäksi ilman valaisevaa kuvitusta. Aatami ja Eeva paratiisissa, Mooseksen ja Jumalan kohtaaminen Siinain vuorella, vaellus Punaisenmeren poikki, Jeesuksen ja ihmisten tapaamiset ja hänen viimeinen rukoustaistelunsa yrttitarhassa ovat tekstejä, jotka elävät vasta, kun ne piirtyvät aisteihimme kuvina.

Lapset rakastavat raamatunkertomusten kuvittamista. Näin on varsinkin silloin, kun he ovat siinä iässä, jolloin he nauttivat piirtämisestä. Tämä alkaa joskus kouluiän kynnyksellä. Kuvien luominen omien mielikuvien pohjalta on luova tapahtuma. Tällainen vapaa luominen, jossa kuvien muotoilemista ohjaa oma mielikuvitus, on luonteeltaan täysin erilaista kuin se, että lasta pyydetään värittämään valmiiksi tehty piirustus tai liimaamaan värikuva työkir-

jaan. Edellinen on sekä pedagogisesti, kehityspsykologisesti että uskonnollisen kehityksen kannalta etusijalla.

Opettajan tulee rohkaista lasten luovuutta. Se ei tarkoita sitä, että luovumme kaikista raamatullisista kuvista. Päinvastoin. Raamatun ja sen kertomusten kuvitusta tarvitaan, jotta lasta autettaisiin hahmottamaan historiallisesti kaukaisia aikoja ja paikkoja.

Lapsillemme näytettyjen kuvien tulee olla erilaisia. Ne voivat olla eri aikakausien taiteilijoiden hahmotelmia pyhistä kertomuksista. Ne voivat olla arkeologisten löydösten, temppelirakennusten, pukujen, maanviljelyksessä käytettyjen työvälineiden ja pyhien kirjoitusten autenttisia kuvia. Ne voivat olla Pyhää maata esittäviä valokuvia. On tärkeätä, että annamme lapsille vaihtelevan valikoiman kuvia, niin että raamatunkertomukset ja Pyhä maa eivät jää vain sisäisiksi kuvitelmiksi, ajatukseksi tai symboliksi vaan tulevat todellisiksi. Raamatun hengellinen sanoma on aina ankkuroitunut historialliseen todellisuuteen. Siksi hengellisen sanoman tulee aina saada historialliset ja konkreettiset kehykset. Ne kuvat, joita lapsillemme näytämme, antavat heidän mielikuvitukselleen materiaalia, jonka kanssa he voivat työskennellä.

Kun pyydämme lapsia kuvittamaan kuulemansa kertomuksen, annamme heille mahdollisuuden itse luoda niiden synnyttämät mielikuvat. Riippumatta siitä, miltä lasten piirustukset näyttävät, jokaista työtä on arvostettava aivan kuten jokaista lastakin. Mutta se ei estä meitä keskustelemasta lasten luomista kuvista.

Piirustukset ovat yksi kommunikaation muoto. Ne kertovat meille lapsen mielikuvitusmaailmasta ja siitä, miten he ovat ymmärtäneet kuulemansa tekstin. Pienten "taiteilijoiden" piirustukset voivat joskus olla sarjakuvamaisia, joskus hyvin tavanomaisia ja vähemmän hurskaita, joskus taas ihannoituja ja moralisoivia. Kun annamme heidän kuvailla töitään, voimme keskustella niistä ja vaihtaa näkemyksiä.

Lasten piirustuksista käydyn keskustelun ja mielipiteidenvaihdon jälkeen voimme mennä eteenpäin. Kouluikäisten ja murrosikäisten kanssa voimme laajentaa tutkimuskohdettamme käsittämään eri aikakausien tapaa nähdä ja kuvata pyhiä kertomuksia. Voimme näyttää keskiajan suurien maalareiden töitä. El Grecon ihanan elävän "Ilmestyksen", Rembrandtin "Pyhän perheen", Leonardo da Vincin mahtavan mystiikkaa ja sisäistä elämää sykkivän "Ehtoollisen" tai keskiaikaisia helvettinäkymiä, jotka Hieronymus Bosch on kammottavan ilmeikkäästi maalannut kankaalle.

Tällä tavoin kuvien avulla vaellamme ajasta ja paikasta toiseen ja näytämme lapsille, miten eri taiteilijat ovat eri tavoin kuvanneet pyhiä kertomuksia riippuen siitä aikakaudesta, jolla he ovat eläneet. Tämän vaelluksen aikana saamme lapset ymmärtämään, että raamatunkertomukset — vaikkakin ne tavallaan

ovat ikuisia — ilmenevät eri aikakausina eri tavoin. Se, joka maalaa uskonnollisen kuvan, on ihminen omine ihmiskohtaloineen, ja hänen sosiaalinen ympäristönsä, hänen rakkautensa ja unelmansa, myötä- ja vastoinkäymisensä lyövät leimansa hänen työhönsä. Samoin me itsekin olemme oman aikamme lapsia ja mekin jätämme yksilöllisen, sosiaalisen ja yhteiskunnallisen leimamme raamatunkertomuksiin.[32]

Raamatuntekstien rytminen mieleenpainaminen

Jumala on arvoitus,
syvällisempi kuin ihmisten ratkaisut.

Gilbert Keith Chesterton

Oli aika, eikä niinkään kauan sitten, jolloin lapset saivat opetella virrensäkeitä, rukouksia ja erilaisia raamatullisia tekstejä ulkoa. Samalla kun moderni pedagogiikka pyyhkäisi länsimaiden yli, hylättiin paljon sellaista, minkä nähtiin olevan vanhentunutta, arvotonta ja pedagogisesti ei-puolustettavaa. Tähän kuului myös ulkoaoppiminen. Modernit pedagogit vähättelivät sitä. He olivat sitä mieltä, että ulkoaoppiminen johtaa kuolleeseen tietoon, sisällyksettömien ja tarkoituksettomien sanojen alituiseen hokemiseen.

Joissain suhteissa voimme myöntää heidän olevan oikeassa, joissain ei. Teksti, joka ei sano mitään, on lukijalle kuollutta tekstiä ja vain muistin painolastia. Ne tekstit, joilla on lukijalle syvällistä sisältöä, ovat elävää kieltä, joka voi, kuten ihana musiikkikin, luoda sisimpään tunteiden ja mielikuvien maailman. Ulkoaopitut tekstit voivat olla rajattoman rikas symbolikudos tunnesävyineen, hengellisine voimineen ja vahvoine näkyineen. Se elää ja sykkii sisimmässä rytmisesti ja harmonisesti. Virrensäkeistöt, raamatuntekstit, rukoukset ja pyhät säkeet kuuluvat ikivanhaan suulliseen traditioon. Paljon ennen kuin pedagogiikkaa edes oli olemassa, ihmiset lausuivat pyhiä tekstejä. Sanat olivat heille todellisuutta, jonka juuret olivat heidän sielullis-fyysisessä olemuksessaan. Sanojen ja ihmisten tunteiden välillä oli ikivanha yhteys. Sanoilla oli voima luoda lausujassa tunnetila, joka silloin kun se oli parhaimmillaan, spontaanisti vastasi sitä tunnetilaa, jonka vallassa näiden säkeiden, tekstien ja hymnien alkuperäiset luojat olivat.[33]

Ranskalainen jesuiittapappi ja tutkija Marcel Jousse, joka eli vuosina 1886—1960, tahtoi jälleen tehdä sanojen mieleenpainamisen eläväksi ja toimivaksi. Hän oli sitä mieltä, että lapsille voi opettaa raamatuntekstejä kielellisen rytmisen menetelmän avulla. Joussen metodi rakentuu hänen omiin kokemuksiinsa ja hänen laajoihin teologian, antropologian, psykologian, etnologian jne tutkimuksiinsa.[33] Hänen metodiaan pidetään nykyään hyvin modernina, raamattuopetuksen uudistuksena, ja katolinen kirkko arvostaa sitä suuresti.

Jousse ajattelee, että jokaista ihmislasta tuuditetaan äidin sylissä ja samalla hänelle lauletaan kehtolauluja. Lapsuuden kuluessa laulamme lapsillemme, leikimme heidän kanssaan piirileikkejä ja opetamme heitä rukoilemaan. Kaikissa näissä sana ja liike toimivat yhdessä. Lapsi oppii lauluja, rukouksia ja kertomuksia ulkoa samalla kun hän ilmaisee vartalollaan tunteitaan. Hän keinuu edestakaisin, ristii kätensä, polvistuu tai hyppelee leikeissään ympärinsä.

Jousse pitää sanan ja liikkeen yhteyttä erityisen tärkeänä. Ne tukevat toisiaan. Lasten on helpompi muistaa sanat, kun he samalla liikkuvat. Aikuistenkin on helpompi ajatella ja puhua, kun he liikkuvat, käyttävät ruumiinkieltään, tekevät pitkiä kävelyretkiä tai vain kuljeskelevat edestakaisin. Ilmiö on tunnettu kauan psykologian ja pedagogiikan piirissä.

Mihin Jousse nyt metodillaan pyrkii? Hän ei tahdo ainoastaan helpottaa raamatuntekstien oppimista. Ei, vaan Jousse sanoo: Tänä päivänä kirkko ja maailma tarvitsevat rukousta, mietiskelyä ja uskonelämää. Lapsemmekin tarvitsevat pyhiä tekstejä. Joussen edustama pedagogiikka keskittyy raamatullisten tekstien mieleenpainamiseen. Jousse korostaa tiedon kokonaisvaltaisuutta. Hänen mielestään koulumme ovat aivan liian kielellisesti painottuneita ja lasten saama tieto on etupäässä älyllistä. Koulumme ovat dualistisia, sanoo Jousse ja tarkoittaa, että koulussa erotetaan ruumis ja sielu, ajatus ja tunne toisistaan.

Mutta tieto ei ole jotakin sellaista, minkä kanssa vain äly työskentelee. Tieto on kokonaisvaltaista. Se pystytään tajuamaan ja se jättää jälkensä koko olemukseemme. Ruumiillamme on oma viisautensa, ja ruumiinkielellämme ilmaisemme ajatuksia, tunteita ja elämyksiä, jotka ovat syvemmällä ja vaikeammin tavoitettavissa kuin se, minkä voimme ilmaista sanoin.

Myös muistimme on kokonaisvaltaista, se on juurtunut ruumiiseemme, jonka avulla se työskentelee, sanoo Jousse. Kun yritämme opettaa lapsille jotakin, meidän on annettava heidän ottaa se vastaan kaikilla aisteillaan. Jousse näkee, että lapset saavat syvällisintä tietoa silloin, kun he painavat mieleensä jotakin, mikä elää heidän sisimässään. Se on elävää tietoa, jonka lähde on omassa minässämme.

Joussen mielestä ulkoa oppiminen on erittäin tärkeätä silloin, kun on kyse raamatunteksteistä. Ne heräävät elämään ja saavat tarkoituksensa, jos ne sisäistyvät, ts. muuttuvat ihmisen sisäiseksi todellisuudeksi. Jousse näkee tämän kielellisrytmisen mieleenpainamisen sopivan erityisen hyvin lapsille, varsinkin 4—10-vuotiaille, koska silloin suullinen tradition välittäminen on lapsille luontaista.

Jousse vertaa pedagogista opetusmenetelmäänsä pienoisliturgiaan. Kun lapset lausuvat tekstejä ilmaisten samalla tunteita liikkein ja elein, he kokevat

kollektiivista pyhyyttä ja ylimaallisuutta, ts. pääsevät oman minänsä yläpuolelle. Sana ruumiillistuu lapsissa ja siitä tulee elävää todellisuutta. Tällaisella kokonaisvaltaisella tavalla opitut tekstit eivät unohdu koskaan, ne voivat nousta mieleen vuosikymmeniä myöhemmin, kun elämän ongelmat tekevät tietyt kysymykset jälleen ajankohtaisiksi. Eli kuten Paavali sanoo: ”Minä istutin, Apollos kasteli, mutta Jumala on antanut kasvun.” (1. Kor 3:6).

Joussen metodi on kiinnostava, koska hän yhdistää ikivanhoja esi-isien traditioita moderneihin psykologian ja pedagogiikan tutkimustuloksiin. Hänen tuloksensa osoittavat myös, että lapset ovat hyvin ihastuneita hänen metodiinsa. Äärettömän helposti, innostuneesti ja keskittyen lapset oppivat raamatullisia tekstejä (lyhyitä sitaatteja niistä) ilmapiirissä, jota leimaa rauha, levollisuus ja ruumiin oma sisäinen rytmi. Hänen opetusmetodissaan yhdistyvät monet aistit — liike, kuulo, näkö ja tunto.

Nykypäivän lapsilla on liian vähän motorisia (liikunnallisia) virikkeitä, kun taas näkö- ja kuulohavaintoja tulee jatkuvana virtana. Joussen metodissa kaikki aistit ovat tasapainossa ja näin luodaan harmoninen kokonaisuus, joka koskettaa lapsen koko persoonallisuutta.

Tällainen opetustapa ja ilmapiiri luo myös vahvan yhteenkuuluvuuden tunteen lasten kesken ja lasten ja heidän ohjaajansa kesken. Kokoonnutaan yhteisen kaikille sopivan teeman ympärille. Tällaisessa oppimisessa lapset ovat etevämpiä kuin aikuiset. He oppivat tekstejä, virsiä ja rukouksia helposti ja ovat ylpeitä tiedoistaan. Metodia on kokeiltu Ranskassa ja se on herättänyt suurta kiinnostusta sekä lapsissa että aikuisissa. Joussen menetelmä ei myöskään vaadi kallista opetusmateriaalia. Raamatuntekstit riittävät. Liikkeet ovat valmiiksi suunniteltuja, mutta ne voi helposti muuttaa meidän kulttuurimiljööseemme ja kirkkomme käyttämään merkkikieleen sopiviksi.

Menetelmistä voisi sanoa paljon enemmän, mutta pankaamme tähän piste. Raamatulla on monet kasvot ja sitä voi käsitellä monilla tavoilla. Sitä voi lukea ”Jumalan sanana” — ja niin sitä tuleekin lukea kristillisessä lapsityössä. Sitä voi lukea myös runoutena, hartauskirjallisuutena, tapaoppina, historiana, teologiana, ajatelmakokoelmana tai psykologiana. Raamatullinen sanoma sisältää monia erivivahteisia näkökulmia. Sen sanat ovat enemmän kuin sanoja. Uskovien mielestä ne ovat tulvillaan mielekkyyttä. Joillekin raamatunkertomukset ja raamatulliset tekstit ovat innoituksen lähde, joissakin ne voivat herättää ärtymystä. Harvat voivat suhtautua Raamattuun välinpitämättömästi. Sen sanomassa on jotakin ikuista, joka koskettaa kaikkia ihmisiä.

KIRJALLISUUSLUETTELO

Luku 1 Lapsen jumalakuva

1 Freud, S — ***Totem and Taboo,*** Routledge, London, 1919

2 Freud, S — ***The future of an illusion,*** Hogarth, London, 1928

3 Freud, S — ***Moses and monotheism,*** I SE 23 (Svensk översättning: ***Moses och monoteism,*** Stockholm, 1939)

4 Erikson, E H — ***Young man Luther,*** Norton, New York, 1958. (Svensk översättning: ***Kulturkris och religion,*** SKDB, Stockholm, 1966)

5 Erikson, E H — ***Identity and the life cycle.*** International University Press, New York, 1959

6 Erikson, E H — ***Childhood and society,*** Norton, New York, 1963. (Svensk översättning: ***Barnet och samhället,*** Natur och Kultur, Stockholm, 1965)

7 Erikson, E H — The life cycle: Epigenesis of identity. I ***Identity, Youth and Crisis,*** Norton, New York, 1968. (Svensk översättning: Ungdomens identitetskriser, Natur och Kultur, Stockholm, 1968)

8 Rizzuto, A M — ***The birth of the living God.*** Chicago and London: University of Chicago Press, 1979.

9 Vergote, A — The dynamics of the family of its signficance for moral and religious development. I C Brusselman (Red) ***Toward moral and religious maturity,*** Silver Burdett Company Morristown, New Jersey, 1980.

10 Loder, I E — Negation and transformation: A study in theology and human develoment. I C Brusselman (Red) ***Towards moral and religious maturity,*** Silver Burdetta Company, Morristown, New Jersey, 1980.

11 Jaspard, I M — The relation to God and the moral development of the young child. I C Brusselman (Red) ***Towards moral and religious maturity,*** Silver Burdett Company, Morristown, New Jersey, 1980.

12 Rizzuto, A M — The psychological foundations of belief in God. I C Brusselmans (Red) ***Towards moral and religious maturity,*** Silver Burdett Company, Morristown, New Jersey, 1980.

13 Fromm, E — ***Kärlekens konst,*** Natur och Kultur, Stockholm, 1966 2 uppl.

14 Eliade, M — ***The sacred and profane.*** Översatt till engelska av W R Trask, Harper and Row, Publisher Inc, New York, 1959. (Svensk översättning: Heligt och profant).

15 Rizzuto, A M — Object relation and the formation of the image of God, ***British Journal of Medical Psychology,*** 1974, ***47,*** 83–99.

16 Erikson, E H — ***Life history and the historical moment,*** Norton & Co, New York, 1975, sid 91.

17 Erikson, E H — Growth and crises of the healthy personality. I ***Symposium on the Healthy Personality,*** M I E Senn, Joseah Macy, Jr Foundation, 1950.

18 Piaget, J — ***The child's conception of the world,*** Routledge, London, 1929.

19 Harms, E — The development of religious experience in children, ***American Journal of Sociology,*** 1944, ***50,*** 112–122.

20 Jung, C G — ***Grundlagen der Analytischen Psychology,*** Die Tawistock Lectures, 1935. (Svensk översättning: ***Den analytiska psykologins grunder.*** Vänersborg, 1975.

21 Jung, C G — ***Psychology and religion,*** Yale University Press. New Haven, 1938.

22 Jung, C G — ***Man and his symbols,*** Aldus Books Limited, London, 1964. (Svensk översättning: ***Människan och hennes symboler,*** Forum, 1978, 3 uppl)

23 Jung, C G — ***Om psykisk energi, drömmar och arketyper,*** Wahlström & Widstrand, Stockholm, 1977.

24 Jung, C G — ***Mitt liv: Minnen, drömmar, tankar,*** Wahlström & Widstrand, Stockholm, 1984.

25 Levy-Bruhl, L — ***La mentalite' primitive,*** Alcan, Paris, 1922. (Engelsk översättning: ***Primitive mentality,*** Beacon Press, New York, 1966).

26 Mörck, P & Westling, G — ***Barn och religiösa symboler. En studie av åk 4-elevers sätt att uppleva och uppfatta begreppet Gud.*** Lärarhögskolan, Stockholm, 1972.

27 Tamm, M — ***Barns gudsbegrepp i teckningar.*** Opublicerad undersökning, Umeå universitet, Psykologiska institutionen, 1984.

28 Pitts, P V — Drawing pictures of God, ***Learning for Living,*** 1976/77, (***16***), 123–129.

29 Bovet, P — ***Le sentiment religieux et la psychologie de l'enfant,*** Neuchatel, Switzerland, 1925.

30 Goldman, R — The development of religious thinking, i ***Readiness for Religion,*** S.C.M. Press, London, 1963.

31 Goldman, R — ***Religious thinking from childhood to adolescence.*** Routledge, London, 1964.

32 Fowler, J — Faith and the structuring of meaning. I C Brusselman (Red) ***Towards moral and religious maturity,*** Silver Budett Company, Morristown, New Jersey, 1980.

33 Godin, A & Hallez, M — Paternal images and divine paternity. I A Godin (Red) ***From religious experience to a religious attitud,*** Chicago: Loyola University Press, 1965.

34 Williams, R — A theory of God – concept readiness! From the Piagetian theories of child artificialism and the origin of religious feeling in children. ***Religious Education,*** 1971, ***66,*** 62–66.

35 Deconchy, J P — The idea of God: Its emergence between 7 and 16 years. ***Lumen Vitae,*** 1964, ***19,*** 285–296.

36 Babin, P — The idea of God. Its evolution between the ages of 11 and 19. I A Godin (Red) ***From religious experience to a religious attitude.*** Lumen Vitar Studies, Loyola University Press, Chicago, 1965.

37 Jahoda, G — Child animism: A critical survey of cross-cultural research. ***Journal of Social Psychology,*** 1958, 47, 197–212.

38 Hilliard, F H — Ideas of God among secondary school children. ***Religion in education,*** 1959/60, ***27*** 14–19.

39 Vergote, A — Concept of God and parental images. ***Journal for the Scientific Study of Religion,*** 1969, ***8,*** 79–87.

40 Deconchy, J P — God and parental images. I A Godin (Red) ***From cry to word.*** Brussels: Lumen Vitae Press. 1968.

41 Wright, H D & Koppe, W A — Children's potential religious concepts. ***Character potential:*** A record of research, 1964, ***2,*** 83–90.
42 Spranger, E — ***Ungdomsårens psykologi.*** (Kap 7 – Ungdomens religiösa utveckling). Natur och Kultur, Stockholm, 1945.
43 Francis, L J — Readiness for research in religion. ***Learning for Living,*** 1976/77, ***16 (3), 109–114.***
44 Munksgaard, K — ***Børns religiøse uppfattelse.*** Gyldendals paedagogiske bibliotek, Denmark, 1980.

Luku 2 Lapsi ja rukous

1 Elkind, D — Piaget's semiclinical interview and the study of spontaneous religion, ***Journal for the Scientific study of Religion,*** 1964, 4, 40–46.
2 Goldman, R — ***Religious thinking from childhood to adolescence,*** Routledge, London, 1964.
3 Brown, L B — Some attitudes underlying petitionary prayer. J A Godin (Red). ***From cry to word.*** Brussels: Lumen Vitae Press, 1968.
4 Godin, A — The prayers of petition. Editor's preface. ***From cry to word.*** Lumen Vitae Press, 1968.
5 Reik, T — From spell to prayer. ***Psychoanalysis*** 1955, ***3*** (4), 3–26.
6 Allport, G W — ***The individual and his religion,*** New York, 1967.
7 Klingberg, G — ***Religious experience in children,*** Religious Education, 1954, ***54,*** 211–216.
8 Klingberg, G — ***Studier i barnets religiösa liv.*** SKDB, Stockholm, 1953.
9 Brown, L B Thouless, R H — Petionary prayer: Belief in its appropriateness and casual efficiancy among adolescent girls. I A Godin (Red) ***From religious experience to a religious attitude.*** Brussels: Lumen Vitae Press, 1964.
10 Vergote A — The formation of faith. I A Godin (Red) ***From religious experience to a religious attitude.*** Lumen Vitae Studies, Loyola University Press, 1965.
11 Leist, M — Infant prayer in the family circle. I A Godin (Red) ***Child and adult before God. Thought and research,*** 1961
12 Potrier, J M — Religious mentality and infantile mentality. I A Godin, ***Child and adult before God, Thought and research,*** 1961.
13 Piaget, J — ***The language and thought of the child.*** New York: Meridian, 1955. (***Språk och tanke hos barnet,*** Gleerup, Lund, 1968).
14 Werner, H — ***Comparative psychology of mental development.***(Reviderad uppl) New York: International University Press, 1957.
15 Ross, M G — ***Religious beliefs of youth*** New York: Association Press, 1950.
16 Clark, W H — ***The psychology of religion.*** New York: Macmillan, 1958.

Luku 3 Moraali ja moraalinen kehitys

1	West, A N	Biblical history as a progression through Kohlberg's moral stages. ***Journal of Altered States of Conciousness,*** 1978, *4* (1), 23–35.
2	Rokeach, M	***The open and closed mind.*** Basic Books, New York, 1960.
3	Festinger, L	***A theory of cognitive dissonance.*** Stanford University Press, California, 1957.
4	Bischofberger, E, Fagerberg, H	***Människan inför livsfrågorna,*** Verbum, Stockholm 1976.
5	Vergote, A	The dynamics of the family and its significance for moral and religious development. C Brusselman (Red), ***Toward Moral and Religious Maturity,*** Silver Burdett Company, Morristown, New Jersey, 1980.
6	Rizzuto, A M	The psychological foundations of Belief in God. I C Brusselman (Red), ***Toward Moral and Religious Maturity,*** Silver Burdett Company, Morristown, New Jersey, 1980.
7	Jaspard, J M	The relation to God and the moral development of the young child. I C Brusselman (Red), ***Toward Moral and Religious Maturity,*** Silver Burdett Company, Morristown, New Jersey, 1980.
8	Hutsebant, D R	Reference figures in moral development. I C Brusselman (Red) ***Toward Moral and Religious Maturity,*** Silver Burdett Company, Morristown, New Jersey, 1980.
9	Piaget, J	***The moral judgement of the child.*** Routledge & Kegan Paul, London, 1975 (förnyad uppl) originalupplaga 1932. På sid 32 – om flickors och pojkars moraluppfattning.
10	Kohlberg, L	Stage end sequence: The cognitive-developmental approach to socialization. I D A Gostin (Red) ***Handbook of socialization: Theory and research.*** Rand Mc Nally & Co, New York, 1969, sid 347–480.
11	Kohlberg, L	Moral and religious education in the public schools: A developmental view. I T R Sizer (Red) ***The role of religion in public education,*** Houghton Mifflin, Boston, 1967, 164–183.
12	Oser F	Stages of religious judgement. I C Brusselman (Red) ***Toward Moral and Religious Maturity.*** Silver Burdett Company, Morristown, New Jersey, 1980.
13	O'Donohoe, J A	Moral and faith development theory. I C Brusselman (Red) ***Toward Moral and Religious Maturity.*** Silver Burdett Company, Morristown, New Jersey, 1980.
14	Gilligan, C	Justice and responsibility: Thinking about real dilemmas of moral conflict and choice. I C Brusselman (Red) ***Toward Moral and Religious Maturity.*** Silver Burdett Company, Morristown, New Jersey, 1980.
15	Bovet, P	***Le sentiment religieux et la psychologie de l'enfant.*** Neuchàtel, Switzerland, 1925.
16	Haggett, M	Do catholics need moral education, ***The Clergy Review,*** 1974, ***59,*** 681–687.
17	O'Toole, J	The philosophy of christian moral education, ***The Clergy Review,*** 1967, 61, 388–397.

18 Oliver, E; Bane, M — Moral Education: Is reasoning enough. I C Beck, B Grittenden & Sullivan, E (Red). ***Moral education: Interdiciplinary Approaches,*** Newmans Press, New York, 1971.

19 Philibert, P — Lawrence Kohlbergs's use of virtue in his theory of moral development. ***International Philosophical Quarterly,*** 1975, ***15,*** 455–479.

20 Dykstra, C — ***Christian education and the moral life : An evaluation of and alternative to Kohlberg.*** Ann Anbor, Michigan: University Microfilms International, 1978.

21 Boeckle, F, Pohier, J M (Red) — ***Moral formation and christianity,*** New York, Seabury, 1978.

Luku 4 Lapsi ja kuolema

1 Freud, A & Burlingham, D — ***War and children.*** Medical Warbooks New York, 1943

2 Bowley, J — Childhood Mourning and its implications for psychiatry. ***American Journal of Psychiatry,*** 1961, ***118,*** 481–488.

3 Maurer, A — The child's knowledge of nonexistence. ***Journal of Existential Psychology,*** 1961, ***2,*** 193–212.

4 Maurer, A — Maturation of concepts of death. ***British Journal of Medicine and Psychology,*** 1966, ***39,*** 35–41.

5 Piaget J — ***The construction of reality in the child.*** Basic Books, New York, 1954.

6 Werner, H — ***Comparative psychology of mental development.*** (Rev uppl) International Universitites Press, New York, 1957.

7 Feifel, H (Red) — ***The meaning of death.*** Mc Graw-Hill, New York, 1959.

8 Fulton, R, Gotterman D J — Anticipatory grief: A psychosocial concept reconsidered, ***British Journal of Psychiatry,*** 1980, ***137,*** 45–54.

9 Swain, H L — Children's views of death. ***Deach Education,*** 1979, ***2*** (4), 341–358.

10 Rochlin, G — How younger children view death and themselves. I E A Grollman (Red) ***Explaining death to children,*** Beacon Press, Boron, 1967.

11 Kastenbaum, R — The Child's understanding of death: How does it develop?
I E Grollman (Red) ***Explaining death to children,*** Beacon Press, Boston, 1967, sid 89–110.

12 Antony, S — ***The discovery of death in childhood and after.*** Basic Books, New York, 1972.

13 Grollman, R (Red) — ***Explaining death to children.*** Beacon Press, Boston, 1967.

14 Nagy, M — The child's view of death. ***Journal of Genetic Psyc-***

hology, 1948, ***73,*** 3–27.
15 Wolff, S — ***Children under Stress.*** Peguin Books, London, 1969. (Sv övers Barn i kriser och konflikter. Norstedts förlag, Stockholm 1973, 2 tryckn)
16 Furman, E — ***A child's parent dies.*** Studies in childhood bereavement, Yale University Press, New Haven & London, 1974.
17 Fromm, E — ***Det glömda språket.*** Natur & Kultur, 4 uppl, Lund 1982
18 Jung, C — ***Människan och hennes symboler.*** Forum, 1978, 3 uppl.
19 Plank, E N, Plank, R — Children and death: seen through art and autobiographies. ***Psychoanalytic Study Child,*** 1978, ***33,*** 593–620.
20 Beardsler, W R, Mack, J E — Adolescents and the threat of nuclear war: The evolution of a prespective. ***The Yale Journal of Biology and Medicine,*** 1983, ***56,*** 79–91
21 Erikson, E H — ***Barnet och samhället.*** Natur & Kultur, Stockholm, 1965.
22 Escalona, S — Children and the threat of nuclear war. I M Schwebel (Red) ***Behavioral Science and Human Survival.*** Palo Alto, Science and Behavioral Books, Inc, 1965.
23 Sahler, O I (Red) — ***The child and death.*** C V Mosby company, S:t Louis, 1978.

Luku 5 Lapsi ja kirkko

1 Montessori, M — ***The child in the church.*** I E M Standing (Red) North Central Publishing CO, St Paul, Minnesota, 1965

Luku 6 Raamattu lasten opetuksessa

1 Watts, A — ***The two hands of God: Yhe myths of polarity.*** Collier Books, Macmillan Publishing Co, Inc, New York 1963.
2 Campbell, J — ***The masks of God,*** 3 rols, New York, The Viking Press, 1959–1964.
3 Levy-Strauss, C — ***The savage mind,*** Weidenfeld and Nicolson, London, 1966.
4 Eliade, M — ***The sacred and profane.*** New York: Harper and Row. Publisher: Inc, 1959 (Sv Övers Det heliga och profana)
5 Sler, N — Parable teaching: Exploring new worlds, ***British Journal of religious education,*** 1982/83, ***5,*** (3), 134–146.
6 Smith, C W F — ***The Jesus of the Parables,*** Philadelphia, 1975.

7 Fostner, F — ***Die Welt der Symbole.*** Innsbruk, 1961.

8 Dahlby, F — ***De heliga tecknens hemlighet: Om symboler och attribut,*** 7 uppl, Verbum, 1963.

9 Weber, H R — ***Jesus och barnen,*** Gummesson, Stockholm 1979.

10 Warnock, M — Imagination – Aesthetic and Religious, ***Theology,*** Vol IXXXIII, Nov, 1980.

11 Watson, B — The imagination: human development and the importance of the story, ***British Journal of Religious Education,*** 1981/82, ***4,*** (3), 124–128.

12 Priestly, I G, — Religious story and the literary imagination. ***British Journal of Religious Education*** 1981/82, ***4,*** (1), 17–24.

13 Hughes, T — Myth and education. I G Fox et al (Red) ***Writers, Critics and Children,*** Heineman, London, 1976.

14 Wilder, A — ***Theopoetic: Theology and the religious imagination,*** Fortress Press, Philadelphia, 1976

15 Jung, C G — ***Människan och hennes symboler.*** Forum, 3 uppl, 1978

16 Robinson, E — Visiual art. I B Lealman (Red) ***The total curriculum in relation to RE: Professional Papers,*** C E M, London, 1980.

17 Dodd, C H — ***The parables of the kingdom.*** London, 1935.

18 Jermias, J — ***The parables of Jesus.*** London, 1954.

19 Goldman, R — ***Religious thinking from childhood to adolescence.*** Routledge and Kegan Paul, London, 1964.

20 Peatling, J H — On beyond Goldman: Religious thinking and the 1970:s ***Learning for Living,*** 1976/77, ***16*** (4), 133–168.

22 Murphy, R — The development of religious thinking in children in three easy stages. ***Learning for Living,*** 1977/78, ***17*** (1), 16–19.

23 Beechick, R A — Children's understanding of parables: a development study. Unpublished Ph D Thesis, Arizona State University, 1974

24 Van Brunnen, C — The burning bush. The symbolic implications of a Bible story among children from 5–12 years. I A Godin (Red) ***From religious experience to a religious attitude.*** Lumen Vitae Studies, Loyola University Press, Chicago, 1965.

25 Ainsworth, D — The parables: A study of some aspects of the growth of religious understanding of children aged between five and eleven years. Unpublishes doctoral dissertation, University of Manchester, Department of Education, 1961.

26 Roth, H — ***Kind of Geschichte,*** Kosel, Munich 1955

27 Marien, P — ***Les origenes de laconscience temps.*** Paris: Presses Universitaires, 1953.

28 Sundén, H — ***Religionen och rollerna, Ett psykologiskt studium av fromheten,*** SKDB, Stockholm, 1959.

29 Godin, A — Some developmental tasks in Christian education. I M P Strommen (Red) ***Research on religious development. A comprehensive handbook,*** New York, 1971.

30 Fueter, P D — Teaching the Bible in School. ***British Journal of Religious Education,*** 1979/80, ***2,*** 5–15.

31 Montessori, M — ***The child in the church.*** I E M Standing (Red) North Central Publishing Co, St Paul, Minnesota, 1965.

32 Hull, I (Red) — ***New directions in religious education.*** The Falmer Press, England, 1982.

33 Bailly, C — Rhythmo-Cathechesis. An oral and rhythmic memorizing of the gospel. ***Lumen Vitae,*** 1981, ***36*** (4), 479–496.

KESKUSTELUKYSYMYKSIA

Luku 1 Lapsen jumalakuva

Jokaisella meistä on persoonallinen jumalakuvansa. Se on hyvin yksilöllinen ja ainutkertainen eikä sen tarvitse olla teologisen jumalakuvan mukainen.

Alla on joukko adjektiiveja. Rastita ne, jotka parhaiten kuvaavat sinun Jumalaasi. Jos osaat, niin aseta ne tärkeysjärjestykseen.

1. kaikkivoipa 2. pyhä 3. rakastava 4. armollinen 5. suojeleva 6. ankara 7. anteeksiantava 8. oikeudenmukainen 9. kaikkitietävä 10. hellä.

Tarkasta, kumpia jumalakuvassasi on enemmän — äidillisiä vai isällisiä piirteitä. (Adjektiivit 1, 2, 6, 8 ja 9 kuvaavat isällisiä ja 3, 4, 5, 7 ja 10 kuvaavat äidillisiä piirteitä.)

Mistä sinun jumalakuvasi on peräisin? Kuka oli sen esikuva varhaislapsuudessasi? Äiti/isä/isoäiti/isoisä/setä/täti/joku muu läheinen. Paljonko siihen on vaikuttanut kirkon opetus ja/tai kirkon piirissä vallitseva tietty teologinen tai seurakunnallinen suuntaus? Vertailkaa jumalakuvianne ja keskustelkaa yhtäläisyyksistä ja eroista.

Perhe on tämän päivän maailmassa yksikkö, joka hajoaa yhä useammin. Vieraat ihmiset, esim. päiväkodeissa, kasvattavat lapset. Miten se vaikuttaa lapsen jumalakuvaan? Voiko lapselle ylipäätään syntyä jumalakuvaa? Keskustelkaa.

Jotta pääsisit selville siitä, miten lapset/murrosikäiset käsittävät Jumalan, anna heidän piirtää seuraavan ohjeen pohjalta: Kun ajattelet Jumalaa, niin millaiselta kuvitelmasi Hänestä näyttää? Voitko piirtää sen?

Samanlaisen tehtävän voit antaa aikuisopiskelijoille. Tehtyänne tämän keskustelkaa toistenne kanssa piirustuksistanne. Ovatko sisimmässänne olevat kuvat Jumalasta staattisia vai muuttuvatko ne elämäntilanteiden mukaan. Onko rukouksessa ilmenevä jumalakäsityksesi erilainen kuin se, mikä ilmenee elämänkriiseissä, ollessasi luonnossa tai kirkossa. Keskustelkaa!

Jumalan läsnäolon kokemus voi olla yhtäkkinen ja hyvin voimakas. Tällaiset syntyvät luonnossa, kirkossa, rukouksessa, ihmisten joukossa. Onko sinulla elämäsi aikana ollut tällaisia kokemuksia? Jos on, niin missä? Ovatko ryhmäsi lapset kertoneet Jumalan läsnäolosta? Keskustelkaa erilaisista kokemuksistanne.

6. Maailmasta on kaksi näkemystä — raamatullinen ja luonnontieteellinen. Monien ihmisten — niin lasten kuin aikuistenkin — mielestä nämä käsitykset ovat keskenään ristiriidassa. Miten sinä koet tämän vastakkainasettelun? Onko sinun vaikea lapsiryhmässäsi käsitellä näitä kysymyksiä? Keskustelkaa ja vaihtakaa kokemuksianne.

7. Poikien ja tyttöjen, miesten ja naisten jumalakuvassa on eroavuuksia. Oletko havainnut eroja lasten, murrosikäisten, aikuisten kesken ryhmissäsi? Mitkä kysymykset kiinnostavat poikia ja mitkä tyttöjä?

8. Uskonnollisia tyttöjä on huomattavasti enemmän kuin poikia. Mikähän siihen on syynä? Millaisen jumalakuvan me annamme opetuksessamme? Ottaako se huomioon sekä poikien että tyttöjen tarpeet? Voiko ajatella, että pojat eivät saa tyydyttäviä vastauksia kysymyksiinsä ja että he kokevat esittämämme jumalakuvan liian äidillisenä? Keskustelkaa!

9. On olemassa opetusmateriaalia, joka painottaa liikaa Jeesuksen roolia ”kaverina”, kädestä pitävänä ystävänä, luotettavana leikkitoverina. Mitä vaaroja sellainen opetusmateriaali tuo tullessaan? Voiko Jeesuksesta koskaan tulla enemmän kuin kaveri? Miten lapset saa näkemään Hänet ylösnousseena Kristuksena? Keskustelkaa!

Luku 2 Lapsi ja rukous

1. Luettiinko sinun kotonasi iltarukous? Muistatko, miten koit tällaisen rukousrituaalin? Keskustelkaa muistoistanne!

2. Onko meillä lasten-tv yhä enemmän korvannut pienten lasten iltarukouksen? Moniko lapsi päiväkerho- tai päiväkotiryhmässänne lukee vanhempiensa kanssa iltarukouksen? Voiko lapsissa esiintyvä rauhattomuus ja motorinen levottomuus olla merkkinä siitä, että heidän elämästään puuttuu rukouksen luoma rentouttava ilmapiiri? Keskustelkaa!

3. Kuinka monen lapsen luulet rukoilevan Jumalaa esikouluiässä ja alaluokilla? Ota selvää oman ryhmäsi lapsilta!

4. Mitä vastaat, kun lapsi kysyy sinulta, saako hän koiran tai kissan, jos hän pyytää sitä Jumalalta?

5. Muistatko omasta lapsuudestasi joitakin maagisia rukousrituaaleja? Miten sinä lapsena rukoilit ja mitä pyysit? Kerro toisille!

6. Tavallinen sanonta on: ”Kun pyytää jotakin hyvin kiihkeästi ja hartaasti, Jumala yleensä kuulee sinun rukouksesi.” Onko näin? Miten reagoidaan siihen, ettei saada sitä mitä on kauan pyydetty? Luopumalla uskosta? Epäilemällä? Hyväksymällä Jumalan tahdon? Keskustelkaa!

7. Voivatko vastaamattomat rukoukset aiheuttaa sen, etteivät lapset enää usko? Mitä sanot, jos lapsi tulee luoksesi ja kertoo, ettei Jumala vastaa hänen rukoukseensa? Keskustelkaa!

Luku 3 Moraali ja moraalinen kehitys

1. Voiko etiikan ja moraalin kokonaan irrottaa uskonnosta? Ajatelkaa esim. sellaisia asioita kuin lakia vapaasta abortista, aivokuolemakäsitettä, avoliittoa, lasten väkivaltaisuutta, kiusaamista. Ovatko nämä ilmiöt tyypillisiä maallistuneessa yhteiskunnassa vai voisiko niitä esiintyä myös uskonnollisessa yhteiskunnassa? Keskustelkaa!

2. Lapsilta, jotka eivät kasva kodissaan, puuttuu lähes kokonaan vanhemmilta saadut moraaliset esikuvat. Päiväkodin henkilökunta on harvoin lasten moraalisten arvojen lähde. Sen sijaan päiväkodin lapsista tulee toistensa moraalin vartijoita. Mitä seurauksia sillä voi olla lapsen moraaliselle kehitykselle?

3. Mitä moraalisia esikuvia joukkotiedotusvälineet antavat tämän päivän lapsille? Onko olemassa lastenohjelmia, jotka tukevat lapsen moraalista kehitystä?

4. Mitä synti kirkon lapsityössä tarkoittaa?

5. Mikä sinulle on syntiä? Mikä sinun lapsuudessasi oli synnillistä? Kertokaa toisillenne!

6. Sääntöjen tarkoituksena on säädellä sosiaalista kanssakäymistä. Kun puhutaan lapsista ja säännöistä, mielipiteet vaihtelevat. Mitkä säännöt mielestäsi koskevat lapsia? Riittääkö se, että yksityiset, kotona noudatettavat säännöt, ja yhteiskunnalliset, eri laitoksissa noudatettavat säännöt likimain osuvat yhteen? Keskustelkaa!

7. Onko naisten ja miesten välillä eroja mitä sääntöihin tulee? Keskustelkaa omista kokemuksistanne!

8. Eräs sanonta kuuluu: "Siitä, mitä ei tiedä, ei kärsi." Onko näin? Jos on niin, missä olosuhteissa se pitää paikkansa? Toinen sananlasku kuuluu: "Rehellisyys maan perii." Onko tämä yhtä totta?

9. "Silmä silmästä, hammas hampaasta", on lasten käsitys rangaistuksesta. Voiko lapsen moraalista kehitystä ohjata tällaisia vaatimuksia sisältävillä raamatunkertomuksilla? Mitkä kertomukset sisältävät tämäntyyppisiä moraalisia vaatimuksia? Keskustelkaa!

10. Miten pitkälle olet edistynyt Kohlbergin vaiheteoriassa? Ovatko jossakin tietyssä tilanteessa sinun moraalinen vakaumuksesi, tunneperäinen asennoitumisesi sekä toimintatapasi keskenään yhdenmukaisia? Yritä löytää esimerkkejä siitä, milloin ne ovat ja milloin ne eivät ole yhdenmukaisia.

11. Mitä eroja Kohlbergin teorian mukaan on 3-, 7- ja 14-vuotiaan moraalissa? Missä iässä suurin piirtein loppuu ns. ”millimetrioikeudenmukaisuus”?

12. Ihminen menettää vahvoja tunteita herättävissä tilanteissa rationaalisen ajattelukykynsä, tunteet valtaavat hänet ja hän käyttäytyy primitiivisesti. Esimerkkinä tällaisesta regressiosta (taantumisesta aikaisempaan kehitysvaiheeseen) ovat kontrolloimattomia raivonpuuskia saavat lapset, tappelevat murrosikäiset ja toisilleen huutavat aikuiset. Missä tilanteissa itse käyttäydyt primitiivisesti? Missä tilanteissa oppilaasi käyttäytyvät niin? Keskustelkaa!

Luku 4 Lapsi ja kuolema

1. Keskustele esikouluikäisten lasten kanssa kuolemasta. Esitä heille seuraavanlaisia kysymyksiä: ”Täytyykö kaikkien kuolla? Minne kuoleman jälkeen mennään? Miltä tuntuu olla kuollut?” jne. Lasten esittämistä näkemyksistä saat hyvän käsityksen siitä, mitä he tässä iässä ajattelevat kuolemasta.

2. Oletko lapsena leikkinyt hautajaisia? Miten leikitte? Leikkivätkö ryhmäsi tai luokkasi lapset joskus hautajaisia? Miten käyttäytyisit, jos huomaisit heidän leikkivän sellaisia leikkejä? Keskustelkaa!

3. Lapset toivovat usein, että heidän kuolleet lemmikkieläimensä olisivat paratiisissa Jumalan luona. Mitä vastaat silloin, kun lapsi kysyy onko hänen kuollut koiransa, kissansa tai kanarialintunsa Jumalan luona? Keskustelkaa!

4. Puhuvatko koululaiset, sekä pienet että isot, usein kuolemasta? Missä tilanteissa tällaiset keskustelut syntyvät — silloinko kun joku on kuollut, kun on tapahtunut joku luonnonkatastrofi, kun sota on vaatinut uhreja tai kun pääsiäinen lähestyy? Keskustelkaa!

5. Miten autat ryhmäsi tai luokkasi surevaa lasta silloin, kun hän on menettänyt jonkun läheisen? Keskustelkaa ja jakakaa kokemuksia keskenänne.

6. Jos joku luokkatoveri kuolisi, miten kertoisit sen lapsille ja miten käsittelisit syntyviä tunteita? Keskustelkaa!

7. Miten itse suhtaudut siihen, että lapset osallistuvat hautajaisiin? Missä tilanteissa suosittelisit, että lapset eivät osallistuisi. Keskustelkaa!

Luku 5 Lapsi ja kirkko

1. Mitä muistat lapsuutesi kirkossakäynneistä? Kertokaa toisillenne sekä myönteisiä että kielteisiä kokemuksia.

2. Mikä erottaa nykypäivän perhejumalanpalveluksen montessorikoulujen jumalanpalveluksista? Mitä etuja ja haittoja mainituilla jumalanpalvelusmuodoilla on?

3. Mitä opetat lapsille liturgiasta? Keskustelkaa!

4. Mitä Maria Montessorin ideoita voisit käyttää opetuksessasi? Tee niistä lista ja keskustelkaa niistä.

5. Tiedätkö, että on saatavissa raamatullisia leikkikaluja, joita lapset voivat käyttää vapaassa leikissä? Voisivatko lapset itse valmistaa sellaisia tavanomaisten nykyisin käytettävien pääsiäis- ja joulukoristeiden sijasta?

6. Mitä itse saat jumalanpalveluksesta silloin, kun se on parhaimmillaan/huonoimmillaan?

Luku 6 Raamattu lasten opetuksessa

1. Kun luet psalmeja tai muita Raamatun säkeitä, koetko, että ne eroavat muista, "maallisista", teksteistä? Miten ne eroavat? Keskustelkaa!

2. Kun kerrotte lapsille raamatunkertomuksia, onko teillä tapana selittää kertomusten sisältöä vai annatteko niiden olla sellaisinaan? Mistä iästä lähtien lisäätte kertomuksiin selityksiä? Keskustelkaa!

3. Valitkaa kolme-neljä esikouluikäisille ja vastaavasti kouluikäisille sopivaa raamatunkertomusta, jotka a) edistävät heidän moraalista kasvuaan, b) antavat heille tietoa Jumalasta, c) rikastuttavat heidän hartauselämäänsä.

Kirja tarjoaa lukijalleen ainutlaatuisen kokonaiskuvan lapsen uskonnollisesta maailmasta.
Se auttaa vanhempia ja opettajia heidän vastuullisessa ja jännittävässä tehtävässään ymmärtämään ja ohjaamaan uutta sukupolvea sen hengellisessä kehityksessä.
Kirja kuvaa myös sitä, millaiseksi eri-ikäiset lapset ymmärtävät Jumalan, mitä rukouksia he rukoilevat ja mitä he ajattelevat kuolemasta.
Myös raamatunkertomusten ymmärtäminen sekä jumalanpalveluselämän kysymykset tulevat esille.

